

Samuli Poulaharju
Suomenselän
vieriltä

Samuli Penttinen
Suomenselän
vieriltä

SUOMENSELÄN VIERILTÄ

PORVOON
WILHELMINEN & PENTTINEN

Samuli Paulaharju
Suomenselän
vieriltä

PORVOSSA
WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

WERNER
SÖDERSTRÖM
OSAKEYHTIÖN
KIRJAPAINOSSA
PORVOOSSA
1930

SISÄLLYS

	Sivu
Alkusana	7
Kun erämaata asutettiin	9
Vanha talo	28
»Kun sota laaksoissamme soi»	41
Lähimmäisiä	54
Savolaisia ja Maakunnan miehiä	63
Kalanpyyntiä	73
Metsänväkeä ja metsänkävijöitä	79
Tervanteossa	95
Kaupunkimatkat	111
Heinänteossa	122
Karjanhoitoa	131
Halme, pelto ja kytö	146
»Ja halla nälän tuskan toi»	155
Erämaan joulu	167
Kun vuosi vierähtää	177
Mestareita ja muita	193
Kun saa hetken hengähtää	201
Tietäjiä ja pohakoita	210
Naiset käsitoissa	225
Kahta yhteen	233
Erämaan kirkko	246
Kertoja	257

ALKUSANA

Suomenselän vierillä on vielä suuret erämaat, ja nämä erämaat ovat säilyttäneet paljon vanhankansan tietoutta. Kymmenet penikulmat on tänne matkaa isoilta valta-teiltä, pitkät metsätaipaleet suojelevat näitä yliperän ky-
liä ja erottavat ne suuresta maailmasta. Erämaiden kansa on täällä enimmäkseen saanut viettä rauhasa omaa el-
mänsä.

Korkeilla metsäperillä täällä asutaan — suurimmat mäet kohoa-
vat yli 200:n metrin — mutta sittenkin täällä on paljon suuria, veti-
siä soita. Jokainen tie ajaa halki nevojen, ja jokainen kangas sekä
metsäharju päättyy rämeikköön. Nevojen vesistä ja rimmeistä sekä
lukemattomista järvipotamista saavat alkunsa monilukuiset purot ja
joet, jotka vetävät vesiä merta kohden sekä etelään että länteen.

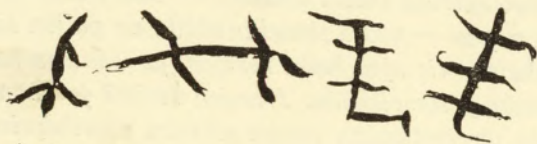
Kahtianne täältä virrat juoksevat, kahden vesijaon rajoilla on tämä
metsäperä, kahden maakunnan rajoilla sekä kahden viljelyksen ra-
joilla. Pohjanmaan yhtäoikoinen tasamaa täällä ylenee ja vaihtuu
Keski-Suomen monikuoppaiseksi kukkulamaaksi, vanha Kainuu ja
vanha Häme kohtaavat täällä toisensa, kirkaspintainen Kainuun
Valkeinen on vierekkäin Keski-Suomen Valkeisen kanssa, mutta

kumpainenkin ajavat vetensä omalle kotoiselle suunnalleen. Idästä tullut savonsekainen väki tapaa täällä lännestä saapuneen pohjalaisen, länsipuolen puhe saa vierelleen itäisen kielenkäytön, idän ja lännen tavat ja olot sivuavat toisiaan ja savolainen virtaus sekoittuu pohjalaisiin perintöihin. Täällä pitkäpiimä ja kolkkuupiimä pysyvät omilla puolillaan, samoin mutti ja piimätalkkuna sekä kova ja pehmeä leipä, täällä nähdään pitkä luuvariihi rinnan neliseinäriihen kanssa.

Täältä, idän ja lännen rajamailta, olen kerännyt seuraavien kirjoitusten ainekset. Tarkimmin tuli kolutuksi koko Perhon neväinen perukka, mutta tuli myös käydyksi naapuripitäjät: Veteli, Vimpeli, Alajärvi, Soini, Kyyjärvi, Kivijärvi, Kinnula, Lesti ja Halsua. Enimmät asiat, tiedot ja kuvat on kumminkin saatu Perhosta, ja perholaiselämä on kaiken kuvauksen perustana, mutta lisänä on piirteitä naapureilta, etenkin Kyyjärveltä, Kivijärveltä, Kinnulasta ja Lestiltä. Satalukuinen metsäperien vanhakansa auliina kertojana on muisteluksiani ollut rakentamassa, ja tälle vanhalle väelle saan kirjastani olla kiitollinen. Samoin saan lausua kiittolisuuteni Alfred Kordelinin Säätiölle, jonka avustuksella olen voinut vapaana koulutyöstäni käyttää aikani tämän kirjan valmisteluun. — Keräystyössä on apulaisena ollut vaimoni, Jenny Paulaharju.

Lukujen alkukirjaimet ovat jäljennöksiä Perhon hautaristien kirjoitusten sekä kellotapulien ovenpäällyks-kirjoituksen kirjaimista. Oulussa tammikuulla 1930.

Samuli Paulaharju.

Perholaisia puumerkkejä 1850-60-luvulta

Lestijärven erämaata. Siv. 10.

Hämäläisten vanha kalakellari Pirttikosken kylämaässä. Siv. 11.

Iiroonkivi, vanha rajamerkki Iiroonjärven rannalla Soinissa. Siv. 14.

KUN ERÄMAATA ASUTETTIIN

Muinaisina, ikivanhoina aikoina vain kurjet ja kuo-
vit kävivät kesäisin Suomenselän suurilla nevoilla
luikkailemassa, ja huuhkaiset huhuilivat metsissä
kesät talvet. Möyri korpimaissa karvainen kontio,
penkoi kusiaispesiä ja vihelteli... Mutta ihmisestä
ei paljoa tiedetty. Vain joku karvapeittoinen luontokappale, lapin-
äijä lynkäpolvi, saattoi samoilla suurilla metsiä, pystyttää pesänsä *Jän-
gänjärven* jäkäläisille kankaille, kotoilla jokimutkan vieressä vetelien
nevojen ympäröimällä *Jängänharjulla*, liikkua korkean *Vasamäen*
vaiheilla sekä viivähtää röyhyisen *Tunturivuoren* tienoilla *Poras-
harjun* lähimailla ja sitten taas hoitaa tultansa *Tunturilammen* ran-
nalla *Kirvesmäen* kuuluvilla.

Lapinkorpea, vanhojen lappien ja metsänpetojen polvi polvelta
viljelemää perukkaa koko yliperä oli, villimaata, jossa äristen ja
irvissä hampain, terävin kynsin ja kirveskalsuin käytiin toistensa
kimppuun. Täällä oli viljaa sekä maalla että vedessä, ja vain vähä-
lukuinen lapinväki oli sitä pyytämässä. Ja tämä musta Lapinkorpi
ulottui kauas, kauas aina päivättömän pohjoisen kotiperille, missä
oikein suuret tunturivuoret komottivat ja rannattomat nevat auke-
nivat ja pohotti jäinen meri.

Majaili täällä mustissa metsissä hirveitä jättiläisiäkin. Lestillä,
Hienniemellä muuan jätti asusti ja kuljeskeli ympäri korpia, ja toi-
nen hirvitys möykkäsi *Hylysenaholla*. Kävi Hiiden äijä joskus Per-

hon Salamajärvellä nostelemassa suunnatonta väkikiveään, joka oli Sallauvenjoen niskan lähellä, Kalliosaarella pienempien kivien varassa, ja nähdään siinä vieläkin. Mehtälammen kallioiselta kankaalta, Porasen lähimailta, synkästä korvesta oli kerran löydetty oikein *jättiläisten kirkko*. Vanhalle Poraselle oli se muuanna keväisenä pyhäaamuna juuri auringon noustessa näytetty, kun ukko oli menossa metsonsoitimelle. Suurista kivistä oli kankaalle kasattu oikein ristikirkon perustukset niin selvästi, että haamu oli hyvin näkynyt. Vaikka Poranen oli pistänyt paikalle seipään merkiksi, ei hän ollut enää sitä löytänyt tullessaan toistamiseen suuren joukon kanssa sitä etsimään.

Jo satoja vuosia sitten osui näille pitkille perille pienen lappalaisen pyytökumppaniksi toinen eränkävijä, suuri korvenkolkuttaja Hämeen rikkailta rintamailta. Tämä tulokas oli vielä ankarampi ja peiloittavampi metsien möykkääjä kuin suurinkaan jättiäijä. Koko pohjoinen Häme ja Suomenselän ulkopuolisetkin vierimaat joutuivat vanhojen hämäläisten rikkaiksi riistamaiksi, joihin joka kesäkaudeksi suurin miesjoukoin rynnättiin saaliin ajoin. Karstulan ja Kivijärven avariin erämaihin pyytömiehiä nousi aina *Padasjoelta, Pälkäneeltä, Hauholta* sekä muinaisista *Kulsialan* ja *Saarioisten* pitäjistä asti. Monet erämiehet ulottivat pyytöretkensä vesijakajan takaisiin korpiseutuihin. Niinpä tiedetään *jämsäläisten* retkeilleen Lestijärven, Reisjärven ja Pyhjäjärven saloilla, jopa *sääksmäkeläinen* tunkeutui aina Venetheittoon saakka.¹ Alajärven *Hämeen-niemelläkin* lienee joku Hämeen ukko hoidellut kalavalkeansa.

Jämsän miehet lienevät Perhonkin erämaita kolunneet. Vielä nytkin vanhat tarinoivat, kuinka entisaikaan Perhon jylhäset olivat Hämeessä pellavanostossa liikkeussaan osuneet johonkin Jämsän taloon ja kuulleet siellä kummia asioita. Talon isossa tuvassa oli satavuotiasta äijänloppua lullattu kehdoissa niinkuin pientä lasta, kun vaari ei enää muuten saanut lepoa. Kun ikäloppu oli sattunut kuulemaan, että matkamiehet olivat Perhon periltä, hän oli heti pysähdyttänyt lullaamisen ja vaidellut:

— Onko teillä Kirvesjärven kalaa syyväkseni?

Oli ukkoriepu saanut palasen nuoruutensa himoruokaa, syönyt sen hyvillään ja sitten tyytyväisenä urahtanut:

¹ K. J. Jalkanen, Rautalammin vanhan hallintopitäjän historia.

— Anna lullan käyvä!

Kirvesjärven rannalla, Suomenselän itävierillä, Jämsän äijän kalapirtti oli entisinä aikoina kyhjöttänyt, ja kolmea Kirvesjärveä hän oli kokenut: *Isoa* ja *Keskimäistä* sekä vielä *Pikku-Kirvesjärveä*, joka jo oli Perhon puolella Kirvesmäen alla. Oli kalamiehellä ollut toinenkin eräpirtti Perhonjoen juoksulla, *Jylhänjärven* rannalla, ja pirtin paikkaa nimitetään nykyään *Autiopelloksi*.

Monilla muillakin Perhon vesillä Hämeen muinaiset erämiehet ovat kalastelleet. Perhonjoessa Möttösen kylillä on useita entisten pyytöpaikkojen jäännöksiä. Aivan kylärannassa, *Hautamäen* luona ja taas ylempänä *Kourapuron* suussa sekä alempana *Mustikkaniemen* vierellä nähdään vanhojen patojen paalutuksia: suuria teloja puskettuina joenpohjaan, niin että ne vieläkin matalan veden aikana ovat esillä. Samanlaisia patopaaluja on kaksin ryhmin Liukon kylillä *Pirttijärvien* välisessä salmessa, ja muuan pato on Koivukosken luona *Limakossa*. Paalujen varaan sanotaan hämäläisten rakennelleen päreliisteistä monimutkaisia katiskoitaan ja saaneen paljon kalaa, jota sitten ovat säilyttäneet kivisissä maakuopissa. Näitä *hämäläisten kalakellareita* on vielä siellä täällä näkyvissä. Möttösen kylässä, *Lampelan* luona on tällaisten kellarien kuoppia, ja *Pirttikosken* kivisessä kylämaässä on suurista paasista kasattu kallionkylkeen maalla peitetty kylmä onkalo, toista syltä pitkä, puolta leveä ja pari kyynärää korkea.

Hämeen pyytömiesten eräpirttienkin sijoja vielä tiedetään. Niinpä kerrotaan Pirttikosken kylän rannalla entiseen aikaan olleen *hämäläisten kalapirtin*, ja toinen pirtti oli ollut Liukon kylämäen laidassa, Pirttijärven rannalla, *Kalliopellolla*. Harmaa, korkea kiviseinä oli ollut pirtin peräseinänä, ja vieläkin pirtinsijalta ja pihamaasta nousee hiilenmurua sekä mustaa maata. Ikivanhan kalapirtin röttelö oli ennen tönöttänyt *Rotmonjärven* rannalla, jopa vielä ollut niin kuvillaan, että vanha Rotmon Heikki oli siinä poikasena ottanut hyviä saunanlöylyjä. Rotmon eräjärvi olikin muinaiseen aikaan ollut »mahoton kalajärvi», ja vanhojen pyytömiesten peruja on järven rannalla vielä tiheä koivumetsistö, jota sanotaan *Hämäläisten lehoksi*. Kaukaisella Salamajärvelläkin hämäläiset olivat pyydystelleet ja pitäneet pirttirantanaan *Pirttiniemeä*, jossa vielä nähdään ikivanhan kiukaan sija. Muistelevatpa vanhat kerrotun, että kolme veljestä oli muinoin saalistellut näillä synkimmillä sydänmailla. Ensimmäi-

nen oli rähjäntynyt täällä Salamajärven Pirttiniemellä, toinen oli kapsehtinut kaukana *Lestijärven Hiienniemellä*, ja kolmas kuuhkaillut piiloisen korpijärven, *Vähän-Valvatin Jääskenniemellä*. Vähän-Valvatin asukas lienee raatanut halmettakin, koska oli perintöinään jättänyt niemelleen pikku aittasen, neljä-, viisikyynäraisen köppänän, jonka Salamajärven miehet sittemmin valtasivat ja kuljettivat niityrannalleen heinäladoksi. Eikä ole tämä aittanen nykykansan käsillä rakettu. Sahatta ja navaritta se on synnytetty. Vain kirveellä iskien salvainkolot ja ovireiät jääskenniemeläinen on sen kopsinut kokoon. Mutta tiiviit, sisähampaalliset salvaimet hämäläisen kirves on pu-raissut ja vielä nuolaissut salvainpäät sievälle sulkaukselle.

Hämäläisen katiska veti nieluunsa mitä vain viljaa vedessä liikkui, punasilmää särkeä, kyrmynskaa ahventa, haukea, säynävää ja myös lahnaa. Lahna oli parasta, ja Hämeen mies nosti sitä sekä joista että varsinkin järvistä, joissa se kutuaikoina suurin parvin porisi mataloilla rannoilla, niin että selkäpuolen uimukset vilistivät vesirajassa. Ja lahna nousi Perhonkin jokiväylää myöten aina latvavesille saakka. Mutta saipa kerran Pirttijärveä pyytävän hämäläisen sikiö lahnanruodon kurkkuunsa ja kuoli. Kalamies tästä kimmastui, upotti tervaisen juurakon järveen ja manasi, ettei pidä tästä vedestä lahnaa saattaman niin kauan kuin juurakko on märkänemättä. Eikä Pirttijärvestä ole sen koommin lahnaa annettu. Jylhänjävressä, pikkuisen alempana Pirttikosken alla, on kyllä lahnaa ja saadaankin, mutta ei ole Pirttijävressä. Eikä siinä lahna ole pysynyt, vaikka entiset ukot monta kertaa ovat sen siihen tuoneet.

Hämeen rintamaiden miehet viipyivät kaukaisilla metsäpirteil-lään ainoastaan kesäkauden ja sitten taas pimeän ja talven tullen pakenivat pois jättäen asentopaikkansa ja koko salon autioksi. He eivät suinkaan halunneet kokonaan antautua äärettömän korpimaan miehiksi, lappalaisten ja muiden metsän elikkojen kanssaveljiksi. Hämäläiset olivat ainoastaan rikkaitten riistamaiden itsekkäitä riistomiehiä, jotka parhaana saalistusaikana kävivät vain Tapion suurta aittaa vaillantamassa vetäytyen kolkoimmiksi talvikuukausiksi etelän suuriin kyliinsä. Heitä ei kyllä metsä eikä Tapio oikein omikseen tunnustanut.

Mutta tuli miestä toisaalta, teki tönönsä hämäläisten takamaille ja kuuhkaili sitten piiloisella metsäkentällään kesät talvet. Nämä miehet, joita kyllä metsä ei peloitannut, astelivat idän alta, savolaisten

sydänmailta, samoilta metsätulilta, joiden äärestä kaikkein äkäisimmät korprien raivaajat ovat lähteneet ei vain Suomen erämaihin, vaan aina merenkin taakse, Ruotsin suomalaismetsiin. Ja nämä korprien raatajat tulla rymistivät yli maanselänkin painuen vedenjakajan läntisille vierille. Mutta tuli sitten myös toisia yhtä pelottomia korpelaisia toisaalta, lännen alta, merimaasta päin nousten virtojen vierä aina mustiin perämetsiin asti. Suomenselän itäisille vierille ilmestyi vakinaisia pirtin pitäjiä jo hyvin aikaisin. Karstulan Kimminkijärvellä mainitaan kaukaa Karjalasta päin tulleen *Möttösen* ukon möyrineen jo 1564, ja samaan aikaan aherteli Kivijärven rannoilla *Kinnunen* sekä Saarijärvellä *Hänninen*. Jopa aivan maanselän äärellä, Kyyjärvellä, suuri *Pölkki* savusteli, kuinka kauan lienee jo savustellutkaan.¹ Vieläkin muistellaan, että 16—17 ihmiskertaa takaisinpäin ensimmäinen Pölkki on tullut näille maille. Juvan ikivanhasta Pölkistä muinoin muuan leskieuikko lähti poikansa ja tyttärensä kanssa soutamaan Hämeen vesiä ylös, pyrkien pohjoisiin erämaihin samoille saloille, joilla hän ennen nuorikkona ollessaan oli miehensä kanssa viettänyt ihanan kesäisen pyytökauden. Kyyjärvelle Lintulahden paikoille soutajat kerran yöpyivät ja aikoivat jo siihen asettua. Mutta yöllä sanottiin unissa:

— Älä pysähy tähän, äläkä laita asumusta... Lähe aamulla, mistä aurinko nousee, niin sitä kohen souva toiselle puolelle järveä... Tee siihen ittelles koti! Siellä sinun suku menestyy ja siellä on hyvä olla.

Aamulla erämaan matkamiehet soutivat yli järven kesäpäivän nousulle pohjaksuen Pölkinniemielle ja tehden siihen kotatulensa.

Ja samalta niemeltä vieläkin saman suvun savu nousee.

Myöhemmin saapui samoille Kyyjärven kalarannoille toinenkin juvalainen, naapurikylän mies Nopolasta. Tämän *Noposen*, monilukuisten noposten tyvimiehen, sanotaan Kyyjärvellä asustelleen jo 1586. Ja Hirvensalmelta saapui taas jonkun ajan kuluttua *Karstusen* ukko, suuren karstus-joukon pääjuurakko, pysähtyen 1621 Pääjärvelle, jossa jo muuan *Tiainen* sekä Kangasniemen *Kauppinen* kalastelivat. Samoihin aikoihin tiedetään *Kotilaisen* hoidelleen koti-liettään Kivijärven Heinolahden rannalla, ja sitten jo Kinnulan perukoilla möyri Hankasalmelta saapunut suuri *Urpilaisen* ukko.²

¹ K. J. Jalkanen, e. m. t.

² K. J. Jalkanen, e. m. t.

Mutta kaukana Soinin mäkisillä metsäperillä hallitsi *Iso-Soini*, mahtava mäkien isäntä, jolla oli sata lehmää ja tuhannen lammasta. Täällä olikin ylpeät maat hallittavina: korkeita mäkiä ja niiden välissä avaroita metsiä, järviä ja jokia. Vesi täältä veti Hämeeseen ja Pohjan puoleen, ja Hämeen vanha rajamerkki, iso *Iiroonkivi*, oli erämaassa Iiroonjärven luoteiskolkassa. Oli täällä kerran itse kuningaskin vaeltanut, levähtänyt leveällä *Kuninkaankivellä*, rimpisen *Kuninkaansuon* selällä sekä liikkunut *Kuninkaanjoella*. Paukkasi Soinin ylhäisillä perillä toinenkin suuri metsäläinen, *Keisalan ukko*, jonka asuinpirtti oli Saunavuoren juurella ja valtamaana koko Kuninkaanjoki. Ja alhaalla Lappajärven alapäässä asusteli kiukkuinen *Nykälän ukko*. Näkipä Nykäläinen kerran tuoreita lastuja tuleskelevan rantavesilleen ja lähti talvella terävä keihäs kainalossa hiihtäen etsimään naapurua, joka oli tullut hänen riistamailleen. Saunavuoren eräpirtille Nykäläinen osui keihäineen, mutta Keisalainen ehti siepata jousensa ja lähteä pakoon. Lappajärven mies lykki perässä ja tuon tuostakin ähisi:

— Hiihähä mitä hiihät, mutta tänäpänä tuura töksähtää!

Nykäläisen tuura ei kyllä töksähtänyt niinkuin äijä aikoi. Ennätti Keisalan ukko kahnustaa niin paljon kaulaa, että sai jousensa jän-teeseen, ja sitten kohta rauta piukahti ja perässä tuleva tuuramies keikahti. Sinne Kuninkaanjoen erämaahan päättyi Nykäläisen hiihtoretki.

Pohjoisen puolessa, Lestin jylhissä erämaissa, joissa olivat *Pirunkorvet* ja *Hiienniemet*, *Karhunpiilot* ja kaikki kummat, piti muinoin isäntävaltaa *Hiienniemen äijä* ja *Lapin ukko*, toinen asuen järven pitkällä niemellä, toinen järven etelärannan kankaalla. Nämäkin metsäläiset riitelivät pyyntimaistaan, ajelivat toisiaan pitkin järveä, toinen soutaen isolla padalla, toinen leveällä laakakivellä. Laskettelivat ukot toraten alas Lestijokea, kunnes Lampin Asialassa nousivat maalle ja tekivät sovinnon. Nämäkö äijät vai kutka lienevät hoitaneet rautaruukkia Ruonasenjärvellä, niin että vieläkin sen ranta-malta löydetään ruskeaa raudankuonaa.

Jo näinä kaukaisina, hämärinä erämiespäivinä vakinainen savunpitäjä vaelsi Perhon nykyisen valtapiirin alueelle. Salamajärven mailla, jotka kyllä muinoin vesiajonsa takia kiinnitettiin Hämeen maakuntaan, mainitaan 1621 vaiheilla majailleen pari korpelaista:

*Noponen ja Lappalainen.*¹ Miten kauan nämä noposten ja lappalaisten etumiehet lienevät täällä maanselillä pysyneet, mutta perhollaisilla on Salamajärven isännäksi, jopa ensi mieheksi tarjolla eri uros, oikea mahtiäijä, josta kelpaa haastella vielä satojen vuosien kuluttuakin.

Esko Tiainen oli tämä mies, *Salaman* ja *Elämäisen*, *Koirajärven* ja monien muiden korpijärvien itsevaltiias, kaikkien kaskimetsien päämies sekä *Sallawen* suuri hyttämestari. Salamajärven rannalla Eskon päätalo paistoi ja *Tialaksi* sitä sanottiin, ja pitkin erämaita Eskolla oli halmeita sekä talojakin Humalajoella, Kuusjärvellä, Risumäellä ja Kirvesmäellä, ja kaikki nevat hän karhosi karjalleen. Tialan navetoissa teiskasikin

»Sata sarven kantajaa,
tuhat villan tuojaa».

Paljon hääri ison Täiäisen työmailla väkeä, niin paljon, etteivät kaikki toisiaan tunteneetkaan. Sillä vain pari kertaa vuodessa, jouluna ja juhannuksena, koko kansa kokoontui Salamajärven päätaloon. Mutta silloin olikin Täiäisen pesässä poikuetta partaita myöten. Vanhat vieläkin muistelevat, kuinka yksin löylynotossakin ähkäili

»Sata miestä saunanlauteilla
jouluna ja juhannuksena».

Lehmä tapettiin talossa juhlaa varten, ja vielä suuria sonninkeisiä paiskittiin pitkä pöytä kukkuroilleen, ja kalaa oli joka lajia, lahnaakin yltäkyllin.

Kaikki lähijärvet ja lammet Täiäisen äijä katsoi ja koki. Elämäinen oli silloin viljaa täynnä ja elätti suurelta osaltaan koko Tialan talon väkeä. Salamassa ja Salmijärvissä kuhisi kaikenlaista kalaa, ja kaukaisen Koirajärvenkin Esko-äijä etsi ja kolusi. Siellä on vieläkin kahdeksantoista saaren joukossa *Eskonsaari*, kaksikin, ja toisella kyhjötti entiseen aikaan ikivanha kotaröttelö, jota sanottiin *Eskonkoaksi*.

Kaskia Esko kaatoi pitkin metsiä Kuusjärveä, Risumäkeä ja Kirvesmäkeä myöten, ja halmeita hänellä oli joka aholla niinkin kaukana sydänmailla, ettei niitä tarvinnut aidatakaan. Eikä Esko kas-

¹ K. J. Jalkanen, e. m. t.

kistaan karsinut teloja pois, vaan kylvi siemenen puiden sekaan, korjasi elot aumoihin ja ajoi aittoihinsa. Ja työtä puskettiin kovasti, joskus miltei yötkin samaan rysyyn. Tialassa kun aamupuhteella puitiin riihi, niin jo ennätettiin penikulman päähän Kuusjärvelle eineelle sekä heti toista rihtä tappamaan. Pää-Tiainen oli itse kaikkein parhain. Saattoi Esko samana iltapuhteena tehdä rutaista kokonaisen reen, vieläpä kuraista kurpposet verkestä lehmännahasta ja sitten samalla pimeällä ajaa renkeineen neljällä hevosella Kirvesmäeltä eloja noutamaan. Kuusjärvellä miehet vain pysähtyivät pitkää aamupuhdetta levähtämään ja hevosia haukkauttamaan. Rengit retkahtivat lattialle, ukkokin oikaisi penkille pitkäkseen ja nukahti, jopa niin kovasti, että nälkäinen koira söi vasta kuraistun karvakenگان hänen toisesta jalastaan. Äijä kun heräsi ja huomasi kengättömän koipensa, jo kirosi koko Kuusjärven ja sanoi:

— Tämä ei piä oleman minun eikä minun sukuni lepopaikka, muuta kuin syöttöpaikka vain.

Rautaakin Tiaisen äijä rakenteli. Sallauvenjärven alapuolella, synkässä metsässä, pienen kosken rannalla nähdään mäen laitaan koverrettu, kivillä seinätty iso loukko, isoja puita työntävä onkalo, jonka pohjaa peittää ruosteinen rautamura. Eskon *rautahytän* sanotaan siinä ryöhänneen. Malmia Esko oli nostanut järvien pohjasta — Salamajärven pohjassa tiedetään olevan kokonaisia harkkoja — olipa vedättänyt sitä Kinnulan rajoilta, Nieljärven lähimailta suuren nevan Salkosaaresta, jossa on vanhoja kuoppia ja kaivantoja vieläkin. Ja malmia keittää pouhutettiin Sallauven takaisessa hytässä ja lyötiin rautaa, niin että Tialan kartanollakin paukkui seitsemän rautaista porttia.

Näin asui Salamajärven suuri Tiaisen äijä. Ikivanha pyöreistä hirsistä isketty, luukkuikkunainen iso savupirtti on Kinniän riiehen luona olkilatona. Kerrotaan pirtin olevan Esko Tiaisen muinaisia asuntoja, ja muuan vuosi takaperin hajosi käsiin Esko-äijän rautaharkoistaan rakentama riiehenkiuas, joka oli pyöreä kuin pääskysenpesä. Kolmet seinät oli kiuas ennättänyt ympäriltään lahottaa.

Mutta vieläkin Salamajärven ja Elämäisen salomailla elää entisen Tiaisen jälkipahnaa. Kinniän eli muinaisen Tialan isännät sekä Polvilammen vanha tukeva tuuva sanovat polveutuvansa Esko-äijästä. Pitkä taival on kyllä ensimmäisestä tuvarista nykyvaareihin, ja monta ukkoa on sitä väliä polkenut. Alkuaikoinaan koko Salama-

Kuninkaankivi, vanha rajamerkki Kuninkaansuolla Soinissa. Siv. 14.

Esko Tiaisen entisen rantahytän sija Sallauvenjärven takametsässä. Siv. 15.

Polvijärven tuhva, sanoo olevansa Esko Tiaisen jälkeläisiä. Siv. 16.

Matti Pölkki, Perhon Jängänjärven vankkoja Pölkkejä. Siv. 17.

Nykyisiä Rotmon taloja. Siv. 21.

Mehtä-Porasen talo, rakennettu 1815. Siv. 23.

järvi kuului Lahisten kartanon aatelisherralle De la Mottelle, ja hänen lampuotinaan Esko lienee erämaissa ryskänyt. Jo 1600-luvulla tiedetään Salamajärvellä olleen kaksi lampuotia.¹ Näiltä ajoilta jo tunnetaan Tialan nimi, ja näiltä ajoilta on peräisin Salamajärven talon nimi, Lampuoti.

Jo muinaisina Tialaisten aikoina ensimmäinen talontekijä tuli *Jängänjärvelle*. Vanhasta Kyyjärven Pölkistä muuan Pölkki jouti jo muualla, kelpasi Tialan äijälle vävyksi ja rytkähdytti talon *Mustaanmaahan*, Jängänjärven etelärannalle. *Jaakko Pölkki* mies lienee ollut, sillä jo 1621:n verokirjoissa mainitaan senniminen ukko Perhossa asustaneen, ja 1633 siellä maksoi veroa *Pävale Pülköi*. Ja erämaahan nousi uusi Pölkkien suku, samanlaisia lyhyehköjä, lyhytkaulaisia, mutta tanakoita ja paksuja ukkoja, niin että heitä joskus voitiin nimitellä *Tamppikauloiksi*. Muutkin sukumerkkinsä Pölkki säilytti Perhon erämaassa. Yksin lapionvarret ja rekensä kaplaat hän kaversi Pölkkien vanhaan kaavaan, niin että asioita ymmärtävä Kyyjärven ukko nähdessään lapion Mustanmaan pihalla arvasi heti, että samoja jumalanluomiapa täälläkin tuhertaa. Ja samoja tukevia tuvareita vieläkin ahertaa 11—12:nnessa polvessa Mustanmaan Pölkki-rannalla parissa, kolmessa talossa.

Mutta jo ennen paksuja Pölkkejä saapui savunpitäjä Jängänjärven itäpäähän, *Jängänharjun* vierteille. Sanotaan joskus maailmassa Karstulasta tulleen ronkkapuolen ukon, romahduttaneen asuinkömmänänsä Jängänharjun taakse ja raivanneen niittyäkin. Ukon entistä asuinkenttää sanotaan nyt *Vanhaksi-autioksi*, ja hänen raatamaansa heinämaata *Ronkaisen niituksi*. Ja tämä puolironkkainen Ronkaisen niityn raivaaja lienee ollut sama mies kuin jo 1585 Perhon veroluetteloissa mainittu *Peder Rongainen*. Saman ikivanhan alkuaikojen alaa nykyiset jänkäset tunnustavat olevansa, ja Pietarin nimissä Jängänjärveä hallittiin silloinkin, kun metsäläisiä ruvettiin merkitsemään Vetelin kirkonkirjoihin.

Ei tarvinnut Ronkaisen Petterin yksinään ryskehtiä Perhon kaukaisissa perämetsissä, vaan oli tänne jo silloin eksynyt muitakin metsäläisiä. Seitsemän kurjaa korpelaista mainitaan veroluetteloissa 1585 asustaneen Kokkolan pitäjän yliiperillä, »Oxkåski byyn» ja sitten »Perhá å byyn» kylissä sekä maksaneen veroa yhteisesti 14

¹ K. J. Jalkanen, e. m. t.

— Suomenselän vieriltä

voileiviskää. Muuan näistä oli vasta mainittu Jängänharjun Petteri ja muuan taas *Eiric Kinnuinen*. Tämä ikivanha Kinnuisen Erkki, alkuisin kaiketikin Kivijärven kuuluisia Kinnuisia, lienee röykännyt korpea mustan *Korpijärven* rannalla, Jängänjärven ja Salaman välisellä sydänmaalla. Vanhimmissa kirkonkirjoissa onkin Korpijärven asutus »Kinnosen» ja »Korpi-Kinnosen» nimissä, ja »Kinnosina» siellä vanhimmat ukot raatavat, jopa muuan Erkki Kinnosena. *Korpeiksi* heitä muu erämaa nimittelee, ja neljä, viisi talon täyttä niitä on järven rannalle sikiytynyt. On samassa vanhassa veroluettelossa myös *Peder Metteinen*, Perhon monilukuisten Möttösten kantaisä. Maanselän takaa Karstulan Möttöskylästä Petteri on luultavasti lähtenyt ja asettunut Perhon jokimutkaan, *Perhonlammen* rantakummulle. Ja täällä sitten, *Perhon* kylässä raatoi Möttö-ukkoa milloin »Sigfrid Mätöisen», »Oluf Mättäisen», »Michell Mötösen», milloin milläkin Möttösen nimellä, niin että rantakummulle kohosi viimein oikein *Iso-Möttönen*, ja Perhon kylänimi kelpasi koko eräkulman sekä lopulta pitäjänkin nimeksi. *Ukskoskella* taas, jokivartta alaskäsin, oli *Simon Personin* metsäpirtti, ja 1604 mainitaan *Kuusjärven*, »Kusi ärfvi», metsäperällä möyrineen *Lars Månssonin* sekä *Humalalamella*, »Humblajerfvi», *Sigfrid Perssonin*. Humalalamelle, kahden lamperoisen väliseen metsäperukkaan, sanotaan kyllä sitten aikoinaan tulleen miehen Viitasaarelta, *Hookona*-ukon, ja kirkonkirjat tuntevatkin metsätalon ensimmäisenä isäntänä Matti Hookonanpojan, joka on syntynyt 1682. Siitä koko Perho vieläkin nimittelee Humalalammen kylää vain *Hookonaksi*. Paljoa myöhemmin, vasta silloin kun yliperä oli jo merkitty Vetelin kirkonkirjoihin, asettui talontekijä *Haukkapuruolle*, Perhon alapäähän, Vetelin Haukilahden ja Huuskon naapuriksi. Ainakin 1700:n maakirjassa mainitaan *Jacob Haukapuron* täällä ahertavan, ja Alavetelin Jolkasta sanotaan hänen tulleen. Jaakopin tekemää Haukkaa on aina pidetty koko kulmakunnan ensi talona. Vanhat tietävät vieläkin, että vanhimpia asumuksia ovat

»Huusko, Haukka ja Haukilahti,
Leppäniemi, Liukko ja Linnusperä».

Vetelin kirkon aikoina talontekijä pysähtyi *Jylhänjärvenkin* synkälle metsärannalle. Vanhat muistelukset kertovat, että Jylhänrannalla olisi ensi miehenä etsinyt leipäänsä *Säkkisen* ukko, joka oli

tullut, mistä lienee Savonmaasta, kopsahduttanut mökin ja raivannut pienen pellonkin, mutta pian nälissään lähtenyt astelemaan pois. Oli tullut sitten toinen savolainen, *Väisänen*, möyrynyt mökissä ja mökkirannalla jonkin aikaa, mutta jo taas hänkin oli hylännyt asuinmaansa. Silloin oli saapunut 1717 Rautalammelta *Hänninen*, Juho Matinpoika. Tämä rautalampelainen Matinpoika kyllä pysyi Jylhänrannalla koko ikänsä, samoin kuin hänen Matti-poikansakin, joka tuli niin rikkaaksi, että saattoi kaivaa ja tallettaa nelikollisen hopearahoja Myllykankaan laitaan. Mutta kun Matille ei annettu poikia, täytyi hänen ottaa vävy. Tuli taas Rautalammelta mies, *Pääkkös-Sameli*, nai Matin tyttären, ja jylhästen suuri suku sai alkunsa. Suureksi se helposti paisuikin, sillä metsäpirtissä telmäsi perillisiä väliin kolmintoista. Jylhästen sukua leväsi joka suunnalle ympäri Perhoa ja Perhon ympäristöä, ja vanha Jylhänmäki viisine taloineen on suureksi osaksi jylhästen hallussa. Entisaikaan, kun jylhäset elivät parhaita päiviään ja suuret moukarikurkut siellä huutelivat, koko mäki kömisi ja kaikui — siihen aikaan kun *Terva-Jylhäset* asuivat kylän pohjoislaidalla ja *Jälttä-Jylhäset* rehkiivät eteläpäässä. Silloin Jälttä-Jylhän pojankelterit, viisi, kuusi mieheksi nousevaa, ruskeaa vesaa, pelkissä hurstipaidoissaan laukkoivat päiväpaisteisilla keväthangilla ja puukkokynä hampaissa kiipeilivät mäkimäntyihin, niin että paljaat punaiset kintut vain vilkkuivat. Sitten jälttäpojat keikkuivat puissa kuin varikset, raakkuivat toisilleen, söivät kerkkiiä ja kiskoivat puukolla makeata männynmäihää.

Samoja ikätovereita ja naapureita Jylhän korpitalon kanssa on *Vasalammen* metsäpesä. Suomenselän vierille, pienen Vasalammen äärelle, korkealle *Vasamäelle* kiipesi kerran *Mikkeli Matinpoika* saaden siitä elinkautisen pirttisijan ja panettaen 11-henkisen joukkonsa pappilan papereihin 1755. Pahaisen kömmänän ukko vain teki alussa, mutta aikojen kuluttua sitten jälkimiehet kerran rymähdyttivät mäelle oikein korpilinnan, suuren harmaan rakennusromiskon, jossa asuinpirttikin oli kuin tervaksien rouhimatupa. Kohta savu rupesi nousemaan Vasamäen naapurivaaraltakin, komealta *Korkealtakankaalta*, joka kohosi ihan vieressä syvän ojanotkelman takana, ja rinnakkain Vasamäen kanssa komotti yli metsien Jylhän, Humalalammen, Pölkin ja Kuusjärven uudispirteille. Siinä 1775 vaiheilla muuan *Niilo Heikinpoika* käväisi mäellä tulta pitämässä, muuttaen kumminkin kohta *Pirttikoskelle*, ja tilalle tuli Vetelistä

Matti Matinpoika ja teki sellaisen *Linnan* talon, että siinä saattoi toinenkin *Matti Matinpoika* ja sitten koko jälkipolvi majaillla. Saapuu samaan aikaan *Perhon* perille, *Liuhamäelle*, *Pirttijärvien* väliselle rantamalle, *Kuusjärven* *Ollin* poika, *Erkki*, hikoilee ja rakentaa kankaalle talon, käy tuohiliuhalla latkimassa vettä lähteestä, heittää liuhan hetteen reunalla, sanoo:

— Täm' on *Liuhämäki*!

Ja *Vetelin* pappi panee papereihinsa talonnimen, joka on *Lju-Backa*, ja sitten mäellä rehki sellaisiakin tuhvia kuin *Mäki-Matti*, joka elää rymistää lähes satavuotiaaksi ja ennättää elässään nauttia neljää akkaa. Nostetaanpa sitten *Sahipakan* uudistalo *Perhonjoen* rannalle, *Telakosken* alapuolelle. Ei ollut läheisellä *Jängänharjulla* vielä kirkkoa, kun *Antin Jaakko* rupesi autoita jokirantoja, metsäkorpia ja nevoja möyrimään, ja 1775 merkittiin *Vetelin* kirjoihin *Sahibackan* isännäksi. Ja samoin vaellusvuosina erämaiden kiertäjä valitsi asumapaikakseen *Kellokosken* rantatöyrän. *Lassi*-niminen *Lassinpoika* tulla rähjäsi akkoineen ja tavarakonteineen lehmää talutellen ja asettui kosken rannalle vanhaan hautapirttiin ruveten maata myyrtämään ja asuinpirttiä tekemään. Ei kumahdellut silloin vielä kirkonkello *Perhon* erämaassa, eikä kantanut tänne *Vetelinkään* pyhäsoitto. Mutta *Lassin* *Susanna* kuuli kerran komeasta koskesta kellojen kumahtelua, niin että iloissaan saattoi ukolleenkin huudattaa:

— Tuleppas kuulemaan, kun koskessa soi niinkuin kellon ääni!

Siitä *Lassi Lassinpoika* merkittiin kirkonkirjoihin 1765 *Kelläkäskin* isännäksi. Eikä ollut naapureita kovin lähellä, *Haukkapuron* metsässä vain, kaukana alajuoksulla sekä *Ukskoskella* virran päällä. Mutta silti naapurit nahisivat:

— Tulee niin lähelle, ettei saa lintuakaan!

Niinä päivinä jo *Perhon* perillä soitettiin pyhäkelloilla, kun *Pietari Pulkka* — *Vetelin* *Pulkkilasta* sanotaan olleen — tuli ja rakensi mökkinsä *Koivukosken* rannalle. Jo *Perhon* ensimmäisessä kirkonkirjassa »*Pehr Henrici Pulcka*» on *Koivukosken* isäntänä. Pieni mökki *Pietarilla* vain oli kosken rannalla, *Vanhankartanon* pellon paikalla. Kalaa hän nosti joesta, ajeli myös metsän eläviä, ja pyhäpäivin hän luikkaili kirkossa lukkarina. Mutta kun ruvettiin ajamaan *Kokkolan-Jyväskylän* maantietä *Pietarin* aidan taitse, ukko suuttui ja manasi, että tulevat ihan tuvan katolle, heitti mökkinsä ja pakeni

joukkoineen Savon perille 1794. Pulkan Petterin perustuksille tuli Vetelin Pihlajaniemestä *Erkki Erkinpoika*, joka sukutarinan mukaan pitäisi olleen Pommerin sodassa kuolleen Hjeltti-ukon poika. Ja Erkistä sikisi jokirannalle iso Koivukosken suku.

Rupesipa kerran korpisavu kohoamaan kaukaiselta *Rotmonmäeltä*, maanselän rajavaaroilta. Vetelin mies, *Pekka Mikkelinpoika*, *Viljakaiseksi* sanottu, osui joukkoineen tänne hämäläisten ikivanhoille pirttisijoille, ja Perhon pappi piirsi 1788 kirjansa lehden yläreunaan: »Rätimänmäki. Nybyggaren Pehr Michelsson». Kovalle täällä yksinäisessä erämaassa korvenraataja otettiin. Repäisi Pekka peltoa piilopirtinsä ympärille, kalasteli ja kierteli metsiä koettaen pitää hengissä kymmenlukuista sikiöparveansa. Mutta ajoi sota ja ankara aika Perhonkin erämaan kautta. Kovan korven röykyttämä Pekka parka uupui ja kuoli. Metsäpirtin Anna-eukko lähti sitten kerran nälkäiselle joukolleen hakemaan ruoanapua Karstulan Saunamäestä, mutta nääntyi sinne ja kuoli. Saunamäen ukko kelkkasi ruumiin metsään ja heitti sen kuusen juurelle nevasaareen, jota vieläkin sanotaan *Rot'akan saareksi*. Eikä metsäpesän emoa kuulunut kotiin, vaikka nälkäinen joukko kuinka hätäisenä olisi odottanut . . . Aikojen kuluttua, kun ihmiset osuivat metsäpirtille, he löysivät sieltä kolme nälkään kuollutta lapsiriepua ja karrelle korvennettuja vällynahkoja, joita kurjan pesän pienet eläjät olivat koettaneet nälissään jyrsiä.¹

Mutta uusi eläjä uskalsi kumminkin taas pian asettua tähän kuoleman pesään. Paavo Matinpöika, Kivijärven kova *Kotilainen*, jolla oli emäntänä Nousiaisten Saara Rautalammelta, tuli ja rupesi ryskämään autiolla asuinkentällä. Kaksi lahonnutta saunakömmänää siinä vain tönötti, ja metsä oli vallannut vanhan aherruksen, niin että edesmenneen Pietarin pieni peltokin jo työnsi täyttä vesaa, kun Kotilainen 1815:n paikoissa nousi mäelle. Pitkin keväthankia halki metsien Paavo Saaroineen ja lehmineen tulla kahnusti, ja esikoinen, Heikki-poika, oli kontissa isän selässä. Kulhalammin puron ylitse yritettäessä lehmä humautti sulaan veteen, ja kun ukko sitä hätäyksissään rupesi kiskomaan ylös, roiskahti esikoinen päätään myöten samaan aukkoon. Hätä siinä majanmuuttajilla oli, mutta ehjinä sentään viimein päästiin Rotmon metsäkotiin. Oli sinne Kotilai-

¹ Perhon kirkonkirjaan on 1808 merkitty kuolleiksi isä, äiti ja kolme lasta.

nen kyllä jo etukäteen kanniskellut yhtä ja toista tavaraa, korjannut pirttiä ja lämmittänyt, oli tuonut mustan sianporsaankin ja jättänyt sen mökkiin yksikseen kopsuttelemaan. Olipa sillä aikaa sattunut Perhon tervamiehiä yrittämään pirttiin yöksi. Mutta sukelaan tervantekijät olivat paukhduttaneet oven kiinni, kun olivat nähneet mustan pirunpojan röhkien laukkaavan pitkin lattiaa. Ja Möttösen kylillä oli kauhistuen kuultu, että paholainen möykkää Rotmon metsäkömmänässä.

Kotilaisen ukko, *Roti-Paavo*, siellä kyllä sitten vain möykkäsi, teki tervaa ja perkasi niittyjä sekä sai kolme poikaa ja pari tyttäretä. Mutta vielä kovempi mies oli Heikki, joka Kulhalammin purossa oli saanut tulokasteensa. Teki hän peltoa, teki kovasti tervaa, sai pari vahvaa poikaakin sekä kuusi tavatonta tyttäretä, koko seutukunnan kuuluja väkinaisia, Saara-Liisan, Maijan, Annan, Kaijan, Priita-Stiinan ja Eriikan, jotka raatoivat paremmin kuin hyvätkään miehet niityllä, tervanteossa ja kaikissa korpitoissa. Mutta pois hävisi korkealta rajamäeltä viimein tämä kova suku, ja uusi tuli sijaan. Vanhan Roti-Paavon saunan sija on vielä mäen korkeimman laen laidassa, ja sen vieressä *Roti-Paavon pesukivi*, jolla ukko oli saunassa istunut ja peseskellyt.

Tuli talontekijä toiseenkin kaukametsään, *Porasjärven* rannalle, Alajärven rajamaille. Täällä mustien ja vetelien nevojen laiteilla, Porasharjun pohjoisilla vierillä, oli kyllä jo moni mies hoidellut pirttituliaan. Sanotaan jo Isonvihan aikoina täällä jonkun metsäkörrin, Poras-äjän taikka muun semmoisen, pitäneen majaan. Tuli sitten taas merimaista päin muuan metsäpesän haeskeli ja rujaten ämmineen ja lehmineen pitkin erämaita, ja kolme petäjärieskaa oli kontissa. Koetteli konttimies *Patovistin* paikkaa Patanajoella, mutta kun ei siinä hyväntänyt, lähti taas taluttamaan lehmäänsä ja akkaansa, ja pettukontti keikkui hartioilla. Osui metsienkiertäjä Porasjärven rannalle ja rupesi siihen taloksi, mutta ei pitkää aikaa viihtynyt täälläkään, kun jo taas lähti vaeltamaan. Saapui sitten kerran, 1788:n vaiheilla Vetelistä *Erkin Jaakoppi* joukkoineen, rehki pari, kolme ajastaikaa, ja niinikään hänkin lähti taivaltamaan. Mutta viimein, 1800:n tienoissa *Vareksen Antti*, ankara työnpuskija ja vahva mies Viitasaaren Kolimasta tuli ja uhkasi:

— Jos en minä siinä pärjää, niin ei kukaan muukaan.

Ja Antti Vares, samoin kuin poikansa ja poikansapoika sekä tämän-

kin poika, osasi kyllä elää Porasen metsissä. Siellä tiettömien nevojen takana Vareksen miehet röykkäsivät kuin karhut, tappelivat karhujen kanssa, polttivat tervaa ja kalastelivat sydänmaan monilukuisissa järvissä. Suuri ja komea talo, oikea *Mehtä-Poranen*, nousi 1815 metsäjärven rannalle, peltoa repäistiin aina nevanlaitoja myöten, kytöjäkin ryskättiin, ja riisiä oli talon ympärillä kolmin, neljin. Jauhomylly kalkutti Porasjoessa ja sahakin karskutti honkaa. Kun Porasen iso vanha Heikki-tuhva mennä rähjäsi portaattomia nevoja myöten kirkolle sukulaisiinsa, niin punainen kairalakki piipotti päässä ja pieksujen pitkät varret oli kaksilla pauloilla sonnustettu, nilkoissa oli toinen pari ja toinen oli kiristetty reisille. Suuria juustoja kuin saavinpohjia ja rasvaisia lampaanlapoja oli tuhvan kontissa tuliaisiksi. Mutta kun äijä meni pappilaan käymään, hän työnsi sielunpaimenelle ison mustan karhunkontin. Poranen olikin aikoinaan koko Perhon mahtavin talo. Sieltä tarvitsevainen sai aina ruokaa ja juomaa, sai hätäänsä helposti rahaakin. Mutta mustan järven rannat olivat rääsytisinä ryteikköinä, ja riihen takana uhosi suuri neva.

Koko erämaata Mehtä-Poranen yksin hallitsi ja tahtoikin yksin hallita. Tuli *Soropaapelin* ukko Evijärveltä ja rupesi rötistämään pirttipöksäänsä Porasen metsiin, neljänneksen päähän jokivarrelle. Ikkunan tasalle Soropaapeli jo oli ennättänyt nostaa seiniä, kun Porasen äijä ryntäsi kimppuun, ajoi pois ja mökisi:

— . . . kun tulee ja tekee tupansa aivan katon päälle.

Siinä 1700-luvun loppupuolilla pirtinsavu rupesi nousemaan *Kivikankaan* metsärannalta Perhon alapäästä. *Antti Juhaneksen-poika Mehtonen* tulla tuhraili Rautalammelta matkassaan Susanna Kinnunen ja pieni Jussi-poika ynnä hyvä kirves ja pari remppavatsaista »savonlehmää» eli vuohta. Antti ryskähdytti heti joen rannalle saunan ja asui siinä Susannoineen ja Jusseineen ensi vuotensa. Tervaspuita ukko heti koloï ja teki tervahaudan nykyisen vanhan riihen paikalle ja tervaksien latvoista rakensi uuden tuvan, joka vielä on talossa tallina. Mutta kun metsän takana, Haukkapurolla asuva Haukka-tuhva kuuli ryminän Kivikankaalta, hän kiukkuisena laukasi häätämään rautalampelaista tiehensä. Uudistalossa sattui vain Susanna-emäntä olemaan kotoisalla. Mutta hautapirtin muori oli niin pahansisuihin, että paiskasi padallisen kuumaa vettä Haukan silmille käskien hänen äkkiä lentää omaan pesäänsä.

Haukan äijä kyllä ärhenteli kivikankaalaiselle, kun tämä uskalsi asettua »hänen laijunmailleen». Mutta asuinsijaa etsivä kulkuri tuli ja pysähtyi vieläkin lähemmäksi äkäistä Haukan turaa. Tuli mies, siinä 1700-luvun lopulla, asettui *Ahvenkoskelle*, tuli toinen, valtasi *Vappusalon*, ja kolmaskin tulla kolusi rakentaen pesänsä *Kukkopuron* rannalle, Haukan metsäkankaan takalaitaan. Vetelin Huuskolta — johon sanotaan aikoinaan Rautalammelta *Jussi Hytösen* saapuneen — miehet, kolme *Erkinpoikaa*, tulivat, *Jaakko* asettuen Lohtajan Priitoineen Ahvenkoskelle, *Erkki* pysähtyen Annansa kanssa Kukkopurolle, ja *Heikki* Susannoineen valiten Vappusalon. Oli täällä, Vappusalossa, jo muuan ukkotura asustellut, joku rantamaista, Kruunupyystä, tullut merenkävijä, ruotsalainen, laivapuiden hakkaaja. Ihastellen ukko oli katsellut Vappusalon metsäistä rantamäkeä, ohitse ujuttelevaa Kukkopuroa ja sen nevaisia rantamaita. Kovin tura oli kiitellyt tätä maanpaikkaa, ja näin hän oli sanonut:

— Oon kulkenut Suomet ja Saaret ja Ispiiniat, enkä ole löytänyt näin ihanaa paikkaa kuin on tämä Valpurinsalo.

Mutta entisinä aikoina oli täällä muuan Vappu-tummu kuljeskellut ja kuolla kupsahtanut metsään ison kallionjärkeen juurelle. Siitä oli ruvettu kiveä sanomaan *Vappukiveksi* ja koko paikkaa Vappusaloksi.

Kauas Karstulan rajoille, *Kirvesmäelle*, jota ennen mainittiin myös *Pyhämäeksi*, ennätti erämaan asuttaja vasta 1800-luvun alussa. *Jussi Jaakonpoika* tuli Haukkapuron metsätalosta ja nosti uuden metsätalon tänne Perhon toiselle laidalle, Rotmon naapuriksi. Asui täällä vähän aikaa Jussin velikin, *Aapa*, mutta molemmat Haukan pojat pakenivat jälleen pois, ja Hookonan *Matti Matinpoika* kiipesi sitten Kirvesmäen harjalle onneansa etsimään. Tuli myöhemmin vielä Kivijärven Kinnusia, *Elias Matinpoika*, ja näiden molempien Matinpoikien Matti-poikia, Heikkejä ja Aapoja asui pyhällä mäellä monet polvet ja pitkät ajat, ja maallinen onni ja menestys asui Mattien matkassa. Monta kirvestä heilui Kirvesmäellä. Siellä tehtiin tervaa ja hakattiin halmetta, raivattiin niittyjä ja nevoilta karhottiin lisärehua. Kirvesmäki olikin parhaana aikanaan oikein miehinen ja karjainen kylä. Kahdeksantoista lypsävää saattoi kesäisin astua kelkutella metsätalon tanhualla. Olipa talossa kerran yhtäaikaa aivan myötyrinä seitsemän Mattiakin. *Vanha-Matti*, oikea *Kirves-Matti*, oli talon vanhin ja ikätura, mutta *Iso-Matti* oli itse isäntä; *Poika-*

Vanha talo Vetelin Pulkkilasta, rakennettu 1800-luvun alussa. Tuvan vieressä on sivukamarit niinkuin entisessä Kello-Markun talossa. Siv. 34.

Haukkapuron komea talo Perhon ja Vetelin rajoilla. Siv. 36.

Kellokosken vanha riihirakennus. Päissä riihet, keskellä luuva, jonka alla on ruumenhuone, takana olkilato. Siv. 36.

Lestin Kangasvieren vanhoja aittoja. Siv. 37.

Lestin Pajamäen vanha luhtirakennus. Luhdin portin lävitse ajetaan talon pihaan. Siv. 38.

Vetelin Hirvikosken komea kartanokoivu. Siv. 39.

Kivijärven Kotilaisen tuulimylly, »kämpäismylly». Muistitietojen mukaan ent. Suomensodan sotilaan, Kainin, rakentama. Siv. 38.

Matti oli *Matin* poika, mutta *Pikku-Matti* oli *Heikin* poika; *Parta-Matti* oli talon vävymies, kun taas *Tuo-Matti* ja *Tämä-Matti* olivat vain renkimiehiä.

Oli mäellä taas toisen vuoron samalla kertaa viisi *Heikkiä*: kaksi vierasta ja kolme kotitekoista. Ja nämä kirvesmiehet, *Kirves-Matti* ja *-Heikit*, asuivat *Pyhämäelle* taloja kaksittain. Toisessa majaili *Vanha-Matti*, *Iso-Matti* ja *Poika-Matti* ynnä muita, toisessa *Vanhan-Matin* poika, *Heikki* ja *Pikku-Matti* sekä muita myös. *Vanha Kirves-Matti* oli suuri koukkuniskainen tura ja muita merkillisempi. Tuulimyllyynsä hän piilulla veisti siivet paksuista pölkynkelleksistä, ja seppäpahaisena hän kalkutteli huonoja rumia viikatteita, niittää huiteli niillä ja kehuskeli niitä erinomaisiksi. Halmeistaan *Matti-tuhva* sai jyviä aina paljoa enemmän kuin kutkaan muut, ja jos toiset olivat saaneet suuria rukiita, *Matti* sanoi saaneensa vielä suurempia ja parempia.

Suomensodan jälkeisinä vuosina saapui *Perhon* hiljaisiin salomaihin muutamia entisiä sotaurhoja. *Vimpelin* rajoilla, *Peltokankaan* mäellä sanotaan asustaneen sotaukkoja kaksittain: *Iiti* ja *Erkki Eini*. Nelikon ala urohilla oli maata muokattuna, kun taistelutentille marssi 1811 kolmas kova mies, *Töörni-äijä*, *Anders Törn*. Tämä neljä tuumaa neljättä kyynärää pitkä *Anterus* oli kotoisin *Kälviältä* ja oli tapellut ryssien kanssa monet kerrat. Ruonan sillalla, jossa ryssä oli kolmesti ajanut väkeä sillan täyteen, *Töörni* oli pistimissä heilunut ja heiteltyt venäläisiä yli kaidespuun, niin että joki oli ollut aivan kuivapäänään ryssänraatoja. Ja *Iisalmen* isossa sodassa paju-nättisillä ollessaan *Anterus* oli pisteltyt ryssiä kuin silakoita, väliin kolmekin samaan rassiin. Oli *Töörni* sitten omin luvuin tehnyt mökin *Teerijärven* metsiin, mutta kun mies oli ollut riihtä puimassa, ruotsalainen oli tullut ovelle ja sanonut:

— Mine otta sulta jyve pois!

Vastapuheeksi *Anterus* oli antanut ruotsalaiselle sellaisen korvallisen, että hän oli maannut kauan aikaa riihen seinustalla muistamatta vähääkään, että pitäisi »otta jyve pois».

Teerijärven ruotsalaismetsistä *Töörni* kumminkin muutti pois pohjaksuen *Peltokankaan* mäelle sotamiesten mökkiseuraan. Mutta kun sieltä toiset sittemmin hävisivät pesistään, *Töörni* peri heidänkin osansa, ja *Peltokankaan* mäelle kohosi talo, toinen ja kolmaskin, jopa aikojen kuluessa seitsemän taloa. Kovia miehiä olivat vanhan sota-

sankarin jälkeläiset, ja monella oli oma haukkunimensä. Ketä sanottiin *Keisariksi*, ketä *Keitetyksi*, ketä taas *Rupi-Jussiksi*. Ja pahansisuisia miehet olivat. Kun he eivät enää tuhvan tavoin saaneet pistellä ryssiä rassiin, he tappelivat silloin tällöin Vimpelin sääksjärveläisten kanssa, itse Keisari suurimpana sankarina. Ja korvat pystyssä nuori polvi aina kuunteli päätuhvan tarinoita Ruonan sillan temmellyksestä sekä Iisalmen isosta sodasta. Vanha tummu vain saattoi kauhtuen kysäistä:

— Eikö tuntuas yhtää vaivannut?

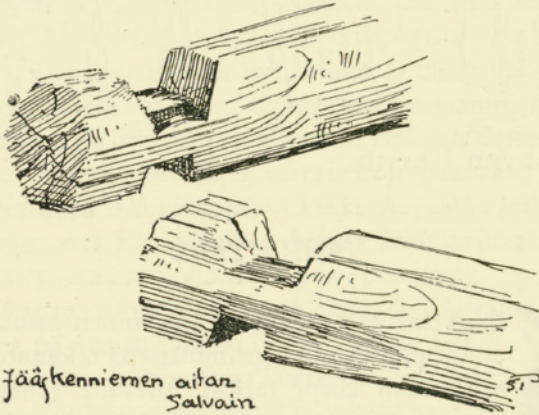
— Ei yhtää . . . ne oli ryssiä! Töörni vain törähti.

Siellä täällä pitkin Suomenselän erämaita on vanhoja aherruspaikkoja, pensastuneita pirtinsijoja, ruohottuneita kiukaanperiä, maatuneita mökinraunioita ja aikoinaan peltona olleita pieniä nurmikkenttiä. Monilla on vielä vanha nimikin tallella, mutta toiset maatuneet majansijat ovat jo niin edesmenneitä, ettei niiden tekijästä kukaan tiedä tarinaakaan. Ne ovat vain tuntemattomien korven kiertäjien katoavia muistomerkkejä.

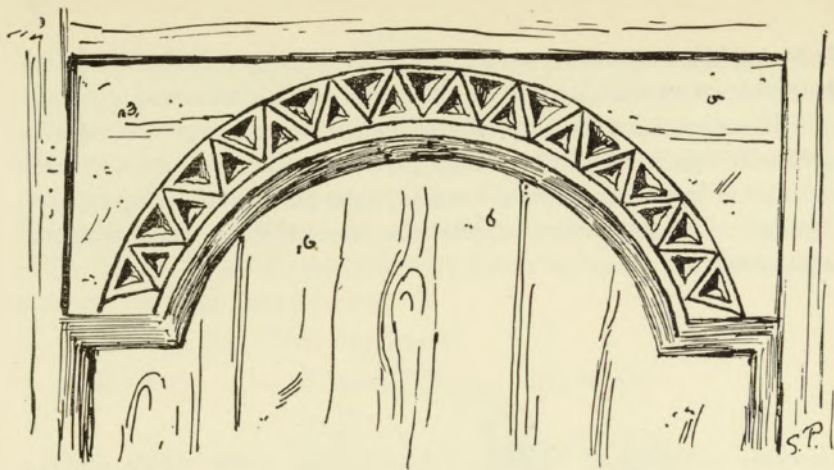
Henkensä pitimiksi köyhät ihmisparat ovat näissä hävinneissä metsäpesissä aikoinaan ahertaneet ja luulleet löytäneensä onnenpaikan — ainakin sellaisen olinsijan, että se heidän vaatimattomat tarpeensa tyydyttäisi. Ovat, raukat, metsäkentällään raataneet nälkäisinä parhaan ikänsä, saaneet pesänsä alastomia sikiöitä täyteen ja lopulta uupuneet. Erämaa on ollut heille tyly. Ihmisparat eivät ole kestäneet ankarassa kamppailussa, eivätkä jaksaneet nousta erämaan isänniksi. Niinpä on täytynyt paeta pois ja jättää pieni aherrus jälleen metsän haltuun taikka luovuttaa se toiselle onnensa etsijälle, jonka kova korpi niinikään on näännyttänyt.

Mutta toiset korprien raatajat ovat käsittäneet paremman osan. He ovat kestäneet taistelun ja vähitellen vallanneet metsältä pysyvän olinsijan. Ja toimekas talo on noussut erämaahan. Mutta ankaran ja uupumattoman ja pitkällisen työn tuloksena se siinä komottaa, koko ihmisiän, monenkin ihmisiän ja monen ihmisen aherrus, toivo ja tuska siinä asuu . . . Nälkä, monta suurta nälkää on korprien jokaista raiviota ja suurtaloa ollut rakentamassa, nälkä ollut monella kytömaalla kuokkamiehenä. Moni isokin ihmisen aherrussija on ensi vuosinaan ja alkuun päästäkseen uuvuttanut monta raatajaa.

Se on asujansa elättänyt, mutta se on myöskin kuolettanut. Ensimmäinen korvenraivaaja useinkin on saanut uhrata voimansa ja raataa vain jälkeensä tulevaisen hyväksi saamatta itse osakseen muuta kuin pitkän nälkäisen työpäivän ja väsyneen ruumiin sekä sitten lopuksi unohdetun leposijan erämaajärven saarella taikka hiljaisessa kirkkomaassa — parhaan palkan kumminkin: ikuisen levon elämänikäisestä raatamisestaan.

Jääkenniemen aitar
Salvain

Mehtä Porasen
porstuan-oven koriste

VANHA TALO

Wihkaseinäinen metsäpirtti, savuinen saunaköpperö oli erämaan asukkaan ensimmäisenä talonpitona. Omasta puolestaan korpi tarjosi tulevalle asukilleen, jonka kirves alkoi kaiuttaa uutta aikaa erämaahan, kaikkein ensimmäiseksi vierasmajaksi vain kuusenjuuren konttinauloineen ja tervaisen kelohongan kotiliedeksi ynnä pienen metsäkoivun lehmän kytkinpuuksi. Suojaa antavan hakokopperon tulija sai jo itse rötistää ja sitten ruveta hirren kaatoon. Tällainen metsäläisen pesä oli monen hyvänkin talon ja kylän alkupäänä, ja tästä oli vuosisatainen ankaran työn taival sellaiseen komeaan korpiinnaan, joka komottaa vaikkapa Haukkapuron rantamäellä.

Moni huonokuntoinen ihmissuku sai kyllä ikänsä ahertaa alkukömmänässään nousematta koskaan sen korkeammalle. Haara-Heikin pätinäkunta, joka pahansopuisena ei saanut armoa parempiosaisten asuinmajoissa, räjäsi Karstulan Peuraperällä Hautakan-kaan laidassa vain kuin muinaisten tuhvien aikainen kotakansa kaksipuoleisessa havukotoksessa, jonka paljaalla keskipermannolla kattoaukeaman kohdalla lämmittävä nuotio loimotti. Siinä sikiöt telmäisivät, siinä Heikki askaroi ja myös kota-akka, Haara-Kaisa, hurvella hyrräsi tappuralankansa sekä tuhrailli lintu-, kala- ja nauriskeit-

tonsa. Mutta lepoheikinään kotakunta kellellä hirven- ja karhun- taljoilla. Eikä entinen Kovasen Aatamikaan Kellokoskella suinkaan pyrkinyt esituhvaansa korkeammalle painuessaan pirttihoitoineen maakuoppaan, niin että savuava turvekatto vain törrötti mäenrin- nasta, ja otsasta oven kamanasta katsella tiiraili mökin pieni silmä, musta ja tylsä kuin navetan ikkuna. Tässäkin oli kylliksi Aatami- paralle. Sillä maanalaisessa ihmispesässä asui joskus niin suuri hätä ja kurjuus, että Aatamin lapset nälissään söivät toisiltaan sormet. Mutta tämä on tapahtunut jo sata vuotta takaperin. Ei päässyt Vallingin köyhä Sipo-rukkakaan eläessään sen kummempaan asu- mukseen kuin Metelhaamin kurjaan tervapirttiin, jonka parhaana tavarana oli musta saunankiuas ovipeleessä ja olkipahnoilla peitetty aidaslava peräpuolella. Pohjana oli savinen permanto, valoaukkona pieni lautaikkuna, ja ovi oli niin hatara, että sen lävitse jo ulkoa tunsu tulijan. Mutta pääsi Sipo kerran niin rikkaaksi, että laittoi oikean lasin pieneen ikkunareikään. Pikku-Aapasta tämä oli jo niin suuri kohennus, että hän ylpeillen katseli kotimurjuaan ja todisti:

— Näyttää ta . . ta . . talolta, ku on la . . latiteinä.

Vallingin Aapan metsäläisäikoina kyllä jo kaikki talot, köyhätkin, »lasiseininen» näyttivät taloilta, ja tervapirtit olivat tervapirttejä. Mutta niinä päivinä, jolloin Esko Tiainen hallitsi Salamajärven perä- maita, isotkin isännät asuivat lautaikkunaisissa savutuvisissa. Kinniän talon riihilatona on vielä vanha kunnianarvoisa huone, jota sanotaan ison Tiaisen entiseksi asuintuvaksi. Suurista pyöreistä hirsistä pirtti on salvettu sulkanurkkaiselle *koninpäälle*. Sisäpuolelta hirret on veistetty, vain oikeanpuolinen ovinurkka, entisen uunin takaseinä, on jätetty pyöreäksi. Ovi, parikyynäräinen kumarrusaukko, on saatu neljän hirren katkaisulla, ja neljästä pienestä lautaluukuin hoidel- lusta ikkuna-aukosta Tiainen on saattanut tirkistellä. Ikkunat ovat vain kolmisen korttelia leveät ja puoltatoista korkeat, ja pari niitä on sivuseinässä, yksi keskellä peräseinää sekä vielä kiuasseinän perä- puolella pieni reikähäinen. Ja seinän pituus on puoliseitsemättä metriä. Honkaharmaita ovat hirret ulkoa, mutta seinien sisäpuolta vieläkin kaunistaa Tiais-tuhvan aikainen, savun tuottama tummuus. Sillä pirtin oviloukossa oli sen oikeina elinpäivinä suuri savukiuas, joka niinkuin valtava mustakylkinen, nokiotsainen vuori seisoa komotti nurkantäyteisenä puhaltaen palavista sisuksistaan harmaata henkeä huoneen täysin. Koko laipion alusta oli läpinäkymättömän

savupilven peitossa, vain suuri honkatorvi tönötti katolla ja huokui tummia haikuja ulkoilmaan.

Vanhankansan savupirtillä olikin aivan oma erikoinen henkensä ja ilmapiirinsä, joka iskeytyi ei vain huoneen seiiniin ja laipioon, vaan myös pirttikansaan sekä kaikkiin sen tavaroihin ja työkaluihin. Pirtin laipiokumu hirsineen ja orsineen oli kuin itse pimeys, ja seinienkin kattopuoli oli nokimusta. Tummanruskea *savutuvan väri* jäi kaikiksi ajoiksi pirtin työkaluihin, höyliin, navarinpäihin, uurre-sahoihin, hurveleihin . . . kaunis honkaisen savun painama tummuus, jonka satojen käsien kosketus oli paikoin hionut kiiltäväksi, jopa hierontänyt ja kuluttanut esiin punertavan pohjapuun. Ja savutuvan mies vei aina muassaan erämaan tuoksun kauas rintamaille. Ukosta uhosi haikupirtin henki vielä kaupungin kadullakin.

Savupirtin päivät ovat jo aikoja sitten vierineet ohitse, savukiukaat ja lakeistorvet hävinneet »lasiseinä»-tivistakin, puhumattakaan lautaikkunoista. Vanhat, satavuotiaat, yli sataisetkin talontuvat ovat jo alkuaan rakennetut takkatuviksi, ja haikuava kiuas on jäänyt vain saunan ja riihen haltiaksi. Vanha savukiuas sai eteensä kapean lieden sijalle, leveän takan ja nokiseen otsaansa holvikomeron sekä kivisen korsteinin, joka lakeistorvena puhalsi savun suoraan taivaalle. Tällaisia vanhankansan takkauuneja, harmaista jumalanluomista maakivistä paiskottuja, valtavia oviloukon kivikasoja, näkee vielä muutamissa vanhoissa asunnoissa. Mutta melkein kaikissa talontuvissa on jo tavallinen pohjalainen takka pyöreine otsakome-roineen, ja leivinuuni on saanut oman sijansa omine holveineen takan vieressä suunnaten suuaukkonsa tavallisesti ovea ja sivuseinää kohden. Unin vastaisella kyljellä on ovella suojattu kiukaan-loukko, puusäiliö, ja uuninpäällys, entiskansan *vanhanpiian uuni*, jota Kinnulassa vieläkin ikäturat käyttävät lepokammionaan. Valta-vana oviloukon isäntänä, niinkuin ainakin ison talon pää, takkauuni hallitsee koko asuinhuonetta, antaen kansalle leivän ja keiton, pirtti-lämpöisen ja valoisat puhteet. Ja kun ilta hämärtyy, saattaa joskus uunin takaa kuulua kotoinen sirkan sirtitys. Se on savupirttien perintöä, ja savupirtissä on syntynyt sen arvauskin:

»Kuningas kultapöksy
kiertää kivistä vuorta,
someroista sotkottaa».

Tarvitsikin vanhankansan iso asuintupa lämmintä talven pakkasilla sekä loimottavaa takkavaloa pitkinä pimeinä puhteina. Kuusi, seitsemän metriä oli tavallisen tuvan seinämitta, mutta saattoi aikatalon asuinhuone olla suurempikin. Mehtä-Porasen vanha Anterus rytkähdytti 1815 pirtin, jonka lattia oli kahdeksan metriä ristiinsä, samoin Vasalammen veljekset nostivat 1832 korkealle mäelle hirsilinnan, jonka tuvanlattia oli yhtä laaja. Kellokosken Markun kuulu jokirannan talo, Fieandt-vainajan sota-aikana rakennettu, käsitti tuvan, joka oli toisinpäin 8.20 sekä toisin 8.60 metriä.

Jo asuinhuoneensa hirret vanha erämaalainen haki kaikkein suurimmista sydänmaista, joissa petäjät nostivat latvansa kaikkein korkeimmalle. Ajoivatpa jotkut ukot kaukametsiin, aina karstusten petäjikköihin keikahdutellen sieltä oikein emäpuita. Silloin oman pitäjän suurhongi-ot säästyivät vastaiseksi. Metsät näet olivat vielä jakamatta, niin että sai ottaa, mistä mieli teki. Mehtä-Porasen tuvan hirret hakattiin penikulman päästä Huumarkankaasta, ja Tialan Lampuodin asumusta rakennettaessa ajettiin hirret talkooksilla Lauvaskankaasta. Kellokosken tuhva vedätti suurralonsa rakennuspuut Karstulasta Kalamiehen takaa. Muinainen Möttösen Matti-äijä taas sanoi pojilleen — siitä on jo ainakin lähemmä puolitoista sataa vuotta — mikkelimaanantain aamuna einettä syötessä:

— Nyt me rakennetaan uusi tupa, tämä kun on jo vanha... Mutta tänäpäivänä ei muuta kun kahtotaan vain mehtästä pisin puu.

Pojat lähtivät ajamaan kohti Karstulaa ja pysähtyivät Rotmonpurolle, jossa oli oikein synkkä metsikkö, etsivät ja iskivät maahan kaikkein pisimmän Rotmon rutimon. Puu rojahti kankaaseen ja meni poikki latvapuolesta yhdeksän sylen päästä. Siitä saatiinkin sitten tuvan ensimmäinen hirsi ja hirrenmitta. Möttösen talo, vieläkin Möttösen mäellä kohoava vanha komea asumus, rakennettiin tupineen, peräkamareineen ja porstuoineen yhdeksää sylvä pitkäksi.

Ensimmäisen tupahirren kaataminen määräsi Mehtä-Porasenkin talonmitan. Hirsi katkesi kymmenen sylen päästä, ja Porasjärven rantakorpeen nousi kymmensylinen rakennus. Vasamäen veljekset rymähdyttivät maahan niin suuren hongan, että saivat viisitoista metriä pitkän huonerykelmän, ja vedättivät niin paljon hirsistä, että voivat pystyttää linnan, jonka harja kohosi viidettä sylvä korkealle, vieläpä hirsien loppuista koota ison luhtirakennuksen. Ensimmäisen hirren kaato oli vielä muutenkin tärkeä toimitus. Oikein

vanhat ikäturat, jotka parhaiten ymmärsivät asian, keikahduttivat puun latvoin pohjoiseen ja keräsivät tarkasti kaikki hakkuulastut hirren kannolle. Ja tuluksilla iskien tulen sydänlastuihin ukot polttivat koko kasan. Eikä sitten vastaiseen tupaan siinnyt luteita, eivätkä muutkaan pahat siihen pystyneet.

Yksimittaisista hirsistä korpelainen salvoi talonsa, kaikki sivuseinienkin hirret ulottuivat ehjinä nurkasta nurkkaan, päätyseinistä puhumattakaan. Ja kaikki väliseinät, niin pitkin kuin poikinkin, hän kyllä jaksoi ja raski rakentaa puhtaista puista, jopa aina vesikattoon ja harjahirteen asti. Vanhimmat erämaan miehet, Tiaisen aikaiset turat, kirvestivät pyöreiksi heitetyt hirret *sulkanurkalle*, jonka *hulas* oli viistokylkinen, pohja pyöreähkö, ja nurkanpää poskettu kuusikulmaiseksi *koninpääksi*. Mutta jälkipolvien miehet veistivät hirtensä, piilusivat seinänsä ja salvoivat suoralle *pitkällenurkalle*. Ja niinkuin vanhaa sulkanurkkaa hakattaessa ukot usein tekivät alapuolisen hulaan kapeammaksi ylähulasta, pannen hirren ala-olkapään puskemaan salvainkolon sisään, samaan malliin jälkiturat tekivät vanhan pitkännurkankin. Senkin alapuolinen olkapää työntyi salvaimen. Melkein jokainen Mehtä-Porasen vanha rakennus on näin salvettu, ja näin myös Kellokosken satavuotias riihi. Osasivat entiset talontekijät iskeä salvaimen sisäpuolelle *lämpymän hulaan*, johon tukittiin sammalia. *Seinäsammal*, omilta kankailta kerätty, oli parasta seinäin *varausten* ja salvaimien täytettä, ja joskus raastettiin savikuopista sitkeää *kokelmaa* tilkkeiksi. Mutta vanha vaari varoi, ettei sammallettaessa alas karisseita karpeita enää toistamiseen käytänyt. Sillä jos näin olisi tehnyt, tuuliaispää olisi vasta saattanut pidellä pahoin rakennusta. Muistipa ukko jo varausta kirvestäessä sovittaa työnsä niin, että kaikki lastut putoilivat seinien ulkopuolelle. Siitä ei tulipalo uhannut taloa.

Muutamille nurkkakiville ja harmaille maakiven mukuloille ukko usko i asuinmajansa, ja *multiaiset* hän rakensi seinien viereen lat-tian alle suojaamaan talvella kylmyydeltä. Iänikuisen *lattian* lahjoitti metsä. Suuret petäjät vain halottiin *vaajoilla* kahteen kellekseen, jotka veistettiin toiselta puolen, ja pyöreä kylki käännettiin alaskäsin. Tällaiset raskaat ja leveät, seinästä seinään ulottuvat petäjäpalkit kestivät miespolven polkea ja pestä. Kovat oksat vain lopulta jäivät korkeina kuhmuina töröttämään, niin että niihin ikäihminen tahtoi joskus kompastua. Vanhaa metsien taloa varjosi tuohinen

Kirvesmäen vanha asuinrakennus, tehty 1834. Siv. 24.

Esko Tiaisen entinen savutupa Kinniän riihilatona. Takana Tiaisen vanha aitta.

Matti Lampuodin tuvan takkauuni. Uuni takanperässä, suu tuvan peräseinää kohden. Siv. 30.

Jylhän Etulan tuvan peräpuoli astiakaappeineen, pitkine pöytineen ja kaksine kamarinovineen. Siv. 33.

katto. Se oli pyöreillä hoikilla *maloilla* peitetty vierin vierin, niinkuin koko metsän pieni väki olisi pantu suojaamaan ihmisen asuntoa. Päätypölkyt ja vahvat vuolet kannattivat kattoa, ja räystään alus oli tavallisesti kaksin, kolmin kumurin ja koverin hirsin komeasti kaarrettu uloskäsin tukemaan katon räystääpuolta. Ja ylimmän päätypölkyn koloon, harjahirren alle panivat ainakin Vasamäen entiset veljekset karhunnahkaa, ettei *painainen* pääsisi taloon.

Terävä kirves oli entisen tuvantekijän paras työkalu. Sillä hän hammasti parhaatkin nurkkahulaat, sillä hakkasi seinien varaukset, ja pelkällä kirveellä hän iski ovet ja ikkunareivät, vieläpä jyrsi karansijatkin ikkuna- ja ovipieliin. Vanhimpien rakennusten kirvesmiehet eivät käyttäneet karankoloa tehdessään edes *navaria*, kirveellä vain kalkuttivat kahteen suuntaan, niin että kolon pohjaan lopulta jäi töröttämään terävä hammas. Kirveellä rakennusmies pälhi ja veisti hirtensä sekä hirsien koverot ja kumurat, veisti myös piitat, laipionniskat, viililautaset ja lattiapalkit. Mutta lopuksi ukko *piilulla* siisti ja silitti kirveen epätasaisen jäljen, käyttäen leveäteräistä paksupalkoista työasettaan varsin taitavasti. Kun veistomies oli lopettanut työnsä, niin yhtämittäinen sievä piilun vuolaisu ulottui laipiosta lattiaan sekä räystästä maahan asti jatkuen vierin vierin pikkuruisina aaltopohjina yli seinän nurkasta toiseen. Tällainen piilunkäyttö olikin mestarin työtä, ja sen jäljeltä rakennuksen seinä oikein uutuutetaan paistoi ja punoitti, tuoksuen samalla mitä raikkaimmin pihkalta ja tuoreelta metsältä.

Mielihyvin metsien mies asettui oman kätensä nostaman metsälinnan isännäksi, ja uusi talo tuntui oikein ilosta hohtaen häntä tervehtivän. Kun nurkkapuolen pienestä *porstuasta* pyörähti oikealle *tupaan*, niin siellä seinät puhtaina punoittivat vastaan, ja laaja lattia paistoi niin valkoisena, että tupaan tulijan pikku tyttäret siinä oikein ilosta hyppivät ja tanssasivat. Kattokumu kohosi komeana ja korkeana *laipiona* sileiksi veistettyine kuusisine haljispuolikkaineen. Pyöreät, paksut *laipionniskaset* kaksin, kolmin turvallisina kannattivat välikattoa, ja poikittain niiden alla, yli tuvan sivuseinästä toiseen oli vielä valtava *piitta*, jonka selässä seisovat pikku patsahaiset tukivat laipionniskoja. Oli laipion alla vielä monet tarpeelliset orret ja muut hoidot: *pärorret*, *takanorret*, *vaateorret*, leveä *viilihylly* ja monipuikkoinen *leipähäkki* ynnä *naverihaukka*. Vasemmassa ovinurkassa oli iso uunihoito, jossa jo takkavalkea kotoisena loimotti, ja uunin vie-

reisessä seinässä oli ikkuna, *takkalasi*. Sen edessä oli penkinä *pata-arkku*, millä emäntä saattoi vieraineen istua ja katsella lasista vainiolle. Vastaisessa sivuseinässä oli kaksi ikkunaa, joista voi katsella pihamaalle: *ovilasi* ja *perälasi*, ja niiden edessä oli pitkä laatikkopenkki. Tämä oli taas isännän istuinpaikka, ja siihen kylän miehetkin toisinaan tulivat penkin pituisena rivinä tupakoimaan ja tarinoimaan. Mutta peräseinän vieressä, keskellä seinämää, oli talon pitkä *pöytä* seinäpenkkeineen ja raheineen, *sääteineen*. Oikeassa peränurkassa, sivupenkin päässä taas oli komea *nurkkakaappi*, ja vasemmassa nurkkapuolella, takkaseinän vieressä, ylpeili yhä komeampi *astia-kaappi*. Olipa vielä ovinurkan hoidoissa, sivuseinän puolella kaksikerroksinen *sänkyrati*, ja ovikamarin sekä porstuanoven väliseen kaapeaan seinään oli isketty pässinsarvet tai puuhäkkyrä *suihtinaulaksi*.

Näin oli vanha metsien isäntä järjestänyt asuintupansa. Mutta oli talossa muitakin huoneita. Tuvan peräseinässä, kahden puolen pitkää pöytää, oli kaksi ovea, jotka veivät *peräkamareihin*, isoon ja pieneen, ja oviseinässä, porstuanoven ja takan välissä, oli *ovikamarin* ovi. Porstuasta kiipaistiin jyrkkiä rappusia myöten *porstuan päällykseen* ja sieltä aution, hämärän *tuvan päällyksen* lävitse *ylikämarriin*, joka oli peräkamarien kohdalla harjan alla, kummallakin sivulaaan kapeat kylmät *kylkeiset*. Vanhan, hyvän talon tavallinen huone-ovitus oli tällainen: keskellä iso tupa, sen edessä ovikamari ja porstua, perässä vierekkäin kaksi peräkamaria. Ja tällä samalla entistuhvien suunnitteleamalla hyvällä pohjalla vieläkin monet asumukset pysyttelevät. Kaikki vanhat talot ovat järjestään rakennetut isävaarien kaavan mukaan.

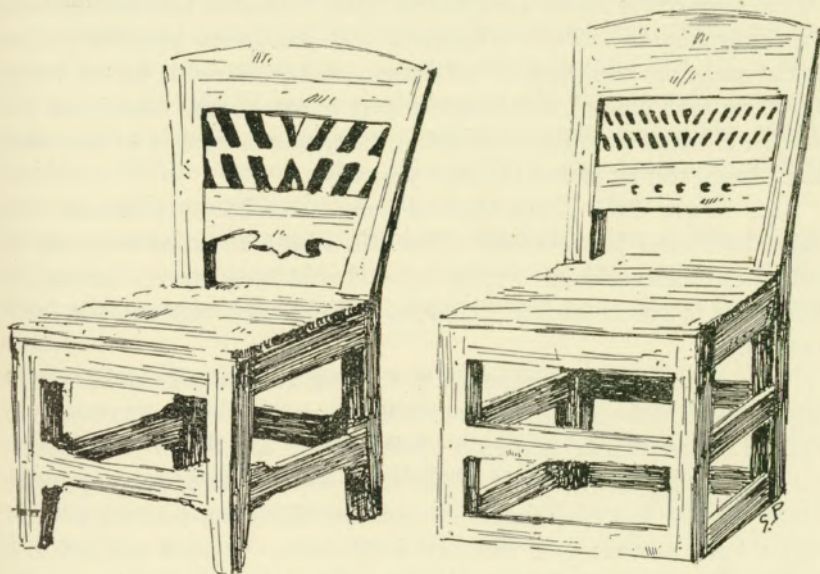
Ei toki heti päästy näin valmiisiin koteihin. Mehtä-Poranen mahtui alussa vain pieneen tupaan, porstuaan ja ovikamariin, sitten jo tarvittiin isompi tupa porstuineen, ovi- ja peräkamareineen, ja viimein paisutettiin niin, että paiskattiin kokoon oikein suurtupa, iso porstua ja iso ovikamari sekä kaksi hyvää peräkamaria. Ja vanhimmaasta tupahoidosta tehtiin jauho- ja sahamylly Porasjokeen. Kahdessa pienessä alkutuvassa Kellokoskellakin tuhraittiin Lassi-ukon isännöidessä, mutta kun Markku nousi isännän sijalle, hän 1808 ryskähdytti kosken rannalle sellaisen linnan, ettei mointa oltu erämaassa vielä nähty. Kaksitoista oman talon miestä oli sitä salvamassa, ja vielä apumiehinä kaikki lähiseutujen parhaat kirveskourat, joille Markku-tuhva, kun kova aika oli, ja miehet pyytelivät eloa, sanoi:

— Saat, kun tulet timpraamaan!

Kun rakennuksen kurkiainen saatiin paikoilleen, se oli niin korkealla, etteivät miehet, puoletkaan, uskaltaneet nousta sille seisomaan. Mutta Markun emäntä, Jaakopin Valpuri, pelkäämätön akka, asteli sen päästä päähän, katseli ja todisti:

— Tämä onkin nyt talon näköinen . . . ei ole mökin näköinen.

Talon näköinen Markun linnasta tulikin. Siinä oli huoneita ja ikkunoita oikein kahdessa kerroksessa, jopa päädyssä kolmin kerroin.

Vanhoja perholaisia tuoleja.

Tavallisia peräkamareita ei ollut, mutta sen sijaan rakennus oli tehty niin leveäksi, että tuvan kyljessä oli *sivukamarit*. Talon pääasuntona oli *isotupa*, joka oli rakennuksen koskenpuolisessa päädyssä, ja siihen päästiin porstuasta vasemmalle poiketen. Isontuvan oikeassa kylkiseinässä, *takkaseinässä*, oli kaksi sivukamarin ovea, toinen vieden *takkakamariin*, toinen *peräkamariin*. Mutta kun porstuasta mentiin suoraan oven suuntaan, tultiin *pohjatupaan*, jossa parhaastaan asusteltiin talvipakkasten aikana. Pohjatuvankin hoidoissa, rakennuksen maantien puolisessa päädyssä, oli kaksi kamaria, *keskikamari* ja *nurkkakamari*. Sopi samaan päätyyn kolmaskin huone, iso *porstuakamari*, johon päästiin suoraan porstuasta, oikealle pyöräh-

täen. Tätä huonetta sanottiin kyllä sitten *sorvituvaksi*, kun Kaustisesta vävyksi tullut rukkimestari, Nikulan Jussi, laittoi sinne »sorvimyllyn» ruveten pyörähdyttämään rukkeja. Ja samankokoiset huoneet kuin alhaalla oli yläkerrassakin, ylituvat, ylikamarit, porstuanpäällykset ja kaikki, kylmiä suojia vain, eikä niissä asusteltu muulloin kuin kesällä. Ikkunoita Markun kaksikerroksinen suurtalo tarvitsi paljon, oikein kaksinkymmenin. Mutta ne olivat kaikki pieniä, matalia harmaan seinän tirkistysaukkoja, joiden täytteinä oli lyijyputteisiin sovitettuja pikkuruusia lasiruutuja. Seitsemän matalaa ikkunaa ynnä porstuanovi silmäili pihamaata sekä jokivartta ylöspäin pitäen lukua maantien tulijoista, ja kahdeksan pikkuista silmää katseli jokea alaskäsin sekä saatteli Kokkolaan ajavia matkamiehiä. Maantietä pidettiin silmällä kolmesta päätyikkunasta, mutta koskea katsoi vain kaksi lasia, toinen isosta-, toinen ylituvasta.

Sata vuotta tämä Kello-Markun komea talo komotti kosken rannalla, harmaana ja vanhanakin tihruisin silmin katsellen erämaata ja maantien matkamiehiä. Parikymmentä vuotta takaperin jälkipolvi sen purki ja nosti uudelleen kahdeksi asuinhuoneistoksi samalle jokirannalle.

Näin mainittavaa korpilinnaa ei erämaassa enää ole, joskin siellä tapaa vielä jonkun kaksikerroksisen asuintalon, sivukamarittoman kyllä. Haukan vanha metsätalo Haukkapuron äärellä on jo komeimpia takamaiden saavutuksia. Mäeltään metsän reunassa se paistaa kauas nevalle vaaleanpunaisena, valkeanurkkaisena, pitkänä ja korkeana kuin ainakin ison isännän olinpaikka. Ylpeänä se hallitsee laajaa pihamaata ja kartanoa, suurta viljavainiota, metsiä, nevoja ja nevaniittyjä. Pystylaudoitus kaunistaa seiniä, ja ikkunoita, oikeita kuusiruutuisia talonlaseja, on kaksin pitkin rivein.

Entistuhvien tuhatvuotinen savupirtti on jo Suomenselän erämaista hävinnyt, mutta vanha savuava sauna pitää yhä olla kartanomaalla, ja sitä moni erämaalainen, niinkuin Perhon ja Lestin asukas, esituhvainsa tapaan yhä nimittelee *pirtiksi*. Nokisin naamoin se nököttää talon tauksilla, joskus aivan pihan piirissä, ollen sisuksistaan musta kuin yö. Synkeä maakivien röykkiö, *kiuas*, on peränurkassa, ammottaen mustaa kitaansa ovea kohden, ja sen vieressä on patsaille rakennetut *lauteet* parine, kolmine istuinpenkkeineen. Ylhäällä peräseinässä on entispirtin *räppänä*, sivuseinässä pieni *ikkuna* ja oven yläpuolella *pellavaorret*. Mustasisuksinen pirtti on, mutta se puhall-

taa nokisesta kiukaastaan erinomaisen löylyn ainakin joka pyhäaatto-iltana, jolloin sauna ikivanhaan hyvään tapaansa valmistaa raatajan ottamaan vastaan Herran sapattia, ja antaa se myös hyvän virkalämpöisen hierojalle ja kupparitummulle sekä taas syksyisin haikuaa tavan takaa kuivailten pellavapanoksia.

Toinen hyvän haltian savuinen huone on talon tauksilla kyhjättävä *riihi*, riihitontun musta koti, jossa jumalanviljat puidaan ja erotetaan elukan ruoasta. Korpikansan puimahuone oli vanhastaan vain *kanttinen riihi*, yksinäinen rakennus, nokiotsainen kuin sauna, ovi oli päätyseinässä ja kiuas ovipielessä sekä pohjana tervatusta savesta sotkettu maapermanto. Saattoi riihen sivulla olla leveä elokatos, toisella kyljellä kapea ruumensuoja sekä takana vielä olkilato. Iso isäntä voi isolle vainiolleen rakennella useampiakin pikku riisiä, niinkuin Mehtä-Porasen ukko, joka pystytti järvenranta-kentälleen kolme, neljä puimahuonetta täyttäen ja tyhjentäen niitä vuoronsa mukaan. Yksinäinen riihi on yhäkin usean talon viljan-kuivaus- ja puimahuoneena, mutta moni on Pohjanmaan mallia seuraten nostanut riihensä yhteyteen *luuvan*, jossa elojen puiminen toimitetaan.

Aitta on pihapiirin parhaita ja arvokkaimpia huoneita. Tämä jumalanhyvien ja kaikkien elämäntarpeiden tärkeä talletussuoja tarvittiin jo vasta jaloilleen päässeen metsäpirttiläisen kantoisella aholla. Muinaiset erähämäläisetkin nostivat sen kalarannalleen, ja se nökötti myös vanhan halmekontion asuntokentän vierillä. Vähän-Valvatin pikkuruinen aittanen, joka entisinä aikoina oli kyhjäntänyt hämäläisten muinaisilla metsäperillä, oli väliaitauksilla ositeltu seitsemään pikkuruikkuiseen purtiloon, etupäässä halmeen antamia viljoja varten.

Hyvä talo tarvitsi useampia aittoja. Mehtä-Porasen ison, nurmisen pihamaan järvenpuolisella laidalla, tuuheiden pihlajien hoidoissa kyköttää pikkuinen kala-aitta sekä viljalle varattu iso, komealla otsakammiolla kaunistettu *kokka-aitta*. Kinniän tuvan takana, ruispellon vierellä niinikään komottaa kaksi komeaa vanhankansan aittaa, ja kolmas on riihen luona, ja kuulun Kotilaisen kartanolla Kivijärvellä on pieniä aittoja viisin, kuusin. Monen muunkin talon pihan piirissä nähdään entisukkojen ahertamia aittasia. Vankoilla maahan painuneilla ristihirsillä ne vakavina tönöttävät, monesti vielä nostettuina neljän matalan jalkapatsaan varaan. Harmaan seinän harmaa pieni ovi, *tukkilukolla* suljettu, leveät ovenlaudat ja ovipielet,

kaunis lukonsuullisrauta ja muhkea avain sekä saranakiskot kertovat kelpo sepistä ja taitavista kirveen käyttäjistä, tuottaen vieläkin heille kunniaa. Ja komea otsakokka puskeutuu ulos kuin suojaten aitan sisäänkäytävää. Kolmet, neljät, kuudet, seitsemätkin *laarit* siellä tallettavat pellonviljaa, perimmäiset rukiita, sivulliset kevätviljoja. Joskus hyvinä Herran vuosina laarit täyttyvät niin, että pitää *loukkarilla* työnnellä viljaa perään käsin, vieläpä laudoilla korotella laitoja. Toisissa aitoissa taas talletetaan lihat ja kalat, suolat ja monet muut talon ruokatarpeet, ja aitan yläkertaa, *kullaa*, tarvitaan kaikenlaisten kappaleiden säilytysuojaksi.

Komeiden vanhojen aittojen ikätovereita ja samojen ukkojen kirvesaloja ovat *luhtirakennukset*, jotka vielä joitakuuta pihamaita kaunistavat. Aittojen kyhjöttäessä hiukan syrjäpuolessa omassa yksinäisyydessään ruokavaroja säilytellen, luhtirakennus puolestaan on asettunut aivan pihamaan laitaan vastapäätä asumahuonetta taikka sen kanssa nurkitusten. Se on tavallisesti kolmiosainen, kaksikerroksinen rakennus, jonka keskiosa on lävitse kuljettavana porttina. Oli ainakin siihen aikaan kuin luhti eli parhaita päiviään. Entisinä aikoina luhtihoito oli useinkin asetettu niin, että sen portin kautta ajettiin joko talon pellolle taikka kylätielle. Pölkkiön vanha luhti oli pihan vieressä, Jängänjärven puolella rannan suunnassa. Ja talvella koko Salamajärvi sekä kinnusten perukka ajaa kihnutti kirkkomatkallaan pölkkiön portin kautta, samoin kuin taas tervakuormineen junnasi Kokkolaa kohden palaten muutamien päivien perästä takaisin, niin että nurkat kolisivat. Möttösen pihamaata vartioiva entinen luhtirakennus oli niin kuulu ja niin paljon alitse ajettu, että koko maakunta tiesi:

— Möttösen portin läpi menee tie Laukaaseen.

Pienet tavaroille varatut *puojit* on luhdin alakerrassa, ja puotien sekä portin yllä on samansuuruiset *luhinkullat*. Mutta kullahuoneitten edessä on ylpeä katsoma-aukkoinen yläkäytävä, ulkoneva sivuseinän etukammio, johon jyrkkiä rappusia myöten saattaa kaahaista. Talon palvelijat niitä ennen useimmin kulkea natistelivat, sillä kullat olivat heidän viileitä kesähuoneitaan. Pimeinä ja hämärinä öinä kullat rappuset monesti kapisivat myöskin nuorten miesten poljenasta, koska he salakättä hiiviskelivät piiloisten yläkammioiden tytäkansa katsomassa.

Pihamaan tauksilla on *navetta*, karjan asuntohuone ja naisväen

jokapäiväinen työmaa, sekä myöskin *talli*, hevosten suoja. Pieniä, matalia ja pikkuovisia vanhojen ukkojen tallit olivat niinkuin olivat heidän hevosensakin, pöllö tai haukka oli vain siivet levälleen nauhattu oven yläpuolelle, ettei talliin pahat pääsisi. Ja monet entiset ukot talvella pakkasessa ajettuaan taluttivat hevosen tupaan sulamaan ja saamaan suurusta. Sitten vasta, kun ajokas oli syönyt appeensa, vietiin se talliin. Lintulahden vanhassa tuvassa oli ennen ovipielessä hevosta varten silppuruuhi, ja Kyyjärven Pölkkin ison tuvan nurkassa syödä rouskutti väliin kolme hevosta. Isoja orkosia vain oli ovilattia poljettu täyteen.

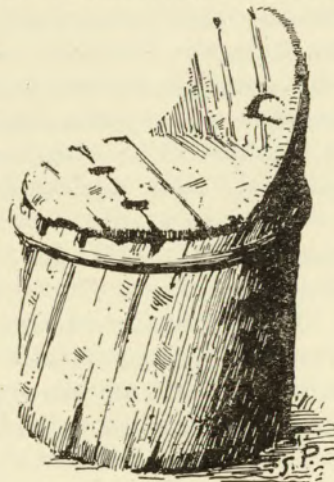
Entisen erämaalaisen rakennusryhmään liittyi usein vielä *tuulimylly*. Varsin monen talon luona se mäentöyryllä kojotti kurotelten korkeita siipiään yli kaikkien sekä ojennellen pitkää pyrstöään niinkuin vanha arvoituskin oli pannut merkille:

»Harakka hatistelee,
pitkäpyrstö pyristelee,
kalliolla karistelee,
vuorella muniakseen».

Mutta nämä mäkien ylpeät eläjät ovat jo melkein kaikki lakanneet viuhdomasta, muutamat vain vielä siellä täällä natisevat tuulen käsissä siivettöminä ja siipirikkoina, vain jotkut enää pystyvät vanhaan kunnialliseen virkaansa. Tavallisia *varvasmyllyjä* ne ovat, tukevalle hirsiristikolle istutettuja yksihuoneisia, nelisiipisiä laitoksia, jotka entisaikaan tohisten ja natisten jauhaa jyristivät erämaalaisen viljoja. Mutta oli yliperällä toisiakin jauhajia. Metsäpurojen ja jokien koskirannoilla siellä täällä käydä kalkutteli harmaita vesimyllyjä. Ne olivat vain pieniä *hierinmyllyjä*, pahaisia naapperoita, eikä mitään mestarijauhajia: purivat jyvän poikki, toisen halki ja kolmannen laskivat kokonaisena, niin että monesti saivat märehtiä syönöksensä uudestaan. Yhteisin voimin ukot näitä koskiväkkäroitä laitтелivat ja sitten vuoroonsa käyttäen reuttivat huolimatta suuria korjauksista ja teroituksista. Siinä oli tuhvalle tarpeeksi olemista, kun jaksoi vahtia kivensilmää myllyn hiljalleen käydä kalkutellessa ja märehtiessä miehen syötäviä. Omista kalliioista oli myllynkivet hakata kalhuttu, mutta hyviä kiviä saatiin Alajärveltä Paalijärven kalliosta, ja kovaa mustaa *kaulakiveä* myllyn akselinnavan alle noudettiin Lappajärven Kärnänsaaresta. Siellä olikin niin merkillistä kiveä, että sitä vedätettiin hevoskuormin aina Laukaaseen asti.

Edesmenneet erämaalaiset raivasivat kyllä korpeen asuinmajansa ja ajoivat metsää yhä kauemmaksi mökiltään, mutta silti he saattoivat rakastaa komeita jumalanpuita ja antaa niille heidän kunniansa. Metsältä he valtasivat pelto- ja niittymaata, mutta niitylleen he monesti heittivät hyvän männyn tai koivun ladon seinustalle kuin vartijaksi, ja pellon pientareelle tai tien oheen taikka riihen päädylle he jättivät jonkun pikku koivun tai mäntypahasen, joka aikaa myöten kohosi koko pellon haltiaksi. Mutta varsinkin kartanopuita vanhat hyvin suosivat. Monet muinaiset tuhvat ja tummut hoitelivat ja vaalivat komeaa nimikkopuutaan koko ikänsä, monen vanhan talon kartanoa hallitsi valtava puu, useampikin, ja moni talo elää vieläkin edesmenneitten vanhojensa *elättipuun* suojassa. Karstulan Saunakylän Juoksuahon valtava koivu, koko mäen ylpeys, oli toistasataa vuotta takaperin, kun Erkki-tuhva asteli aholle talon tekoon, vain aisan paksuinen. Koivun juurelle ukko sytytti ensimmäisen tulensa, sen viereen hän nosti ensimmäisen tupansa, ja koivu kasvoi sitten ukon ja koko talon hyvissä hoidoissa. Taloa hallitseva valtapuu humisee Vetelin Hirvikosken pihamaalla, ja sekin on samanikäinen talon kanssa, lehmän kytkinpuuna tehnyt talontekijälle ensimmäisen palveluksensa. Monet vanhat kasvoivat rinnakkain elättipuunsa kanssa.

Perhon Liukonmäen Maija - tum- ja Jylhänmäen koi-vaarin ja miniän puuna. Komea ja vesmäen koivu, luona, oli entisen elättipuu. On savapiseva haapa, jo-Heikki oli koko lut. Ja metsäkas- punut hoitajaansa, tua piti murhetta taen vain pikkuisia taas uudelleen kos-

Pöytätuoli
Perho

Alapihan iso koivu ellä on 90-vuotimun ikätovereita, vu nousi Aapa-yhteisenä nimikkokauas näkyvä Kir-Kirvesmäen riihen Kirves-Matin malla mäellä vanha ta taas Kirves-elämänsä hoivailvatti oli niin suotta se vaarin kuolpari vuotta kasvatlehtiä, ennenkuin tui elämään.

TÄSÄ ON OLTUW ENÄLÄISEN PAOUSA 1808

Leikkaus puun kyljellä
pakopirtillä

»KUN SOTA LAAKSOISSAMME SOI»

Sovan ja kylmän korven kanssa köyhä erämaalainen sai aina koetella ja taistella viimeiseen hengenvuokaisuun asti saadakseen savuisen pirtin suojakseen sekä pirtin pöydälle petäjäsillä sekoitetun leipäkannikan. Mutta varsin tyytyväinen hän silti oli ja vielä tyytyväisempi olisi ollut, jos vain olisi aina saanut rauhassa syödä kovaa kannikkaansa.

Mutta näillekin kaukaisille sydänmaille osui joskus Suomen perivihollinen, vihavenäläinen. Silloin korpelainen sai tapella ryssäkin vastaan, ja erämaan rauhallinen elämä kääntyi kovin kurjaksi. Jo silloin iskettiin metsien kansaan sellainen venäläiskammo, ettei se oikean miehen sisuksista ole vieläkään lähtenyt. »Venäläinen verikoira» on jättänyt pahan nimensä mustien nevojenkin takakorpiin. Miltei jokainen vaari ja muori täällä tietää jonkin vainolaistarinan, moni muistaa vielä, kuinka edesmenneet vanhat laulelivat lapsilleen entisestä pakoretkestä:

»Venäläinen verikoira
tappoi isän, tappoi äitin,
aikoi vielä minutkin tappaa.
Minä pääsin päistärihin,
päistäret tulehen syttyi . . .»

Jo Ison vihan ryssä liikkui Suomenselän vierillä. Näihin aikoihin täällä ei kyllä ollut suuria surmattavia eikä rikkaita ryöstettäviä. Veltelin avaroissa perämetsissä, Perhon mailla oli vain seitsemän, kah-

deksan taloa, niistä toiset vasta pystyyn saatuja. Eikä ohjannut taloihin muuta ihmisen tietä kuin eksyttävät eräpolut ja koskinen vastavirta. Mutta ryssillä oli hurjat *koirankuontolaisensa*, jotka saattoivat ajaa asukkaiden jälkiä aina perimmäisiin piiloihin. Näiden rumien vainuihmisten käsistä oli hyvin vaikea piiloutua. Vain hakoa perässään laahaten sai sotketuiksi jälkensä, niin että koirankuontolainen eksyi. Saattoi silloin pakomies piilostaan sydän kurkussa pilkistellä ja kuulla, kun kauheannäköinen kuontolainen laukkoen sinne ja tänne nuuski jälkiä ja kummasteli:

— Tuost' on tullu . . . tuost' on männy . . . tuost' on noussu tai viisiin . . .

Napuen tappelun jälkeen tuli ryssäjoukko keväällä 1714 Pietarsaareen, ja sitten syksyllä hurja kasakkaparvi ilmestyi Veteliin. Kansa kauhistui, kirkonkellot upotettiin jokeen ja rahat kuopattiin kirkkomaahan, pappi lähti pakoon ja pyhä temppele jäi autioksi, eikä siinä enää jumalanpalveluksia pidetty. Pakoretkille painui kansakin kaikkein kaukaisimpiin metsiin. Rantamaiden väki suurin joukoin tulla rujasi kauas yliperille. Patovistin synkässä korvessa sanotaan pietarsaarelaisten oleskelleen monessa salasaunassa, ja Kirvesmäen lähellä, pienen Joutenjärven saarella on koko joukko kodittomia ihmisparvoja asustellut. Saarella oli ennen iso *Papinkuusi*, jonka juurella sanotaan pakolaisena metsiä kierrelleen Vetelin papin, *Elias Fonseliuksen*, saarnanneen erämaan köyhälle kansalle.

Näille perukoille vainolainen ei kyllä osunut. Mutta Porasen perille, jossa kerrotaan jo siihen aikaan jonkun metsäturan majailleen, koko parvi ryssiä kerran ryöhähti, ja äijä sai heitä syöttää ja juottaa. Mutta kun ryssät laiskoina nukkua rötköttivät lattialla, ja äijä pöydän päässä istui Raamattua lukien, kova *Pääkkönen* sisseineen ryntäsi pirttiin, sieppasi ison pöydänkannen lyöden sen ryssiin peitoksi. Sissijoukko paiskausi painoksi päälle, litisti, kolhi ja sohikoitsi kuoliaksi koko parven.

Pääkkönen, sissien päämies, olikin sellainen Ison vihan mies, että häntä vielä jälkipolvi mainoo. Perhon metsäseutu ja Karstulan kulma tarinoi tästä rautalampelaaisesta, joka oli samoja Pääkkösiä kuin sittemmin Perhoon koteutunut jylhästen esi-isä, Sameli Pietaripoika. Vaikka sissi Pääkkönen oli vain kymmenen korttelin ja kahden tuuman korkuinen miehen tekele,¹ hänessä silti oli oikean miehen

¹ 153 cm.

mitta ja äkäinen sydänkarsina. Oikeana sotamiehenä Pääkkönen oli tapellut Napuen sodassa ja haavoittunut käsivarteen, mutta sitten armeijan jouduttua tappiolle sekä pakoretkelle, karannut rivistä ja ruvennut sissiksi. Oli rautalampelainen ollut mukana siinäkin rytäkässä, kun sissipäällikkö Luukkoinen oli vähällä saada itse tsaari Pietarin vangiksi. Neljäkymmenen miehen voimalla oli hyökätty taloon, missä Ryssän keisari majaili, mutta pääsaalis oli päässyt karuun. Sitten Pääkkönen taas oli miehineen kerran joutunut Sieviin, jossa ryssille oli tuotettu oikein joukkosurma: riihessä majaileva lauma yllätetty, teljetty sisään ja poltettu sekä vainolaisten hätähuutoihin vastattu vain:

— Ei armoa . . . kun olette mejän papinkin tappaneet.

Muistetaan näillä mailla toistakin Ison vihan aikaista sotamiestä, *Liimataista*, jota oli sanottu *karoliinijääkäriksi*. Liimatainen oli ollut Kaarle XII:n oikeita sotamiehiä, joita jo etukäteen oli opetettu ryssiä tappamaan. Seitsennaulaisella miekalla oli pitänyt laukkaavan hevosen selässä istuen iskeä poikki leppäisiä pylväitä, ensin käsi-varren paksuisia, sitten jo kaulan paksuisiakin. Suomen pojat olivat sivahdutelleet, niin että leppäiset kappaleet vain olivat korkealle kimmahdelleet, ja kuningas oli hyvillään huutanut:

— Praa! Vinski on aina praa! Vinski on riski poika . . . se kyllä osaa ryssän kaulan katkaista.

Liimatainen ainakin oli ollut riski poika, kahta tuumaa vaille seitsemää jalkaa pitkä¹ ja niin paksu, ettei huono hevonen ollut jaksanut häntä kantaakaan. Valittujen joukossa, kuningas Kaarlen henkivartijana, hän oli saanut tapella, Narvassa ensi kerran ja sitten monissa kymmenissä kahakoissa, Pultavassakin, jossa oli 18 haavasta verta vuodattanut sekä saanut nähdä sen ihmeen, että ryssäkin tulee päälle ja voittaa. Oli Liimataisen urho seurannut kuningastaan Norjaankin ja tapellut siellä. Joukoittain oli Norjan kylmillä vuorilla paleltu, kuoltu viluun ja nälkään. Ja tämä oli ollut kaikkein kamalin sotaretki, mitä Liimatainen koskaan oli kokenut, vaikka oli tappeluissaan saanut kaikkiaan 80 haavaa, Narvassa pääkalloonsa niin pahan aukeaman, että siitä sai koko ikänsä rassata pölyä pois.

Kun pieni Pääkkönen ja iso Liimatainen sitten sodan jälkeen olivat Perhon ja Karstulan mailla sattuneet yhteen, niin oli siinä urho-

¹ 201 cm.

töitä muisteltu. Pääkkösen parhaita tekoja oli ollut, kun hän oli tapellut Napuella ja taas yrittänyt Ryssän keisaria vangiksi sekä lisäksi polttanut Sievissä riihellisen ryssiä. Mutta Liimatainen ei ollut enää muistanutkaan satoja temmellyksiään, sen vain oli tietänyt, että hän yhdessäkin tappelussa oli listinyt ryssänpäitä ainakin riihellisen ja kaikissa kahakoissaan monta riihellistä.

Ja Kaarle kuningas oli urohien mielestä ollut miesten mies. Varsinkin Liimatainen oli aina ihastellen muistellut *Kalle-vainaa* ja hänen sanojaan. Vielä harmaana hautaan horjuvana turana Liimatainen oli näytellyt vanhoja sotatempujaan sekä hypähdellyt ja lakkiresuaan heittäen tolkuttanut:

— Kun kuningas Kalle-vainaa huusi: »Hei pojat, rammoot!» niin silloin sitä mänttiin.

Näinä kamalina vainovuosina Runebergin kuvailemat Haanelveljeksetkin lienevät eläneet ja kamppailleet ryssien kanssa, saaneet surmansa ja joutuneet levolle »Perhon hautaan». Jängänjärven takana metsätalossa veljekset olivat asuneet, ja Jängänjärven *Kalmsaareen* sanotaan heidät haudatun. Järven perimmässä sopukassa on monien pikku saarien takana piilossa heinäisen rantaveden vierellä petäjäinen kumpu, josta on löydetty vainajien luita. Täällä, aivan koskemattoman villin erämaan rauhassa, omilla jylhillä kotirannoillaan, koivujen ja mäntyjen suojassa, muinaisen metsäpirtin miehet lepäivät. Mutta harva heidän leposijansa tietää.

»Miss' on hauta, joka sata vuotta
Perhon korvessa on pensastunut,
unhotettun' aivan ansiotta?
Missä on se? älä kysy vieras.
Kussa järvi kaijimpana kääntyy
männikköhön, siell' on paikka. Koivut
latvoineen jo huojuvat sen päällä;
missä niiden juurten alle hauta
kerran peitettiin, ei kenkään tunne».

Näin kertoo Runeberg metsänpoikien piiloisesta lepokummusta. Iso hakkaamaton kivipatsas, kuin harmaa vuorentaatto, nykyisten perholaisten pystyttämä, sitä vain yksinään vartioi.

Tuskin sataa vuotta erämaalaiset saivat rauhassa raataa ja rakentaa uusia taloja laajaan valtamaahansa, kun jo taas ryssä saapui tänne perämetsiin. Oli joku vuosikymmen sitten saatu valmiiksi valtatie

Kokkolasta Keski-Suomeen, ja tämä tie ajoi läpi Perhon erämaan. Ja heti myös kamala sota vaelsi Perhon kautta, jopa kaikkein pahimmin juuri Perhon köyhän nevamaan kautta, joka vasta oli tiellä yhdistetty ihmisten ilmoihin. Se oli suuri Suomen sota, jolloin venäläinen lopultakin valtasi koko Suomenmaan. Silloin korprien kansa sai nähdä omilla kotipihoillaan vanhan perivihollisensa isännöivän ja mellastavan, sillä kaksi kesää ja yhden talven venäläinen vaivasi koko metsäperukkaa. Ja silloin metsäperäläinen sai myös kuulla hirveää kanuunan pauketta ja sotapauhua, sillä täysi tappelu pantiin toimeen rauhallisen Perhonkin piirissä, puhumattakaan että naapuri-kirkolta kuului tuon tuostakin jyminää.

Hyvin tietää perholainen vieläkin, mikä mies oli *Viantti-vainaa*. Tämä *Otto Henrik von Fieandt*, vankka kymäräniskainen mies, lyhyt-kaulainen kuin Pölkki, mutta korkeaotsainen, oli Suomen sotamiesten päämies, jytisevällä äänellä puhuva, jäykkäsanainen ukko, joka ryssän kanssa tapella rähjäten kulki joukkoineen Perhon tietä edestakaisin koko kesän, 1808.

Jo kesäkuussa Fieandt hyökkäsi pienen ryssäparven kimppuun Perhon kirkolla vallaten heidän muonavarastonsa. Ja tämä oli köyhille perholaisille iloinen asia. Sillä Fieandt-vainaja jytisi heille:

— Korjakkaa pois, ennenkun pistän tuleen!

Pari tuntia perholaiset saivat häiriä ja ottaa, mitä vain ennättivät. Kova touhu metsäperäläisille tulikin, ja moni siinä ennätti osille. Jylhän Matti-tura keikutteli selässään pensaikkoon useita kauramattoja ja vielä muutamia leipämattojakin, ja Jylhän Sameli saatteli piiloihinsa kaksi kauramattoa sekä jauhomaton. Mutta Kirvesmäen Puujalka-Jussi kolkutteli koipipölkkyineen niin kovasti, että ennätti kuljettaa metsään kahdeksan mattoa, ja Koivukosken tuhma poikineen raahasii kymmeniä ryssän säkkejä peittäen ne maakuoppaan. Saivatpa Koivukosken miehet haltuunsa suuren viina-aaminkin vyöryttäen ja piilottaen sen jokivarren pajupensaaseen.

Kyyjärvellä *Lintulahden* luona sotajoukoille tuli heinäkuun 3 päivänä ensimmäinen kova yhteenotto. Koko aamurupeama tapeltiin. Ryssät paukuttivat vallihautoistaan *Lintulahden Patteripelloilta*, ja Fieandin miehet räikäyttivät vastaan *Könkkälän mäeltä*, Kokkolan tien varrelta. Fieandin joukko joutui häviölle ja sai lähteä peräytymään Perhoa kohden. Mutta ennen lähtöään Fieandt mörähti Sepän-Ellulle, Nopos-sepälle:

— Menepäs pistämään ruutisäkkiin valkia!

Kylän riihessä näet oli suuri ryssän ruutivarasto, jonka Fieandt oli ennättänyt vallata. Seppä Noponen meni ja söhäisi tulisen kekäleén ruutisäkkiin . . .

Pöhähti vain ja seppä paiskautui kuin musta ryökäle ovesta pelolle, ja kohta pomahti koko riihi ilmaan, niin ettei paikalle jäänyt muuta kuin syvä kuoppa. Hirren kappaleet ja kiuaskivet vain lentelivät kuin varikset taivaan alla.

— Kuinkas nyt kävi sepän? ihmiset kauhistuivat.

Mutta sieltä kohta seppä tulla väännätti tuhahtutellen pehkuja turvastaan ja paneskellen:

— Hyssyh . . . ei oo sepällä hättäänää!

Tapella nahistiin sitten Perhon Möttösessäkin sekä revittiin joen silta ryssän edestä. Mutta venäläinen raastoi ja poltti Möttösen kylän taloja rötistäen uuden sillan ja paineli Suomen joukkojen perässä. Tulipa kohta taas, heinäkuun seitsemäntenä, tuima temmellys *Kokkonevalla*, toista neljännestä Perhon kirkolta alaspäin. Suuren vetelän tuon taakse, *Kampelinsaarelle*, metsäiselle kivikkomäelle Fieandt joukkoineen varustautui vastakynteen, ja kintereillä kulkeva ryssä pysähtyi kirkonkylän puoleiselle rannalle, *Huhtakankaan* louhikkoiseen männikköön. Oli *Kampelinsaarella* suuri kivenjätkäle kuin kokonainen huone. Sen harjalla Fieandt seisoi kiikaroiden rysien rehkimistä. Juuri kun pappi *Matokankaan* puolessa, *Mato-Eerun* mökin luona ripitti tappeluun joutuvia suomenmiehiä, Fieandt kiveltään katsoi ja manasi:

— Nyt ryssä, sen piru, jo ottaa lehtiä pois kanuunan suulta . . . ja kohta se ampuu.

Pamahtikin, ja viisi Fieandtin miestä sai surmansa. Siitä *Kampelin* kalliokin alkoi paukkua sekä savuten ja tulta leimuten syytää yli nevan lyijyisiä rakeita ynnä raskaita rautapalloja. Kalliot vain kumisivat, kirkkoharju järisi, ja Möttösen mäki tärähteli, vieläpä *Pirttikoskella*, johon oli matkaa yli penikulma, ikkunat tärisivät, ja takan kulman rautakoukussa avaimet heiluivat, helisivät ja piuvasivat. *Kokkonevalla* oli kuumat päivät. Siellä yhtä mittaa tuli leimahteli kahden puolen, ja katkera savu pöllähteli. Möttösen *Mattikin* siellä suurkiven luona hääri Fieandtin passarina. Mutta ukko kiikari-kiveltään mörähti hänelle:

— Matti, mene piiloon nyt, ettei satu . . . nuo ryssä-pirujen marjat ei ole terveellisiä.

Kohta ukkokin hyppäsi alas kiveltä, kopeloi poveaan, veti sieltä kourallisen kuulia ja sanoi:

— Hyi, koiranpaskoja, mitä ampuvat! Mene, Matti, hakemaan vettä, nuo ryssien marjat karvastelee rintaa.

Fieandt oli lumottu kuulia vastaan, ja rautapaita oli vielä hänen päällään, niin etteivät ryssien pahatkaan marjat jaksaneet sitä läpäistä, vain vähäisen rintaa korventelivat.

Mutta hullummin kävi luutnantti Schönemanin, joka oli pahankurinen mies. Hän väliin äkäpäissään läpsi miehiä miekanlappella, niin että jo kerran lohtajalainen suuttui, ja taas härmäläinen ärähti vastaan:

— Viälä tänä yänä korppi kroukkii sun silimäs, ja sinä kuapathan tähän rämähän.

Fieandt lähetti Schönemanin partioineen nevaa kiertäen paukuttamaan ryssien kylkipuolta. Mutta sinne keskelle rämettä, *Kokonsaarelle*, luutnantti-parka keikahti. Sanotaan, että omat miehet rautanaulalla selkään ampuen hänet menettivät. Häviön puolelle Fieandt-vainaja joutui Kokkonevallakin. *Linspora*, koko Suomen joukkojen päämies, oli ottanut ryssältä lahjoja ja sekoittanut ruutiin hiekkaa, niin etteivät kuulat lentäneet juuri minnekään. Niinpä Fieandt ei Kokkonevallakaan voinut kauan pitää puoliaan, kun kuulat enimmäkseen putoilivat vain välille kantamatta ryssiin asti. Veteliä kohden ukko lähti painumaan. Mutta matkalla hän sai apuväkeä, ja nyt ryssä vuorostaan rupesi astelemaan selkä edellä niin kuin hänen tapansa tappelussa tavallisesti onkin. Ja taas mentiin peräviilkkaa läpi Kokkonevan, läpi Perhon ja Möttösen ja Lintulahden aina *Karstulan kirkolle* asti. Täällä järvien välissä, kirkon seutuvilla tuli elokuun 21 päivänä kaikkein kovin temmellys.

Oli kesäinen sunnuntai, kirkonkellot kumahtelivat, ja Karstulan kansa oli juuri menossa Herran temppeeliin, kun tuli tieto, että tapelu alkaa heti. Kirkkokansa lähti pakoon soutaen järvelle Kirkkosaaren, ja jumalanpalveluksen sijasta pantiin kirkon ympäristöillä toimeen perkeleellinen pyhänvietto. Kirkonkellojen asemesta moukuivat tulta syytävät tykit, ja kamalana saarnana papattivat kiväärit samalla viheltäen kuoleman virttä. Venäläisen kanuunat ampuivat *Syrjämäeltä*, Fieandtin tykit jymähtelivät *Höyläniemessä*, ja kivääri-

miehiä paukutti kaikkialla. Sitten ryssä raahasi tykkejään halki ruispeltojen *Muhosen kalliolle* ruveten sieltäkin pomahduttelemaan. Mutta Otto Henrikin miehet tappelivat kuin suomalaiset ainakin. Jo venäläisten päämies lähetti parisataa ryssää *Päällimen* kautta ahdistelemaan Fieandtin kylkipuolia. Mutta piippua poltteleva ukko komensi viisikymmentä porilaista vastaan, ja siinä joukossa oli Karstulan saunamäkeläistenkin ruotusotilas, *Kaini*, sekä hänen vierustoverinsa, Hartolan mies. Nämä kohtasivat ryssän *Mustilaispurolla*, jossa syntyi sellainen rymäkkä, että suomalaiset lopulta pistimillä söhköiden lennättivät venäläisiä edellään, niin että osa hätäännyksissään sotkeutui vetelään *Nevasuohon*. Silloin ryssä lähetti vielä suuremman joukon *Humpin* kautta pyrkimään suomalaisten selkäpuolelle ja katkaisemaan Perhon tien. Mutta Humpin Penjaami juoksutti tästä tiedon uhatuille, ja silloin Fieandtin täytyi ruveta kiireesti peräytymään, ettei olisi joutunut ryssän loukkuun. Yhtä mittaa tapellen Otto Henrikin väki taivalsi takaperin Perhoa kohden. Kimingin kylässäkin vielä tuli kova yhteenotto perässä painelevan ryssän kanssa. Siellä rymistettiin ankarasti *Uiton sillalla*, ja saunamäkeläisten *Kaini* joutui vihollisen käsiin ja vietiin sitten kauas Venäjälle.

Monituhantisen ylivoiman edellä piippusuisen majurin täytyi marssittaa miehensä jälleen läpi Lintulahden, Nopolan ja Möttöskylän, läpi Perhon pitkän sydänmaan aina Veteliin asti. Näki Perho taaskin pakenevan sataisen joukon pyssyineen, miekkoineen, tykkeineen ja kuormineen vaeltavan pitkin valtatieään väsyneenä, haavoitettuna, ryysyisenä ja pölyisenä. Ja Fieandt-vainajan joukko oli toistamiseen pakojalalla. Koivukosken Erkki-äijä oli juuri tervahautaa polttamassa vainiolla, kun pitkä, pitkä kujantäytinen surullinen jono marssi ohitse. Huusivat pakotien vaeltajat tuhvalle:

— Nyt on paras mennä niinkuin pakosalle . . . Me peräännymme.

Ja koko Perho, samoin kuin muutkin erämaaseudut, jäi tykkäänään venäläisten valtaan.

Tämä ryssävallan aika oli ankara. Jo heti sodan alussa, ennenkuin ensimmäiset venäläiset paikkakunnalle ilmestyivätkään, vanha veriin syöpynyt vaisto ajoi sydänmaan kansan pakopirteille. Ja ryssän tullessa valtaan kohta miltei koko erämaa oli *kaiossa*, kuka milläkin suunnalla, ja melkein kaikki talot olivat autioina. Tavarat, joita ei voitu ottaa mukaan, kätkettiin, ja sitten koko joukoin mentiin ja an-

Papinkuusen entinen pakopaikka Kirvesmäen takana. Valok. J. Tamminen
Siv. 42.

»Hauta Perhossa», Jängänjärven Kalmasaarella. Siv. 44.

Lintulahden vanha talo Kyyjärven rannalla. Siv. 45.

Perhon Kokkonevaa. Vasemmalla käsin Kampelinsaari, oikealla Huhtakangas.
Siv. 46.

»Viantin kivi» Kokkonevan Kampelinsaarella. Siv. 47

Lutnantti Schönemanin risti Kokkonevan Kokonsaarella. Siv. 47.

Joutenmäen pakopirtin rauniot Karstulan erämaasta. Siv. 49. Valok. J. Tamminen

Perhonjokea Koivuköskien talojen luona. Siv. 52.

tauduttiin turvallisen metsän hoitoihin. Koivukosken tuhva peitti tervatynnyrinsä murtoon, pikku tavaroitaan pisteli puulaatikoon ja hautasi peltoon ja sen jälkeen lähti perheineen hevoskopukkaa ja lehmänkantturaa talutellen *Kontusenkankaan* hautapirtille, penikulman päähän pohjois-sydänmaille. Ja kahdeksan kappaa ohria oli hevosen selässä niinkuin ruoan puolena. Pirtti-Jussi pisti ison Raamatun ja pari posliini-astiaa vesikaivoon, kehän koloon ja pakeni eukkoineen ja lapsineen Vehkalammen taakse Haapanevan *Pakosaareen*, jossa muitakin paikkakunnan pakolaisia piileskeli. *Hookonan Kotasaareessa* taas, pari neljänestä pirttikoskelaisten pakopai- kasta länteen, suuren vetelän nevan keskellä, asusteli Hookonan väki sekä jylhästen sukukunta. Linnasilla oli piilopirtti *Hoikanjärven* korvessa, Kivikankaan kansa oli kaiossa Ahvenlammin päässä, *Hautakankaalla*, ja Mehtä-Porasestakin mentiin *Ukonpaon* pirtille, parin virstan päähän Porasharjun vierille. Soinin Keisalan väki piileskeli *Lehtipuron* mäen takana, toiset soinilaiset taas *Niskakankaalla*, ja Alajärven möksyläiset pakenivat *Kurvihauvalle*. Mutta Korkean- kankaan entinen Toppa-Kaisa, pikku tummu, oli muistellut, kuinka hänen isänsä oli tarponut joukkoineen puolitoista penikulmaa poh- joiseen *Pakokankaalle*, kantaen selässään konttia, jossa hän, viisi- vuotias Kaisa-tytär, istua nökötti.

Isoin joukoin metsäpirteillä asusteltiin. Saunakylän takana, *Pakoaholla*, piileskeli Karstulan saunamäkeläisiä ja muita kaikkiaan 18 patakuntaa, Meriläisen äijä metsäseuran vanhimpana. Vanhat ihmiset, akat ja lapset täällä parhaastaan häärivät, mutta miehet liikkuivat missä milloinkin. Lehmät kävivät laitumella suuressa halmeaitauk- sessa, ja kelloihin oli tukittu heiniä, ettei niiden kilinä ja kalina olisi ilmoittanut piilopaikkaa. Vanhat akat silti kyllä väliin unohtivat ja olivat itse huutaa piilonsa julki. Oli mukana rakkaat virsikirjat, ja niitä tummut toisinaan haikeissa mielialoissaan veisata killittivät, Näreahon akka kiskoen kaikkein kimakammin. Monta kertaa mies- ten täytyi kieltää:

— Älkää, akat, ällöttäkö! Ryssät kuulevat . . . ja tulevat.

Hyvin ryssä saattoi kuullakin. Pakoaholle kuului Lintulahden tappelun kamala meno ja pauke. Siunaillen siellä ja kauhusta vaieten seisottiin ja tarkattiin, kun metsän takaa kuului yhtä päätä kiväärin ääni: »nap-nap-nap . . . nap-nap-nap», ja taas tuostakin kanuuna jymähdytti joukkoon: »jump . . . jump . . . jump». Möksyläisten

Kurvihauvalle kuului kova pauke kahtaalta käsin: Karstulasta ja Ruonan sillalta.

On Pakoahon männiköstä vieläkin tavattu puihin sidottuja kytkyksiä, joissa lehmiä oli pidetty kiinni. Ja oli siellä ennen iso petäjä, johon muuan pakolainen oli joutessaan puukolla leikannut: TÄSÄ ON OLTUW ENÄLÄISEN PAOSA 1808.

Toisinaan rohkeat miehet hiipivät piilopirteiltä kyliin kurkimaan, mitä siellä venäläinen askaroi. Tämä saattoi kyllä olla vaarallinen retki — kävijä voi joutua ryssien käsiin. Niinpä kerran Jylhän tura lähti salasaunaltaan tarkastelemaan kotiaan mennessä hamppupeltoon piileskelemään, kun kuuli ryssien reuhaavan talossa. Venäläiset pitivät pirtissä pahaa elämää särkien uunit ja ikkunat, kaapit ja kaikki. Sillä he olivat talon aitasta löytäneet kauramattojaan, joita Fieandtin avulla oli heiltä vallattu. Sattui pirtin pöydällä olemaan linnun täkkäluu. Ryssä-päällikkö otti sen, kiikaroi sillä ja sanoi:

— Mies on hamppumaassa.

Tura-parka raahattiin esiin ja pakotettiin opastamaan ryssiä piilopirtille, missä kylänväki karjoineen oleskeli. Äijä lähtikin ja kahlautti miehiä kaikkein vetelimpiä nevoja pitkin kauas sydänmaille. Tultiin viimein suuren suon saarelle, jossa oli paljon puolukoita. Ryssät rupesivat niitä nälissään poimimaan ja syömään. Joutui siinä pääryssä turan kanssa saaren reunapuoleen erilleen toisista. Siellä Jylhän äijä paksulla pihlajaisella kepakollaan yhtäkkiä vetäisi kumarruksissa olevaa ryssää niskaan, niin että tämä typertyi maahan. Sitten tura potkaisu pakoon nevan selälle. Toiset kyllä yrittivät perässä ja ampua paukuttivat, mutta metsän piiloon ukko pääsi.

Lähtipä taas sitten Jylhän Matti, turan poika, vakoilemaan, vieläkö venäläinen on talossa. Siellä ryssät vielä rähjäisivät. Lehmän he olivat tappaneet ja parhaillaan mässäisivät lihojen ääressä. Olivat he laittaneet lattiaan niinkuin häklänterän ja kihnuttivat siinä lehmännahkaa säämiskäksi. Mutta kun säämiskämestarit äkkäsivät Matin, lähti kaksi miestä ajamaan häntä kiinni. Matti laukkasi metsään, ryssät perässä. Purokankaalla Jylhän poika äkkiä pyörähti päin ja ampui, niin että toinen ajomies kupsahti kanervikkoon. Toinenkin siitä säikähti ja kiireesti pinkaisi pakoon.

Koivu-Jussikin hiipi pakopirtiltään kurkistelemaan metsäpiilosta, kun ryssät juuri palasivat Kokkonevan tappelusta. Koivukosken

riiheen he kantoivat haavoittuneita ja riihen seinän vierustalle paiskasivat pari kuollutta. Silloin kun toiset ryssät hoitelivat sairaita ja vainajia, toiset jo pitivät aika remua, lauloivat ja soittelivat käsiharmonikkaa. Ihmetellen Koivu-Jussi katseli menoa, saaden sitten pakopirtillä muistella:

— Niillä oli niinkuin isot virsikirjat käsissä, ja ne pani niin korjasti.

Mutta Koivukosken Erkki-tuhvan oli käydä huonosti. Ryssät ottivat ukon kiinni ja pakottivat pienellä harmaalla hevosellaan vedättämään heidän raskaita *ransportejaan*. Kokkolaa kohden ajettiin monin miehin ankarassa paimennossa. Mutta muutamassa levähdyspaikassa Koivu-tuhva pani hevosensa talliin, jääden itsekin sinne yöksi. Hakorauta oli tallissa, ja peräseinässä metsän puolella pieni sontaluukku. Äijä telsosi ja jyräsi hakoraudalla ahtaan aukon isommaksi hirsi hirreltä, niin että viimein sai siitä pienen Harmonsa kiskotuksi ulos. Sitten tuhva hevosineen hölkkäsi kiireesti metsään sekä pitkin metsiä kotiperille . . . Sanotaan kyllä, että ukon työskennellessä sontaluukun timpermannina ryssien päämies oli tullut talliin, jolloin turan hakorauta seinähirren sijasta oli kamahtanut hänen kalloonsa. Tallin pehkuihin pääryssä oli jäänyt retkottamaan, mutta hänen raskas hopearuplilla ahdettu laukkunsa oli lähtenyt vaeltamaan tuhvan ja Harmon matkassa Perhoa kohden. Koivukoskella olikin sitten ollut pitkät ajat hopearuplia jaella perinnöiksi tyttärillekin.

Joutui näinä kamalina aikoina toinen jos toinenkin tekemisiin venäläisten kanssa. Soinin Vakkurin isännän ryssät sitoivat käsistä kattoon takkikirteen ja sytyttivät olkilyhteen alle palamaan, tiukaten ukkoparalta rahoja. Karstulan Isosta-Saunamäestä ryssät ryöstivät voipytyyn, ja kun Kettu-Heikki lähti riistämään sitä takaisin, rosvot pieksivät miehen, niin että hän kuoli. Kierä-Matti taas tappoi kasakan, joka oli vienyt hänen lehmänsä, ja Rötkö-Ellu oli niin rohkea, että sieppasi hevosen itse kasakalta. Kun ryssä heitti hevosensa tien viereen, pistäytyen Humpin taloon, Ellu sattui paikalle, hyppäsi elukan selkään ja laukotti tiehensä. Kasakka kyllä ryntäsi pihalle ja karjui: »toit . . . toit!» mutta Ellu repi suitsia ja paukutti kantapäillään konin kylkiä, niin että sen täytyi laukata vain eteenpäin. Syrjämäen renki taas sieppasi kasakan sapelin ja söhäisi sillä hänet lävitse, kun kasakka ahdisteli talon piikaväkeä. Mutta Niemen Marke-

muori lähti kymmenen sääksjärveläisen kanssa ryöstämään ryssän kuormastoa, ollen miesten olalla kovat pyssyt ja Markella kontissaan pitkä terävä puukko. Mutta kun sateessa piilukkojen sankki-ruuti kastui, eikä ollut muuta asetta kuin Marken suurpuukko, täytyi jättää ryssien muonavarasto rauhaan.

Kaikkein kamalimpaan yhteen ottoon vihavenäläisten kanssa jou-
tui Mehtä-Poraseen asettunut kulkuripoika, joka Perhon kirkolla yksinään sai temmeltää koko ryssälaumaa vastaan. Ryöpsähti poika Porasen metsistä nevojen takaa Koivukoskelle juuri, kun venäläiset olivat vieneet Koivu-tuhvan ja Sahin äijän matkassaan ja tehneet muutakin kurittomuutta. Lähti hän ajamaan ryssiä takaa ja tapasi kirkkomäellä suuren roistojoukon. Metsien poika syöksyi heti villi-
petona kimppeun, ja tuli hurja kärhakkä, jossa kymmenen ryssiä menetti henkensä, ja raivostunut Porasen poikakin lopulta sortui verisenä ja revittynä kellotapulin juurelle. Tuli sitten Mehtä-Porasen tura etsimään kasvattiaan, tuli Porasen tytärkin, »veikkoaan» tiedustelemaan, ja kirkkomaalta he hänet viimein löysivät valmiina. Tämä oli surullinen löytö, metsän tyttäreille liiatenkin. Kerrotaan, että hän vielä vanhana tummunakin saattoi joskus sanoa:

— Mun oikean mieheni on ryssä tappanut.

Ruma ryssä ennätti joka paikkaan, ja köyhä erämaalainen sai aina olla varuillaan sekä metsissään että varsinkin kyläteille satuttuaan. Eivät vanhat turapahasetkaan saaneet siivosti köpötellä asioillaan, eivätpä saaneet edes ruokarauhaa, kun ryssä oikein rehenteli mailla. Pakoretkillä ajelehtiva Lintulahden äijä hiipi köyhine jauhopusseineen Koivukosken autioon taloon kaahaisten kiukaalle piiloon. Sattuipa monet kovat kokenut Koivu-tuhva salakättä tulemaan kotiinsa. Kuului kiukaalta kahinaa.

— Kuka siellä? Koivukosken Erkki säikähtäen äsähti.

Lintulahden nälkäinen tuttu turaparka sieltä vain kömpi pusseineen ja ehdotti, että keitettäisiin hyvä mutti — jauhoja olisi pussissa juuri sen verran, että kahden äijän mutin saisi. Eihän Koivu-tuhvakaan toki ollut tätä vastaan, vaan nouti padan piilosta, ja vaarit saivat muttikeiton tulelle . . .

Mutta kun tuhvarukat siinä parhaillaan kiukaan luona häärivät ja pistelivät puikolla höyryävää muttikattilaa ja nuoleskelivät makeata muttipuikkoansa, kartano kahahti kasakoita täyteen. Ärjyen roistot tulivat äijien keittopirttiin ja rupesivat tiukkaamaan, missä

on talon tavarat ja missä ryssiltä ryöstetyt jauhomatot. Kun pe-
loissaan vapisevat, änkyttävät äijäparat eivät sellaisista asioista tie-
täneet mitään, venäläiset rupesivat heitä pieksämään. Koivu-tuhva
ensin vetäistiin pöytärahille vatsalleen ja kepit ojossa ryssät karjui-
vat:

— Missä on tavarat?

Silloin Koivu-äijä yhtäkkiä ponnahti pystyyn, survaisi ryssät syr-
jään ja syöksähti pihalle, köppäili jokirantaan, kapsahti ruuheen ja
melo riuhtoi yli joen. Kasakka kyllä laukkasi perässä, potkaisu
piikkinsäkin, mutta se töksähti ketoon. Lennätti kasakka vielä nuora-
koukkunsa joen ylitse, ja koukku tarttui tuhvan hurstiseen selkämys-
tään. Mutta vahva vaari tempaisi heittomiehen nurin ja meni ja ka-
tosi metsän turviin.

Joen taakse Koivu-tuhva sitten kuuli, kun kasakat pirtissä pieksi-
vät Lintu-äijää. Äijä valitti ja rukoili surkeasti, mutta kasakat vain
kiroilivat ja nauraa hohottivat. Ja vähän ajan kuluttua Koivu-
Erkki sai vielä kauhistuneempana katsella, kun Lintu-äijää vietiin
kahden hevosen väliin kalvosista sidottuna. Kovaa vauhtia kasakat
ajoivat, niin että nälkäisen äijäparan jalat vain silloin tällöin vähän
maata hiippoivat.

Eikä Lintulahden äijää sen koommin enää nähty.

Vanha jalkapata
Gahi. Perho

Perholaisia puumerkkejä

1870-luvulta

LÄHIMMÄISIÄ

uomenselän suurilla vierillä asui monenlaista raatajaa. Siellä perholainen liikkui omalla hallaisella metsäperällä levittäen yhä pientä pälveänsä, ja ympäristöillä metsien takana röykkäsi toisten pitäjien raatajia. Kaikki olivat samanlaisia metsäperäläisiä, jotka aikoinaan olivat saapuneet kuka mistäkin, etsineet pirttisijansa ja ruvenneet ajamaan metsänlaitaa etemmäksi. Kaakossa metsätai-paleen takana olivat Nopolan kylän *noposet* sekä Saunamäen *saunakyläläiset*, jotka niinkuin kaikki Karstulan kansa, olivat samoja *karstusia*. Idän alla asuivat *kivijärviset* ja samalla suunnalla, päivän nousun mailla, möykkäsi monesti mainittu *kinnusten* joukko. Pohjoisessa taas harvalukuiset *lestiset* koettivat pitää ihmisten kirjoissa Lestijärven eli *Lestin* köyhiä, karuja erämaita. *Halsuaiset* liikuskelivat päivänlaskulla Halsuan yksitoikkoisilla, matalilla nevamailla, ja heidän rinnallaan, Perhonjoen varsilla, rehkivät *Vetelin* rikkaat entiset emäkirkkolaiset. Mutta linnunlennolla, lännen ja etelän välimailla, Lappajärven ja Sääksjärven rantamilla, Maakuntaa kohden, pitivät majaansa *vimpeiset*, Vimpelin ylpeät ihmiset, jotka kyllä olivat tuttuja ja hyviä lähinaapureita. Etelässä erämaan takana oli *alijärvisten* asuinmaa, ja heidän takamaillaan oli *Soini*, *Lehtimäki* sekä *Kuurtane*. Ja kaukana toisten takana idässä asustivat Pihtiputaan *puttaiset* ynnä *viitasaariset*, etelän puolessa Saarijärven *saarikkaat*, sekä taas pohjoisen alla Reisjärven *reisikkäät* ynnä Toholammen maita raatava *Lampin* kansa. *Kaustisenkylä* ja *Alaveteli* sekä muut olivat kaupunkimatkoilla kyllä nähdyt.

Vaikka kaikin oltiinkin samoja jumalanluomia korvenkolkuttajia ja puhuttiin jokaisen ymmärrettävää ihmisenkieltä, niin sittenkin

metsientakaiset olivat jokainen joukko vähän niinkuin eri ihmis-sukua. Karstukset olivat eri kansaa, kinnuset olivat eri kansaa, samoin Lestin, Vimpelin ja Vetelin ynnä Halsuan ja Kaustisenkylän ihmiset olivat eri sukua, ja niin myös perhoset olivat ihan omaa metsäkansaansa. Tämän kyllä kuuli jo ihmisten puheestakin, sillä toiset haastoivat eri lailla kuin toiset, muutamat varsin kummallisesti. Veteliläinen räökkäsi kovin ärrää, ja samoin halsuainen, sanoen karkeasti: »meirän ja teirän», kun taas perhonen ja karstunen sipaisi sievästi: »meiän ja teiän». Oli Perhon mies kuullut ja kauhistunut, kun Vetelin ukko sanoa pärästi pojalleen:

»Pirä sinä, minä verän,
verethän perä erellä».

Kaustisenkyläläiset taas, samoin kuin Vetelin väki, puhuivat ja vieläkin puhua sussuttavat ässän päälle, sanoen hassusti: »Kassoppas messää!» kun sen sijaan oikeat ihmiset lausuvat: »Katothan mehtää!» Eivät liioin lestisetkään osaa oikein puhua, vaan vääntävät pitkään sekä käyttävät sanojaan samaan malliin kuin reisikkäät ja Lampin kristikansa. »Misä? Täsä lajosa», on lestisen mielestä ihmisen puhetta, vaikka muu metsäkansa sanoo: »Missä? Tässä laossa». Niin myös lestisen tavara on »kepusa vuotehen alla», vaikka se onkin vain »kopassa sängyn alla». Kinnunen ja kivijärveläinen — samoin Perhon kinnunen — sanoo Keski-Suomen tapaan: »kot'puro, puukon', kotova», kun taas perholainen tietää puhuvansa ihmisten tavalla sanoessaan: »kotipuro, puukkoni, kotua». Karstukset laskevat »haukua» silloin kun muut ihmiset puhuvat »savusta», ja kun perholainen sievästi sanoo »mee!» niin jo karstunen laukaisee leveästi kuin lammas: »määl!» Karstula onkin jo *linnanrajan* toisella puolella, niin että siellä kyllä sopii hyvin erilailla laukoakin.

Eikä paljon viisaampi ole vimpeliläisenkään, joka saattaa äyskäistä: »Mää, ja mää noppee!» vaikkei tarvitsisi sanoa muuta kuin: »Mee pian!» Mutta vimpeiset kuuluvat olevankin Savonmaasta Savonjokea myöten saapuneen raatajakansan jälkipahnaa. Niinpä Vimpelin väki, vaikka asuu vain metsän takana, puhuu hyvin erilailla kuin perholainen, samoin alajärveläinen. Jo heti Peltokankaan maanselän ylitse mentyä muuttuu puheenmalli. Vimpeliläinen sanoo saavia *korvoksi*, rintia *hilaksi* ja tanhuaa *kujaksi*. Niityllä hän tekaisee *kuupanon* silloin kun perholainen pyörähdyttää *kuupun*,

ja leikkuupellolla hän saa aikaan *läpin* ja *kyylin*, vaikka Perhossa tehdään *nikuli* ja *kuhila*, vieläpä puhuu *olkikuvosta*, mikä perhosen mielestä on *olkikerppu*. Kuullaan Vimpelissä olevan myös *luomapuut*, *pirta*, *tiuhat* ja *vyyhti*, kun taas Perhossa on *reivinpuut*, *kaije*, *kilit* ja *vihti*. On Vimpelin ihminen niinkin merkillinen, että sanoo olevansa *pihalla* silloin, kun on *ulkona*, ja pirttiä hän nimittelee *saunaksi* — vaikka kuuluu rautalampelainen olevan niin sekaisin, että haukkuu tupaansa *pirtiksi*. Sitten vielä vimpeinen melkein joka sanaansa vetää »vaan», vaikka perhonen sanoo vain »het». Mutta kun vimpeisen akka menee Lappajärvelle kauppaille *vällyjä*, palaa hän loimivillaisineen sieltä kiukkuisena takaisin ja motkottaa:

— Mitä kun Lappajärven pöllö haukkuu toisen uusia vällyjä *nahkaasiksi*.

Luonnostaankin eri seutujen ihmiset ovat niin erilaisia, että sen kyllä kaikki tietävät. Keski-Suomeen, Hämettä ja Savonmaata kohden painuttaessa kansa on melkein ylpeämpää kuin rantapuolen väki. Saarijärven seuduilla outo kulkija ei tahdo enää saada yösjaa eikä ruokaakaan, siellä kun on kansa köyhää ja ylpeätä. Rantaruotsalaiset ovat kyllä kaikkein ylpeimpiä. Heidän taloihinsa ei juuri matkamiestä lasketa. Alaveteliläinen helposti sanoo vain: »Ei mine anta!» Mutta kun sama ruotsalainen saapuu ja yöpyy suomalaistaloon, niin hän tuo tupaan hevosvärkkinsäkin. Ja hyväntahtoinen sydänmaalainen, ainakin perhonen, sallii sen tapahtua. Perholaiset ovatkin hiljaista, hyvännahkaista ja hyvänsopuista väkeä. Sen tietävät kaikki naapuritkin. Ja tietävät he senkin, että perhoset ovat samalla hyvin yksituumaisia ja yksiväkisiä sekä »kaikki yhtäänne päin kuin sianjalat». Mutta on myös tunnettu Perhon suuri köyhyys. »Nälkä kuin Perhossa», oli ennen tuttu lausuma. Ja kun veteliläinen tahtoi toiselle sanoa oikein hävyttömästi, hän manasi: »Mene Perrhoon!» Halsuainen taas välitti: »Mene Perhoon lehmänsilmiä nuolemhan!»

Niinkuin jokainen perukka piti omaa puhettaan kaikkein parhaimpana suomenkielenä, niin myös oma kotiseutu, jossa pienestä pitäen oli eletty ja kasvettu, oli jokaisen mielestä kaikkein parhain maanpaikka. Omat köyhät nevanaansa olivat perhosen mielestä parhaita maita, samoin kinnusista kaukainen metsäperukkansa oli hyvä perukka, niin myös noposista Nopolansa. Vimpeinen oli tyytyväinen kaikkeen, mitä hänelle oli annettu, ja soinilaisesta oli mäkimaansa

Tiina Ämmänkoski, Vetelin Pulkkilan
eukko. Siv. 55.

Vanha muori Vimpelistä. Siv. 56.

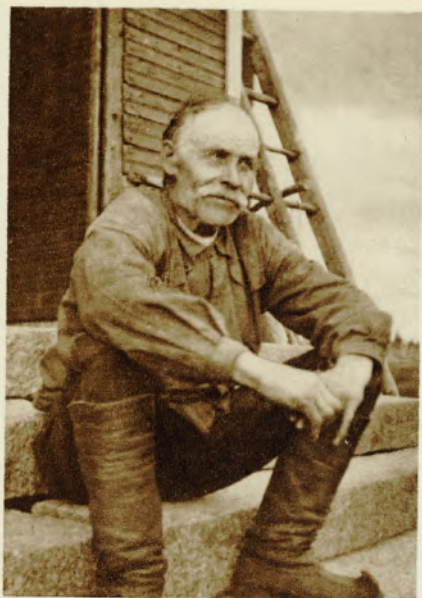
Änäkkälän Matti, Lestin ukko. Siv. 56.

Venetjoen Matti, Halsuan miehiä.
Siv. 57.

Kivijärveläinen nuori emäntä puita särkemässä. Siv. 58.

Qvirinus Ruuperti Sauramäki, soinilainen. Siv. 58.

Alajärven Möksynkylän vaimoisia henkiä. Siv. 59.

paras asuinmaa, eikä lestisen mielestä kenenkään tarvinnut moittia Lestin karuja kangasmaita. Samoin myös jokainen piti omaa metsäkirkkoansa, missä jo pienenä sikiönä oli saanut ihmetellen katsella kirkkaita joulukynttilöitä, kaikkein kauneimpana Herran temppeleinä, ja vain oman metsäperän tavat ja menot olivat oikeita ihmisten tapoja ja menoja. Oma kotiperä oli kullekin oma pieni isänmaa, jonka puolesta piti puhua ja kiukkuisesti väittää vastaan, jos toiset sitä sortivat ja panettelivat.

Sillä näilläkin perillä, niinkuin kaikkialla muuallakin hyvässä Suomenmaassa, lähiseutulaiset — erittäinkin entisaikaan — sattuessaan samoille sijoille tavallisesti häsähtivät yhteen hammastellen toisiaan väliin oikein pitäjän nimen ja kirkon kautta, joskus vielä kurkistaen toisen vellikuppiinkin. Varsinkin kaupunkimatkoilla, kun monien kirkkokuntien miehiä sattui samaan syöttöpaikkaan, syntyi sanakärhää, taikka taas, kun jouduttiin samalle pitkälle metsätaipaleelle, lyhennettiin yksitoikkoista jutamista sanastelemalla, huudellen sopivia sanoja sekä valittuja asioita kuormasta toiseen. Siinä saatiin monta kertaa kuulla, mistä kukin oli kotoisin ja millä költillä mitäkin kirkkokuntaa kunnioitettiin. *Vetelin vellimaha* oli paras sananpaukaus, jolla veteliläinen saatiin kiukusta kihisemään, kun taas kivijärveläinen kimmastui kuullessaan maininnan, *Kivijärven muikkumaha*, ja vielä enemmän, jos lisättiin, että Kivijärven kirkonkelloilla soitetaan: »Muikkuja kuppiin... muikkuja kuppiin!» Eikä Vimpelin mieskään tahtonut pysyä nahoissaan, jos häntä sanottiin *vaan-pitäjäläiseksi* tahi *Pyöreänkirkon* mieheksi. Sääksjärveläinen ihan tuhisi, kun toinen hänelle todisti: »Sinähän olet Pyöreänkirkon pitäjistä, Pikkulinnun kylästä». Soinin *pitkänenä* sai kuulla, kuinka hän »kahtoo hollilta kuin Soinin poika morsiantaan», vaikka »Jumala ei ole Soinia luonut muuta kuin sysien takia». Lehtimäkeläiset olivat *varpukirkkoisia* ja *lampaanruokamäkeläisiä*, kuurtanelaiset *tervakouria*, pylkõnmäkeläiset *pihkaporilaisia* ja multiaiset vuohipukkeja kasvattavia *keltiäisiä*. Lappajärveläinen katseli hyvin rumasti, kun toinen nenäänsä pidellen puhui *norsista*, Ullavan ukko oli ihan tulla kimppuun, kun joku arveli jostakin: »Niinpä sill' on nahka päällä, kuin Ullavan ahvenella», eikä ahneeksi sanottu Kaustisen kyläläinen ollut suinkaan hyvillään kuullessaan: »Jos kaustinen itkee hauvalla, niin se itkee sentähän, että kuollut pitää kuopata nahkoineen». Halsuan *hoppero*

kyräili kuin sonni kuullessaan sanottavan: »Sotkeennuksissa kuin halsuaisten silat», Toholammin *kainuulaiset* äyskähtelivät äkäisinä, kun heille heitettiin: »Jörisee kuin Lampin akka kirkosa», ja kälviäläinen oli harmissaan, jos toiset muistuttivat: »Teillähän on sonnillekin pietty rukouksia», eikä reisjärveläinen ollut suinkaan iloinen, jos puhuttiin *montuksista*. Lestin *kiikkutuppi* rupesi jo kiiwaammin heilumaan, vaikkei sanottu muuta kuin: »Tasaa kiikkaa kuin lestisen tuppi». Lestin miehen tuppahoito oli näet kiinnitetty kantimeensa niin hassusti, että se kiikkui melkein tasallaan. Vielä myrkyllisempää oli muistuttaa lestisiä heidän sukkelasta syöntitavastaan: vetää kala suupielestä toiseen, niin että liha jää suuhun ja ruodot käteen, sekä taas nuolla voi leivältä, niin että »lestinen meni leivän päälle». Alajärven *rajatuppia* yritettiin ilahduttaa pikku värssyllä:

»Alijärven lukkarilla oli
kaksi morsianta:
toinen oli Pikku-Tilla,
toinen Apu-Manta».

Koetettiin runoilla pihtiputaalaisillekin, vaikkei tahtonut syntyä kunnan värssyä:

»Nyt aivon minä laulella
noista puttaalaisista,
ne voinsa myövät
ja kiiskinsä syövät».

Mutta kun käytiin Karstulan noposten ja Kivijärven kinnusten kimppuun, niin oli sitä vaille, ettei tullut täysi tappelu. Karstuset kokonaisuudessaan olivat *kopeksia*, mutta noposet olivat erittäin. He olivat oikeita *ruhnikka-noposia*, jotka viljelivät *penkkivelliä*, ja Nopolassa oli kuultu kukkojenkin laulavan vuoroa: »Kuinka teillä voijaan? — Velan tuu-urvin!» Kinnuset taas olivat *Kinnulan vasikoita*, jotka asuivat metsäperillään, mistä oli vain »kirvesheitto helvettiin». Kesällä kinnuset hurstivaatteissaan ajaa köröttelevät Lestin kirkolle ratsastaen poukkolavalla ukko edessä ja akka takana, ja eväskontti selässä he taapersivat kirkkoonkin heittäen konttinsa ovensuun penkkiin. Talvella kinnusten perukka paljain kauloin ajaa kitkutti vitsaruomilla ja vitsasta väännetyillä savirikoilla

vielä silloinkin, kun muut jo ylpeilivät nahkaruomissa ja rautaisissa savirikoissa. Niinpä metsäperän miehiä nimiteltiin *vihta-kinnusiksi*, vieläpä joskus kunnioitettiin komealla laululla:

»Kinnusen ruomat kitisee,
ja savirikot laulaa.
Kun ne menee markkinoille,
heil' on paljas kaula».

Oli kaiveltu kinnusen piimäpyttyäkin ja huomattu, että

»Pohjalta paranee kuin kinnusen piimä».

Oli myöskin otettu selville, että

»Kinnuset ja kiiskiset on Jumala viimeksi luonut
ja pannut kiven pään sisään».

Saivat noposet ja kinnuset kuulla kummempaakin, sellaisenkin juorun, että

»Viis Karstulan noposta saa yhdellä silakanpäällä,
ja kolmella noposella saa viis Kivijärven kinnusta».

Taikka heitettiin heille tarkka laskelma:

»Kun Nopolasta ottaa emännän, saa sen silakan päällä. Kun se kuolee ja sen vie Kinnulaan, saa kaksi kinnusta. Kun kinnunen kuolee, niin saa sillä Puttaalta akan ja vuohen. Akka elää vuohen maijolla, ja vuohi akan tuotteilla, eikä miehen tarvihte elättää kumpaakaan».

Ja sitten vielä kaiken lopuksi lennätettiin vanha sukuluettelo, johon oli valittu joka kirkkokunnan merkellisimmät:

»Kivijärven kinnuset,
Saarijärven hänniset,
Karstulan noposet,
Perhon jylhäset,
Oinoskylän rupiset
pittäis panna yhteen nuoraan
ja heittää järveen».

Saattoipa tästä jo, saattoipa hyvinkin moni pahansisuihin metsäperäläinen poukkia tasakäpälässä ja äyskähtää:

»Min' oonkin niitä pirullisia vihta-kinnusia!»

Sai toki köyhä Perhokin näissä hammasteluissa kuulla tapansa ja tekonsa. »Kyyti Perhosta, vaan ei ruokaa», oli monesti kuultu piikkisana, samoin kuin sekin, että »On kallellaan kuin Perhon poika reen perässä», sekä: »Muuttelee taivaasta toiseen kuin Perhon pojan jumala». Eihän totta ollut, mutta totena perhosille viskattiin, että heidän tapulissaan soitetaan *pukinsarvella*, koska kirkonkello on viety siemenviljan pantiksi rikkaaseen Veteliin. Välttivät veteliset perhosista sellaistaakin, että he Kokkolan matkalla, Kainuun syöttöpaikassa, kaikki ruokkivat hevosensa samalla heinätukolla, siirtäen sitä vain vuorottain hevoselta hevoselle. Vimpelin hyvät taas vaivasivat perholaisia heidän olikirehun ajollaan. Perhos-rukat näet aina kevättalvella pitkin jonoin vedättivät Vimpelistä ja Vimpelin takaa karjalleen olkia, niin että koko tie oli rehun valassa. Sitä myöten vimpeinen sanoi kyllä osaavansa Perhoon vaikka pimeässäkin. Ei tarvinnut muuta kuin pistää tuli Jokisillan päähän ja sitten lähteä astelemaan sen perässä pitkin tietä. Mutta osasi pieni perhonen puolestaan vastata. Liukonkylän pitkäkaulainen Mäki-Matti kysyi isonenäiseltä Vimpelin mieheltä, joka pilkkasi, että perhonen tarvitsee pitkän kaulansa voidakseen olkikuormansa takaa kurkistella vastaantulijoita:

— Tiijätkös sinä, minkätähen Vimpelissä on pyöreä kirkko?

— Ka, en tiijä, vimpeinen sanoi.

— Se on sentähen, kun vimpeisillä on niin iso nenä. Ei ne pääsisi kirkossaan kääntymäänkään, jos ei se olisi pyöreä.

Sanoi sama Mäki-Matti lyhytkaulaiselle Kivijärven miehelle, kun tämä pilkkasi perhosen pitkää kaulaa:

— Kivijärviset kyllä tarvihee lyhyen kaulan, kun ne juo karvasta muikun suolavettä, että se menisi pian alas.

Lähipitäjäläiset näin toisiaan toisinaan kohtelivat. Mutta saman kristillisen seurakunnan eri perukatkin saattoivat keskenään joskus kinastella ja moitiskella naapurikyläänsä. Hyvänsopuiset ja yksituumaiset perhosetkin olivat niin ihkoviisaita, että keksivät pikkuisia koltteja lähikylilleen taikka sorvasivat toistensa asioista juttuja sekä värssyjä. Toimekkaat jylhäset olivat *jälttä-jylhäsiä* ja *terva-jylhäsiä*, joilla oli, niinkuin tiedettiin, »Puukko Jylhässä leivänsärvin». Tiedettiin myös sekin, että »Jylhäset ovat sitä sorttia, että ne kuolevat, ennenkuin kituvat». Sanottiin myös liukkosille vanha juttu: »Mikä

Liukon laukusta leivän vei, kun eilen oli viis ja nyt on kuus», sanottiinpa toinenkin: »Kuka Liukon laukun löytää, se saa sen pittää». Pölkkiiset olivat *keltiäisiä* ja *tamppikauloja*. Möttöstä nimiteltiin *Perhon peräporstuaksi*, ja möttöset puolestaan lauloivat Mäkikylän Korkeankankaan miehille:

»Repsua viijään, Repsua viijään,
Repsua viijään saunaan,
Välimäen Kaisa taluttaa,
ja Myrkkyy-tummu laulaa.

Tuuvittele sinä, Kissanaama,
Myrkkyy-tummun lasta,
niin kauan kuin on Myrkkyy-tummu
myrkkyyä kauppaamassa».

Ja korkeille vasamäkeläisille piti antaa komea värssy:

»Kettu se jätti riihen taakse
sen vanhan tamman kieltä,
silloinpa Vasamäessä keitettiin
vankan rokan lientä».

Lennätettiin joskus rajan takakyläinkin joku piikki. Pölkkiisille hoilautettiin:

»Hotoo, pölkyn pojat,
isot rikkaat ja hämäläisten varkaat!»

Saunamäkeläisille taas laulettiin:

»Kaks' on miestä Saunakylällä:
Karhi-Tippo ja Sauna-Mikko,
toinen niistä on renki.
Mikko niistä on riskimpi,
mutta Tiposs' on kovemmas henki».

Mutta kun perhonen lähti ajamaan vanhaa valtatieään Keski-Suomeen päin, niin pitkin matkaa oli tien varrella vanhoja taloja, joista jokaisesta oli jotakin merkillistä muistettavaa. Näki hän ja kuuli matkallaan kivisistä pelloista, persoista tummuista ja puupelleistä ynnä mustapintaisista ukoista, kuuli haasteltavan huonoista ränkkämyllyistä ja sarkatampeista, herrain käyntipaikoista, äveriäistä äi-

jistä ja pettupesistä sekä norsien syöjistä taloista ynnä muista kummista: Perhonen pani asiat mieleensä, jotta sitten kotikylillään muistaisi muillekin saarnata. Ja hän muisti pitkän luvun:

»Kiviahoss' on kivet kovat,
 Rajalassa rajat omat,
 Kalamiehessä emäntä perso,
 Hokkasenahoss' on ovet auki,
 Kukko-Heikillä puupelti,
 Ruisaholl' on miesten lukko,
 Iisakil' on musta ukko,
 Sepällä vain norsia syyään,
 Jokelan akall' on ränkkämylly,
 Järvenpäässä on ikkunat veheriäiset,
 Tampparilla tampit hyppää,
 Lintulahesta herrat tykkää,
 Mäntyniemellä kunnon ukko,
 Lautakankaalla poikain pesä,
 Leppälässä vävynpaikka,
 Oikarilla ohria myyään,
 Äijälässä petäistä syyään».

Suolakuppi
 Tuusjärvi

SAVOLAISIA JA MAAKUNNAN MIEHIÄ

Stäisillä yliperillä saatiin kyllä tutustua kaukaisempiinkin ihmiskuihin kuin lähipitäjäläisiin, joiden kanssa kaupunkimatkoilla kinasteltiin. Metsäperän kautta vaelsi valtateitä, joita myöten sydänmaalaiset ajoivat merenrannan kaupunkeihin asioilleen. Varsinkin Perhon jokivarren tie, joka ohjasi Kokkolan vanhaan kauppapaikkaan, oli vahva ja paljon käytetty erämaan keino. Se veti matkamiestä merimaita kohden Keski-Suomesta ja Savonmaasta, jopa aina Karjalasta asti. Tämän tien ohjissa suuri ja kaukainen *ylimaa* joka talvi juti alas meren rannalle ja sitten taas palasi syville kotiperilleen.

Pitkin talvea oli valtatiellä vaeltajaa. Itäpuolen metsistä lappoi matkantekijää melkein myötäänsä. Vitsaruomat ja vitsaiset savi-rikot vain kitisivät ja natisivat, ja rekien ratina sekä kulkusten helinä kuului maantieltä, kun huurteinen joukko höyryten mennä kihnutti ohitse. *Kivijärveläiset*, *Viitasaaren* miehet ja *saarikkaat* ynnä *kars-tuset* ja *Humpin* kyläläiset ajoivat syksytalvin meren rantaan laivapuita, joskus niin mahdottomia mastojakin, että kahdeksan, jopa kaksitoistakin hevosta piti olla niitä kiskomassa. Tulivat *hämäläisetkin* etelästä Keski-Suomen takaa ja vedättivät rantamaihin pella-via, jyviä ja viinaa, tulivat myös *viipurilaiset* ajaen aina Pietarista asti, ja heidän kuormissaan oli jauhoja, ryyniä, vaattetavaraa ja rys-sänlehtimattoja. Lyhyttä suomea he haastoivat, eivätkä tavallisesti myyneet tavaraansa muille kuin vasta Kokkolan kauppamiehille.

Mutta kevättalvella, jo ennen kevätmariaa, vanhat, kuulut *savolaiset* olivat liikkeellä. He tulivat kaukaa sydänmaistaan, Kuopion taakaakin, aina Rautalammelta, Kangasniemeltä ja Pieksämäeltä asti, ja samaan savolaisten lukuun joutuivat vielä laukaalaiset ja viita-saarisetkin. Nämä matkamiehet vaelsivat kaikkein suurimmin joukoin ja olivat, koska heidän aikansa tuli, kaikkein ahkerimmin taipa-leella. Samaa ikivanhaa valtatieä hekin ajaa kihnuttivat. Idän ja kaakon alta, Keski-Suomen mutkaisilta mäкитеiltä he laskeutuivat Karstulaan Kokkolan tielle, jonka varrella, karstusten mailla, oli vanhoja taloja, sellaisia kuin

»Ilola, Herala,
Karhila, Kantola,
Kolkanlaks
ja Matias Lintulaks».

Lintulahti oli maantien matkamiesten vanha syöttöpaikka. Taloon tulla karskuteltiin jätää pitkin, lahden poikki, syötiin ja syötettiin hevosia, ja sitten lähdettiin painumaan Perhoa kohden kautta kuulun *Nopolan* ja vanhan *Kalapappilan*, mihin muinaisina aikoina muuan papinkoulun käynyt, pilalle mennyt papinpoika oli asettunut kalamieheksi ja tehnyt mökin. Päästiin siitä Perhon peräporstuaan, *Möttöseen*, ajettiin *Torkin* pihalle kaikille tutun luhtiportin lävitse, jonka kautta, nevalta nevalle kulki, »tie meni Laukaaseen». Torkki oli myöskin vanha syöttöpaikka, mutta toiset matkamiehet kahnustivat vain läpi portin ja pihamaan ja levähtivät vasta *Koivukoskella* taikka jutivat siitäkkin edelleen *Lukkarinmäen* ohitse ja *Kortessuon* ylitse pysähtyen *Sahille*. Kävi matka siitä pitkin jokivartta alakäsin, ajoi Ukskosken *Luikussa* yli joen, ja Ukskoskella oli taas joidenkuiden ukkojen syöttöpaikka, joko *Ukskosken* talossa taikka *Riihimäellä*. Mutta putosi Luikun niityille kerran savonukon töppösen, löysi perhonen sen ja risti heinämaansa *Töppöseksi*. Vieläkin sama niitty pysyy Töppösenä, ja niityllä on yhä pahoja heinämättäitä, jotka monesti tahtovat kiireisiltä heinämiehiltä jäädä keritsemättä nököttämään kuin savolaisukkojen kuormat, niin että isännän pitää huomauttaa:

— Jopa pojan lakeuksilla on taas savolaisia.

Ukskoskelta vahva tien uoma veti aivan nevoja pitkin alakäsin. Tämä, vanhojen *savolaisten viinatien* entinen ura, näkyi nevoilla

Kinnulan Kinnusia työstä tulossa. Siv. 59.

Möttösen vanha talo. Siv. 64.

Uksnevaa Ukskosken takana. Siv. 64.

Tunkkarin silta. Siv. 65.

Ukskosken kylän talo. Siv. 67.

Maakunnan mies Härmästä. Siv. 70.

Sameli Pirttikoski, Perhon kurikkalainen emäntineen. Siv. 71.

vieläkin. Ajettiin halki suuren *Uksnevan* ja poikki *Vimpelin* talvitiensuurelle *Oravanevalle*, sitten laajalle *Haukkanevalle*. Täältä uoma ujutteli *Suolasalmen rahikkoon*, mihin kerran savonukon suolasäkki oli remahtanut, ja sitten suosalmia ja monia nevoja myöten *Haukkaan*. Tämäkin oli vanha kortteeritalo niin menneen kuin tullenkin. Olikin aika jo vähän levähtää, kun oli monet isot ja pahat nevat ajaa rähjäyty. Hyvän talon pihaan päästyään ja ennätettyään lämpöisen takkatulen ääreen hautomaan kohmettuneita jäseniään savonäijät kylmettynein naamoin ja hyytynein leuoin väkättivät:

— Jo jo matka on kohta perillä, kun päästiin *Haukkaan*... ei ole ennee jälellä kun monjaita meren raksiloita.

Vaikka taivalta oli meren rantaan vielä kymmenen pitkää penikulmaa.

Näitä kymmenen penikulman »moniaita raksiloita» savolaiset taas lähtivät jutamaan ajaen vain nevoja, metsiä ja jokivarsia *Haukilahden*, *Pulkkilan* ja *Räyringin* kautta ja nousten maantielle vasta *Vetelin Tunkkarissa*. Täällä olikin toinen kova kohta, pahempi *Ukskosken-* ja *Haukannevoja*. *Tunkkarintörmä* oli kaikkien valtatiensuomattien matkamiesten »vaarheellisin» paikka. Siinä näet mutkaa heittäen piti raskain kuormin mennä riepottaa alas joen sillalle, ja vielä mutkan pohjissa, juuri sillalle yritettäessä oli oikealla *Tunkkarinluoman* kamala kuilu, johon valtoihinsa päässyt kuorma saattoi helposti kierahtää. *Vihtakytkynen* reenjalakseen puupalikalla sonnustettuna savolainen sitä laskea kahnusti ja ohitse päästyään helpotuksesta huohtaen sanoi:

— Nyt siitä on päästynnä, mittee koko matkan on pelätty.

Eikä tämän jälkeen enää peloittavia paikkoja ollut, vain tasaisia ja hyviä maita *Kokkolaan* asti.

Pitkillä omalaatuisilla *lohnareillaan* savonmiehet matkasivat. *Laudasta* oli lyöty leveä, korkeahko perä, ja *laudasta* oli laitettu laidat parraspuiden ja kylkikaarien varaan, lautainen oli matala nenäkin, ja koko ajoneuvo oli tavallisesti maalattu punaiseksi. *Savonmaan* raskaita halmerukiita oli reessä viemätavarana kaupungin porvareille, oli myös miehen iso eväsvakka sekä hevosta varten monia heinäsäkkejä — joita kyllä pitkin matkaa piti heittää syöttötaloihin paluuta varten —, oli vielä hyvä *lekkeri* kirkasta, kotikeittoista *Savon* viinaa. Eväitä oli matkamiesten reessä ja vakassa niin vahvasti, että olisi riittänyt, vaikka miehet olisivat olleet matkalla koko kevättalven. Oli

komeita, lihavia kalakukkoja, rasvaisia läskikukkojakin sekä kokonaisia sianreisiä ja paksuja ruokaisia leipiä. Syöttötaloista ukot ostivat piimää särpimekseen, saaden kopeekalla kokonaisen *toopin* täyden. Oli äijillä myös valtava *kessupussi* ja kimppu *karvakengän koipia*, joita he antoivat piimätuopin korvaukseksi taikka myivät niitä rahasta. Rautalampelaïsilla oli matkassaan vieraan varalle vielä lihaa ja kauranryynejä. Haukalla viivähtävät savolaiset toivat useasti mukanaan vinkuvan sianporsaan taloon piimänhinnaksi. Pimeältä pihalta he jo huutelivat emännälle:

— Nyt on meillä tuas porsas! Onko sulla piimee?

Kokkolaan ylimaiden matkamiehet painuivat, ja sitten taas jonkun päivän perästä palasivat, kuormat täytettyinä *suolalla* ja *rautatavaralla*. Sillä suola ja rauta olivat entisten savonmiesten suuria tarvetavaroita, joita heidän piti joka talvi meren rantakaupungista vedättää kotimaahansa.

Samoja taipaleita ja samoja taloja myöten paluumatkakin tapahtui. Ja yhtä hyvin otettiin savonmiehet taloissa vastaan sekä menen että tullen, vaikka väliin ahtautui kartanoon niin paljon kulkijaa, ettei tahtonut olla tilaakaan. Mutta kun toinen joukko painui taipaleelle toisen saapuessa, tultiin sentään toimeen. Koivukoskella monesti tapahtui, että kun toiset juuri lähtivät ajamaan, niin jo toinen joukko posahti pihalle. Kymmenkuntakin hevoskuormaa saattoi juttaa samassa jonossa, jopa joskus nähtiin tietä vaeltavan 40—50-kuormaisen matkueen. Hiljalleen se mennä kahnusti pitkin talvista tietä ja valkoista nevaa, mäkipaikoissa ratkoen aukkoja pitkään riviin ja taas tasaisilla mailla vetäen niitä tukkoon. Oli joukossa ääntä, reen ratinaa, kulkusen kalkutusta ja matkamiesten melua. Kun semmoinen lumisen erämaan huurteinen matkajono höyrysi pihaan, niin ahtaus tuli isoonkin taloon.

— Onkohan nuokin yötä tässä? talonväki saattoi itsekseen arvella.

Saattoivat miehet hyvinkin rähjätä talossa yötä myöten, ja sitten taas lähteä taipaleelle. Ei talo siitä maksua vaatinut, eikä liioin tarjottukaan. Hevossontaa ja heinärehua kartanon täyteen sekä ruskeiksi sohitut lumikentät matkue jätti maksukseen ynnä jonkun kopeekkaisen piimänhinnaksi.

Hyvin kyllä taloissa sovittiin. Savolaiset tarjosivat viinaa ja kalakukkoa ainakin isännälle ja väliin emännällekin. Kellokoskella kävi joskus niin ylpeitä Savon isäntiä, että nostivat viinalekkerin pöy-

dälle ja asettivat vielä napun viereen, jotta sai nakata naukun, kuka vain halusi. Kohtelivat hyvät talotkin puolestaan hyvin savolaisia. Koivukoskella, jossa itse keitettiin viinaa, hyvitetiin savonmiehiä kunnollisella ryyppyllä, ja Riihimäellä, joka oli touhuun tuleva talo, keitettiin matkamiesten kulkuaikana aina kaksi illallista, toinen kotiväelle, toinen kulkijaimia varten. Mutta kun savolaiset kerran yöllä tulivat ja levähtivät talossa ja koiruoksissaan köyttivät Riihimäen Sokean-tuhvan penkinjalkaan kiinni ja lähtivät tiehensä, niin tuhva herättyään suuttui niin ankarasti, ettei enää kertaakaan laskenut Savonmaan miehiä kartanoonsa.

Olikin savolaisten pitkässä jonossa miestä monenlaista, oikeata matkantekijää ja myös oikeata Savon hyväkästä, jonka liikkuvia leukoja ei pitkien nevojen pakkanenkaan pystynyt kohmetuttamaan. Pohjanmaan pitkäpiimä lipui kyllä heidän kurkustaan alas, mutta he saattoivat samalla kumminkin irvistellä:

— On niin venyvee piimee, että suap' kiertee kolome kertoo pettään ympär' . . . ja aena vuan sitä piisoo.

Ilveillen samat hyväkkäät juoksivat Vetelin Lammasojan taloon kysymään:

— Mittee tiällä piimäkyynnästä pittää maksoo?

Mutta juuri tynnyrinvannetta vääntävä pohjanmies, talon isäntämies, vetäisi vanteellaan piimänostajaa selkään ja sanoi:

— Täs' on yks' kyynnäri aluksi!

Savolaiset näet kotiperillään itse söivät kamalaa hötelöä, *kolkku-piimää*, jossa oli niin kovia ja paksuja kokkareita, että vasaralla piti särkeä, ja tarvittiinkin savolaisen laaja kurkku, ennenkuin sai piimän menemään alas.

Eiväthän Savosta tulleet maantien matkamiehet kaikki tainneet olla aivan täysipäisiäkään, ainakaan Pohjanmaan miehen mielestä. Näkihän sen jo ja arvasi heidän monista edesottamisistaan. Sillä mitä miehenjärkeä oli tehdä niinkin kuin muuan Savon ukko, joka sattuuessaan myötämässä nukahtamaan päivitteli:

— Voe, voe, ko män' hyvä mäk'huelu hukkaan.

Ja ukko pyörähdytti hevosensa ja kuormansa ympäri, ajaa kii-
kersi mäelle, pyörähdytti taas hevosensa ja kuormansa ja otti hyvän
»mäk'huelun».

Eikä liene Kotilainenkaan ollut kaikkein viisaimpia, vaikka olikin suuri Savon isäntä ja vankan viljakuorman kanssa ajoi isosti Kokko-

lan Kyntseenille. Kaksitoista hyvää ryyppyä toisensa perään äijä kaupantekijäisiksi nakkasi naamaansa, ennenkuin ymmärsi kieltää ja tolkata:

— Riittee jo . . . mittee tuon hyvän paljouvesta.

Mitä lienevät savonukot omissa metsäperien kirkoissaan pudotelleet suntion kukkaroon, mutta eivät he ainakaan Kokkolan kirkossa rahattominakaan joutuneet pulaan, kun suntio haaviaan ojenteli heillekin.

— Mittee myö, Pekka, pannaan Pyhän Herran läkkituoppiin? toinen kysähti.

— Ka, pannaan myö puolikas hyvvee hiilikko, toinen sanoi. Ja ukot pudottivat suntion pussiin puolikkaan hiilillä kypsennettyä eväsrieskaansa.

Tolloina pitämiään savolaisia Kokkolan kurilliset puotipojat yrittivät joskus hiukan narrata. Keksi muuan ihkoviisas saavinpohjasta ison jääkiekon, kieritteli sitä hiekassa ja lahjoitti savonukolle komeana tahkona kaupantekijäisiksi. Kiitteli ja kosteli ukko, kumarteli ja kantoi kuormaansa, veipä sen vielä yöpaikassa päänsä alle, ettei vieras väki varastaisi. Mutta kun mies herättyään löysi hyvän lahjansa sijalta vain ison vesilammikon ja pienen jääpalasen, jo hän kiukkuisena kirosi. Kun ukko uudelleen meni Kokkolaan, hän vei puotipojalle tuliaisiksi komean savolaisen kalakukon, jonka sisuskaluksi oli nutistettu vanha kissa.

Näinpä savolaisetkin osasivat puolestaan, ja pitivät hekin itseään viisaampina pohjanmiehiä. Mutta panivat Pohjan ja Savon miehet Kokkolassa kerran koetuksen, jopa oikein vetoa lyöden, kummatko heistä ovat viisaampia ja täysipäisempiä. Matti-tura, Vetelin mies, valittiin pohjalaisten parhaaksi, ja savolaiset ottivat suurimmaksi älyniekakseen viitasaarelaisen. Ja miehet saivat sanastella sekä soittaa suutaan niin rumasti kuin osasivat, mutta suuttua ei saanut menettämättä vetoa. Kauan, kauan miehet repivät leukojansa, eikä voitu moittia, sillä hyvä oli kumpainenkin. Jos toinen osasi repäistä ruman reiän, niin kyllä toinen siihen heti paiskasi hyvän paikan. Sanoi Vetelin Matti viimein:

— Klapurin porstuussa näin syksyllä savolaisen. Se lakki kourassa pukkaili ison peilin eressä, pukkaili, pukkaili ja hoki: »Terveisii vuan ukolle kuappiin mualta . . . terveisiä vuan ukolle kuappiin mualta . . .» — Ethän se vain ollut sinä?

Viitasaarelainen hyppäsi nyrkki pystyssä seisomaan ja kirosi:

— Älä, perkele, valehtele!

Savolaiset hävisivät ja saivat maksaa vetoviinan. Ja näin tuli todistetuksi, että pohjalaiset ovat viisaampia kuin savolaiset.

Saapui tänne yliperille matkamiestä monesti lännen puolestakin. Tuli merimaista asti tienkävijää. Pietarsaaren *öijäläiset* ajoivat talvisin kymmenine silakkakuormineen Jyväskylän markkinoille. Hapanneiden, haisevien silakkain kyytimiehiä öijäläiset olivat, ja kun he tulivat taloon levähtämään, niin koko kartano lemahti öijänmiehille, niin että talon pikku vesankin piti lattiata taapertaessaan päivillä:

— Hyi, hyi, mikä tättä haitee?

Kävivät samat pietarsaarelaiset myös ajamassa laivapuita Suomen selän suurista metsistä, ja muutkin rantaruotsalaiset samassa joukossa, ähtäväläiset aina Soinista asti. Ja ruotsalaiset häärivät metsäperien taloissa kuin »villi-ihmiset». Hevosvaljaansa he kysymättä toivat ovipielen suitsinaulaan, jäiset ämpäriromiskonsakin patakoukuun sulamaan, ja muutenkin he olivat melkein kuin talon isäntiä. Hyvät sydänmaalaiset koettivat heitäkin sietää, vaikka Koivu-tuhva kerran suuttui ja kapisti öijänmiehet kartanolle.

Eivätkä rantaruotsalaiset omissa asioissaankaan osanneet oikein ihmisiksi menetellä. Kun he kesällä ajella kolkuttivat puukärryillään, niin huono eväsarkku oli asetettu kovimmin paukkuvaan peräpuoleen ja suolasäkki pantu etulavalle, vaikka ymmärtävät ihmiset tekevät päinvastoin.

Mutta kun *maakuntalaisia* ilmestyi perämaille, niin jo taas nähtiin eri miehiä. He tulivat kaukaa *Maakunnasta*, Härmästä, Kauhavalta, Lapualta, Ylistarosta ja aina Kyrön mailta. Ja Maakunnan heillä oli tavaraakin kuormissaan: sonnalla ruokittujen savipohjaisten peltojen raskaita rukiita viisin, kuusin tynnyrein, valmiiksi säkkeihin mitattuina. Pitkin kyliä kaikissa metsäperän karuissa pitäjissä, Soinia, Perhoa ja Lestiä sekä maanselän takavieriä myöten ukot ajella kahnustelivat, milloin istuen kuormallaan, milloin taas kävellä tohmeria kuormansa perässä, ja käyden talo talolta kysäisemässä:

— Eikö taloos olla rukihia vailla?

Kummia paappoja nämä viljakuormien isot isännät olivat, ja kummat olivat heidän rekensäkin. Ne olivat kovin rumia jukoreki-leukkanoita, matalanenäisiä ja matalakaplaisia sekä jalaksiltaan sou-

kempia kuin oikeiden ihmisten ajopelit. Mutta paksut raudat vain olivat jalaksien alla ja aisat kaukana jalaksissa kiinni. Jo reestä tulija heti tunnettiin ja sanottiin:

— Jo taas maakuntalaisia tulee!

Eikä ollut reen isäntäkään, Pakan Heiska, Untamalan Iisakki, Hölsöölän Juha taikka joku muu Masa, suinkaan niinkuin tavallisen ihmisen näköinen. Mies oli ruma niinkuin hänen moitittu rekensäkin, pitkä ja musta. Koirannahkainen lakkireuhka oli tumman tasatukan peittona, tummanharmaa, lyhyt, kaulukseton takki oli päällä ja jaloissa merkilliset housut, joiden etulahvi oli kuin pikkupoikain takapelti ja isoilla messinkinapeilla ylänurkista kiinni. Sellaisia vehkeitä ei enää aikoihinkaan oltu nähty, ei savolaisilla eikä edes öijäläisillä. Ja kaikkein kurillisimmat olivat miesten nenättömät karvakenkät, jotka oli nahkanauhoilla kuraistu nilkkoihin kiinni. Ja kun Maakunnan mies läväytti suunsa ja puhui, niin metsäperäläistä melkein peloitti ja nauratti. Karkeasti ärräänsä karhoten tämä pitkään vääntäen päästi sanan ja sanan. Eivätkä miehen *kettaiset* evätkään yliperäläisistä, jotka olivat ilmaiseksi herkutelleet persojen savolaisen rasvasilla kalakukoilla, olleet kovin ilahduttavia: matkavakassa oli vain voita, leipää ja silakkaa.

Mutta näiden, kettaisia eväitä möykyttävien, koirannahka-lakkisten Maakunnan miesten matkassa ei kumminkaan nälkä vaeltanut. Päinvastoin. Heidän rumista rekileukkanoistaan valui nälkäiselle nevamaiden kansalle ruokaisaa ruista niin monta säkkiä kuin he vain jaksoivat ostaa. Eikä kalliiden aikojen viljatynnyri tyhjyyttään kopi-sevaan aitanlaariin karistettuna maksanut enempää kuin 23—25 markkaa taikka vähitellen kaupiteltuna markan kappa.

Toisinaan Maakunnan miehet ajelivat olkikuormineen yliperien kevättalvisia teitä pitkin. Kauhavalaiset ennättivät rehuineen aina Soiniin asti, ja neljä, viisi markkaa maksoi *mitta*, johon mahtui parikymmentä Kauhavan *lyhyrestä*. Tuli ylimaihin asukkaiksikin muutamia maakuntalaisia. Muuan Härmän mies sattui Soinin mäkikylille Pyhäjoelta tulleen Parviaisen naapuriksi. Ja Härmän ukko huuteli joskus naapurilleen:

— Pyhäjojen Parvijaaset tulukaa Härmän Mäntyläisiä kat-tomhan!

Toinen Härmän mies, Reipsaaren Juha, pohjaksui Perhon nevoille möykäten siellä mökin toisensa perästä, tehden talonkin ta-

paisen Haukkakankaalle, Maanselkään. Oudonnäköinen Juha oli, ja outoa oli hänen puheensakin, kun hän lateli »ruumaasista» ja »kuvaasista» ja kehuskeli:

— Mull' on isoot käret ja jalaat, mutta muutoon min' oon nättyynen miäs.

Ja siitä sanottiinkin tätä Maakunnan miestä aivan vain *Nättyseksi*.

Tulla rähjäsi Perhon perille kerran oikein kaukaisia maakuntalaisia. Kirkkoherra Leideniuksen jälkiä seuraten ja kehoitusta noudattaen Kurikan takamaalaisia saapui tänne, asettuen suurien nevojen laitamille, Kokkonevan ja Tirsken tienoille. Ja kohta nevojen piirittämät, nevoja ymmärtämättömät perhoset saivat kummikseen nähdä, kun vasta paikalle tulleet oudot miehet rupesivat rääpimään rämäkköä, niin että ruokoton rapa räiskyi. Pitkiä oja siellä aukeni, sarka syntyi saran viereen, ja savu sieltä nousi. Talvisin ajettiin nevalle savea, niin että kuorma tapasi kuormaa. Vanha isä-perhonen katsoi ja nauroi, nauroi poika-perhonenkin. Mutta ei nauranut kumpainenkaan enää, kun kohta kohosi pellostä roteva ruis, ja nousi sitten kova kaurakin, miehen mittainen.

Mutta samoja kummia maakuntalaisia kurikkalaisetkin olivat. Varpahaas-Samelin perholainen aina luuli tulevan käärmeenpesältä, kun hän käydä lopsotteli nokattomissa paulapieksuissaan, joita perhonen pilkaten nimitteli *kärmeenpesällä konttimakengiksi*. Ja samaa kauheaa kieltä, jolla vanhat ruiskuormien kuljettajat sekä Nättys-Juha räökkäsivät metsäperäläisten korvia, nämä uusimmat maakuntalaiset karistivat suustaan. Se tuntui »meiän ja teiän» puhujista niin karkealta kuin joka sanalla olisi ratsastanut seitsemän ärrää ja joka toista sanaa laahattu sarvikelkalla. Kun Varpahaas-Sameli luetteli »aanpuustaviansa» ja sanoi »ree», niin perhosen täytyi oikoa: »Ei rekeä oo puustavis, se on tee». Nauroi ja pelkäsi perhonen taas, kun Matokankaan rämäkköjen raivaaja tuli rapaisena nevaltaan ja paasasi:

— Itikat perrhanat hyppäs luhuralla kahara kahara ja laureehinsa ja tramppas kaikki yliporohon . . .

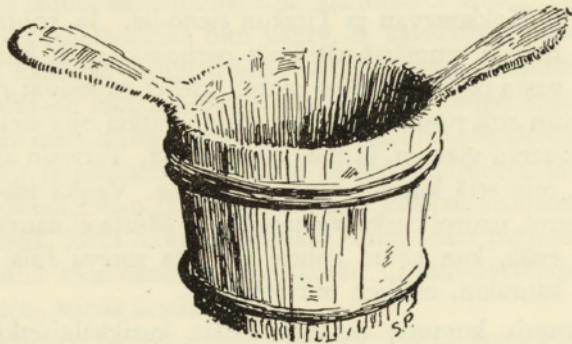
Eikä perholainen tälle saarnalle saattanutkaan muuta kuin nauraa. Sillä hän ei ymmärtänyt siitä juuri mitään, luuli vain äijän kiukuisaan hourivan perhanan hyppäämisestä itikkain käsissä.

Mutta kylläpä kerran yöjalassa hiiviskelevä poika-perhonen ymmärsi, kun jäyhä Maakunnan mies, valkoisena kummajaisena portailla hämärissä seisoen, karisti ärräänsä ja harvaksen lateli:

— Tierä se, Saaren poika, jottes enää tuukkaa krapsuttelohon meirän taloon nurkkapuolia!

Sillä rämäköitä räpivä maakuntalainen oli niin itsetietoinen vaari, että hän saattoi sanoa koko Perholle:

— Se pitää ollakki Perhoosta parahin, joka meirän Soffiijan saa.

Haukan püümütuoppi

KALAN PYYNTIÄ

So muinaiset erähämäläiset kävivät Suomenselän kalavesiä karhoamassa. Nevaisen ylämaan kalasammiot olivat kyllä vain vähäisiä metsäjärviä, lukemattomia suolampia ja kylmiä, mustia korvenpuroja sekä soita halkovia mutarantaisia manalanvesiä, jotka kyllä aikansa vaeltuttuaan paisuivat valtaviirroiksi. Mutta kalaa näissä erämaan hiljaisissa sammioissa liikkui, niin että hämäläisten hyvin kelpasi eellä kesänsä täällä metsäläisinä ja rakennella vesiin katiskoita ja kalapatoja. Kerrotaanpa aikoinaan Lestin *Tuikan* ja Soinin *Pahkamäen* riidelleen erämaiden kala-apajistaan aina kuninkaisiin asti, pitäen kumpikin koko sydänmaita ominaan, ja kuningas määräsi, että Perhonjoki pitää olla heidän rajanaan.

Oli viljaa vesissä vielä hämäläisten hävittyä mailta halmeilta, vaikka jotkut heistä kirosivat muutamia parhaita kalajärviä. Tialan kauniiseen Salamajärveen muuan muljautti tervaämpäriin manaten, ettei järvestä pidä lahnaa saataman niin kauan kuin tervatörläs on siellä märkänemättä, ja jos saadaan niin vahingoiksi se pitää oleman. Näin sitten tapahtuikin. Harju-Antti sai kerran keväällä kaksi lahnaa, ja heti kesällä menetti kaksi lehmää, samoin Lampuodin pojalle annettiin kyynärää pitkä kymyniska lahnavaaari, ja lehmä otettiin häneltäkin. »Lahna ja lehmä», oli Tialan järven vanha meno. Porasjärvikin on hämäläisen kiroissa, niin ettei se luovuta lahnaa muuten kuin kuolemaksi. Pari, kolme se on aikoinaan antanut, mutta aina myös kuolema on kulkenut perässä. Iso Lestijärvi on niinikään tervaskannolla kirottu lahnattomaksi.

Mutta monista muista metsäjärvistä on kyllä entiseen aikaan nostettu paljon vedenviljaa. Vanha Vinha-Pölkki sai kerran Isosta-Kirvesjärvestä rysillä ja verkoilla kolme veneen täyttä säynäitä, satoja joka veneeseen. Niemen Kalle niinikään vetäisi samasta järvestä sataisen säynätapajan ja riemastui niin, että kalat rantaan saatuaan huutaa hölähdytti:

— Vaikka paras lehmä vietäisiin, niin enpä antaisi näitä!

Kallen ei toki olisi pitänyt näin viettää, sillä kun karja seuraavana päivänä ensi kerran laskettiin laitumelle, paras lehmä hävisi, niin ettei mistään löydetty.

Tällaisia korpelaisten apajoita entiset turat vetelivät. Ja saivat he joskus suuriakin kaloja. Lintulahden kievarin ukko kiskoi kerran Kyyjärvestä niin tavattoman mateen, että sitä syötiin monta vuotta, syötettiin herroille ja matkustajillekin, ja talossa pysyi kievari niin kauan kuin mateenlihaa riitti. Mateen suuri selkänikama oli talossa pitkät ajat veistopölkkyä. Suuri hauki tarttui myös Vipu-Samulin väkäräutaan Pahanpuronlammen suusta. Se oli ainakin puolileiviskäinen. Mutta juuri kun Samuli oli vetämässä sitä maalle, toinen mokomampi ahmaisi sen kauheaan kitaansa, ja tura kiskalsi molemmat kalat lepikkörannalle. Siinä suuri vesipeto peppuroi ja piehtaroitsi niin vimmatusti, että koko lepikkö lamaan tui kuin olisi se lyöty kaskeksi. Mutta Samuli vain piti kiinni väkäräudan siimasta ja sanoi: »ääh!» Koko Kuusjärven kansa, kolmisenkymmentä korpikylän köyhää sielua, oli sitten Samulin saalista kantamassa kotiin, saaden siitä evästä moneksi viikoksi. Hauen kaataman lepikön Samuli seuraavana kesänä poltti kaskeksi ja kylvi siihen tynnyrin ohria. Ja hauen hampaasta Samuli teki *ryynihuumaron*, jossa sitten survoi ohriaan, jylkkyttäen aina kaksi kappaa kerralla. Sama huumaro kuuluu vieläkin olevan Kuusjärven talossa tallella.

Suurenpuoleisen hauen Kuivaniemen Mattikin onki Lestijärvestä. Kun iso kala aina ryösti Matilta koukun, hän viimein takoi leiviskän painoisen väkäräudan, pani siihen kesänjuosseen vasikan syötiksi ja vei järveen, ja hauki tarttui kiinni. Mutta kala oli niin tavaton, että turan täytyi valjastaa hevonen ja sillä vedättää se maalle. Kolme kertaa Matti ajoi kartanon ympäritse, ja vieläkin hauen pyrstö jäi järveen. Vedätessä karisi kalansuomuja veräjäpieleen niin paljon, että niistä saatiin mainiot katot koko Kuivaniemen kartanoon. Eikä ollut pieni peto Kivijärvessäkään. Siellä aina lehmiä katosi heinä-

seen lahteen, ja luultiin niiden hukkuneen. Mutta viimein selvisi asia, kun saatiin suuri hauki, jonka vatsassa oli seitsemän lehmänkelloa.

Mutta kaikkein kamalin kala nähtiin kerran Lappajärvässä. Se oli made niin mokoma, että kääräisi itsensä käppyrään monivirstaisen Kärnänsaaren ympärille, ottaen häntäpuolen suuhunsa. Kaikki saarelaiset sen näkivät, ja koko saaren kauhistunut kansa oli kauan aikaa synkän vesiryvän saarroksissa. Ei kukaan uskaltanut lähteä edes veneellä soutelemaan pedon ylitse, puhumattakaan, että olisi ollut sellaista urosta, joka olisi rohjennut ruveta ryötältä henkeä pyytämään.

Näin tavattomia kaloja harvoin nähtiin ja vielä harvemmin saatiin. Eikä niitä juuri haluttukaan, kunhan järvien isäntä antoi vain tavallisia vedeneitä. Sillä saattoi käydä niinkin, että järvi kielsi pyytäjältä kalansa. Varsin helposti se sen teki, jos saamamiehet rupesivat saaliistaan riitelemään. Entiset Pölkin miehet ja kirvesmäkeläiset aina kovin torailivat Ison-Kirvesjärven säynäistä, repivät toistensa pyytöneuvoja sekä nakkelivat niitä maalle.

— Tämä on vaarin aikainen kalapaikka! kirvesmäkeläiset kiljuivat ja hyppivät.

— Tämä on vaarinkin vaarin aikainen kalapaikka! pölkkiset poukkien päkittivät.

Siitä Kirvesjärven säynäät loppuivat, niin ettei enää sataan vuoteen ole saatu muuta kuin joku pieni penikka toisen kalan sisässä. Kulhalammessa, virstan verran alapuolella, on kyllä säynäitä, kun siitä ei ole riideltä. Pekusenjoki kyllä vetää Isosta-Kirvesjärvestä isoon Kyyjärveen, mutta säynättä se ei vain kuljeta Kirvesjärveen asti. Ja Hankasjärvestä piiloutui lahna tykkänään, kun soinilaiset ja Vahangan kyläläiset niistä myötäensä riitelivät. Sillä järjetön kala katoaa vedestä, kun järjelliset ihmiset sen takia keskenään toraavat ja tappelevat.

Verkko, rysä ja nuotta olivat entisukkojen tavallisia pyyntöneuvoja. Pienissäkin järvipotamissa, niinkuin Jylhänjärvässä ja Porassa saattoi liikutella nuottaa ja silloin oli ukoilla

»Liha uus, liemi kypsä,
kahenhaarainen kapusta».

Metsälampoisiin viriteltiin verkkoja ja järvien välisiin salmiin rakenneltiin *patoja*, joiden aukkoihin keväisin asetettiin *mertoja*

vetämään haukea. Mutta pohjassa jurovaa madetta pyydettiin *katajaisella oksakoukulla*. Järvien heinäisiltä rannoilta ukot toisinaan ottivat saalista *käestämällä*. Verkko potkettiin järviheinän rintaan, ja sitten *molauttamalla* ajettiin ruohikossa piilevät kalat pyydykseen. Airolla, vavalla tai seipäällä sukaistiin veteen taikka parhaiten porskahdutettiin *porkalla*, niin että kalat säikähtivät. Ahvenet ja särjet vilahdivat vain, mutta hauki monesti juraantui pohjaan, niin että sitä sai oikein kepillä survaista, ennenkuin se karkkosi — ja menikin silloin joskus oikopäätä läpi verkonkin. Kalaisten metsäjärvien rannoilla oli vanhoilla turilla omat kalapirttinsä. Entinen Kivijärven Risu-Penna makaili kesäkaudet Koirajärven pienessä pirttiköppänässä, pyysi kalaa ja suolasi sitä tynnyriin, jota säilytti rantakorven maakuopassa. Kontissa Penna-ukko sitten kanniskeli kaloja kotiinsa ja kaupitteli niitä naapureillekin, mutta Risu-turan tavara ei tahtonut kaikille kelvata, koska se oli kovin hapannutta ja haisevaa.

Edesmenneillä tuhvilla oli omat hyvät oppinsa kalanpyynnissä. Humalajoen tura, seuraten vanhojen kalamiesten iänaikaista tapaa, katsoi ja laski *sääkirjasta* haukikalan syöntipäivät. Merkillinen *kalaatta-tähti*,¹ jota oli ainoastaan yksi koko sääkirjassa ja sekin helmikuussa, selvitti tarkoin hauen syönnin, kun vain ymmärsi sen kirjasta lukea. Piti vain katsoa, minä helmikuun päivänä kalaatta oli sekä siitä laskea kuukausi ja päivä eteenkäsän ja taas kuukausi ja päivä ja niin edelleen yli kesän. Juuri näinä päivinä hauki parhaiten liikkui ja söi sekä puri hyvästi onkeakin. Näinpä vanhat turat saatuaan uuden sääkirjan heti muistivat katsoa: »Onko kalaattaa?» Olivat oikeat kalamiehet panneet myös merkille, että kutuhauki tyhjennettyään mahansa heti seuraavana päivänä havarsi onkea kuin peto. Muistivat ukot senkin, että entis-isille oli sanottu:

»Minkälainen sää on pääsiäisenä,
sellainen se on särenkuvussa.»

Huuhkaisen ikätuhva, kaikkien vanhojen tapojen ankara palvoja, oli kovin tarkka kalanpyynnissäkin. Kun äijä meni ensi kertaa kevätkalalle, niin saapas kopsi toisessa jalassa ja toisessa tassahteli pehmeä lapatossu. Tämä oli tarpeellinen toimenpide, sillä silloin kalaonni

¹ Kalat-tähtikuvion merkki almanakassa.

kulki matkassa ja kulki koko kesän. Mutta jos sattui niin surkeasti, että *kaakko paskansi*, äännellen järveltä äijälle, ennenkuin hän oli saanut kevät kalan makua suuhunsa, turaparka oli aivan mennyttä miestä. Koko kesän kalaonni oli viety, niin ettei tarvinnut järvelle edes yrittääkään.

Mutta kaakon piloilta säästynyt, oikea kalatura sylkeä topsahdutti koukkuunsa kolmet kerrat, heitti veteen ja sanoi:

»Syö syöttää, väännä väättää,
kommerra iso kala koukkual
Tule, iso kala, minun onkeenil!»

Taikka äyskähti hän äkäisesti:

»Syö syöttää, väännä väkää,
piä vanhan isävainaa tapaal!»

Joskus kyllä *vesipainainen* saattoi pelehtiä järvessä, niin ettei kala käynyt pyydykseen ensinkään. Lestin ukot rähjäisivät Perhon Elämäisellä päiväkaudet näkemättä hauen pyrstöäkään. Silloin Kinulan Tiiais-kuohari neuvoi:

— Polttakaa vesipainaisen silmät, niin kaloja tulee.

Lestiset kuumensivat kiviä, meloivat ruuhellaan järvelle ja porskahduttivat kivet veteen. Heti nousi hirmuinen kohina niinkuin tuuliaispää, nosti vettä ilmaan ja riehkaisi kohti miehiä. Ukot kiskoivat kiireesti rantaan ja rupesivat syytämään tulista poroa perässä ryöppyävän vesipahan silmille. Siitä se pyörähti pois ja katosi, ja kohta Elämäinen taas antoi kalaa lestisille.

Kalansaalistaan entiset turat kanniskelivat kotiinsa piilopuolissa. Sillä saanto helposti loppui, jos sitä kovin levitteli. Metsän antimista kyllä sai isoitella muillekin, mutta veden antimista piti vaieta. Jo entisille isätuvareille oli sanottu:

»Kalansaalista vähentää,
metänsaalista isontaa».

Yksipuisella *ruuhella*, jota karstukset nimittelevät *paatiksi*, monet edesmenneet ukot meloivat metsälampia kalaretkillään. Kuusjärven takana, Teerilammella, oli ennen muinoin iso ruuhenromisko, Matti Humalalammen tekemä. Se oli oikein jättiläishongan tyvestä koverrettu, parisylinen, paksupohjainen kaukalo, jonka laidat olivat

raavaasti kolmea korttelia korkeat. Kolmekin miestä saattoi sillä meloskella. Iso ruuhi, kahdesta hongasta hakattu, oli ollut Kaunis-
lammellakin ja Penkkilammella oli muuan ruuhipahanen. Metsien
iärvipotamiin kalamiehet rakentelivat myöskin *lauttoja*, puunrun-
goista poikkitehojen ja vitsaksien varaan koottuja *kopukoita*, joita
saattoi käyttää aluksinaan onkiessa sekä rysiä ja verkkoja hoidellessa.
Voivat jotkut lautapahasista naulata kopsaista kokoon nelikulmaisen
tasapohjaisen *lautaruuhin*, joilla vieläkin joskus vesiä melotaan.

Jo ikivanhat kalaturat olivat soutaneet vesiä *veneilläkin*. Mutta
nämä vanhimmat vaarit olivat iskeneet venelaitansa yhteen *puun-
juurella ommellen*. Noin 30 vuotta takaperin oli Mänty-Ellu kai-
vaessaan kytöojaa Hammaslahden nevalle, Järvenpään ja Mäntynie-
men välillä, noin sata syltä Kyyjärven rannasta, löytänyt nevista pa-
rin, kolmen korttelin syvyydestä vanhan veneromiskon. Toinen
ääripuu oli ollut vielä aivan eheä ja haamallaan, samoin laita sekä
kaaret, mutta toinen laita oli jo lahonut. Kahdesta laudasta laita
oli rakennettu, ja laudat oli kurottu toisiinsa sekä »puoli kyynärää»
leveän pohjapuun jykertämällä tehtyyn olakseen niinkuin »ämmää»
yritellen, aina yli saumaan yhteen mittaan veneen päästä toiseen.
Mutta Mänty-Ellu, ojankaivaja, oli antanut veneraiskan maata
rauhassa ikivanhassa nevahaudassaan. Ja siellä vesien vaeltaja
maannee vieläkin.

Suolapönttö
Göini

METSÄNVÄKEÄ JA METSÄNKÄVIJÖTÄ

Uvarassa *metänaitassa* Suomenselän suurilla vierillä oli ennen yltäkyllin viljaa. Tapion villiä, ristikönttä metsäkuntaa oli paljoa enemmän kuin kristittyä pirttikansaa. Metsän vainotulla väellä oli hyvin suuri vapautensa, sillä ihmisen polut eivät vielä jaksaneet ajaa erämaita kierrokseensa. Vanha hämäläinen kyllä kesäkausin kierteli täällä virkateitään täyttäen metsäaittansa sekä kalalla että turkiksilla. Tuli sitten toinen kansa ja pystytti kotinsa hämäläisten heittämille kotakentille, ja ankaroita eränkävijöitä asteli kohta taas tapionkansan laitumilla. Mutta oli täällä saloa samoilla niin hyvin edellä pakenevan metsänelukan kuin perässä paahtavan pyytömiehen, Suomenselän suurta nevaista korpea, joka pitkin Pohjan ja Hämeen rajaseutuja monin kymmenin penikulmin ajoi poikki ja halki koko maan, Vienan ja Lapin laidoilta aina etelän rintamaille. Penikulmittain korvenotus saattoi painella pakotietään, eikä tarvinnut hänen pelätä joutuvansa ihmisen polulle taikka asumakentälle, ja penikulmittain korvenukko sai toisinaan ajaa toista korpe-laista, ennenkuin hänet tavoitti.

Oli näissä rannattomissa erämaissa elukkaa vaikka minkälaista, lentävää ja juoksevaa. Talvenkin paksuissa lumissa niitä liikkui, ja keväällä suuret kesälintujen laumat ajoivat aurojaan *halki-ilmaan*, niin että siivet suhisivat. Ja sitten täällä komeat *kurjet* kenokauloin kahlailivat aukeimmilla nevoilla luikkaillen sadeilmoiksi ja laittaen kaksoispojat joka kesä. Täällä *nevakuovi*, pitkänokka, kiljuen lentää laukoili hongankelosta toiseen, ja *suokurppa* viklutti sekä *tuulensäpijä*, virkaheitto käki, haukkalintuna neva-aukeoilla hassuna räpöt-

teli ilmassa. Rämäkömailla *vanhapiika*, hullu *taivaanvuona*, kitkutti ja ketkutti ja huusi »mähähä-häätänsä» hymistäen, niin että melkein koko rämäkö liikkui. Kankailla nokisten palokantojen kimpussa nikkaroi musta, punalakkinen *palokärki* pärryttäen kelo puuta ja huutaa pillaten, jotta ilmatkin poudistuivat, mutta taas väliin ruikuttaen roskailmoiksi. Siellä myös *koro*, kirjava *hongankolistaja*, nakutteli pökölönkylkeä. Kotonaan olivat täällä *koppelo-* ja *kanahaukat*, samoin kuin *kissapöllöhaukat* sekä merkillinen *korppi*, suurien sydänmaiden musta mies, joka eläinrauskojen vierillä tovereineen väliin ronkkui ja tapella rähjäsi ennustaen ilkeitä ilmoja. Kuusikoissa kapsehti *käpyhakkari* mouhuuttaen ristinokallaan käpyjä alas niinkuin olisi rakeita satanut, ja siellä ruskea *kuussankakin*, mustanaama, pahaa ennustaen kärehteli. Mutta suuri *kokko* asui kaikkein kaukaisimmissa korvissa ja kalliomaissa. Kuuhkaili siellä myös yön kolkko isäntä, *huuhkainen*, sarvipäinen *huuhkaishaukka*, väliin huutaa huhuten kuin manalainen, väliin taas rääkkyen hyvin rumasti ja monella äänellä, niin että öinen korpi kaikui. Yhtä peloittava oli pieni, mutta isopäinen ruskea *tuusankolkka*, joka myös lenteli öisin ja ennen auringonnousua ulvoi: »uu . . . uu . . . uuu». Mutta vanhoista mädänneistä tervahaudan komeroista lentää kahahdutti päivän mailleen mentyä harmaa iso *lehtorepakka* ollen koko yön liikkeellä, leuhotellen sinne, tänne nokka alaspäin ja rääkkyen kuin kummituinen: »ooo . . . uuh, ooo . . . uuh». Avaran, asumattoman korpimaan eläjiä nämä olivat, ja öisin piti heidän aina olla liikkeellä sekä peloitella toisia yökulkijaimia. Öinen musta korpi heidät elätti, tuusankolkkinen raastoi käpyjä, ja lehtorepakka ahmi nälissään männynkerkkiä kuin jälttä-jylhänen.

Oikeat jumalanluomat erämaalaiset, kurjet ja muu nevakansa sekä kokot, haukat ynnä muut liikkuivat vain valoisana päivänäikana levähten yönsä niinkuin ristirahvaskin ja taas aamun tullen kiiruhtaen töihinsä. Mutta *mehtikana*, karvatassu, oli kaikkein ahkerin ja koko korpikunnan hyvä esikuva. Se aina ensimmäiseksi heräsi ja heti aamutuimaan kolme kertaa manasi: »Kopeuk . . kopeuk . . kopeuk» pitäen ikivanhaa kopeekkalaskuansa. Ja kohta erämaan asukkaat alkoivat äänellä, *mehtot* hioa ja kalkuttaa ahoilla ja *teeret* puissa kukertaa, pienet *pyytkin* puhaltaa pikku piiskuunsa, ja sitten kaikki muutkin antoivat äänensä, niin että koko luomakunta oli aamuvirren menoissa. Illalla taas kaikkein viimeisimmäksi metsäkana

Lestin Tuikka, vanha komea talo. Porraspäässä juhannuskoivuja. Siv. 74

Mehtä-Porsen veneranta. Siv. 75.

Valkeisen kaunis metsäjärvi Lestin ja Kinnulan rajamailla. Siv. 77.

Perhon poika meloo lautaruuhella Perhonlammella. Siv. 77.

viidakon laidassa käkersi kolme kertaa, ja koko korpi oli kohta äänettönnä. Eivät soineet punakulmaiset metsokukot, eikä haarapyrstöinen teerikään enää kukertanut, eikä pieni pyy puhaltanut pilliinsä. Mutta *yörastas*, koko metsän virkku, ei malttanut totella riekkomuorin käkerrystä. Korkean karakuusen latvasta hän yhä vain viritteli valoisan kevät yön virttä, laulellen aina päivän tuloon asti. Se laulaa lorusi koko korven salaisuudet, väliin taas pilkkasi ja toruii nukkumamiehiä.

»Ka laiska, ka laiska,
nuku vielä, nuku vielä,
ei kiirettä, ei kiirettä».

se huuteli ja sitten taas lasketti lorua, niin että erämaa helisi.

Ja nelijalkaiset korprien kiertäjät vaelsivat heidän polkujansa. *Orava*, ketterä käpynikkari, kiipeili puissa joutuen monesti hurjaan pakolaukkaan, kun peloittava *mäntynäätä* pääsi kintereille. Kiviraunoissa askarteli nokkela *kärppä*, löyhkäpöksy, ja korven puoroissa pitkäselkäinen *saukko* sukelteli ahkerana kalamiehenä. Leh-toisilla metsämailla, notkoissa ja haavikoissa kyykkäili *jänis*, mollo-silmäinen sarkahousu, saaden usein kyytimiehekseen kavalan *ketun*, ja hiekkaisilla mäkilöillä aherteli *mehtäsika*, harvoin nähty viiru-poskinen kolomestari. Mutta jylhissä kallioisissa korpimaissa oli synkkä *ilveskissa* kuin kotonaan, joskus *ahmakin* siellä luikkaili jät-täen jälkiä kuin mies, ja suuret *susi*-laumat toisinaan vaeltelivat pitkin talvisia erämaita, tullen väliin niin villeiksi, että loikkivat matkamiesten rekien ylitse. *Peurathkin* pitivät näitä sydänsaloja par-haina mainaan, ja komeat *hirvet* juosta jylkyttelivät pitkin korpia, puhumattakaan metsän hallavasta vaarista, *karhusta*, joka hoiti isän-nyyttä kaikkialla.

Hyvä oli näissä suurissa erämaissa metsän kasvattien eellä. Mutta hyvä oli täällä myös ihmisenkin asustella. Moni metsäperäläinen kas-voi täällä pian täydeksi erämieheksi, oppien tuntemaan sekä pyörryt-tävän korpimaansa että sen monipäisen kansan. Metsän kanalin-nuille hän rakenteli *ansoja*, *permejä* ja *satimia* viritellen niitä koivu-viitoihin yksin ahkeralle riekkorukallekin, joka satimille sattues-saan sai monet kerrat kumppaneineen manailla:

»Kopeuk . . . kopeuk!
Katoppa rustinkia, katoppa rustinkia,

käyppä sisään, käyppä sisään,
retuhousu . . .»

Osasi vanha metsämies oikeaan aikaan astella metson soitimelle ottamaan osaansa, ollen ahon laidassa valmiina ja vaanien saalistaan yhtä valppaana kuin metsän musta kukkokin silloin, kun se piti kalutusvuoroaan. Matti Möttönen, julma *mehtomies*, oli joka kevät soidinaholla aamuvartiossa ja sai monta metsoa, vaikka joskus *rikkarastas*, lorupeikka, huuteli kuusenlatvasta:

»Voi, velikulta, voi velikulta,
hukkaan tänne tulit, hukkaan tänne tulit.
Puukko putos, puukko putos!
Törttöitiillä!»

Ahojen laitoja laukkovan jäniksen metsäperäläinen petti, laittaen kavalat lankansa vanhojen tuhviensa tavalla. Kolmesta haavasta ukko ketti kuorta, kolmesta lähteestä otti vettä ja pani siihen haavan kuoret sekä kolme ruununmynttiä. Tässä väkivedessä ukko keitti jänislankansa ja sitten heitti veden vasemman olkansa ylitse metsään sanoen:

»Metänemäntä, ota sinä nämä roskat,
anna mulle jäneksiä!»

Saipa tura sitten jänistä niinkuin ennen muinoin Simpsoni kettuja. Metsän lynkäpolvi laukkasi lankaan, vaikka se olisi viritetty uuninsuuhun.

Mutta metsänisäntä oli tarkka tavarastaan ja karjastaan, ja metsänkävijän piti ymmärtää myös hänen mielialansa sekä lähestyä häntä oikealla tavalla ja liikkua hänen avarassa erämaassaan oikeassa hengessä. Piti tarkasti varoa pilaamasta mainettaan ja pyytöneuvojaan. Menipä vain tyhmyyksissään ampumaan sellaista roskalintua kuin *varista* tai *harakkaa* taikka *närhiä*, niin painui pyssy iäksi pilalle, vaikka vain olisi höyhentäkin vikauttanut. Eikä ollut hyvä ampua kuusankaakaan, sillä se oli metsän mielilintu. Metsä menetti mieluummin vaikka rihman oravia kuin yhden kuusankalinnun. Niinpä metsä lähetti erämiehelle jo vastaan kuusangan ilmoittamaan, että on parasta palata takaisin. Sillä silloin ei erämaasta hyötynyt karvaakaan. Metsä oli ottanut ja pannut kaikki karjansa omaan *metänaittaansa* niin tarkoin, ettei näkynyt ai-

noatakaan, ei lentävää, ei juoksevaa. Metsän tyhjyyttä ilmoittaen myös vastaan sattuva harakka nauraa räkätti, ja samaa metsäkanakin käkersi. Mutta silloin oli metsän koko karja laskettu aitasta valloilleen, kun erämiehelle ensimmäisenä pyy piiskutti taikka pieni *tiainen* tuli vastaan tirsкуttamaan. Jopa oikein hyvää onnea tuodessaan tiaisen piti tulla tupsahtaa ihan tupenkantimelle. Ainakin Jylhän Karhu-Matin tupelle tiainen räpsähti, kun vanha Matti oli menossa karhua saamaan.

Mutta muutamat metsänkävijät, kademielen täyttämät erämiehet, saattoivat pilata toisen pyytönnön, niin ettei tämä saanut metsästä mitään, vaikka siellä kyllä saalista liikkui. Ei tarvinnut muuta kuin kolmineuvoisesta tupestaan kopistella rikkoja metsälle lähteneen miehen kolmeen jalan jälkeen ja manata:

»Kolmesti tuppi heilukoon,
ennenkuin mitään saat!»

Mutta vielä parempi oli, kuullessaan toisen ampuvan, karjaista:

»Liha mehtään, veri kottiin,
piä mehtä omas!»

Silloin metsä kyllä piti omansa, eikä antanut ampumiehelle mitään.

Saattoi pahanelkinen myös pilata toisen pyssyn, parhaan pyytöneuvon. Mutta oikea erämies osasi päästää pyssynsä pienistä ja suurista piloista. Pienet pilat lähtivät kyllä, kun vetäisi pyssyn pajan ahjotulen lävitse tai hautasi sen yöksi lammaskettaan taikka pisti sen panokseen hopeaa. Suuret pilat taas karkkosivat, jos ajoi käärmeen pyssynpiippuun ja ampu roiskahdutti sen honkaa vasten, niin ettei madosta jäänyt kuin märkä läiskä. Jotkut vanhat, kovat korpitorat rohkenivat sielunsakin hinnalla parannella pyssyään ja onneaan. Rippileivän he ripustivat petäjän kylkeen ja ampuivat sitä että veri tirskahti. Sitten kyllä sai viljaa. Oikea metsämies varsin osasi varjella pyssynsä. Hän piilotti tukkiin ohranjyviä, eikä sitä asetta helposti toinen pilannut. Vielä vahvempi pyssy oli, jos sen lukkoruuvien kannan alle oli kiristetty palokärjen punainen otsatupsu.

Mahtoi hyvä metsäonni mennä muutenkin. Vipu-Samuli, Kyyjärven metsänkävijä, menetti erinomaisen onnensa, kun antoi äsken saamansa metsopojan Jouten-Kallelle, joka oli syntynyt Korpjoonin

päivänä, eikä sentähden ikäänään saanut metsästä mitään. Mutta metson mukana meni Vipu-ukon onnikin, niin ettei hän pari viikkoa yritettyään saanut höyhentäkään. Vanha Vipu-tura pystyi kyllä korjaamaan kovan onnensa. Hän meni Pienen-Pahtanevan laitaan, jossa kasvoi komea *Tapionkanto*, leveäoksainen, sammalhattuinen näre, jota myös mainittiin *Metänemännän pöyväksi*. Kolmesta tervaskannosta Vipu-äijä veisti isoja lastuja, kolme kustakin, aseteli ne Tapionkannon sammalpartaiselle laelle ja sytytti palamaan. Tervaksien ja sammalien palaa roihutessa Samuli puskeutui pohjoispuolelta näreen tuuheaan oksistoon, kontaten rungon ympäritse kolme kertaa vastapäivään ja kahdesti myötäpäivään. Mustaa savua tervaskannon lastut työnsivät, Tapionkannon partasammalet kärisivät ja oksat rätsivät, karistellen punaisia puikkoja äijän niskaan. Tukan ja kulmakarvat ne turalta kärvensivät, mutta metsäonnen ukko taas sai. Kun hän ensi kerran meni kokemaan pyydyksiään, oli niihin käynyt yhdeksän lintua.

Tarvitsivatkin entiset turat pilaamattoman metsäonnen, koska he korpimaitaan samoilivat kilpaa Tapion suurriistan kanssa. Piti ukkojen aina silloin tällöin käydä metsänemännän pöydässäkin pyytämässä parannusta. Sillä koska Metsä laski väkensä valloilleen, erämiehille tuli kiukkuinen pyytöpäivä. Villejä peuroja vaelteli saloilla väliin suurin laumoin. Salamajärvässä on muuan saari, *Peurasaari*, johon sanotaan peuroja surmatun. Lampuodin kartanomäellä oli ennen ollut pieni tupanen, jota oli nimetty *Nylkytuvaksi*. Siinä Lampuodin muinaiset suuret noidat olivat nylkeneet peuroja ja vielä kuolemansakin jälkeen ruumiina möykänneet ja haastelleet villipeuroista. Jylhän vanha *Karhu-Matti* oli surmannut lukemattomia metsän villejä sarvipäitä. Kivijärven *risumäkeläiset*, jotka asuivat Risumäen isossa korpitalossa Perhon rajanaapureina, olivat kuuluja metsämiehiä ja surmasivat kaikenlaista korvenelukkaa. Entinen *Risu-Jussi*, vanha erä-äijä, saattoi kevättalvella valitella vieraalleen:

— Tänä talvena on tapettu viistoista peuraa ja karhu kuuves-toista . . . ja lihat on syöty niin, että onko mitä vieraan etteen panna.

Kilvan perhosten ja karstusten kanssa risu-miehet ajelivat villipeuroja ympäri villejä korpimaita. Kaatoivat he kerran yhdessä kivijärveläisten kanssa koko peuraparven Kirvesjärven salmeen. Mutta kun Saunakylän miehet pitivät Kirvesjärven seutuja omina

erämainaan, he nostivat kovan käräjäjutun peurantappajia vastaan. Lonttosen Jussi, Juoksuahon Tammisten esituhva, tyytyi kyllä, kun sai pari peuraa palkinnokseen, jopa rupeasi rakentamaan sovintoa riitaveljesten välille. Mutta saunamäkiset ajoivat asian loppuun asti, ja Viitasaaren käräjillä annettiin riiteleville päätös:

»Karhu on kiertäjänsä,
hirvi hiihtäjänsä,
peura sen, joka ampuu».

Näin risumäkeläiset saivat pitää peuransa, ja Lonttosen tuhva oli heidän kanssaan tämän jälkeen aina hyvissä väleissä.

Saivat entiset eräturat monesti hiihtää komean hirvenkin kinteillä. Leveillä koivuisilla tai mäntyisillä *suksillaan* miehet mennä kahistivat työnnellen *kaksin sauvoin*, ja sauvojen alapäässä oli puinen, pyöreä, koveropohja *porkka*. Sukset olivat kyllä hyvin liukkaat, sillä niitä oli kevätpäivän paahteessa tervalla voideltu ja hiottu rasvaisilla kalansuolilla, niin etteivät ne enää tarvinneetkaan muuta voitelemista. Ja vitsaisella *mäihystimellä* pysyi suksi hiihtäjän jalassa kiinni.

Suuri hirvi oli komeinta antia metsänemännän aitasta. Varsinkin syksyllä, kun hirvi oli kesän kuljeskellut rehevissä lehtometsissä ja hyllyvillä nevoilla, oli sen lihava ruho köyhälle korvenraataajalle parasta talven eläkettä. Kaikkein parhaita erämaan herkkuja olikin:

»Hirven huuli,
peuran kieli,
matteen maksa
ja hongan oksa».

Mutta talvella, kun hirvi nälissään joutui jyrsimään puuta ja puunparkkia, sen liha muuttui huonomman makuiseksi. Kelpasi se silti kyllä metsäläiselle, jopa oli hyvääkin. Erämies joutui täyteen pyyntöintoon, kun vain huomasi hangella sen aikamiehiset jäljet taikka näki tumman jättiläisen harppovan valkoisessa erämaassa. Näytettiin vanhalle yliperäläiselle joskus sellainenkin komea korpinäky, että kahdeksan suurta kymyniskaa metsäläistä, muutamat korkeilla sarvilla kruunattuina, ylpeästi mennä haarikoi pitkin aavaa, lumista nevenselkää. Iänikäisen pyytömiehen veret tämä näky nosti ihan villiin.

Kuulut Risumäen miehet sekä vanhat jylhäset hiihtivät monesti myös hirven kintereillä. Tuli kerran kevättalvella Jylhän Karhu-Matti etsimään Risu-Jussia hirvenajoon. Oikeaan aikaan ukko tuli-kin. Risu-miehellä oli kohta nälkä ovella, ainakin ensi sanoiksi piti Jylhän karhuturalle todistaa:

— Viistoista peuraa on tapettu, karhu kuuvestoista. Lähemmä nyt ajamaan hirveä!

Lähtivät turat korpeen, saivat suuren sarvipään ajokkaakseen ja kahnustivat sen kantapäillä *kolme vuorokautta*, tyhjä eväskontti vain hartioilla keikkumassa. Vanha, sitkeä metsänvaltiase laukko omia kotikorpiiaan vetäen miehiä perässään yli valkoisten nevojen ja halki huurteisten korprien. Mutta yhtä sitkeät ajomiehet olivat myöskin kotitanterillaan ja painoivat perässä kuin viholliset. Ei ollut ajajien kontissa evästä, mutta ei saanut ajettukaan syömärauhaa. Nälkä häntä ahdisti, ja nälkä kurni miestenkin sisuksia. Mutta nälkäisten korpelaisten edellä juoksi höyryävä liha ja lämmin veri pitäen uupuvan miehen väkisinkin suksien mäihystimissä. Näin mennä rähjättiin monet nevat ja monet kankaat ja ryteiköt, käytiin kaukana Lestinkin erämaissa, Valvattien takana, palattiin taas takaisin kierrellen ja kaarrellen, höyryten ja huohottaen, ja saavuttiin viimein samoille saloille, mistä oli lähdetty. Loppua tehden metsän sarvekas otus kahnusti edellä, ja viimeisin voimin pyytömiehetkin kaahasivat perässä. Kuusjärven taakse kun jouduttiin, niin jo vihdoinkin päästiin pyssyä käyttämään. Risu-Jussi ampaisi ensimmäisen panoksen, mutta se sattui huonosti. Jylhän tura työnsi kiireissään kaksi mittaa ruutia putkeensa ja pamahdutti vasten hirveä, joka hätäpäissään laukkasi kohti vainomiehiään. Mutta ukon ankara panos potkaisi taakse, niin että suolatoosa, joka oli liivin rintalakkarissa, painui sijansa rintaan, ja tura keikahti kuin tukki selälleen hankeen. Risu-Jussi vain ennätti parkaista:

— Hirvi tulee päälles!

Mutta Matti makasi vain. Ja hirvikin samassa tupsahti turvalleen, sillä turan ammus oli siepannut huulesta kuin nauriin lohkon ja mennyt sitten rinnasta sisään sekä tullut ulos saporon vierestä.

Risu-Jussi luuli turan saaneen oikein kuoleman kolahduksen. Meni hän kumminkin, nykäisi äijää rintapielestä ja huusi:

— Tokko ookkaa kuollut?

Matti havahtui ja pääsi henkeään huokumaan, kun suolatoosa repäistiin irti rintakolostaan. Saattoi hän ökistäkin:

— En minä kuollut oo . . .

Kiireesti Risu-Jussi hyppäsi hirven luo, viilsi puukolla kurkun auki ja huusi turalle:

— Tule juomaan hirvenverta . . . jos kykenet!

Matti kömpi kinoksestaan ylös ja mennä kahnusti saaliin luokse, joka suurena tummana kasana vieläkin koipiaan nytkien maata retkotti valkoisella hangella. Kuusi kourallista mies särpi lämmintä verta, joka solkenaan virtasi kurkusta, kun vain avasi Risu-Jussin aukkoa. Vuoro-vuoroon nälkäiset ukot siinä aukoivat ja sulkivat veristä läpeä kouraisten punaista leppää suuhunsa. Ihan koko olennossaan, josta veto jo oli kokonaan lopussa, ukot tunsivat, kuinka elämää antava voima metsän sortuneesta valtiaasta siirtyi heihin, voittajiin. Suuri olikin tämä metsänmies, joka kolme vuorokautta oli jaksanut lennättää perässään koko seutukunnan parhaita erämiehiä. Kun turat rupesivat saalista nylkemään, niin Risu-Jussi, iso ukko, hirven mahalla seisoessaan tuskin saattoi nostaa jalan suoraksi.

Kun turat olivat saaneet kyllikseen hirvenverta, he kohta taas olivat entisiä äkäisiä korvenäijä. Uskalsivatpa ukot astella Kuusjärven taloon, jossa pappi parhaillaan piti niin kovia lukukinkereitä, että niitä parhaatkin vaarit kauhistuivat. Mutta Jylhän Matti, naama vieläkin sekä kourat hirven veressä, asteli oikopäätä tuvan perälle, papin pöydän eteen ja vetäisi vyöstään verisen hirvenkorvan, viskasi sen pöydälle ja kysyi papilta:

— Tunnekkos tuota?

Kaikkein mahtavin metsäläisten suuressa joukossa oli kumminkin karhu, ja kaikkein parhaat miehetkin tarvittiin sitä vastaan, niinkuin suuret Jylhän turat, tuima Risu-äijä ja Mehtä-Porasen kovat korpe-laiset sekä Karhunpiilon ukot Lestillä ynnä Urpilaiset Kivijärvellä.

Olikin kovilla metsänkävijöillä kiistakumppaneita, sillä ennenvanhainen karhu piti näitä suuria saloja parhaina perintömainaan. Täällä olivat hänen edesmenneet tuhvanasauneet ja möyrineet kusiaismättäitä, täällä hänkin sai mielin määrin möyriä ja mellastaa. Ja näin vanha korvenäijä tekikin, penkoi kaikki kangasmättäät, kaiveli lahkannot, poimi nevoilta muuraimia ja ahmi marjoja mättäiltä ja sitten vihelteli vain. Saattoi äijä toisinaan kiukkuapäissäänkin hyp-

piä, paiskoa kantoja ja karjahdella sekä puhallella kämmeniinsä niin, että vinkui, sitten taas karjaista kuin vanha vaari karkealla äänellä: »Kokko kaar!» Voi metsänukkojen kesken tulla joskus hurja tappe-
 lukin. Kinnulan tura kuuli kerran metsässä kamalaa jyminä ja kar-
 juntaa. Kangas vain kumisi ja ryski, niin että äijä luuli sotaväen
 olevan tulossa. Hongan takaa ukko peloissaan kurkisteli ja näki,
 kun kolme kontiota mennä jymisti pitkin metsiä. Suuri akkakontio
 kyökytti edellä, minkä konteista pääsi, ja kaksi pörhöistä ukkokon-
 tiota paukkasi perässä, hirveästi karjuen ja tapellen keskenään. Kävi
 karhuvaari monesti varkaisin talonukkojen jyväsissä halmeissa, teh-
 den toisinaan pahat pilat, ja kun metsänukko oikein äityi elämöi-
 mään, hän hyppäsi lammasmaun nutistaen parhaat pässit ja emä-
 lampaat ruokapaloikseen, kävipä usein karjaankin kaataen ja repien
 elukoita minkä ennätti. Pirttikosken takaisilla sydänmailla, Pässe-
 kankaalla, karhu kerran hävitti yli kaksikymmenisen lammascarven
 niin tarkoin, että vain yksi ainoa pääsi kotiin huutamaan surkeutta.
 Möttösen kylän äärellä, suuren rämäkön tiheässä metsikössä, metsän-
 isäntä usein vihelteli, vieläpä kerran keskellä parasta päivää tappoi
 Möttösen miniän lehmän ja hautasi Luusaareen. Mutta kun Möttö-
 sen vanha Riitta-Liisa meni lehmänraadolle ja siellä pyllötti metsään
 käsin kolme vuorokautta, karhu niin häpesi, että käsi silmillään pa-
 keni pois, eikä tullut rämäkölle kolmeen vuoteen.

Vanha, ruma noitaämmä saattoi näin kyllä kovan karhun karkoittaa,
 mutta tavallinen syntinen sai häntä aina ajatella suurella pelolla ja
 vapistuksella. *Karhu* tiedettiin kyllä olevan hänen oikea isiltä peritty
 huutonimensä, mutta nimittelipä vain metsän pihkasilmää karhuksi,
 hän helposti suuttui ja tuli tavattaessa yhdeksää askelta lähemmäksi.
 Parasta oli sanoa *mehtäläiseksi*, *metälliseksi* ja *metän elukaksi* sekä
kontioksi, ja kaikkein parasta nimittää niinkuin ikivanhat turat, *kou-
 voksi*. Kova Risu-Jussi, vaikka oli niin peloton mies, että kykeni
 ottamaan hengen karhulta, puhui vain *kouvosta*, *kouvonpojasta* ja
kouvonpesästä. Kumminkin karhu, *kouko*, oli Risu-turan ankarin
 metsällinen vastamies. »Kouko teijät kottiin ajakoon!» manattiin
 joskus vihapäissään, kun karja ei aikoinaan ruvennut palaamaan
 metsästä. Tämä oli kovin mieletöntä manaamista, sillä kouko kyllä
 kehtasi tehdä niinkuin kehoitettiin. Olipa metsäläinen niin äkäinen,
 että kosti karjalle, jos talossa kovin suosittiin karhuntappajia. Kun
 Juoksuahon Erkki kerran laski Risumäen karhunajajat tupaansa yö-

Suomenselän vierien pajukkorantainen metsäpuuro. Siv. 81.

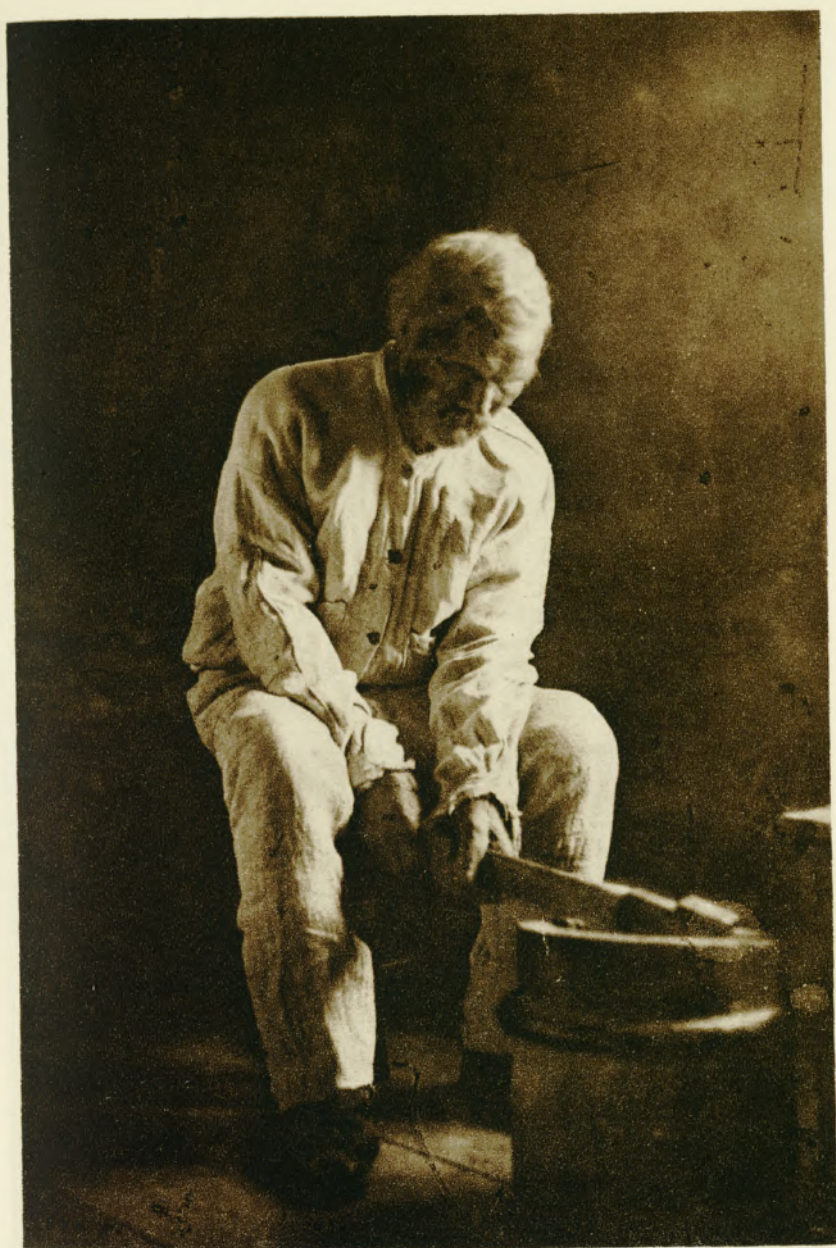
Kivijärven Risumäki, entisten metsänkävijäin koti. Siv. 84

Lestin erämaita Valvatin ja Karhunpiilon seuduilla. Karhunpiilon metsäpolkua.
Siv. 86.

Karhunpiilon rantaa. Lestin Lehtosenjärvi. Siv. 91.

Aapa Jylhä, 86-vuotias karhumiesten jälkeläinen, hurstipukuinen tura kessuja hakkaamassa. Siv. 91.

Jylhän iso petäjä, aikoinaan karhumännnyksi aiottu. Siv: 93.

kaudeksi, niin jo seuraavana kesänä kontio kaatoi melkein koko karjan, kaksi päätä vain jätti, viisi vei. Juoksu-Erkillä ei ollut muuta neuvoa kuin kirvestää tappokentälle hongankylkeen risti ja puumerkki ja mennä Risumäkeen valittamaan talvisen kestityksen surkeita seurauksia. Näinpä oikeat ukot eivät laskeneetkaan karhumiehiä yöksi tupaansa, vaan metsäläisen ajajat saivat, jos halusivat, mennä saunaan kellellemään, elleivät jääneet korpeen rakovalkealle.

Näin ankara metsänmies saattoi olla, ja vielä vähemmin hän kärsi itseään pilkattavan. Hietalan Jussi, Kinnulan mies, oli niin mieleton, että ilvehtien nosteli kuolleen karhun saparoa ja tiiraili toisella silmällään. Mutta pian tuli Jussin silmä niin kipeäksi, että oli melkein mennä. Ja niin kova voima metsänukossa oli, että ihminen korvessa liikkuaan tunsu jo kammaa ja pelkoa ollessaan kouon lähellä, vaikkei pahaa vaaria vielä näkynytäkään. Jos se näkyi taikka kuului, sitä suuremman kammon se herätti. Kun kontio rytki halmeen aidan takana metsässä, tuli Kinnulan Puras-ukkoon niin paha paino, kipu ja kankeus, ettei hän tahtonut päästä minnekään.

Mutta monesti koetellut kovat karhuturat eivät pelänneet eivätkä tunteneet kammaa, vaikka olivat kontion kanssa joskus ihan käsi-ryssyssäkin. *Mehtä-Porasen* Antti Vareksen perillisetkään eivät säikkyneet metsänäijän perillisiä. Kaksin, kolmin koirin korpitalon miehet monesti liikkuiivat pitkin erämaita, ja ankara meteli vaelsi aina heidän matkassaan. Koirat haukkuivat tavan takaa, lintuja pudoteltiin puista, poimittiin niitä ansoistakin, ja monta muutakin metsänelukkaa päästettiin päiviltä. Mutta kun satuttiin päämetsäläisen kanssa samoille mättäille, tuli täysi korven tappelu, pyssyjen pauke ja koirien ärhentely ja kontion kamala karjunta. Korpi siinä tavallisesti menetti taas miehensä, ja kun *Mehtä-Porasen* vanha tura sitten asteli kirkonkylään, oli hänen kontissaan metsänterveisinä pappilan emännälle suuri musta karhunkontti.

Yhtä kovasti kävivät kontion kimppuun *Risumäen* miehet, vanha *Risu-Jussi* kaikkein kiivaimpana ja sitten joukossa jo *Risu-Penna*, Jussin poika. Kaksin, kolmin koirin hekin kiertelivät metsiä, kaksi koira karhunhaukkuna, kolmas lintuja varten. Ja erämaat ajettiin ympäri aina Karstulaa, Kivijärveä ja Lestiä myöten. Kovia karhuntappajia olivat myös *Vasamäen* veljekset, samat vanhauskoiset noitaturat, jotka kerran rymähdyttivät mäelleen tavatto-

man asuinrakennuksen. Pelkäämätön karhupekka oli myös *Hovilan Antti* Salamajärvellä. Ainakin hän kerran, kun kontiota ammuttiin pesään eikä ruvennut sieltä mitään kuulumaan, konttasi aukosta sisään katsomaan, mitä siellä tehdään. Nuora vain sidottiin Antin koipeen, kuten ennenvanhaiselle hölmöläiselle. Mutta miehellä ei ollut hätää: vainajana metsänukko maata retkotti kotipahnassaan. Eikä mitätön mies ollut Kinnulan *Vihta-Jussikaan*, jolta karhunjossa kontio kuoraisi päänahan luuta myöten pois, niin että kallo komotti valkoisena kuin koivun kääpä.

Mutta *Jylhän* miehet, isot ja äkäiset, suurikurkkuiset metsämäen turat, olivat kaikkein kiukkuisimpia karhumatteja. Risu-miesten kanssa he monesti yksissä lähtivät kontionpesää kornaamaan, tapellen sitten korvenisännän kanssa verissä päinkin. Mutta monta kertaa jylhäset ajoivat metsäläistä vain omin voimin. Mainioin Jylhän erämiehistä oli vanha *Karhu-Matti*, Samulinpoika, joka viime vuosisadan alkupuoliskolla piti koukoja kovilla. Kahdeksantoista karhua sanotaan Matti-äijän kaataneen, Viita-Jussin kanssa kerran niinkin valtavan metsäläisen, että sen lihat painoivat 18 leiviskää, ja ylystä tuli kaksi leiviskää. Tämän metsänäijän ukot kohtasivat aivan sattumalta hiihtäessään metsonsoitimelle mukanaan vain Aapa Jylhän takomat lintupyssyt, niin pienireikäiset että kuula katosi hyppysiin, peukalonpään ja etusormen puristukseen. Kun miehet metsässä mennä kahnustelivat, Jussi edellä, Matti perässä, karhu äkkiä kapsahti ylös Jussin suksien alta, niin että hiihtäjä keikahti nurin, saaden pyssynsä lunta täyteen.

— Lataa pyssy pian uudestaan! Matti komensi ja pikkureikäisellään pimahdutti otusta rintaan. Sitten tura heitti aseensa Jussin ladattavaksi ja taas toverinsa pyssyllä piukaisi päälle hyökkäävään kontioon pikku marjan, ja vielä kolmannenkin kerran napsahdutti jälleen omalla luodikollaan, Jussin yhä hosuessa latausmiehenä. Silloin karhuparka jo totteli ja kuukahti kynsilleen. Tottumaton Viita-ukko aikoi heti mennä sitä nykimään, mutta Matti karjaisi:

— Älä mene! Peräkarvat liikkuu!

Metsänmies kapsahtikin kantapäilleen, loikaten Jussin suksien kannoille, niin että ne rätkähtivät poikki. Ei ennättänyt mies edes puhalttaa suustaan vanhaa karhumanausta, jota pahimmankin metsäläisen täytyi totella:

»Älä tule miehen päälle!»

Mutta äkäinen Karhu-Matti oli aina valmiina. Piukahti taas pikku-reikäinen, ja karvas pippuri upposi karhun kainaloon. Siihen täytyi metsänmiehen tyytyä ja sortua hangelle.

Kuulu ja peloton mies oli Jylhän vanha Matti. Kun hän 85-vuotiaana kuoli 1865 ja haudattiin, niin itse pappikin saarnasi ja luki tuhvan elämäkertaa sekä sanoi:

— Siinä se nyt makaa se mainio karhuntappaja.

Isä-Matti meni, mutta poika-Matista tuli Jylhän toinen *Karhu-Matti*, joka miltei yhtä kovana miehenä kuin isäkin hiihteli turan latuja, karhoten monet metsäläisen pesät ja nitistäen niiden eläjiltä hengen. Monesti ukolle unessa ilmoitettiin kontion talvinen rytö, niin että hän tiesi jo lähtiessään mistä päin metsällistä on etsittävä. Neljä, viisi koukoa Matti näin käsitti ja surmasi.

Mutta oikeita metsän möyryjä olivat Lestin *Karhunpiilon* miehet, rumat, törkeät turat, jotka kyllä tohtivat käydä kiinni suurimpaankin kontioon. Olivat ukot suurta sukuakin, kuulun Kinnulan urohon, Lassi Urpilaisen, jälkeläisiä, ja metsänkävijöitä monessa polvessa. Vanhat turat, Parta-Kustit, Matit ja Juhat, olivat rautakaarisella perintöjousellaan ammuskelleet peurojakin. Isältä vanhimmalle pojalle oli jousi järjestään joutunut, mutta niin oli pojasta aina polvi pehmennyt, että jokainen perijä jousen saatuaan oli ensi töikseen käyttänyt kaaren pajassa ja ohentanut jaksakseen sen jännittää. Oli miehillä toinenkin perintökalu, tukeva karhukeihäs, joka kyynärää pitkine rautaisine terineen oli julma ase miehen kädessä, kun hän ryhtyi tappelemaan kontion kanssa.

Lestin kaukaisessa peräkulmassa, Perhon ja Kinnulan rajoilla, Karhunpiilon möyryt asuivat. Siellä, kalaisen Lehtosenjärven niemellä, oli oikein suuri savupirtti, jossa ei paljon jumalanviljaa nautittu, mutta vain mustaa metsänviljaa, vedenviljaa ja karjanviljaa sekä karkeaa petäjäistä. Pieni äijä oli Karhunpiilon vanhin, Juha-tura, mutta paksu ja väkevä, ja niinkuin vanhalla Jaakopilla, oli hänelläkin kahdesta akasta kaksitoista poikaa, kaikki samanlaisia metsäkörrejä. Kävi mökö erämaissa, kun miehet siellä liikkuiivat sekä kontioiden että petäjien kimpussa, milloin nylkien mustaa metsäläistä, milloin kettaen petäjänkylkeä. Oli miehillä aina matkassa suuri, harmaa koira, *Loukas*, joka oli niin äkäinen, että saattoi hyökätä karhunpesäänkin ja repiä, niin että paljas läikkä paistoi kontion selässä, kun se kuopaisi hangelle. Ja kun miehiltä sattuiivat metsässä pyssynluodit

loppumaan, napsivat he hurstimekoistaan tinanappeja, takoivat niistä kuulamokaleita, työnsivät isoreikäisiinsä ja paukuttivat. Karhunhampaista ja -kynsiä ukot tallettelivat vahvoina taikakaluina ja karhun väkevää sappea jo he poikasina olivat nautiskelleet luontoaan nostaakseen, ja isämeitänsä he joskus lopettivat sanoihin: »Mutta päästä meitä pahasta». Näinpä korpijärven rantalaiset olivatkin sellaisia ukkoja, että karhun täytyi heitä totella. Kun vain tura ärjäisi pakenevalle karhulle: »Älä jätä!» niin se heti pysähtyi, ja kääntyi kohti, kun karhunpiilolainen karjaisi: »Käännä päin!» Monta koukkoa metsäperän miehet kaatoivat, väliin kaksin, kolminkin samasta pahnasta.

Henkensä kaupalla vanhat turat monesti saivat tapella kontion kanssa, ennenkuin saivat hänet nujerretuksi. Mutta sitten he piti-
vätkin metsänvaarille komeat *hautiaiset* niinkuin ainakin ison talon isännälle. Mitä isompi metsänmies, sitä komeammat piti saada pidot. Koko kyläkunta asteli *peijaistaloon*, mihin metsänvainaja oli ajettu. Siellä oli miehille tarjona parasta metsällistä ja vielä viinaakin. Karhun pää, kämmenet ja sydämykset sekä munuaiset oli pantu isoon karjapataan ja keitetty tavaton *rokka*, ohranryyneillä suurustettu. Oli vielä paistettu kontion väkevää, mustaa lihaa, oli rasvaista ylystä, joka paksuna läskisenä vuotana oli vetäisty äijän selkäpiistä ja pantu suolaan. Sai siinä nälkäinen kylänmies taas kerran vatsansa täyteen oikeata metsällistä, tummankeltaista ylystäkin, joka oli makeampaa kuin läski. Ja viinaa juotiin aina vähän päästä. Kivijärven Varesmäessä oli peijaispöydällä ollut vanha karhunkallo, josta oli ryyppitty viinaa, ja tämä oli ollut oikein juhlallista. Kaikki olivat siitä nähneet ja tietäneet, kenenkä muistoksi peijaisia pidettiin. Oli laulettu pitkä virsi vainajan kunniaksi, laulettu kuinka koukokin kyllä ryyppää viinaa, kun vain tarjotaan. Vanhat Jylhän ukot nakkelivat ryyppyjä napulla suuresta kupariastiasta, tullen lopulta niin hyvälle luonnolle, että hyppivät ja tanssasivat vain. Kasvoi komea *karhunpäämänty* kartanon takana Kangaspellolla, ja sen juurelle turat astelivat remuten, sileäksi kaluttu karhunkallo itse Karhu-Matin kainalossa. Siinäkin vielä, vanhan petäjän tyvillä, vanha Matti kallo kainalossa hypähteli ja lauleli:

»Huppili lii lii lii,
huppili lii lii lii . . .»

Metsänvainajan *maahanpaniaisia* turat siinä tanssahtelivat. Ja sitten kohotettiin karhunkallo männynoksaan. Mutta pian taas pääsi pyssymiehen pyytöluonto valloilleen. Haettiin isoreikäinen ja ruvettiin kilvaten ampumaan puuhun pantua kalloa. Kuudenkymmenen akseleen päästä vuorottain mies mieheltä tähdättiin ja pamahduttettiin niin monesti, että saatiin sattuma. Täytyi väliin kahteen kertaan käydä miesten rivi, ennenkuin remuavasta joukosta lähti osuva kuula.

Iloisella luonnolla lähdettiin kontiovainajan viimeisestä maallisesta kodista, ja parhailla vierailta oli matkassa mustaa metsäläisen lihaa ja mustankeltaista ylystä kotiväellekin maistaisiksi.

Kalpea kallo jäi männynoksassa killuen kertomaan ohitse kulkejoille ja taivaan tuulille korpitappelusta ja sen iloisesta loppujuhlasta. Saattoi samassa puussa olla jo entisestäänkin samanlainen metsänkallo, toinen ja kolmaskin vaalennut voitonmerkki.

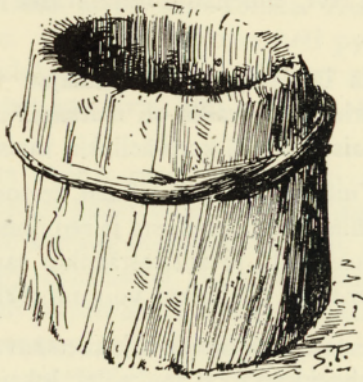
Talon ja talonmiesten kunniapuuna ja metsänvaarin merkki puuna karhunpäämänty kohosi kartanon tauksilla. Jokaisen vanhan karhutalon merkki puuna se nähtiin. Jylhän lähettyvillä, järven rannalla oli entisaikaan niin iäkäs kontiopetäjä, että siitä löydettiin rautainen nuolenkärki, jolla aikoinaan lienee ammuttu oksaan ripustettua kalloa. Toinen petäjä saatiin sen jälkeen Kangaspellolle, ja siinä oli entisaikaan monta kalloa. Tämäkin, tyveltään yli kolmikyynäräinen rutimo, on jo sortunut maahan. Iso petäjä oli ennen Mehtä-Porasen riihen luona, ja petäjän oksien tynkiin oli pistelty karhunkalloja. Kuusjärven miehillä oli mäenlaidassa karhumänty kalloineen, ja Kivijärven Varesmäen mäkirinnassa nähtiin komea kallopuu, samoin Talviaisten kartanolla sekä Kinnulan Häkkilässä.

Mutta Vasamäen vanhoilla tietäjäturilla oli kaikkein komein karhupetäjä, lyhyt ja paksu taarikkamänty, karsittu aina lakkapää latvaan asti, latvankin alta vielä kolmea korttelia paksu. Vain muuan oksantynkä oli rungon kyljessä, ja siinä valkea kallo irvistämässä. Mäen rinteessä, noron puolella, se seisoo törötti kuin ylpeä tuuheahattuinen talon ikätura. Mutta Vasamäen poika keikahdutti komean puun kalloineen nurin, vaikka vanhat ukot kielsivät ja varoittivat:

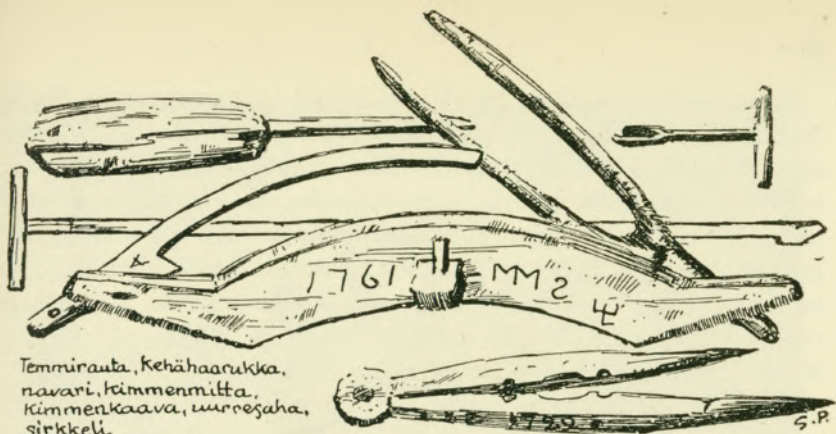
— Vielä saat siitä muiston, jos sen kaa'at!

Saikin poika muiston. Päätä rupesi pian ajamaan, ja ajoi toisen puolen aivan surkeaksi. Ja vanhat sanoivat:

— Näit nyt! Se oli vanhojen turien karhunpäämänty... ma-
hoit antaa sille rauhan.

Jyhän Aapan
Kessuhakkuri
Perho

Temmirauta, Kehähaarukka,
navari, kimmennmitta,
kimmenskaava, urosaha,
sirkkeli

- Tervatynnyrin tekovehkeitä. Kyyjärvi, Perho.

TERVANTEOSSA

Sli vanha erämaa muutakin kuin Tapion kansan suuri kotitanhua. Metsänriista oli kyllä hyvää ja tarpeellista ajallaan, mutta kun nälkäinen yliperäläinen pääsi kirveineen ja kolorautoineen metsään jyrsimään petäjänkylkeä ja siitä tervaa puristamaan, niin silloin hän vasta virkistyi elämään. Suuret loputtomat männiköt olivat entisen erämaalaisen eloaittana, ja petäjän tumma elämänneste oli hänenkin elämännesteensä.

Vanha yliperäläinen ihan eli petäjänvoimalla. Monesti hän söi männyn karkean kuorenkin hyvänä herkkunaan, ja tervalla hän vaihtoi jauhoja petäjän mauksi ynnä suolaa saadakseen suurukseensa miestä pystyssä pitävän karkeuden. Kumiseva kangaspetäjikkö ja rämemännikkö on monen ukon houkutellettu erämaan asukkaaksi, ja musta, karkea petäjäinen sekä tumma, väkevä terva on pitänyt kohdallaan taloa ja talon kansaa.

Mäkimännyt vain paistoivat alastomina mökin ympärillä, tervahauta haikusi lähipuron varrella, ja haudan musta muju puskeutui putkesta ukon tynnyriin. Näki tämän vanha arvoituskin ja pani talteen:

»Eilen meillä härkä tapettiin:
sarvet lyötiin kankaaseen,
nahka syötiin viilin kanssa,
liha poltettiin tulella,
veri vietiin Viipuriin».

Suomenselän suurilla ylämailla oli metsiä loppumattomiin. Siellä leveni koko maailman korpi komeata kangaspetäjää, sitkeätä rä-mäkkömäntyä ja oksaista räkämännikköä sekä suurta harmaata kelo-honkaa, palokankaan vanhaa turaa, joka oksiaan ojennellen tuulessa natisi ja huojui. Ja nämä laajat metsämaat olivat vielä aivan jaka-mattomat, enimmäkseen vain Tapion hoidoissa olevia ikikorpia, joi-hin kuka tahansa sai mennä mielin määrin elämöimään. Vain muu-tamat vanhojen alkuaijien jälkeläiset, niinkuin Kyyjärven Pölkit, Karstulan vanha Suohokka, Kivijärven Kotilainen, nimittelivät omikseen isiensä valtaamia erämaita. Ihmissukua täällä suursalojen mailla asui kyllä vain harvassa. Mutta tämä vähäväkinen korpi-kansa ei saanut vain kaksin Tapion kanssa hallita perämetsäään.

Kuuli rantapuolen ukkokin, joka oli jo omat männikkönsä kor-ventanut kuiviin ja ajanut kaupungin porvarille, ylimaiden suuresta metsäriikkaudesta. Ja ahnas alamaalainen sonnusti itsensä ja ajaa kahnusti kaukasiin ylimaihin. Kohta siellä hänenkin kirveensä paukkui, ja taas tervahauta tuhnutti savua ja hajua koko korven täysin. Niinkuin ennenmuinoin etelän hämäläiset kävivät täällä kesä-kausin riistoretkillään, niin sitten vuorostaan rantapuolen väki ryn-käsi lännestä käsin, kaataen maahan kokonaisia männiköitä. Samoin kuin hämäläiset ylpeästi vain tulivat ja menivät, niin myös tervan-käristäjät tekivät tänne ainoastaan ajoittaisia saalistusretkiä, tulella korventaen metsänpuut ja kylmästi jättäen jäljilleen raiskatut kan-kaat. Aina Karstulan, Kivijärven ja Kinnulan saloja myöten ala-maiden tervaukkoja joka vuosi nousi koluamaan ja savustamaan. Vanha väki muistaa vieläkin tarinoita muinaisista tervanpolttoret-kistä, samoin kuin monet haudat ja hautapaikat nimineen niistä kertovat.

Soinin ja Alajärven mäkisissä perämetsissä möykkäsivät Evijärven, Lappajärven ja Kauhavan miehet, Purmonkin ruotsalaiset, muutamat ulottaen retkensä aina Multian sydänmaille. Kyyjärven Pölkkien erämaissa sekä Kivijärven metsissä lappajärveläiset kävivät monet kerrat petäjää korventamassa, ja sanotaan näillä sydänmailla aikoi-naan lapualaisten ja nurmolaistenkin liikkuneen. Perhon ja Halsuan suuria männiköitä nylkivät ja korvensivat parhaastaan Vetelin ukot, nousten syvimpiin sydänmaihiin ihan köytenään. Perhon kankaat ovat vielä täynnä Vetelin ukkojen nimillä ristittyjä vanhoja hauta-kuoppia. Osuivat tänne myös jotkut Evijärven, Kaustisen ja Ala-

Suomenselän rämäkkömännikköä. Rämäkkö kirjavoitu valkoisella luhtapäällä, niittyvillalla. Siv. 96.

Porasharjun komeaa kangasmännikköä Alajärven rajamailla. Siv. 99.

Peltokankaan Maija-tummu, entinen
tervapirtillä olija. Siv. 99.

Rouhittuja tervaksia nykyisen perholaisen pienellä haudalla. Siv. 102.

vetelin ukot. Mutta Lestin kaukaisille mäntykankaille, Kinnulan rajoille ja Kinnulan maillekin nousivat Lampin isännät, Kannuksen, Kälviän ja Kruunupyyn tervaturat sekä lohtajalaiset monin kymmenin miehin, neljättä kyynärää pitkin rumilainkin Hellevistä.

Pitkä matka alamaalaisilla oli tervametsiinsä, mutta sitten he kaa-toivat mäntyä kuin mielettömät ja rakensivat tavattomia hautoja. Varsinkin Lappajärven ukkojen sanotaan sekä Soinin metsissä että Pölkin petäjikoissa rymynneen kuin metsänpeikot. Saukkolahden hauta oli jo satojen tynnyrien tervakattila, Heinäsuon maakumpu työnsi 400 tynnyriä, samoin Honkilahden hauta, ja Pajulammen panos puski mujua, niin että laskumiehet olivat läkähtyä. Mutta kaikkein mahtavimman maakuopan muutamat lappajärveläiset rakensivat yhteisvoimin Koirapuskaan vedättäen sen äärelle 200 syltä tervaksia ja varaten viereen 600 tyhjää tynnyriä odottamaan. Vanhat tervaan-tuneet tuhvat siinä itsetietoisina keittomestareina kyökkäsivät, ja tervaputken suun alla ammotti valmiina tavaton, kuusitynnyrinen amme. Kun aika tuli, avattiin tappi, mutta tervaa ei tullut, vaikka ammennusmiehet kiulu kourassa seisoivat ammeen ympärillä. »Antaa pi'in sulaa!» keittomestari vain sanoi ja pisti tapin kiinni. Mutta sitten yhtäkkiä puhkesi putken vierusta, ja tulista tervaa alkoi työntyä kuin torvesta täyttäen ammeen ja tulvien metsäänkin. Tuli lappajärvisille tulinen ja tervainen temmelys Koirapuskan hau-dalla. Kiuluilla, ropeilla, kupeilla ja kourillakin koukittiin ja kahma-loitiin männynviljaa ammeesta ja ammeen vieriltä ja työnnettiin tynnyreihin, kuka kunnekin ennätti. Kuukahti siinä häsäkässä jo muuan tervakoura ammeeseen päälleen tukehtuen ja palaen kuoli-aaksi. Mutta siitä ei ennätetty huolia, täytyi vain tapella tervan kanssa. Satoja tynnyreitä Koirapuskan valtavasta keittokummusta saatiin, vaikka ainakin kolmasosa valui kankaalle, pilaten ja polttaen korpea kymmenin sylin, niin että kaikki ruohot, pensaat ja puut-kin kuolivat.

Alamaan tervamiehet saivat aina vuosittain tulla ja mennä, mutta yliperäläiset olivat metsissä aina kotonaan ja valmiina tervan tekoon. Suomenselän asukkaat valtasivat takamailtaan männiköitä toisensa perään, savuutellen toinen tällä, toinen tuolla sydänmaalla. Miehet kopsahduttivat kankaalle vain metsäpirtin, loivat hautakummun, ja näin oli omistusoikeus taattu. Myöhemmin saapunut sai katsella toista männikköä sekä merkitä sen metsäpirtillä ja haudanteoksella.

Jokaisella vanhalla talolla oli sydänmaalla oma *suuntansa* sekä *hautapiirinsä* eli *hautavistinsä*, eikä toinen enää pyrkinyt toisen valitsemalle paikalle. Suunnan päämies paiskoi metsässä kuin ainakin omassaan kaataen mäntyä ja rakennellen hautoja toisensa jälkeen. Liittyivät ukot monesti yksituumaisesti rakentamaan suuria yhteishautoja. Manttaalin mukaan vain asteli miestä männikköön, pienestä talosta mies tai pari, puolta isommasta kaksi tai kaksi paria, ja sen mukaan jaettiin sitten tervantulokin. Itse Lestin pappikin kervensi tervaa yksin neuvoin Lapin lautamiehen kanssa. Perhon Yrttikoskelainen rakensi Vetelin Tunkkarin kanssa yhteishaudan Näätäsalmeen hakaten ja ajaen puita kumpikin tasavoimin. Tunkkari ajaa poukotti kiintopenkkisellä *pankkareellä* pieniä puita, ja Yrtti-ukko taas irtopankkaisella *roukkoreellä* kiskotti kaikki isot rungot, 13—14-tuumaisetkin kolopetäjät, yhden kerrallaan. Juoksuahon vanha ukko rakensi Kantasten turan kanssa Pirttikankaalle yhteisen tervakattilan. Juoksu-Erkki ajeli hyvällä hevosella, ja Kantasten turan ajokkaana oli kuusivuotias kirjava sonni. Kilvaten ukot työskentelivät, koettaen kumpi enemmän ennättäisi päivän mittaan. Kantasten tura löi sonniäijälleen tavattoman kuorman, ja juhta vetää junnasi sen perille kuin mies. Juoksu-Erkin ajokas ei saanut liikkeellekään sellaista puukasaa, mutta se sen sijaan kuljetti kuormansa nopeasti haudan äärelle, ja sitten Juoksu-ukko kiidatti juoksujalkaa noutamaan toista panosta. Turan sonni taas menen tullen junnasi samaa tasaista tahtiaan. Jos tura rupesi jutoaan juokuttamaan, se tuli heti vetelälle ja pilasi tien.

Keväällä, toukokuun alkupuolella, kun maa jo alkoi ajautua kesä-kuntoon ja petäjänkylki lämmetä, niin että se oli *saullaan*, ja kuori irtautui, erämaalainen lähti tervasmännikköä *kolomaan*. Koko talon pystyvät miehet ja naiset, jo viisitoista vuotiaista tyttäristä alkaen, astelivat raskaine *riippeineen* perävilkkää sydänmaalle. Isosta talosta lähtikin iso väki. Sillä talo pysyi pystyssä sitä vankemmin, mitä enemmän siitä omaa miestä ja naista saattoi painua tervantekoon.

»Mies mehtään menee,
selkä silmiä täynnä».

vanha arvoitus pani merkille katsoessaan konttiselkäisen joukon korpivaellusta.

Mutta tämä tervakansan korpivaellus oli raskas ja vaikea vaellus. *Keväthölseet* olivat juuri pahimmillaan, villivedet rojottivat valtoinaan suurilla nevoilla, ja kaikki metsäpurot vetivät vettä aivan läikähtyäkseen. Metsien hanget sulivat humahdellen yhä vain lisänten tulvaa. Tervametsään menijät saivat vuoroin kahlata kylmiä kevätvesiä, vuoroin sotkea sulavia hankia, niin että jalat olivat polvia myöten märkinä. Eikä auttanut siinä voivottelemisen, nälänpakko painoi pahallekin taipaleelle. Mutta kun terva-jylhästen tuima mies, ollessaan maanantaiaamuna veljensä kanssa menossa puita kuoriin, sai koipensa kosteiksi, hän ärähti:

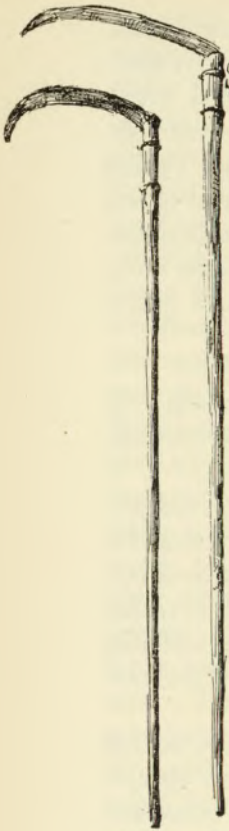
— En kastele jalkojani!

Ja mies tarpoi takaisin, tappoi härän, kuori nahan, karvaroi ja parkitsikin sekä kuraisi pitävät pieksut, ja sitten vasta lähti vetiselle nevamatkalle.

Entiseen aikaan, kun metsiä oli valitenkin, kuorittiin vain *kangasmäntyä*, riisuen alastomiksi kokonaisia saloja. Vanhat turat vetelivät paljaiksi niinkin valtavia metsännapoja, että yhdestä *kolopuusta* tuli kokonainen kuorma, ja tervaksien latvoista voitiin vielä rakentaa asuintupa. Mutta myöhemmin jo täytyi astella nevojen laidoille, *rämäkkömehtiin* koluamaan ja pitelemään pientä sitkasta *mäntyrsiä*, joka kasvoi vesiperäisten maiden valtaapuuna.

Kolorauvalla, joka oli pitkän varren nokassa kuin viikate, miehet nylkivät petäjän toisensa jälkeen paljaaksi niin ylhäälle kuin ylettyivät ja niin alas kuin pitkävartisellaan voivat. Ja naisten tehtävänä oli käyrällä, kaksipäisellä *pantaveittellä*, kolopuulta toiselle kulkien, *painaa tyvi alas* eli kuoria puu maahan saakka. Ahkera mies ennätti päivässä paljastaa hyvästä metsästä parisataa puuta, ja viiden miehen tyvet ehti oikein nopsa nainen nylkeä.

Yöt levättiin *hautapirtissä*, pimeässä metsäläisen asunnossa, joka kankaan reunassa tervahaudan luona, vesipaikan vierellä yksinäisenä kyhjötti. Se oli salvettu vankoista hongista, työnnetty törkyä pyöreän hirren saumaan ja koirankaula-hulaaseen, lyöty multaa laipiolle, ja kurikalla ja vaajoilla halotuista kelleksistä oli ladottu vesikatto suojaksi. Ahdas *akkuna*, lautareikä, oli alhaalla sivuseinässä, pieni *räppänä* perässä korkealla, ja ovi oli puunauloilla isketty kokoon veistolaudoista, *sarantana* reunaan puutapeilla naulattu *kuusenkarahka*. Vitsalla ovi vain vetäistiin ja pantiin kiinni. Paljas maapermanto oli pohjana, peräseinän vieressä leveä *lava* makuusijana,

Kolorautoja päiviänsä Suolasalmen tervapirtillä ja sanoo, että osattiin Kyyjärveltä siellä kyllä keittää ja syödä sekä puuro että mutti, eikä mauksi tarvittu muuta kuin nälkää.

Kun kokonainen korvenlaita oli saatu riisutuksi, ja jokaisen mäjyn juurella rapisi ruskea kuorikasa, työkansa asteli kotiinsa. Koko metsä jäi paljaana paistamaan ja itkemään pihkaisia kyyneleitä kesäpäivän lämmittäessä. Mutta seuraavana keväänä sama viikatemies ja pantaveitsen kantaja nainen saapui uudelleen. Viikatteessa oli vielä pitempi varsi kuin ennen, ja vielä korkeammalle kurotellen mies kynsi kuoren irti, jopa aivan ympäriinsä kiskaisten vuoli pois viime keväänä heitetyn kapean *selän*. Naiset nyrhivät selän tyvi-puolen alas, ja petäjä paljastui parin sylen mitalta. *Kaksivuotiset kolot* näin heti vuoden kuluttua *jatkettiin*, mutta *kolmivuotiset* jatkettiin vasta kahden vuoden perästä.

ja ovipielessä oli maakivistä kasattu *kiuas*. Oksahankaisia kuusenrungen puolikkaita oli istuimina, *ränkkyinä*, sellaisiakin suuria kelleksiä kuin Piilammen hautapirtin monijalkainen, *satiaseksi* sanottu ränkky, joka oli niin leveä, että siinä Jylhän Kalle hyvin saattoi levätä Korpeisen Kaisan kanssa. Haltia täällä metsätalossaan enimmäkseen ajat yksinään kuuhekaili ja tavallisesti mielellään soi sijaa ihmisellekin, kun se osasi oikein tulla ja olla. Täällä metsän ja haltian turvissa petäjännylkijä vietti viikkonsa vierin vierin loikoen havuilla ja pahnolla peitettyllä lavalalla. Lämpöinen haltian koti oli, metsän ja savun tuntuinen, ja lämpöistä tervakansa tarvitsikin. Kastuneet ketineet, likomärät kengät ja jalkarievut kaipasivat kuivaamista, vaimoisten ihmisten vaatteet varsinkin. Heidän hameittensa helmat lopisivat ihan vetisinä, sukat ja kengät olivat lumihyhmän pitelemät. Hankien puremat sääret ja paljaat polvet kihelmöitsivät aivan punaisina, jopa lopulta kerrassaan kesimällä loivat nahkansa. Nuorilta ensikertalaisilta tyttäriltä ja piikalapsilta tämä monesti puristi itkun tuherruksen.

Ruokahoidot toimitettiin ulkona. Kivenrakoon, kannon alle vain työnnettiin vipu, ruokapata pantiin tulelle vivun nokkaan, ja lapattiin oikein hyvä ja venyvä puuro. Vieläkin Peltokankaan Maija-tummu muistelee metsä-

Ja taas metsän männistö jäi puristamaan pihkaa sisuksistaan. Komea kangaspetäjä kaihoksuikin päivän katsellessa, niin että verhosi pitkän alastomuutensa pihkaisella peitolla, mutta rähjyinen rämäkkömänty, mustan korvenrannan kasvatti, ei kovin paljoa perustanut eikä liikoja vuodatellut, sitä kiukkuisemmin vain puristi pihkan tervaisiin sisuksiinsa.

Tuli syksy, korven kolopuille tuli tuomionpäivä, ja tervamiehille ankara talvinen työ. Kun köyri joutui, ja marraskuu pani maan jäähän, ja Simo rakenteli sillat soille, tervantekijät taas saapuivat metsäpirtille ja rupesivat kaatamaan kolopuita. Petäjä toisensa jälkeen lyötiin maahan, iskettiin poikki, niin että vähän kuorimatontakin runkoa tuli kuoritun jatkoksi, ja nostettiin kannolle asetetun *niskasen* varaan. Neljin, viisin viikoin kolmet, neljät miehet saivat mäntyä kaataa ja kasata, ja sitten kun lumi laskeusi korpeen, toiset miehet rupesivat hevosella ajamaan kolopuuta haudalle. Elettiin lumisessa sydänmaassa, pimeänä sydäntalvena, oikeata korpelaisen kotielämää. Aamulla, kun vähänkin rupesi päivä hämärtämään, mentiin männyn kimppuun. Puuro vain oli jo pimeän aikana ennätetty kiehua ja syödä sekä savutella piipullinen kessuja. Käväistiin puolipäiväisellä pistämässä perunoita tai muttia, ja sitten taas rehkiittiin pimeään asti, vielä pimeässäkin, kun ei enää saattanut hakata, raahattiin puita kasoihin. Vahva puuro, vanhan turan keittämä, väännettiin iltaveroksi, ja sitten pidettiin lämpöisessä korvenpirtissä pitkää iltapuhdetta. Päre paloi seinänraossa kiukaan kohdalla, ja pirttikansa askarteli kuin kotonaan puhdetöissä. Toiset kiskoivat päreitä kasoittain, toiset kutoivat pärekoppia, muutamat kovertelivat lusikoita ja kauhoja, joku vuolessa kirvesvartta. Seinän takana oli synkkä yö ja musta, huokaava korpi, joka kyllä antoi ihmiselle elatuksen, vaikka saattoi sieltä kuulua suden synkkä ulvonta taikka huuhkaisen pitkä huuto. Mutta nokiseinäisessä pirtissä oli hyvä olla, vaikka ovi olikin vain vitsalla kiinni sonnustettu. Paretuli savusi ja piti omaa iloaan, se vipatteli, ritisi ja tarinoi kuin haltian kanssa haastellen salaisia satujaan. Siitä illan kuluksi vanhat turatkin alkoivat tarinoida, ja sitä saattoi kestää aina myöhäiseen lavalle menoon asti. Ja hämärä pirtti oli täynnä sekä päreän savua että kessupiipuista kiskottua väkevää haikua.

Mutta jyrkät Jylhän veljekset eivät liikoja haastelleet hautapirtillä askaroidessaan. Maanantaiaamuna kun ukot kumpikin omaa

konttiaan kantaen karskuttelivat salolla, toinen huomaa karhunjä-
jet, sanoo:

— Tuost' on käynyt kämppäjalka!

Toinen katsahtaa vain, mutta ei vastaa mitään. Eikä koko viikolla
veljesten saunalla puhuta sanaakaan, ei puolin eikä toisin. Ahmai-
seehan toinen vain heti ensi päivänä kaikki eväsvoinsa ja lihansa,
ryökäisee päälle komeasti ja heittää luut ja rasiat ovesta ulos, eläen
sitten koko viikon pelkällä leivällä ja puurolla. Vasta lauantai-iltana
kotia kohti asteltaessa, kun tullaan karhunjälkien kohdalle, toinen
murahtaa:

— Kun on käynyt niin käyköön!

Syksytalvi vierähti ja haudan ympärille, *hautarehtoon*, nousi val-
tava, petäjäinen pino. Kolopuut kiersivät koko tervantekopaikan
syltä korkeana kasana, latvoin hautaa kohden ladottuina. Mutta
joulun jälkeen, kovilla sydänkuilla, mentiin jälleen metsäpirtille.
Siellä oli taas suuri työmaa: yhdeksäkymmeninen, satasylinen,
kolopuiden *laje* oli *rouhittava* hautaan kelpaaviksi *piluiksi*. Tammi-
ja helmikuiden pakkanen olikin paras *rouhimailma*. Sillä jota ko-
vemmin pakkanen porotti, sitä helpommin kolopuut helähtivät
halki, kun niitä kaksin kirvein käsiteltiin. Utta pölkkyä vain pyö-
rähdytettiin *rouhimapaikalle*, iskettiin rikki ja *pilupino* yhä piteni.
Mutta riitti miehille työtä — satasylinen kolokasa oli kova kasa.
Viikko viikolta aina vain saatiin joka maanantaiaamu lähteä taipa-
leelle. Vaikka pakkanen kiristi, niin että paikat natisivat ja metsä
tuskasta parاهدellen ihan tyrmisään kyyristyi lumen peittoon, ja
pohjoinen pohotti synkän sinisenä, miehet höyryten ja valkeata
huurua puhaltaen painelivat salolle. Kolmen, neljänkin leiviskän
kantamus painoi hartioita, kun tervantekijä leveillä suksilla lykkeli
pitkin hankia, musta pata kontin kyljellä heikkumassa. Kuukausit-
tain kuului kolopinolta kapse, metsäpirtti haikusi joka päivä, ja
öisin korpimaja kuorsasi niinkuin metsän kummituiset olisivat
siellä häärineet hirrenajossa. Pitikin olla ahkerana. Rouhimistyö
oli saatava loppuun ennenkuin kevät ennättäisi niin pitkälle, että
olisi

»Varis vaajana,
kurki kurikkana».

Ja tavallisesti pysyttiinkin vanhojen asettamissa rajoissa. Ojalan
haudalla urakkamiehenä muuan ukko yksinään hakkasi ja löi pi-

luiksi go sylen kolopuut. Talonmiehet vain ajoivat petäjää paikalle, ja urakkalainen riehui kuin luontokappale. Syyssulan aikana mies jo alkoi, ja koko talven hän liikkui, ja naapurit aina tavatessaan utelivat:

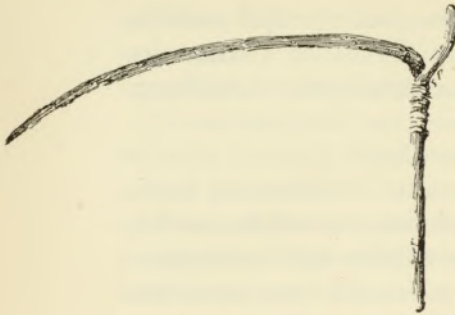
— Tuoko sulle varis vaajan, ja kurki kurikan?

— Kyllä minä vaajan vastaan otan, mutta kurikasta en huoli, ukko vastasi, ja paiskelikin kaikki kolot piluiksi, niin että kurjen luikatessa ei Ojalan hautarehdolla ollut ainoatakaan eheää pölkkyä.

Kurjen luikatessa tervamiehen pitikin jo taas olla toisessa männikössä kuorimassa uusia petäjiä seuraavan kesän varalle.

Vasta kesällä, kun touot oli tehty, ja juhannus oli kohta käsissä, jouduttiin *hautaa laskemaan*. Tervan polttosija, *hauta*, oli laitettu valmiiksi jo edellisenä syksynä sulan aikana, ellei korpikulmalla ollut saatavilla entistä hautaa. Sitkeästä savesta oli lyöty haudan *pohja* kovaksi ja sileäksi, ja loivasti laitettu viettämään *hauannapaan* päin, ja navan pohjana oli savinen *kuppi*, mistä tapilla suljettava ontto *tukki* maan alitse puskeutui *halssiin* ja halssissa olevaan suureen tynnyriin. Vanhat Kirvesmäen miehet, suunnitellessaan hautaa, piirsivät pohjan seitsensylisellä riuvulla, niin että tervakummun läpimitta oli neljätoista sylvä. Vihtasalmen hauta taas oli *kaheksan sylvä puolelleen* eli 16 sylvä *ylihte*, ja Kurvin hauta Soinissa oli 20 sylvä laidasta laitaan, mutta Piilammen mujukumpu, kolmen talon yhteinen, oli niin suuri, ettei oikein ääni kuulunut toiselta laidalta toiselle.

Haudan laskeminen oli kova ja tarkka työ. Koko talonväki asteli korpeen viikon pitoon, emäntä vain tai vanha tummu jäi pienimpien lasten kanssa kotia hoitamaan. Vanha tuhva itse, tervanhengessä kasvanut, satoja hautoja savustanut äijä, oli työtä ohjaamassa. Monikymmenvuotisen tervamiehen koulun käynyt tura, ulosoppinut *tervamestari*, kyllä tiesi miten maahauta on rakennettava, ja miten metsän männyt on hautaan laskettava ja siunattava. Arvioi ukko pilujen paljouden ja sen mukaan lasketti haudan *pohjapuut*, niin että sitten niiden varaan saattoi syntyä oikea ja laillinen tervaspilujen keko, jossa ei ollut sanansijaa. Naiset ja lapset kantoivat tervaksia sylin täysin, ja miehet latoivat niitä hautaan. Valtava tervaksinen rymä, pyöreä, pihkalta tuoksuva puukumpu, kohosi kankaan laitaan. Sitten suuri tervaskeko peitettiin sammalilla, joita rahkaisilta nevoilta oli lyhytvartisella *sammalviitakkeella* karhottu ja pihlajaisella

Sammalviitake, Kyyjärvi.

takkavitalla kannettu sadoin takoin. Lopuksi koko keko peitettiin mullalla. Sai siinä hautaa rakennettaessa hiki-päissään ahertaa niin nuori kuin aikuisenkin. Vanha tuhva oli tervahaudan rakennusmestarina hääriessään ankara ja äkäinen äijä. Jokaisen piti tehdä täyttä ja totta. Jos vain tyttökentat, pojankelterit ja piikaihmiset, iltapuoleen väsähtäneinä, tahtoivat ottaa kannettavakseen pienenlaisen sammalsylyksen, jo äijä ärähti:

— Pellontukkojako sinä kannat?

Oli hauta peitossa ja vanhan turan tervakömmänä valmis. Kaksi vuotta kestänyt ankara aherrus oli päättynyt, korvenlaitos kuin manalaisten kumpu kohosi metsäpuron vierellä taikka järvenrannalla. Nyt oli koko rymä *poltettava*. Kovin ja vaikein työ oli vielä tekevä. Mutta vanha ukko, joka oli painamattomat tervakirjansa lukeutunut mies, ei turhia hätäillyt.

Tuli juhannuksen aikainen aivan tyyni ilta, ja ilma näytti otolliselta. Äijä taas kuljetti koko joukkonsa korpeen. Nyt piti hauta *sytyttämän*. Ehtoö kääntyi yöpuoleksi, metsäkana viidassa vaikenä, yörastas vain kuusenlatvassa jakeli neuvojaan huudellen:

»Nyt on ilta, nyt on ilta,
heitä pois, heitä pois,
paa maata, paa maata!»

Mutta tura ei joutanut kuuntelemaan eikä haastelemaan loruilevan yölinnun kanssa. Otti ukko kirveen hampaisiinsa, asteli haudan ympäritse kolme kertaa ja heitti aseensa haudan ylitse pohjoiseen päin. Sitten hän jälleen nouti kirveensä ja kätki sen haudan laelle sammaliin. Kokosi tura kohta *pilutikkuja* ison kahmalollisen ja sitoi ne vitsalla yhteen, sytytti pilut palamaan ja kiersi tulella haudan kolmesti, kaksi kertaa myöten, kerran vastapäivään. Taikka iski ukko, niinkuin Saunakylän Hokkainen, tuluksilla valkean tervassoihtuun ja sitten tuli kourassa asteli keon ympäritse, siunaten tervaslatomuksensa ja sanoen lopuksi hautaväelle: »Nyt saatte ruveta sytyttämään!» Saattoi hän Kalmoniemen Jussin lailla tuluksilla lipsah-

duttaa tulen päretorveensa, panna tervakummun kierrokseen ja lukea parhaat lukunsa sekä sytyttää lopuksi väkevällä päretulellaan *hauvan-suun*. Tästä sitten saivat muut kuljettaa tulta ympäri keon varta vas-
ten asetettuihin pikku piluihin. Muuta tulta ei saanut käyttää.

Tervaiset tikut heti sieppasivat tulen hoitoihinsa, ja iloisesti vil-
kuttaen pieni valkeainen juoksi pilusta toiseen, heitellen mustia savu-
kierteitä sinne tänne. Vanhan turan tuluksista kirvonnut pieni elävän-
tulen kipinä kasvoi nopeasti ja otti haltuunsa haudan koko alareunan
puhaltaen aina mustempia ja paksumpia savukierteitä. Se ahmi yhä
ahkerammin tervaista puuta, se hypähteli, räiskähteli ja vallatto-
masti vingahteli, jo luullen saavansa pitää täällä hiljaisessa metsän-
korvessa oikeat tulenpalavat juhannusjuhlat, remuta ensin tervahau-
dassa ja sitten riehahtaa koko metsän kimppuun . . . Mutta juuri
kun valkea oli päässyt parhaaseen alkuunsa, tuima tervatura ko-
mensi tukkimaan haudan avonaisen alareunan sammalilla. Sinne
peitettiin iloinen ja eläväinen tulenpoika. Sammalien ja mullan alle
se joutui, puolitukehduksissa pihisten elää kituuttamaan. Sen verran
vain jätettiin haudanrehtoon henkireikää, ettei tuliparka kokonaan
tukehtunut. Mutta niin väkeväksi pieni kipinä jo oli ennättänyt
varttua, että se ihan puhkui ja ähkyi sammalien alla, jopa monta
kertaa yritti viskata raskaan peiton pois päältänsä. Musta, paksu
kummun täyteinen savu kohosi pääläestä, ja ankara tuskanhiki nousi
höyrynä ilmaan.

Sammalien ja mullan alle haudattuna tuli sai puhkua ja etsiskellä
tietä vapauteen. Mutta jos se löysi pienen reiän ja siitä hulmahti
kirkkaaseen päivään, niin jo heti tuli musta mies, antoi sammaltukolla
päin ja paiskasi läven umpeen. Kun tuli ei päässyt ulos, se kävi
sitä tuimemmin maan alle haudattujen tervaksien kimppuun. Niitä
se tuskissaan jäyti ja kalusi, ja ahdistetut puut, jumalantuulissa ja
päivänpaisteessa kasvaneet petäjät, täällä päivännäkemättömissä kor-
ventuivat kekäleiksi ja puristivat ulos mustan verensä.

Hauta paloi ja haikus, ja vanha ukko valvoi apumiehineen sen
vierillä, johtaen multaamalla ja avaamalla tulen kulkua tasaiseksi.
Tyynellä ilmalla tuli paremmin pysyi levossaan, ja kaikki meni
vain hiljalleen *hautomalla*, mutta jos tuuli sattui ja tapaili savuavaa
kumpua, niin jo tulikin sai virikettä ja kävi kiihkeämmin kiinni.
Siitä hauta *paloi tuuleen*, menen hiukan pilalle.

Mutta pahemman pilan saattoivat vanhat kadehtijat tehdä. Heitä

vastaan piti aina olla varuillaan. Kalmoniemen Jussi pystytti haudan päälle kepin ja pani sen nokkaan tikuista ristin, ja tämä kyllä varjeli monesta pahasta. Eikä Jussi lainannut tuluksilla iskemästään hautatulesta kiventäkään toiselle. Yrittäpä vain kuka tahansa sytyttää vaikka piippunsa haudasta, äijä heti ärjäisi:

— Älä koske siihen tuleen!

Mutta saattoi joku hyvin paha pohakka sittenkin tuottaa pilat, niin ettei terva ruvennut aikanaan tulemaan ulos. Siihen taas toinen kyllä tiesi keinot. Perhon Kukko-Jussi kylvetti lähdevedellä ja leppävastalla koko haudan, ja Halsuan Kauppi-Matti teki samoin, ja se auttoi. Kun Marjo-Kirsti pilasi Soinin Pohjois-äijän tervanteon, täytyi hakea avuksi Keisalan Puukko-Jussi. Kolme kertaa Jussi kiersi savuavan kummun, ja heti syöksähti haudasta niinkuin musta koira, kadoten korpeen. Huuhkaisen Puhvelinkin täytyi ryhtyä toimiin, kun Kirves-Matti oli panoksen pilannut, niin ettei tullut *tappitervakaan*. Noitui Puhveli kovasti, luki lukuja kiertäen hautaa ja sitten pitkällä koivurassilla porahdutti tukinputkeen. Auttoi Puhvelin puuhut: terva tuli että tohahti.

Oli kiirettä silloin ja ankaraa menoa, kun terva, aikansa kypsyttyään, alkoi työntyä torvesta ulos. Puhaltui putkesta ensin tulenpalavaa höyryä, tulvahti sitten loristen tulista *tervankusta*, ja lopulta alkoi öysätä kaunistä kuplahtelevaa tervaa. Vesi siinä turan ja toistenkin silmistä sirisi, ja höyry tahtoi oikein tukehduttaa, mutta tynnyri täytettiin tynnyrin jälkeen, niin kauan kuin tervan puhallusta riitti. Kolmin-, neljinkymmeninkin tynnyrein saattoi heti ensi annolla öysähtää. Ja lisää oli tulossa, kun vain taitavasti metsänkumpua korvennettiin.

Paljon piti tynnyreitä olla valmiina varalla. Kolme tynnyriä vanhojen kirjoihin oli merkitty kolosylen tuloksi, ja sadasta kolosylestä äijät vaativat kolmesataa täyttä laskematonta astiaa.

Tynnyreitä oli tehdä rymytty puhdetoinä ja muutenkin pitkin talvea sekä kotona että tervapirteillä. Jo syyspuoleen oli petäjiköstä hakattu ja veistetty ainespuut tuvan ja saunanorsille kuivamaan, ja sitten kevättalvella rakennettu tynnyreitä, niin että lattia oli aina lastuja täynnä. Kilvaten entiset ukot paukkasivat terva-astioita kokoon, pitäen tarkkaa lukua, kuka useamman ennättää päivän mittaan iskeä. Jylhän Karhu-Matti ja Möttösen Jaakko olivat Perhonkylän parhaita mestareita, mutta Kiviahon Jussi oli niin kova rymistä-

mään, että päästi illalla kouristaan kaksitoista valmista tynnyriä, jotka aamulla oli kimpeinä ottanut orsilta alas. Ja kun oikein kova mies oli saanut tynnyrinsä valmiiksi, saattoi hän iskeä hampain kiinni sen uurteeseen, nostaa astian koppinaan ylös, keikahduttaa selkäänsä ja niskojaan ja heittää tynnyrin päänsä ylitse. Ei siihen joka poika pystynyt.

Hautaa hoitavat ukot eivät paljoa ennättäneet metsäpirtissä nukua. Koivukosken miehet, kun Teerisaaressa polttivat 130:n tynnyrin panosta, joutuivat valvomaan yhtä mittaa pari viikkoa. Milloin piti puisella *hautakuokalla* karhota kummun alareunasta *sysiä*, milloin pitkällä *puukangella* lyödä *kattoa* ja *rästystä* tiiviimmäksi, ja sitten taas, kun hauta oli joutunut *sysikatolle*, täytyi terävällä *pistoseipäällä* sohia lakipuolta, niin että savu ja pöly ja tulinen lieska tuiskahtelivat vasten silmiä. Karkeat *turvakot* käsissä siinä piti sohikoida, jopa vetää joskus oikein tultakin henkeensä, sitten taas nieleksiä tervaista katkua, niin että ukko tuli ei vain ulkoa vaan sisästäkin tervatuksi.

Niinpä oli tarpeellista, että tervahaudan korventajilla oli hyvät *hautaviinat* matkassa. *Viinahinkki*, ainakin kolmen kannun vetoinen, piti varata kymmenen kannun *piimäleilin* ja ison *leipäkontin* lisäksi. Kuumana kesäpäivänä täytyi voit ja särpimet kaivaa korpeen, etteivät olisi pilautuneet, mutta viinahinkki oli aina lähellä puun oksalla killumassa. Aamulla siitä napsahdutettiin pieni puunapullinen mieheen ja pulputettiin napsu naisväellekin. Annettiin ryyppy myös vieraalle, joka tuli katsomaan korven aherrusta, ja silloin, kun sattui oikein tulenpalava temmellys, oli lopuksi hyvä kalistaa kuusenoksalta virkistävä napullinen.

Terveellistä ja tarpeellista kolmen kannun vilja oli, kun sitä näin taiten käytettiin. Joskus kyllä kuusenoksassa killuva kolmikannuinen yritti tehdä pienet pilat. Pelto-Matti ja Yrtti-Aapa kärventelivät korpikumpua Pohjaissalon takana, ja siinä, kun tervantuloo juuri odoteltiin ja tulinen hauta pohotti alta ja helteinen päivä paahtoi päältä, turat tarvitsivat monta vahvistavaa kulahdusta kuusenoksalta milloin toiselle jalalle, milloin taas toiselle. Kun terva ei vain antanut merkkiä tulostaan, iloiset äijät lähtivät astua köppäilemään Pohjaissalon mökille. Uskoa tunnustava Pelto-Matti rupesi siellä heti saarnaamaan parannusta Kukkopuron tummulle. Eihän syntinen muori niin vain kuiviltaan käynyt parannuksen tekoon, vaikka Matti

olisi kuinka ankarasti manannut ja lopuksi jo huutanut helvetin polttavaa lieskaa kauheammaksi tervahaudan pohotusta . . .

Mutta silloin Yrtti-Aapa äkkiä tuli tuntoihinsa ja karjaisi:

— Voi, tervahauta!

Kesken jäi Pelto-Matin saarna ja Kukko-tummun parannuksen teko. Peräviikkua turat juosta köpöttelivät haudalle. Siellä laki jo lieskana leimahteli. Äijät rupesivat kangilla hosumaan kattoa kasaan, niin että tulinen tuhka ja savu pöllähtelivät. Saivat miehet viimein päälään kuntoon, mutta silloin tappi paukahti auki, ja höyryä ja tervaa alkoi ryöhätä torven täydeltä. Tynnyri täyttyi heti, ja tulinen terva ajoi täyttä vauhtia nevalle. Pelto-Matti laukkasi perässä ja rupesi rakentamaan sammalista patoa tervavirran tielle. Aapa taas ryhtyi keinottelemaan tappia kiinni. Kauan ukkoparat saivat rähjätä ja riehaista tervahöyryisessä korvessa, ennenkuin tappi oli kiinni ja kaikki terva tynnyreissä. Oli ukkojen päässä sitten viinahöyryjen lisäksi tervahöyryäkin, kun asia taas oli oikealla tolalla, ja uskoa tunnustava Pelto-Matti saattoi todistaa:

— Ei terva hullua ole, ei se ihteään polta . . . pois se hauvasta tulee.

Mutta kun hyvällä ilmalla hauta sievästi omia aikojaan kyti ja savusi, oli miehillä aikaa koetella, kuka on parhain. Varsinkin pyhäaikoina, kun naapureita tuli haudalle, pantiin toimeen kovat koetukset. Vuorotellen käytiin suuren väkikiven kimppuun, ja taas aherrettiin tervatynnyrien ääressä. Oli jo kova mies, joka täysinäisen astian kohotti maasta ylös. Kun aseteltiin tyhjiä tynnyreitä vierekkäin riviin, laita laitaan kiinni, kysyttiin taas miestä, joka jaksosi tasakäpälässä hypätä pisimmän rivin tynnyristä toiseen. Karstulan Vakkeri oli niin jalkava, että hyppäsi yhdeksän tynnyriä, Vehkalammen Elias oli vielä jalkavampi ja roikkasi tusinan. Mutta Kiminginkylän Hullu-Ellu pystytteli vierekkäin täysiä tervatoriläitä, hyppi sitten, niin että roiskui tynnyristä toiseen, sanoen vain joka astialle: »turskis!»

Tervaa tuottava kumpu tuli yhä pienemmäksi. Joka päivä sitä pisteltiin ja kuokittiin, ja viimein tervan tulo tykkänään tyrehtyi. Silloin hauta *murrettiin*, sohittiin seipäillä ja paukattiin kurikoilla, niin että tuli suihki, ja tulinen tuhka pölisi. Lopuksi peitettiin ja tukahdutettiin koko panos tiiviisti mullalla. Vasta muutaman päivän

perästä purettiin nokinen haudanloppu, ja helisevät sydet kannettiin lähelle *sysikotaan*.

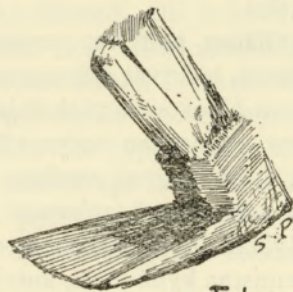
Satainen luku täysiä tynnyreitä ladottiin syrjäpuoleen ja peitettiin havuilla ja lehtioksilla. Sinne omaan korpeensa korventavara sai jäädä odottamaan syksyä, jolloin riihenpuunnin loputtua taas jouduttiin niitä käsittelemään. Ensi töiksi täytyi kauan levänneet astiat *kusettaa*. Urteen pienestä leppätapin reiästä laskettiin alasaan painunut tervainen vesi pois, ja tynnyrit täytettiin oikealla tervalla sekä saatiin *pakattu* tynnyri. Vettä oli erittynyt usein niinkin paljon, että kolmesta laskemattomasta tynnyristä saatiin vain kaksi pakattua.

Tavattomasti metsäperän ukot polttivat tervaa. Joka talon miehet ja naiset olivat keväisin petäjää kolomassa, ja joka talolla oli kesäkausin hautoja, kaksittainkin, nevojen takana haikuamassa. Kevät-kesällä juhannuksen aikoina oli tervansavua koko ylämaa täynnä, kun suuri hauta puhalsi sitä joka korvesta ja melkein joka mäentönyrystä. Savu oli kyllä karvasta ja kitkerää, mutta sitä terveellisempää. Se oli kuin lääkettä rintatautia vastaan. Siksipä silloiset ihmiset eivät sairastelleetkaan, eivätkä tienneet mitään keuhkotaudista. Tervanpolto ja kesäinen suuri savustaminen tuotti erämaalaiselle leipää ja terveyttä. Entinen metsien mies poltti kesässä monesti kaksikin hautaa. Toisen hän savusteli kesäisen kulkutien lähitienoilla, ajaen tuotteensa heti kaupunkiin, hankkien siten *kesäleivän*. Toisen, isomman haudan, ukko korventeli kaukana sydänmailla, ja siitä saatiin leipää talveksi.

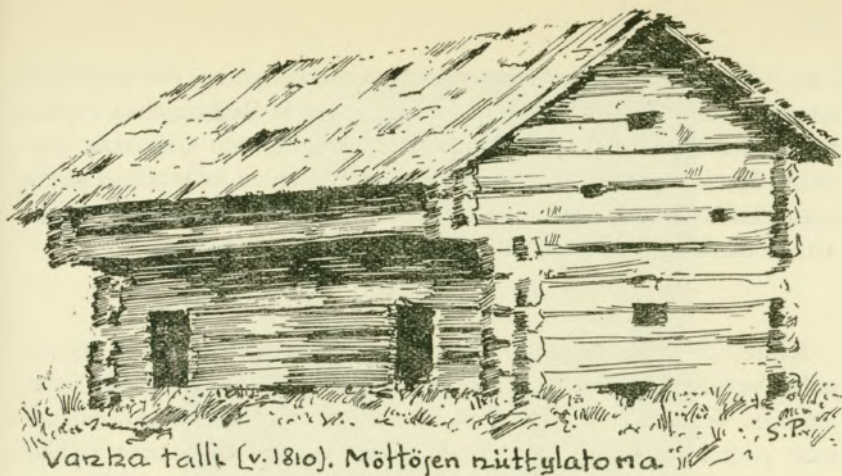
Mutta monet yliperäläiset polttivat tervaa talvellakin. Jylhän turat, oikeat terva-jylhäset, häärivät erämaassa kesät, talvet korventaen *honkatervaa*, samoin Hookonan miehet ja vasamäkeläiset. Monesti mentiin talviseen erämaahan vaimoväkeä myöten. Nuoret miniätkin saivat heittää perillisensä vanhan tummun ja muikean maitosarven hoitoihin sekä lähteä ankaraan honkatervan tekoon. Monet, monet kerrat Jylhän Iso-Marjaana on näin etsinyt leipäänsä, ja Liukon tummukin muistaa kyllä vielä, kuinka hänet jo nousevana tyttärenä vietiin lumikorpia tohmertamaan. Rämäköillä ja kankailla oli lunta paikoin vyötäisiin asti, ja toisinaan taas taivaantäyteinen lumipurku oli peittää koko korven sekä köyhät raatajat kinoksiinsa. Mutta siellä vain saivat talon emännät sekä piit ja tyttökentat miesten mukana rämpiä, niin että paidanhelmat olivat jääkalkkareissa,

ja paljaista polvista kihosi veri. Kylmettynyttä tervaista puuta piti lumen sisästä vääntää röykkiöön, kaivaa kuin elukka sammalia hangen alta ja taas jäisiä kuusenhakoja takoittain kantaa kasoihin. Vasamäkeläiset muuana talvena kyökyttivät sydänmailla Kinnulan rajoilla yhtä mittaa seitsemäntoista viikkoa, pyhäaikoina vain pistäytyen kotona eväitä noutamassa. Köyriltä jo tällainen talvimeno alkoi, ja siitä sitä kesti yli joulun aina kevätmariaan asti. Milloin väännettiin tervasjuurakoita kankaasta, milloin kaivettiin lumen alta tuulen kaatamia keloja, milloin keikahdutelttiin harmaita honkia, ajettiin niitä haudalle ja rouhittiin piluiksi. Kuusenhaoilla ja mullalla peitettiin hauta, poltettiin ja ajettiin tervat Kokkolaan. Sitten heti alettiin rakentaa uutta panosta: vedättää ja rouhia juurakkoa, tuulenkaatoa ja pystykeloa sekä polttaa tervaksi ja ajaa Kokkolaan. Vielä kolmannenkin haudan vasamäkeläiset ennättivät samana talvena panna kokoon.

Ylimaiden tervahauta on jo haikunsa huokaissut, ja metsäperäläiset polttaneet leipätervansa. Sydänmaat vain ovat täynnä entisten tervantekijäin vanhoja aherruspaikkoja. Miltei joka kankaalla ja nevantakaisella mäentönkyrällä on villiintynyt hautakumpu. Muinainen haudannapa näkyy vielä matalana painanteena kummun keskellä, ja kumpareen laidassa on vanha, ruohottunut kuopanne. Haudan lähellä metsässä on hävinneen tervapirtin paikka, lahonut hirsikerros ja kiukaansijalla kasa nokisia kiviä.

Telso
Fytkä
Perho

Varha talli (v. 1810). Möttösen näyttölatona.

KAUPUNKIMATKAT

Witä matka kuin perhosilla kaupunkiin», veteliläinen tiesi Perhon perukasta. Ankara taival täältä harvaan asutulta metsäperältä oli merenrannan suurkylään, Jängänharjun kirkkomäeltäkin kokonaista kymmenen penikulmaa. Ja yhtä kaukana kaupunkirannasta olivat muutkin yliperät.

Niihin aikoihin, kun metsäperäläiset tänne saapuivat ja saivat näillä sydänmaan navoilla parhaan kotisijansa, ei täältä ollut ihmisten ilmoille vielä oikeata ihmisen tietä, vaan erämaan eläjät saivat muiden metsäneläjäin kanssa astella samoja polkuja sekä toisin vuoroin soudella mutkaisia vesitaipaleita. Joki oli parhaana tienviittana ja keinona, jota myöten kuljettiin alas merenrantaan. Niinkuin muinaisen metsäpirttiläisen lastu jokea pitkin etsi tiensä alamaihin, niin lastun veistäjäkin seurasi virran juoksua. Entisinä aikoina erämaalainen vyörytteli vain tervatynnyrinsäkin veteen, kuljettaen ne uittamalla määräpaikkaansa, ja kevätesillä hän lasketteli suuria mastopuita rannan porvareille. Kirkkomatkatkin alamaiden temppeleihin yliperän kansa teki veneellä ujutellen pitkin pientä, mutkaista ja koskista väyläänsä, saaden kokea, kuinka

»Tie vyöryy, reki narisee,
ohjat seisoo ja orit juoksee».

Lestijokea pitkin kulkea kahnas kansa Lestiä myöten, Ähtävän jokilatvoilta sousti Soinin ja Alajärven metsäperä ja Perhonjokea Perhon vähäväkinen perukka. Samaa Perhonjokea myöten aikoinaan muinaiset Karjalan miehet olivat kerran monin venein lasketelleet rantamaita kohden, ja Vetelin Karjalankoskessa kaikki ajaneet ylösalaisin, ottaen merkkiä etumiehensä melan heilauksesta ja huutaen:

»Hyvin kävi, kun mela vilahtil!»

Kuljettiin myös *polkuja* myöten pitkin jokivarsia. Niinpä muuan polku veti Perhonjoen rantoja, läpi metsien ja korprien ja halki nevojen aina Veteliin asti. Nevat oli oikein porrastettu, niin että portaat ovat paikoin vielä näkyvissä. Kulkivat polkua muinaiset kirkkomiehet, kulkivat muutkin asioillaan, ja juoksi sitä kerran Möttösen Keijo-niminen piikatyttö. Emäntä kun suutuksissaan yritti lyödä piikaansa leipälapiolla, tyttö lähti laukkomaan pakoon, juosta haapsottaen huivi kourassa edellä, ja emäntä leipälapioineen hönttyytti perässä. Mennä touhotettiin perävilkkua Vetelin polkua pari penikulmaa aina Kellokoskelle asti. Siellä kiukkuinen Möttösen muori viimeinkin tavoitti piikansa ja köpuytti häntä leipälapiolla, ja sitä maanpaikkaa sanotaan vieläkin *Keijonkankaaksi*.

Vuosikymmenet toisensa jälkeen erämaalaisten täytyi taivaltaa polkujaan taikka soutaa pitkää väyläänsä. Mutta saatiin tänne viimein oikeita ihmisenteitä, vedettiin tie Vetelin kautta Perhon perillekin. Kokkolan vankka mies, iso ja kuulu rovasti *Antti Chydenius*, kiipesi hevosen selkään ja lähti tekemään *tienlinjaa* Kokkolasta Lintulahteen. Kullakin paikkakunnalla kylänmiehet olivat apuna ja opastamassa, ja näin mentiin Perhon jokivartta ylöspäin tunnustellen paikkoja, veistellen pilkkoja puihin ja sanoen, että näitä maita tie on rakennettava. Kun paha neva tuli eteen, jätettiin hevonen rannalle, satula vain kannettiin ylitse, ja paksu rovasti koetti muuten keinoilla toiselle puolelle, ja siellä oli toinen ratsashevonen odottamassa. Näin Anterus ajoi aisoitta läpi erämaat Perhon perille, jopa ohi Möttösen ja Nopolan aina Lintulahteen, missä tavattiin Vaasan ja Kuopion tie. Sitten tienkatsoja rovasti kääntyi takaisin ja asteli oikopäätä maaherran eteen sanoen, että hän on käynyt katsomassa, maat ovat hyvät, ja kylänmiehet halukkaita tekemään tietä, kun vain saadaan lupa ja johtomiehiä. Maaherra sattuikin olemaan sillä tuulella, ettei pannut vastaan, ja niin tehdä rymähdytettiin, siinä 1700-luvun

Rotmon Heikki, Linnan ukko, entinen
tervanpolttaja. Siv. 105.

Vanha tervahaudan sija Penninkilammen sydänmailta. Siv. 109.

Ukskosken seutujen Perhonjokea. Siv. 112.

Tialankylien metsäpolkua. Siv. 112.

Kaustisen Viipärin taloja. Siv. 114.

Rotmon Eriika, väkevien sisarusten
nuorin, s. 1849. Siv. 119.

Suomenselän niittynevoja. Nevalla vanha sauransija. Siv. 124.

Heinärantaista Porasjokea Mehtä-Porasen lähellä. Siv. 126.

lopulla, tie muutamassa kesässä. Mutta mutkitellen oli rovastin hevonen pilkkoja veisteltäessä astellut, ja mutkainen sekä kapea tuli metsäperän tiestäkin. Mutta pituutta siinä oli kyllä. Sen metsäperäläinen varsin tunki ja sanoi:

»Pitempi metsän puita,
matalampi maan ruohoa».

Kokkolan rovastin pilkoittama tie veti kohta erämaalaiset kuin lähemmäksi rantakaupunkia. He saattoivat täst'edes yhtähyvin keksällä kuin talvellakin ajaa meren äärelle leivän ja suolan etsintään. Sillä näistä erämaassa oli aina suurin puute. Mutta tervasta täällä ei ollut puutetta. Sitä metsäläisellä oli kyllä vedättää Kokkolaan sekä kesät että talvet.

Silloin kun kesä parhaimmillaan paistoi ja kypsytteli ylämaan pieniä viljapeltoja, ja aitanlaarit jo kolisivat tyhjinä, metsäperän tura lähti vasta korventamiaan tervoja vedättämään Kokkolan porvarille. Sillä nälkä kohta rupesi kaivelemaan sisustaa, ja suurilla nevoilla vihvilä alkoi odotella viikatemiestä.

Mutta metsän asukkaan kesäleipä oli lujassa.

Tien vierestä sai kyllä helposti tynnyrit matkaansa, mutta jos tervahauta oli tietämällä salolla, erämaalaisella oli täysi työ, ennenkuin tervat olivat kärryillä. Saatiin monesti virstamäärin kieritellä raskaita terva-astioita pitkin kankaita, jopa useasti vetelä neva tuli eteen. Silloin täytyi seipäistä ja riuvuista rakentaa nevan ylitse kaksittaiset pitkospuut. Tällaista sydänmaan tervarataa pitkin kymmenet tynnyrit perä-perää vaelsivat vyöryttelijöinä milloin mies, milloin nainen. Haarajoelta pyrittäessä kulkuteille täytyi tervamiesten tynnyreineen kyökytellä sekä maata että vettä kaksin, kolmin virstoin, rähjätä yli Haaranevan ja uittamalla keinotella joen poikki. Möttösen vanha Markku, luiseva ukko, ei ruvennut pieniä puolitynnyreitä kierittelemään, heitti vain astian hartioilleen ja asteli tielle. Eivätkä Rotmon tyttäret, isot ja kuulut väkinaiset, kieritelleet koko tynnyreitäkään. Ainakin väkevimmät, Saara ja Maija, sonnustivat tervatorilään *lapinviiळेkkeillä* selkäänsä ja siinä kanniskelivat.

Kolme terva-astiaa oli tavallinen hevosenkuorma, ja siinä oli kyliksi kiskomista: hevonen oli vähäväkinen, tie huono, matka pitkä ja eväät heikonlaiset. Mutta perillä käytiin, tervat myötiin ja jumalanviljat tuotiin, niin että uutiseen asti pysyttiin hengissä ja jaksettiin

kalvaa ja karhota heinää laajoilta nevoilta. Rotmon Saara toi kaksi jauhomattoa ja lähti niitä metsäpolkua myöten kuljettamaan kotimäelle. Toisen maton Saara sonnusti varsahevosen selkään ja toisen omaansa, läpsähdytti sitten varsaa ja sanoi:

— Nyt koetetaan, kummalla ennen lavat vaahtea!

Mutta vasta talven tultua yliperä teki varsinaiset kaupunkimatkinsa ja tervakauppansa. Talvella oli aikaa enemmän, ja silloin päästiin kyllä pahimmillekin sydänmaille. Tynnyrit saatiin vain väännellä hevosen rekeen ja

»Teppu juoksi tietä pitkin,
tepull' oli tervatut jalat,
teppu itse tervaisempi».

Nyt voitiin oiustella suoraan yli nevojen, eivätkä joetkaan tehneet haittaa. Tervat saatiin helposti kotiin, ja sitten ruvettiin ajamaan kohti Kokkolaa.

Monin miehin kaupunkiretket tavallisesti tehtiin. Muuan talo kun lähti taipaleelle, niin jo toinen, kolmas ja neljäskin kyläläinen sonnustautui samaan matkaan, ja vielä aina sieltä täältä tiepuolesta tulla ratusteli yksinäinen tervakuorma, kääntyen joukon jatkoksi. Samanlaiset olivat kaikkien kuormat ja asiat: kolme tervatynnyriä poikittain reessä, ynnä pyöreäkantinen *eväsarkku* ja hevosen heinäsäkki. Hiljalleen mennä junnattiin. Tervakuormien jalaksissa kitisivät vitsaiset savirikot reenkaplaaseen ja *aisanlumppiin* kahdeksanmerkille kierrettyinä, taikka natisi jonkun turan vetoneuvoina *vihtakykyt*, joka oli pujotettu aisanpään reikään sekä sonnustettu *poran* avulla reenkaplaaseen. Pakkasilmalla vitsaiset vetimet valittivat kipeästi ja monesti naksahivat poikki. Mutta reen *nokkapaju* oli varalta täynnä terveitä metsänvaruksia, ja uusi valmis vitsarengas joutui vuorostaan kaplaassa kitisemään. Kuului joukosta helinä ja kilinäkin. Ainakin varakkaat isännät olivat saaneet hevosesensa kaulaan kulkusvyön taikka länkienharjaan iloisen umpikulkusen. Vanhat tutut talot, satakertaan käydyt, olivat syöttö- ja levähdyspaikkoina: Haapataipale, Torppa ja Tunkkari, Puumala ja Viipäri. Tuttu paikka oli Kainuukin sekä Pietarsaaren tiellä Köystäjä.

Mutta kun lähestyttiin Kokkolan kaupunkia, niin jo elämä nousi, kun porvariens *tervapojat* ennättivät vastaan. *Torkinmäellä* ja *Viineesin sillalla*, jopa *Linnuserälläkin*, ne jo tormasivat kimppuun, kuusi,

seitsemän hyväsuista epeliä, huutaen ja tapellen kukin isäntänsä puolesta. Sikaaria ja lakeria pojat tarjosivat kehoittaen tulemaan omaan taloonsa. »Tule meille . . . tule *Vanhalle Vorsseenille!*» muuan hoi-lotti, toisen kiljuessa: »Tule *Kusto Vorsseenille!*» Kolmas karjui *Kyntsiiniä*, neljäs elämöi *Ensti Vorsseenin* nimissä, viides huusi *Vinnilää*, kuudes *Vallinia*, mutta muuan jo hypätä poukاهدutti jonkun ukon kuormalle, huutaen: »Täs on se mies, joka ajaa *Liteinille!*» Ennätti siihen heti toinen tervajulli, lennätti kuormalle istujan tiepuoleen, päkittäen: »*Hermanssonille . . . Hermanssonille!* Se on paras . . . siellä saa paljo antimiakini!» Tuli tervapojille jo miltei täysi tappelu. He haukkuivat toisiaan ja toistensa isäntiä, hyppivät miesten kuormille ja paiskivat toisiaan lumikinokseen.

Muutammat tervamiehet seurasivat huutavia poikia porvarien kartanoon, mutta usealla oli jo ilmankin tiedossa oma kauppasaksansa, johon he oppaittakin osasivat. Hyvin kaupunginporvari otti metsäperän tervamiehet ja heidän kuormansa vastaan. Hevoset juotettiin ja heinitettiin, ja miehet vietiin sisään saamaan tupakat jopa ryppytkin, joskus oikein häränsarvesta tarjotut. Mutta saattoi porvari olla äkäinenkin, ainakin, jos tuttu tervantuoja yritti ajaa ohitse toisen ostajan luokse. Vanha Forsèn, visu *äijä*, tuli vihaisena Koivukosken ukon kintereillä Finniliään pauhaamaan, kun Koivu-tuhva oli sinne vienyt tervansa. Ja niin itsepäinen vanha tervaporvari oli, että rengeillään vyörytteli Koivukosken tynnyrit omaan kasaansa. Eikä Finniläkään uskaltanut puhua mitään.

Suurilla tervanpolttajilla riitti tynnyrien vedättämistä melkein koko talveksi. Omat hevoset ja miehet niitä ajoivat, minkä ennättivät, ja monet ajattivat paljon vierailinkin. Vetomiehiä oli kyllä. Tuli köyhiä hevoskaakin omistajia aina ruotsalaisista rantapitäjistä asti kyselemään *palkkatervoja* ajettavakseen. Puolitoista, pari markkaa piti maksaa tynnyriltä, että se lähti liikkeelle ja teki kymmenpenikulmaisen matkan joutuakseen kaupungin porvarin kasaan, isännän hyväksi. Mutta vasta kevättalvella, kun kaikki tervat oli ajettu, isäntä itse lähti *luvuntekoon*, ja hän olikin silloin iso mies, melkein kuin herra. Isoissa, vyötetyissä turkeissa hän ajoi, ja monet kulkuset ja umpikellot helisivät hänen matkassaan. Mutta kaupungin porvari oli kyllä vielä suurempi herra. *Roomanniksi* piti isoimmankin tervaisännän häntä puhutella, eikä uskaltanut ukko edes

sanoa, mitä hän tavarastaan tahtoi peläten, että siitä tulisi pilat. Tervaukon piti vain nöyränä tunnustaa:

— Minä tiijän, että roomanni antaa kyllä oikian hinnan.

Oikean hinnan roomanni antoi. Parhaansa kun tervanpolttaja sai, niin sai parikymmentä markkaa tynnyristä, mutta painoi roomanni hänen tavaransa joskus niinkin alas, että työnsi tynnyristä vain seitsemän markkaa. Ei siis kovin tavattomia rahatukkoja siirtynyt kauppiaan kaapista isonkaan tervamiehen kukkaroon, sitä vähemmän, kun isäntä oli jo pitkin talvea ottanut tavaraa *räkningin päälle*, muutamamat alkaen velaksi ottamisen jo heti, kun hauta oli poltettu. Hyvä kyllä, että oli saatu etukäteen, vaikka lopputilissä täytyi jäädä vähemmälle. Olihan näin päästy rennosti yli talven. Ei joka tervakouralla eikä jokaiselle haudankorventajalle uskottu *porvarinvelkaa*. Piti olla jo isorikas ja suuri tervantekijä, joka voi kysyä ja saada kaupungista tavaraa, »räkningin päälle», niin että sitten saattoi ajaa komeasti luvuntekoon ja astua itse roomannia puhuttelemaan. Sekin jo oli jotakin. Ja isoista oli myöskin, kun sai silloin porvarilta hyvät rommiryypyt sekä hyvät tupakat. Annatti roomanni luvun lopuksi komeat *antimet* matkaeväiksi ja kotiintuliaisiksi. Parhaat porvarit työnsivät pari *säntiä*, pari syltä *Kokkolan pöttyä*, valkoisen *savi-piipun* sekä *tupakkaa*, jopa suolaisen *sillin* joka tervatynnyriltä, vieläpä korean pikkulippuisen *nöörlakin*. Emännälle porvari lähetti *huivin*, joskus *vaatevärkin* sekä lapsille *makiaisiksi* tuutin *rusinoita*, toisen *viikunoita* ynnä muutamia *lakriskankia*. Mutta kaikkein parasta oli, kun roomanni pisti poveen pitkän kylmän taipaleen varoiksi kokonaisen *rommipotun*. Osasi kaupunginkävijä kyllä omillakin varoillaan pistäytyä ryypyn orossa sekä hankkia lämmittävää matkaevästä. Jos sattui joukossa olemaan jokin *härkämies*, joka ensi kertaansa oli matkan teossa, sai ryypyt ilmaiseksi. Sillä kaupunkiin päästyä härkämiehen piti ostaa ja juottaa matkatovereilleen kannu viinaa, *härkäkannu*, ellei tahtonut kiivetä jalat edellä puuhun. Jo tulomatalla, kaupunkia lähestyttäessä, oli härkämies narrattu tai väkisin raahattu isolle *Härkäkivelle* katsomaan kaupunkia ja antamaan lupauksen viinoista.

Kova oli Kokkolan matka, monta vuorokautta sai rähjätä talvella tiellä. Pakkasessa kävi kulku paremmin, mutta lumipyryssä oli surkea liikkua. Penikulmaiset metsätaipaleet olivat silloin entistään kolkkommat, ja asutuilla mailla jumalanilma oli pannut tanhuat tuk-

koon, niin ettei huonolla hevosella tahtonut läpi päästä. Monta kertaa tervakuorma keikahti nurin, ja ajomies sai purkaa vitsoilla köydetyn panoksensa ja taas yksin tynnyrein väännellä kokoon. Rotmon Saara ei kyllä koskaan purkanut köysitystään, kierähti reki kuinka pahoin tahansa. Saara tohmersi vain viereen, tarttui kaksin kourin kiinni kuin mies, hoputti hevosta vetämään ja samassa pungersi kolmitynnyrisen kuorman kohdalleen.

Monet muutkin naiset kuin Rotmon isot tyttäret saivat jo pienestä pitäen tottua tervakuormaan ja kaupunkimatkaan. Jo toisellekymmennelle ennätettyään tyttö saattoi joutua tervatynnyreille istumaan sekä pyryssä ja pakkasessa palelemaan. Säynälammen Maija-Liisa pantiin 11-vuotiaana kolmitynnyrisen kuorman emäntänä samaan matkaan muiden tervamiesten kanssa. Eivätkä toisetkaan olleet paljon kummempia: Vanhantuvan 13-vuotias Heikki, piikatyttö ja renkipoika. Mutta tervat vietiin perille, rahat saatiin ja kotiin tultiin. Kävi kyllä joskus niin onnettomasti, että taitamattoman tyttären rahat matkalla hävisivät, vaikka tyttö oli aarteensa pistänyt vanttuuseen ja vielä villahuivin kiertänyt ympärille. Voi sattua niinkin kurjasti, että väsynyt pikku tyttönen pyörähti tukalalta istuinsijaltaan tiepuoleen, ja kuorma karräsi ylitse, rutistaen jalan. Mutta vuosi vuodelta piiat ja tyttäret saivat olla miesten matkassa tervakuormien ajajina. Samoin myös vähäväkiset emännät monesti joutuivat tervoineen tekemään kaupunkimatkoja. Ruis-Antin Maija Möttöskylästä lähti miesten kanssa syksyryöillä, kolealla kärrykelillä, viemään kolmitynnyristä kuormaa Pietarsaareen. Kun päästiin Merijärven kylään, ajettiin taas syöttötaloon, ja miehet rupesivat riisumaan hevosiaan valjaista. Mutta Ruis-Antin Maija vain kyhni kuormallaan, vaikka yö oli. Riihi-ukon piti jo huomauttaa:

— Mikset sinä riisu hevostas?

— Minull' on täällä kaksi kurjenmarjaa, akka sanoi.

Ja totisesti Herra oli tehnyt ihmetöitä. Ruis-Antin Maijan helmassa vikisi kaksi pientä ihmisenalkua niinkuin kissanpoikaa. Lapsivaimo saateltiin huoneeseen ja jätettiin talon hoitoihin. Miehet veivät hänenkin tervansa kaupunkiin, ja kun he toisena päivänä palasivat takaisin, Ruis-ukon emäntä lähti kaksoisineen samaan matkaan viemään Antilleen erinomaisia kaupungintuliaisaa.

Vaivansa oli pitkällä matkalla, vaivansa varsinkin vaimoisilla ihmisillä. Mutta miehiset miehet ja Rotmon tyttäret kyllä rähjäsi-

vät vaikka minkälaisessa ilmassa. Miehillä oli useinkin povessa lämmittävä eväspullo, ja sen turvin kotimatka meni varsin hupaisesti ja huomaamatta, kirkolta kirkolle, kunnes oltiin kotipitäjän pikku tempelin laitamilla.

Monen kirkon ja hautausmaan ohitse Kokkolan tie kuljetti. Pimeänä pakkasyönä kun jouduttiin niiden vieritse ajaa ratistamaan, niin vaeltajaa melkein kammotti. Valjussa kuutamossa vainajien haamut näkyivät häilähtelevän hautausmaalla patsaiden ja puiden vaiheilla, kirkon jäisistä ikkunoista tuikahteli kaamea tulenvälke, lumilakkinen vaivaisukko tapulinseinällä irvisteli tylsästi, ja koko kirkkomäki vastasi kovin oudosti matkamiesten vaellukseen. Edesmenneet vainajaraukat siellä valittelivat raskasta oloansa ja huutaa kähisivät maailman raskasta tietä vaeltaville veljilleen.

»Pyhä, pyhä Herran temppele!» matkamies tervehti kirkkomäkeä ja vainajien lepokammioita ja ajeli hiljalleen ohitse.

Mutta kun tervamiehet ottivat pullostaan liikoja ryyppyjä, tulivat he niin ylpeiksi, etteivät enää muistaneetkaan toivottaa rauhaa Herran temppelelle ja vainajien leposijoille, vaan laskettelivat vain välinpitämättöminä ohitse. Saattoivat joskus olla vielä hullumpiakkin. Karstulan mies viskeli Vetelin kirkon vierillä Kokkolan pötkyä tielle huudellen:

»Te Vetelin vellimahat
ja Kainuun kalipäät,
tulkaa kaupungintupakille,
ettei tarteet kuormaa piättää!»

Rajalan Kalle oli niin pöllönylpeä, että astella pökkelehti Alavetelin kirkkomaalle hyppimään ja huutelemaan:

»Kaikki hengettömät kuolleet
ja te härviilarit,
nouskaa paikalla ylös!
Viilareita te kumminkin kaikki ootte!»

Ihkoviisas oli Halsuan ukkokin olevinaan, kun Kokkolan kalmiston kohdalla huikkaili:

»Honkeli, homenoukka,
nouse kelloja vaihettamaan!»

Mutta kiire tuli halsuaiselle ja niin kova hoppu ajaa pakoon, että silatkin yrittivät sotkeentua, kun kirkkomaalta nousi miestä monenäköistä ja rupesi tulemaan kohti paneskellen: »Hm... hm... hm... hm!»

Toisin vuoroin yliperäläiset taas hakkasivat suurmetsistään tukkeja sekä laivapuita ja vedättivät niitä rantakaupunkeihin, Kokkolaan, Pietarsaareen, Uuteenkaarlepyyhyn. Silloin oli talvisin Suomenselän perämetsissä ääntä ja elämää. Muutamat korvensivat tervaa, muutamat polttivat potaskaa, toiset kaatoivat tukkeja, toiset rojahduttelivat maahan mahdottomia mastopuita, ja jotkut sahasivat lankkuja taikka veistelivät laivapelkkoja. Rantamaiden ruotsalaisiakin ajoi tänne hevostuormittain laivapuiden tekoon. Mitat ja kaikenmalliset kaavat oli miesten matkassa, ja talvikauden he hakkasivat, sahasivat ja veistää kalkuttelivat metsissä ja porpottivat outoa kieltään. Heidän teoksiaan taas koko seutukunta merenrantoja myöten sai olla vedättämässä. Mutta osasivat perämetsien asukkaat itsekin puun kaataa ja laittaa matkaan. Kivijärviset useasti mennä rymistivät läpi Perhon vedättäen tavatonta mastopuuta, 14—15:kin syltä pitkää metsänjättiläistä, joka yksinään maata rojotti kolmeen varassa. Kahdeksan, kymmenenkin hevosta, joskus koko tusina, oli kuormaa kiskomassa, ja höyry siinä nousi sekä miehistä että hevosista. Kitisivät vain kinnusten vitsat ja vitsaköydet sekä vitsoilla kokoon kiskotut reet, kun erämaiden pitkää turaa vietiin pois kotitanhuoiltaan. Monet perhosetkin kaatoivat tukkipuita ja sahasivat lankkuja vedättäen kaupunkiin. Rotmon tyttäret häärivät niinkuin miehetkin myötäänsä lumisissa metsissä. Paksut sarkahousut sekä lehmän takakoivista kuraistut karvakengät oli tyttären jaloissa ja käsissä koirannahkaiset kintaat. Kivijärven rajamailta rotmolaiset tukkejaan hakkasivat, Saara ja Maija aina työskennellen yksissä. Heikki-veli ei tahtonut kelvata tyttären työtoveriksi, koska hän ei jaksanut isoa tukkipuuta toisesta päästä koppinaan nostaa rekeen. Tyytymätönnä Saara motkotti:

— Pitää olla kanget ja sapilaat, kun Heikin kanssa tukkia pannaan rekeen. Mutta kun on Maija, niin ei kankia tarvita.

Parissa, kolmessa tukissa taikka lankkutusinassa oli kylliksi kiskomista senaikaisille hevosille huonoilla teillä, joita ei edes lumi-aurioilla ajettu auki. Mutta kymmenet penikulmat vain niitä piti

hevoskaakeilla vedättää, ja kymmenet penikulmat köyhä metsäperäläinen sai huonoissa ketineissään kolmen tukkipahasen perässä tohmertaa, ennenkuin niistä hyötyi rahapennisen. Mutta rantakaupunkiin vain piti yrittellä ja vaihtaa siellä kuorma rahaksi ja tavaraksi. Mastosta lähti kyllä paljon, mutta tukeista tuli vähän, samoin lan-kuista ja laivapuista. Mutta etureen kaustain ja kaplaiden varaan asetettu tukkien aluspuu, *kahvipölkky*, annettiin kaupungin akoille ja saatiin siitä hyvät kahvit.

Hyvä oli vanhaan aikaan, kun kankaat oli jakamatta, metsissä reuhata, polttaa tervaa ja potaskaa sekä kaataa tukkipuuta ja suurta mastopetäjää. Mutta kun metsät ositeltiin ja parhaat männiköt otettiin kruunun haltuun, kova aika nousi erämaihin. Terva ja metsänpuu olivat parhaiten pitäneet ihmistä hengissä, eikä nyt enää saanut yhtä tukkiakaan keikahduttaa. Ja omat metsät olivat pian lopussa. Mutta monet metsäperäläiset menivät omin lupinsa männistöön vain niinkuin ennenkin. Nälkäiset sydänmaan isännät ajelivat monta kertaa salaisin puolin pääisännän komealle petäjäkankaalle, kaatoivat sieltä parhaita ja lähtivät laskettelemaan rantamaita kohden. Asui kyllä siellä täällä suurissa erämaissa metsänvartioita, mutta niitä oli helppo välttää ja narrata. Valvatin sydänmaita vartioiva Syyläpään ukko, tuvantäyteisen lapsikarjan isäntä, sai väliin aihetta valittaa toruvalle päämiehelleen:

— No, kun minä olin nuille merhiäisille kylästä ruokaa hake-
massa, niin halsuaiset tuli ja hakkas koko kankaan.

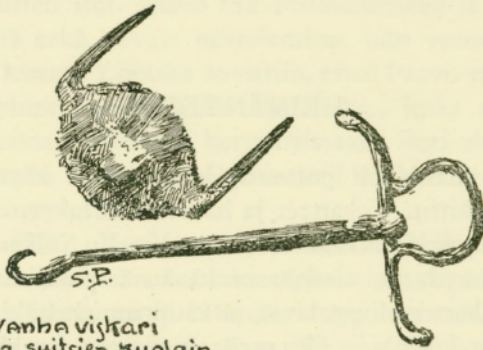
Eivät nälkäiset halsuaiset kyllä aina jaksaneet vartoa, milloin Valvatin peikko poistuisi merhiäisilleen ruokaa etsimään. Ajoivat he joskus yöpimeissä samoille saloille, pönkäsivät Syyläpään koko joukkoineen pöksäänsä ja taas löivät kokonaisen kankaan paljaaksi.

Yhtähyvin muutkin yliperäläiset osasivat hankkia metsästä rahaa tuottavaa tukkipuuta milloin miltäkin kankaalta. Ja mikäpä otti selvän, kuka minkin puun oli kaatanut ja korjannut. Olihan sydänmailla mäntyä, oli männyn kaatajaakin, ja oli monenlaista suksenlatua, jalansijaa ja reenjälkeä. Mutta kun Haasiosalmen metsänvartijan mökin takana kasvoi petäjä, oikea metsien rymä, niin moni mies sitä katsoi himoiten. Haasiosalmen ukko oli kyllä varannut vihaisen koiran kumppanikseen ja väittänyt, ettei perhonen eikä halsuainenkaan petäjää pitele. Mutta sanoi kerran metsäperäläinen toiselle:

— Lähetään nyt ja kaaetaan se Haasiosalmen suuri puu!

Ja kohta koko miesjoukoin ajettiin pimeänä yönä Haasiosalmen metsäperää kohden, tuohisoihutu etumaisen hevosen tietä valaisemassa. Hiivittiin mökin tienoille, lumottiin koira haukkumattomaksi ja lyötiin suurpetäjä mäkeen.

Ja aamulla kun päivä valkeni, laskettiin Tunkkarin törmää alas suurta pelkkaa, joka oli neljältä sivulta veistetty.

Vanha viikari
ja suitsien kuolain
Tyyjärvi

Viikatteenvarsia. Perho

HEINÄNTEOSSA

Servahauta oli poltettu, kaupungissa käyty ja kesäleipä hankittu. Viikatteet, ja haravat oli laitettu kuntoon, olipa kaupunkimatalla muistettu Vetelin *Sulkavanharjun* hiekkahaudasta, tienohesta käväistä poimimassa muutamia viikatteen liippakiviä, ja kauppamieheltäkin oli saatu joku sänti kaupantekiäisiksi. Oli myös muistettu hankkia *heinäviinat*, olipa käyty kirkossakin *isollaripillä*. Yliperän mies oli valmis niittymieheksi. Heinäkuu olikin jo hyvässä menossa.

Mutta vanhan metsäperäläisen heinämaat eivät olleet oikein tavallisen ihmisen heinämaita. Ne olivat enimmäkseen luonnontekoja, suuria rannattomia jumalanluomia *rämäköitä* ja *nevoja*, *jokivarsia* ja *metsäjärvien rantoja*. Kaikkivaltias oli tämän erämaan siunannut ylettömillä soilla, Kaikkivaltias oli tänne ohjannut vähään tyytyväisen ihmisen ja antanut hänelle kaiken muun vähäisen lisäksi rannattomat nevensa niittymaiksi. Ne kelpasivat yliperäläiselle, ja lisää heinämaata hän röykytti korpirannoista ja räseikoistä. Kun hän kerran oli tänne metsäperille asettunut, niin hän otti täältä elatusensa ja otti elatuksen karjalleenkin.

Jo vanhat alkuäijät valtasivat heti, sitä mukaa kuin saapuivat metsäperille, parhaita erämaita ja niittynevoja. Kuulu Pölkki, joka ensimmäisenä asettui Kyyjärven takarannalle, rupesi kohta niin leveäksi, että pani haltuunsa kaikki läheiset erämaat Suomenselän harjuja myöten. Mutta oli näillä saloilla sittenkin jo ollut ottajansa. Kotilan tura Kivijärveltä ja toisaalta kaukaisen Lapuan äijä nimitte-

livät samoja takamaita omikseen, ruveten kahdelta puolen Pölkkiä ahdistelemaan. Silloin takamaiden mies kutsui kummankin isännän metsäpirtilleen pitoihin, syöttäen heille mateenmaksaa ja hirvenhuulta, karhunkämmentä ja karhunylystä. Ja siitä sovittiin, mihin asti tämä metsien Pölkki saa mennä metsästämään, kalastamaan ja perkkiöitä raivaamaan. Sai Pölkki saloa Suomenselkää myöten, Auma-ahosta Koirapuskaan asti, aina penikulmaa puoltatoista pitkälti. Eikä näitä erämaita edes isojako sitten paljoakaan saanut pois, kun ne oli kahden isännän antamat.

Mutta kun sitten Roti-Paavo tuli Rotmonmäelle ja rupesi raatamaan perkkiöitä sekä nevoja niittelemään, hän vuorostaan joutui riitaan Pölkin kanssa. Lopulta sovittiin, ettei Paavo mene aseineen vanhan rajan ylitse Suomenselän takasaloihin, jotka on pölkkisille pyhitetty. Omissa läheisissä korpimaissaan Roti-ukko kyllä sai levennellä niinkuin halusi. Ja Paavo raaji perkkiöitä aivan Pölkin rajoille, Karstulan vesilaskulle.

Samoin kuin Pölkit, Kotilaiset ja Roti-Paavot keskenään kinastelivat ja sopivat erämaistaan, samoin myös muut yliperäläiset pitivät maistaan ja nevoistaan ensin kahinaa, sitten *sovintojakoa* päätellen, että tämä on sinun nevasi, ja tämä on minun, ja tämä taas on minun suuntani. Jokaisella oli oma *suuntansa*, ja kaikkiin, mitä oli suunnan piirissä, oli sen isännällä oikeus. Jos toinen meni sinne nevaa niittämään taikka repimään korpea perkkiöksi, se oli oikein laillinen rikos. Vanhat puhutut ja sovitut erämaan paikat, etupäässä järvet ja lammet, olivat rajoina ja rajamerkkeinä, niin että hyvin tiedettiin, mikä kangas ja neva kullekin kuului. Niinpä vanhojen Hookonan ukkojen suuri suunta kulki pohjoiseen päin Kinnulaa kohden, ja raja ajoi pitkin sydänmaita järvestä järveen mennen *Myllykankaasta Pikku-Valkeiseen* ja *Pohjois-Valkeiseen* sekä sitten hiukan *Pajulampea* kosketellen *Tiaisten Tielampeen* ja *Särkkisenjärveen*, niin että *Särkkiseneva* jäi Hookonalle. Täältä raja veti *Vapusalmeen* ja *Heikinjärveen*, kääntyen siitä *Hookonan Tielampeen* ja taas edelleen Kuusjärven taakse *Teerilampeen*, mistä alkaen kinnusten vanha talvinen valtatie oli rajana aina *Soijinnevaan* asti. Tiaisten Tielammella Hookonan suunta kosketteli tialaisten alusmaita, kinnusten tien takana taas olivat Kuusjärven alueet, pohjoispuolella Kinnulan erämaat, ja liukkosten sekä jylhästen valtapiiriä oli lännessä Komanteeseen asti. Heikinjärvelle, joka oli kauimpana pohjoisessa, tuli Hoo-

konalta penikulma. Tähän penikulmaiseen kierrokseen mahtui monta niitettävää nevaa antaen heiniä yhteensä joskus parisataa kuormaa.

Vanhojen Möttösten suunta oli taas Perhonjoen seutuvilla. Nämä Perhonkylän alkuaijat olivat hyvin ennättäneet lähiseuduiltaan valata parhaat niittymaat. Tuhvat olivat raivanneet heinäkentikseen Perhonjoen rantoja aina Kokkonevalle asti, koko joukon alapuolelle Jängänharjun kirkkopaikkaa. Tuli sitten myöhemmin uusia asukkaita, jotka keinottelivat omikseen läheisiään jokirantoja. Koivukoski ja pappila saivat niittyjä Koivukosken seutuvilta kirkonkylille, ja entinen Möttö-Matti kaupitteli erään rantaniityn Sahin ukolle tavallisesta pieksukengän pohjaparista. Toinen Möttösten vanha hyvä heinäranta oli Haarajoella. Siellä kahden puolen matalaa metsäpuroa levisivät tavattomat nevat ja heinäiset rantalakeat, joita oikein mielikseen viikatteella viuhtoi.

Ja näin vallatiin ja omittiin Suomenselän vierillä nevaniittyjä, jokivarsia ja järvirantoja.

Omasta luonnostaan metsäperän nevat, jokirannat, lampien laitamat ja ukkojen raivaamat perkkiöt tuottivat heinää, minkä tuottivat ilman kyntöä ja kylvöä. *Vihvilää, kortetta, saraheinää* ja valkotukkaista *luhtapäätä* sekä muuta jumalanluomaa nousi itsestään nevoille, jokirannoilla ja rapaperäisillä soilla taas kasvoi *taarnaa* ja *mehtäheinää*. Järvet ja matalat joet lykkäsivät korkeaa *kaihlaa* ja *pilleetä* sekä kortetta, niin että kahisi, ja perkkiömaat työnsivät saraa ja *kastelatvaa* ynnä tupsupäistä *ohraheinää*. Kasvoi perkkiöissä, jokirannoilla ja nevoillakin mätästukkuina karheatukkaista *harjasheinää*. Mutta vanhoihin perkkiöihin ilmestyi lopulta *karasammalta* ja *kurenruista*, suurilla nevenselillä piipotti pieni *kiimaheinä* ja korvenlaidoissa kahisi iso tumma *kuolleenkoura*.

Mutta kaikkein suurimmilla nevenselillä, missä taivas kohosi aivan tavoittamattomiin, ei kasvanut heinääkään. Siellä oli vain suuria rimpia, ilkeitä nevenselmiä, joiden äärillä pitkäkaulaiset kurjet luikkailivat ja valkeat joutsenet liikkuivat. Siellä toisinaan myöskin hirvet oikein parvittain makailivat. Mustista pohjattomista rimmienieluista kuumina heinäkuun päivinä kohosi kuplahdellen väkevä höyry. Vain kiimaheinä siellä mättäänkyljessä kinalatvaisena punersi, ja muikea karpalo jo keväisin lumen alta rupeşi punaiselta paistamaan.

Erämaan nevaniityt, vain kurjen lannoittamat, eivät omasta luonostaankaan jaksaneet lykätä uutta satoa, jos niiltä joka kesä riistettiin heidän heinätuottonsa. Piti aina silloin, tällöin antaa nevan olla kesä *kulollaan* eli jättää niittämättä, toiset nevat kaksikin kesää. Kun neva näin itse sai korjata satonsa, se taas tyytyväisenä tuotti uutta heinä miehellekin. Muuten se kyllästyneenä olisi pian heittänyt koko heinäannon.

Kaukaisimmille nevoilleen erämaalainen tavallisesti asteli ensiksi. Jo maanantaiaamuinen metsäniitylle meno oli täysi työ. Oli toimittava penikulman, parin korpivaellus kantaen raskasta viikonriippiä. Perättäin hurstipukuinen metsäkansa äänetönnä paineli kapeaa mutkaista polkua kymmeninkin hengin, miehet viikatteineen edellä, naiset haravoineen jäljessä. Jokaisella oli vielä eväitä kannettavana, kenellä suuri leipäkontti, kenellä painava piimäleili, kelläkulla jauhokontti, jollakulla vielä piimäleilin harjalla musta pata ja häntäpäässä hilppovalla pikku tyttärellä suolakopsa kainalossa. Etumaiset väkimiehet kantoivat hartioillaan seitsemänkin kannun piimäästiaa, piikatytöt neljäkannuista. Nevojen niittäjä tarvitsi ruokaa paljon. Leipä piti varata päiväksi miestä kohden ja puurojauhoja kourallinen joka keittoon niin monta kuin miestä oli sekä piimää kannu mieheen viikoksi. Voita oli matkassa varojen mukaan, ainakin naula päiväksi, samoin lihan puolta parin lampaan nivuset viikoksi isolle väelle.

Matka oli kova, eväsriippi vaivutti hartiat ja hieroi olkapäät verille. Kova oli korventyökin edessä. Miehet rupesivat niittämään ja vaimoiset henget haravoimaan heiniä karheelle. Pari naista *haravamiehinä* eli *haravareetoina* ennätti aina yhden niittäjän heinät pitää järjestyksessä. Vetisillä nevoilla sai alituisesti kahlata nilkkojen ja polvenkin mitalta hyllyvässä letossa, jopa toisinaan vielä saattoi humahtaa mustaan rapaan mahaansa myöten. Ja taas, kun järvien ja metsälampien mutaisilta rytirannoilta karhottiin kaihlaa, kortetta ja taarnaa, täytyi tarpoa vedessä vyötäisiin saakka. Yhtähyvin kuin pitkäkoipiset miehet edellä astellen kaatoivat heinää, matalajalkaiset naiset saivat havitella perässä senkuin voivat. Erämaa ei antanut tyttarelleen armoa, vaan työnsi hänet miehen rinnalle kovimpiinkin paikkoihin.

Veteliltä nevoilta täytyi heinien korjaaminen toimittaa *nevasukilla* hiihtäen. Se oli kaikkein vaivalloisinta työtä. Piti kantaa reput-

taa heiniä sylissä tai hartioillaan ja samalla laahustella korttelinlevyisillä suksilotiskoilla, joita märkä neva ihan kuin imien puristi pintaansa, niin että joka askel oli kiskaista jalan aivan juurineen irti. Pitkiin *pieleksiin* eli *sauroihin* taikka pyöreisiin *suoviin* heinät koottiin nevalle ja nevasaarille. *Aluspuut* ja *niskaset* vain pantiin pohjalle, keskelle *napa* tai *sankapuut* pystyyn ja harjalle tuulen varalta koivunvitsat, *tuulikkaat*, oksista toisiinsa sonnustettuina. Juurelle vielä painettiin *tukipuut* viistoon, ja lopuksi miehet heittivät vettä ympäri heinäkeon, ettei hiiri menisi sitä silppuamaan. Kinnulan ukko kierrätti vasemmalla jalallaan kiveä ympäri pieleksen, heitti sen sitten pieleksen pohjalle ja sanoi:

»Pure tuota kiveä!»

Korpi oli heinämiehen kotina. Kauniilla ilmoilla ja muutamapäiväisillä niittyretkillä asusteltiin ja maattiin lyhyt yö vain *nuotion* ääressä. Mutta tavallisesti kopsahdutettiin korpeen kankaan laitaan tai nevasaarelle *niittukota*, tuohikattoinen matala kömmänä, jonka sivupuolet, *säyt*, pystyteltiin lehdeksistä ja havuista taikka rakennettiin halotuista puista. Heiniä kannettiin kotamaalle makuusijan pehmikkeiksi ja hyvä *rakovalkea* laitettiin eteen loimottamaan. Kaksi kovaa honkapölkkyä päällekkäin *kantapallukkain* varassa, vielä *vivulla* ja *nuotionaulalla* tuettuina siinä paloi. Piti olla niinkuin vanhoille oli opetettu:

»Nuotionaula ja vipu
ja kaksi kantapallukkaa».

Tarkeni siinä kyllä kodassa loikoa, kun tuli hiljalleen kalvoi ja nuoleskeli tervaista honkapölkkyä lämmittäen somasti kotakansan jalkoja. Säky vain oli kylmä makuupaikka, kun siinä heti havuseinän takana oli kolkko korpi. Kohentamatta honkatuli kyllä paahtoi koko yön ja hoiteli itse itsensä. Pihisten ja sihisten se piteli ja siveli tervaista puuta, silloin tällöin vain kuin mielihyvystä piukahtaen ja vinkaisten. Joskus sentään honkainen rakotuli saattoi ryhtyä omavaltaisuuksiin. Jylhän akalta se kerran hävitti koko kotahoidon, niin ettei eukolla ollut muuta neuvoa kuin juosta kylälle valittamaan:

»Paloi kolmikoskuksinen kota, hyrynlyry,
kaksi kantapallukkata,
nuotionaula ja vipu
ja kotkansulkainen viuhka».

Parempi ja suojaisempi kuin ammosuisessa, matalassa kodassa, oli viettä lepohtkensä *heinäpirtissä* eli *niittupirtissä*, joka tavallisesti laitettiin suurien nevaniittyjen laitamalle. Samanlaisia maaperman-toisia, mustakiukaisia metsäläisen koteja kuin tervapirtit olivat heinäpirtit, ja monesti hautapirtti saattoi olla heinäväenkin asuntona.

Kotanuotiolla taikka pirtin pihamaalla keitettiin ruokaverot. Pata pantiin vivunnokkaan tulelle ja siinä kiehautettiin puuro tai mutti, joskus *tuohiropeessakin* käristettiin kalakeitto. Kovat työnpuskijat miehet vaativat ohraisen tai rukiisen puuron kaksikin kertaa päivässä: *eineeksi* aamulla ja taas *iltaseksi* ennenkuin maata menttiin. Mutta kahdesti viikossa, tiistaina ja torstaina, piti eineeksi saada *leipäressu*, oikein lihalla höystetty. *Puolipäiväiseksi* haukattiin vain kalaa, piimää ja leipää. Piimä ei toki sellaisenaan riittänyt suurelle joukolle. Mutta kun pantiin vettä sekaan ja tuohiropeesta ryypittiin *vesiharikkaa*, niin särvintä oli koko viikoksi. Sitä kukin omasta ropeestaan ryypiskeli ja pisteli puuroa vuoronsa mukaan, kun koko joukko istui suuruksella höyryävän keittokattilan ympärillä, metsänkävijät kyllä varoen, etteivät koukkineet padansangan ylitse, sillä silloin pyytölinnut olisivat katkoneet ansojansa. Siinä puuro kyllä maistui, ja hyvää oli harikkakin, eikä soinilaisen mielestä puuro ja piimä ollut missään niin makeaa kuin Kuninkaanjoen metsäniityllä. Lopuksi tehtiin *hoppatassia*. Jokainen kaatoi hapanneen piimäharikkansa lämpöiseen puuropataan. Sekoitettiin se muikeaksi piimävelliiksi, syötiin ja oltiin hyvillään sekä toruttiin tyytymätöntä:

— Jos et syö, niin ole ilman, mutta hoppatassia nyt syyään!

Vahvan rukiisen puuronsa päälle miesväki, kessusavut vetäistyään, ruiskautti ruskean syljen, ryökäisi voimallisesti ja pani pirtinlavalle nukkumaan. Mutta vaimoiset ihmiset, erämaan väsymättömät työmuurahaiset, vain istua kyköttivät mikä missäkin ahkerasti *tikuten* sukanneulettaan. Hyvät miehet, puurovatsat, saattoivat maakuulavaltaan heille vain hymähtää:

— Haravareeta tökakköön vain tökkäystään, mutta talonväki nukkuu.

Jängän Matti-vainaa ei kyllä metsäniityllä paljon joutanut levähtelemään. Kun toiset vahvan puuron painoksi tahtoivat heittäytyä pitkälle, Matti lähti astelemaan nevalle murahtaan:

— Se levähti, kuka levähti, mutta minun ei tartte levähtää.

Myöhäiseen iltaan asti nevalle riehaistiin. Aurinko oli jo laske-

nut ja kylmänkosteaa hallava sumu noussut notkelmiin ja rimpien ylle, ennenkuin jouduttiin pirtinlavalle pitkälleen. Mutta elämäniloiset nuoret, joita ei kokopäiväinen rämeissä rämpiminenkään kyennyt lannistamaan, tahtoivat vielä yökaudetkin telmätä, niin että vanhoilta yritti nukkumarauha sotkeentua. Varessaaren pirtillä, jossa kahden Korpeisen väki asusteli, nuoret mekastelivat aina aamupuoleen. Ja Korpeisen poika, Roomanniksi nimitelty, rupesi taas heti aamulla aikaisin jo puolinukuksissa hoilottamaan:

— Hohooi minun punaisia röijyjäni!

Mutta jos sattui metsän pirtissä paha haltia asustamaan, niin nuortenkaan ei silloin tehnyt mieli kovin elämöidä. Luolanevan vanhassa saunassa aina joka yö paiskattiin räppänälauta alas, vaikka se olisi illalla kuinka tarkoin hyvänsä asetettu paikoilleen. Aina joka yö ja joka kesä pidettiin siellä samaa menoa: luukku alas lattialle! Kammotti tämä heinämiehiä, niin että Sakrin Matti, saunan isäntä, viimein pisti pirtin tuleen ja teki uuden Nöyhysalmelle, ja siinä kyllä haltia antoi rauhan. Luolaneva olikin kolkko paikka. Pitkin neva-aukeaa oli satoja kalliolohkareita ja isoja irtokiviä, toiset suuria kuin lato, toiset ainakin lehmänkokoisia.

Sateisina päivinä oli korvessa ikävä olla. Täytyi vain kodassa tai pirtissä makailleen kuluttaa aikaa. Kolmikannan nevalle korpeisille kerran satoi kaksi viikkoa miltei samaa menoa, ja koko neva muuttui lainehtivaksi heinäjärveksi. Mutta aurinkoisina päivinä oli erämaassa hauskaa, vaikka saikin raataa aivan henkimenoikseen. Päivä paistaa lekotti korkealta taivaalta, ilma ihan värisi ja hehkui, ja sininen päivänsauhu leijaili rannattomilla aavoilla. Kärpäset surisivat ja paarmat pörräsivät sakeana ympärillä, sorsat narisivat suolammi-koissa, korvessa luikkaili palokärki, ja tikka nakutteli kankaalla kuivaa keloja. Sieltä täältä kuului heinämiehen viikatteen hiominen, ja samaa tahtia pieni tilittikin piti nevanlaidassa. Mutta kaukaa salojen takaa, kun oikein tarkkaili, kajahteli kirkonkello. Pieneltä kotikirkolta se kuului, hiljaa vain ja harvaan kahta vuoroa kumhdellen. Korven niittomiehelle se ilmoitti, että elämän niittomieskin oli tehnyt työtään, ja taaskin muuan erämaan raataja päässyt siunattuun lepoon.

Koko viikko samaa menoa häärittiin korpiniityllä ja pystyteltiin pieleksiä toinen toisensa perästä. Mutta lauantaina jo hyvissä ajoin lähdettiin astelemaan kotia kohden. Tyhjät kontit ja kopisevat piimä-

Niittykoti Porasen nevoilta. Siv. 126.

Mehtä-Porasan vanha pieni heinälato Porasjärven rannalla. Siv. 128.

Haukkaapurolaisia heinänteossa. Siv. 129.

Suomenselän kukkaniittyjä. Keskellä valtava putki. Siv. 129.

Vanha tummu lehdentaitossa. Siv. 131.

Lehtihaasio Haaraioen nevalta. Perho. Siv. 132.

Perhon Kuusjärven emäntä kirnuaa. Siv. 135.

Tialan Lampuodin navetta, kaivo ja karjakota. Siv. 138.

leilit nyt vain liikoja painamatta keikahtelivat hartioilla, kun raatajakkansa auringon vielä korkealla komottaessa perävilkkua asteli tanssua pitkin kotipihoilleen. Täällä sauna jo kohta päästäkseen kartanon takana puhalteli harmaita haikujaan. Kotimiehenä lasten kanssa hääriänyt tummu oli jo hyvissä ajoin laittanut lölypirtin savuamaan, olipa tummu koko päivän kiehutellut eilisiltana lypsämäänsä maitoa *makukeitoksi* heinäväelle. Kuuman purevan lölyn heinä mies tarvitsi ja saikin. Tavallista kovemmin siinä

»Iso alla ähki
ja pieni päällä pöhki»,

kun viikon korvessa kiusattu sielu taas pääsi parhaimpaan maalliseen paratiisiinsa, mustan savusaunan autuaaseen lölyyn. Ja kun sitten vielä iltaseksi sai tyhjentää ison pahkakupillisen aivan ruskeaksi korvennettua makukeittoa, ei korvenraataja osannut parempaa uneksiakaan.

Vain sunnuntaipäivän heinä mies sai levätä, ja levätessä piti vielä käydä kirkossakin. Mutta jo taas maanantaiaamuna aikaisin nevaniittäjät eväineen olivat tavallisella taipaleellaan metsiä kohden. Samoin jälleen seuraavana maanantaina ja vielä sittenkin. Viikko viikolta jatkui heinänteko. Siirryttiin vain nevalta toiselle taikka käytiin karhoamaan lähiperkkiöitä ja kotoisia heinä rantoja. Perkkiöt ja matalat kotirannat olivat heinäkuun hehkussa kaikkein kauneimmillaan. Kaikenlaiset Jumalan kylvämät ja kasvattamat kukat ja yrtit siellä helottivat ja tuoksuivat toinen toistaan väkevämmin. Siellä täällä matalampiensa joukossa kojotti ylpeänä komea kruunupäinen *putki*. Pienet heinäpojat leikkasivat ja vuoleksivat siitä somia *soropillejä* huilutellen ja piipottaen sitten, niin että koko niitty oli äänessä. Pikkuinen ruskeapää heinä sirkka laulaa siritteli ruohostossa heinä miehen kesävirttä, ja isot viheriäiset hepokatit, mollipäät, poukahtelivat mättäältä toiselle, niin että surisi.

Metsäperäläisten heinänteko kesti toisinaan aina mikkeliin asti. Tehtiin muita töitä välillä, leikattiin viljaa, kylvettiin ruista ja taas asteltiin nevaniitylle. Hyvät perkkiöt ja rehevät rannat kyllä maksoivat tekijänsä vaivat, mutta nevojen niittäjä sai koota karjanrehunsa laajalta alalta. Täytyi karhota koko iso aukea, ennenkuin sai hyvän pieleksen kokoon. Elämäisen rantalaiset ainakin sekä lestiset tekivät heinää vielä myöhään syksyllä, kohta joulun lähetessä. Kun pakka-

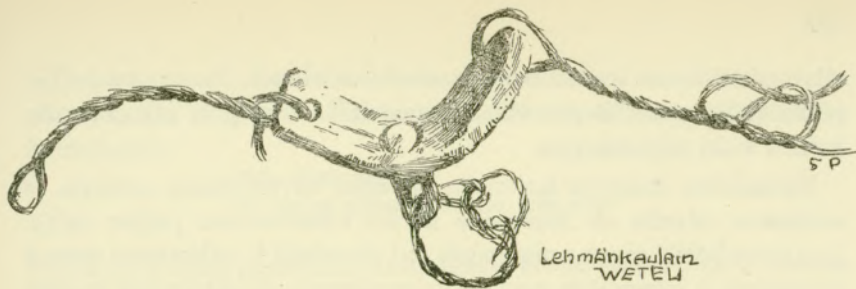
nen oli pannut matalan järven jäähän, eikä vielä ollut satanut lunta, heinämiehet menivät viikatteineen kirkkaalle järvelle ja niittää hui-telivat *jääheinää*. Kaikki heinäranat, joita ei kesällä voitu niittää, saatiin nyt korjatuiksi. Sileää jäätä myöten oli hyvä kaataa ja hara-voida heinät kokoon. Eikä tarvinnut kuivunutta kortta lisää kuiva-tella, vain sellaisinaan voitiin heinät työntää kasaan ja vedättää latoon, ja lehmät söivät niitä mielellään.

Pielekset ja suovat olivat metsäperäläisen heinäsäilöjä. Mutta perkkiöille ja parhaille nevoille hän sentään laittoi latoja, pieniä, ma-talia, tuohikattoisia hirsikömmänöitä, isoille niityille useampiakin. Mehtä-Porasen monilla heinämailla oli yhteensä 57 latoköppänä. Mutta saura ja suova oli tavallinen nevanniittäjän tuote. Kun heinä-kansa poistui korpiniityltä, heinäkeko jäi sinne yksinään pitämään vartiota ja odottamaan talven tuloa. Lumen se sai hartioilleen suo-jakseen, ja valkeana metsäköyrynä se otti vastaan heinämiehen, kun tämä jonakin varhaisena aamuhetkenä auringon vasta itärantaa rus-kottaessa ajaa kahisti nevalle, polki tietä ja kierrätti hevosensa lumi-köyryn viereen ja rupesi riisumaan sen valkeata vaippaa . . .

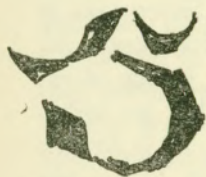
Ja valkoisen talven alta paljastui viheriäinen kesä sekä tuoksaitti mieluinen ja raikas heinäkuu.

Pahkanappi
Mörtönen

KARJANHOITOA

einäkuusta saakka takamaalainen oli yhtämittaa ahkerana häärinyt kooten karjalleen talvirehua. Nevoille ja perkkiöihin oli noussut heinäpieleksiä, ja ladot olivat täyttyneet. Oli vielä *lehtiäkin* taitettu monet *haasiot*. Yläkuun aikana, jolloin lehti on oikeassa luonnossaan, oli koko talonväki käynyt metsään, toiset kaatamaan koivuja, toiset *kassaroilla* leikkaamaan niistä oksia *kerpuiksi*. Satoja kerppuja oli sidottu, tuhat aina ahdettu haasioon, ja haasioita pantu pystyyn kymmenin, kaksintoistakin. Vanhat tummutkin olivat yksinään mennä kyököttäneet kotiperkkiön matalaan koivikkoon rapsimaan, minkä olivat jaksaneet, muutaman kerppukymmenisen. Oli vielä syksyllä muiden kesätöiden loputtua käyty kankailla kaapimassa *jäkälää*, kymmeniä *pantioita* kuin tervatynnyreitä oli kasattu kankaalle talvea odottamaan.

Paljon erämaalainen saikin koota eläimenrehua. Karjanvilja ja metsänterva pitivät häntä kohdallaan, ja isoväkinen tervanpolttajatalo tarvitsi paljon karjaa ja karjanviljaa. Monessa vanhassa talossa oli jo entiseen aikaan kymmenlukuinen karjakunta. Mehtä-Porasen isossa navetassa teiskasi kahdeksantoista maidonantajaa ja tallissa kolkkutti kolme hevosta, ja paljon oli elikoita Pollarillakin Elämäisen rannalla. Vaikka Antti-tuhva oli kerjuupoikana tullut Vetelin Räyringistä ja silmäpuoli-tammalla kuljettanut morsiantaan vihillä, siunautui talo niin, että navettaan kytkettiin kaksikolmatta *vihtakaulaa*, ja talliin pantiin kaksi komeata täysisilmäistä hevosta.

Metsäperäläisen kotikasvuista rotua karja oli, valkoista, punaista ja punakirjavaa, joku musta vain joukossa. Jossakin talossa saattoi

olla, mistä lienee saatu, isoja *koonalaisia* lehmiä, mutta taas jonkin pikku eläjän pienellä pihamaalla ynisi laiha sarvipää, joka oli pikkuinen kuin piipunkoppa.

Vaimoisten ihmisten hoitoihin oli koko navettakunta uskottu, ja varsinkin talvella oli naisväellä karjan *tillaamisessa* paljon työtä. Jo aamuviideltä aivan unisilmissä piti pimeässä ja pakkasessa mennä navettaan, ja puresoihtu vain oli valoneuvona. Mielihyvstä ynisten pimeän huoneen asukkaat antoivat aamutervehdyksen *tillarilleen*. Toiset vielä levein vatsoin maata retkottivat yötiloillaan, toiset olivat jo jalkeillaan, kahistellen vitsaperäisiä *kytkysiään* ja *kaulaimiaan*. Yön sonnat siinä tillari sai ensi töikseen kanniskella tunkioon, sitten lypsää lehmät ja antaa niille olkia, heiniä ja vettä. Sitten taas jo ennen päivän tuloa piti karjalle antaa *hauvetta*: jäkäliä, ruumenia, riivittyjä lehtiä navetan muuripadassa varistettuina. Jäkälät olivat karjalle hyvin mieluisia ja maitoa heruttavia, varsinkin jos niihin huljautettiin suolavettä taikka vietiin niitä yöksi tupaan ja käytiin silloin tällöin ämpäriin heittämässä vettä. Iltapäivällä jo taas piti muistaa navetan asukkaita heinillä sekä oljilla, ja illalla viiden, kuuden tienoissa käytiin iltalypsällä ja ehtooruokolla, jolloin navetta eläjäneen heitettiin yön haltuun.

Lypsinkiuluun maito vedeltiin, ja isossa *saavissa* se kannettiin tupaan. *Puusiivilällä* kuusenhavutukon lävitse entinen emäntä siivilöi maidon mataliin *punkkeihin*, joita leveälle *viilihyllylle* nosteli toistensa varaan pitkän rakennelman. *Katajaveellä* hän hautoi maitoastiansa ja *tuohipesimillä*, joita kesällä oli lehtimetsässä sidelty, hän niitä hankaili.

Tarkat toimet oli silloin, kun lehmä rupesi poikimaan. Koko kotieläinkuntansa kantoajat emäntä oli kyllä kuullut vanhoilta. Entiset tummut olivat jo rakentaneet päässä pidettävän kuukausiluvun:

»Katti kaksi,
koira kolme,
neito neljä,
vinkuva viisi,
määkyvä kuusi,
vihtakaula emäntineen,
ja hevonen niin paljo vailla vuuesta,
kuinka kenkä on auki».

Iloinen asia oli, kun nuori *hieho* antoi ensimmäisen vasikkansa ja pääsi lehmän kirjoihin. Kiireesti piti sitä mennä saunan räppänestä huutamaan:

»Nyt, pirttitummu,
nyt meidän pikku lehmä on poikinut!»

Pitipä vielä ottaa saunankiukaasta kolme kiveä, painella niillä hiehon kynnenvieriä ja viedä kivet takaisin saunankiukaaseen. Sitten hiehosta tuli hyvä ja rauhallinen lehmä, joka ei lypettäessä potkinut. Tervaa ja lukinverkkoa pantiin hiehon ensimmäiseen juotavaan, ja kovin varoen huivin tai esiliinan kätöksessä tuotiin maito navetasta, ettei sitä tuuli eikä paha ihminen saanut katsoa ja pilata. Ja pienelle vasikalle, joka hontelona seisoi ketassa, ynisi ja hailein silmin katsoa tollotti ja imi hoitajan sormeaa, annettiin emon maitoa kolmella ensi juotolla vain korvantäysi. Iloinen ja tärkeä asia oli aikuisenkin lehmän poikiminen. Suurella huolella sitäkin hoidettiin ja voitiin käydä saunanikkunastakin ilmoittamassa:

»Nyt, pirtinkiuas,
meidän Mansikki poikil!»

Paksusta pihkamaidosta emäntä juoksutti ja puristi pari, kolme, komeaa *juustoa*, paistoi ne takkaloisteessa, kuivasi orrella ja vei aitanlaariin jouluvaroiksi.

Kaukaisessa erämaassa olivat aina kaikenlaiset pahat liikkeellä ja saattoivat hyvin pyrkiä navettaankin. *Painainen*, ilkeä kiusaaja, useinkin pahojen ihmisten panema, kulki kovin ahkerasti koko metsäperän navetoissa — ja talleissa — milloin missäkin. Se ajoi lehmällä tai hevosella, niin että tämä aamulla oli ihan vesimärkänä, ja hiki tippui joka karvannenästä. Häpeemätön se oli, ja kovin se rasitti viatonta luontokappaletta, mutta saattoi sen sentään taitokeinoilla ajaa tiehensä. Koivu-tuhva kiskotti tallin katolle *karhin* ja se jo auttoi, jylhäset ripustivat navetan kattoon lehmän kohdalle *sääkirjan* sekä holahduittivat elukan selkään kylmää vettä, samoin tekivät haukkaset, lisäksi vielä töhrivät lehmän selän ihmislannalla. Toiset taas piirsivät navetan oven yläpuolelle *viisloppiaisen*, toiset panivat kirjanlehden, jossa oli kolme *Iesuksen nimeä*, muutamat kuljettivat palasen *kuolleenristiä* ja muutamien navetan oven yllä oli aina *viikate*. *Kukko* oli myös hyvä navetassa, sillä

»Painainen on nevan takana,
kun on kukko navetassa».

Mutta saunamäkeläinen vasta oikeat tempuat tiesi. Hän kiskoi kirveettä neljä sylenpituista leppää, haarukkalatvaa, nyki puukotta neljä tuohikäppyrää, löi kaksi leppäpuutansa maahan pystyyn, kolmannen pani niiden latvahaarukkaan poikittain portinkamanaksi, neljännen maahan kynnykseksi, ja tuohikäppyrän asetti portin jokaiseen nurkkaan. Tuluksilla ukko iski tulen tuohiin ja sitten kuljetti vaihtatun elukan kaksi kertaa tuliportin lävitse myötäpäivään, kolmannen vastapäivään, sylkien ja manaten:

»Tphohl
Puuhun puuta, maahan maata,
heitä pahan paimenen silmille
tulenpalavata paskaal!
Tphoh, tphoh, tphohl»

Monet muutkin pahat voivat karjaa kohdata. *Lento tuli ja ampui*, niin että ihan reikä oli nahan alla, ja elukka aivan *lentosonnalla*, varsinkin jos lento oli *ampunut läpi*. Partapuukolla piti silloin leikata haava ja laskea verta. Elukka parani siitä, sillä lento oli vain heikko noidannuoli, joka ei pystynyt tappamaan. Mutta kun oikea *noijan- nuoli*, joka niinkuin puupuntari tulisena viiruna lensi taivaalla, iski, niin paikalla kuoli. Joskus myös *piljo ampui*, niin että maitosuonet tukkeentuivat, ja lehmä tuli vielä mahoksi. Pahat ihmiset siinäkin taisivat olla takana, eikä piljo tahtonut parantua edes leppävastoilla ja suolavedellä kylvettämällä. Paha oli *tuuleinenkin* eli *tuulimato*, joka *hakkasi* lehmän, niin että ronkat ja utaret olivat mustina ja turvoksissa, ja elukka aivan vapisi ja tutisi, ei syönyt mitään eikä antanut maitoakaan. Jonkun riettaan ihmisen lähettämä, tuulien tuoma sekin vaiva oli, ja vain hyvä pohakka saattoi sen korjata. Vanha Pirttikankaan Matti puhalteli elukan suuhun, ja se auttoi, Koivu-tummu otti pienen visaisen *noitakuppinsa*, höpötti ja viskoi siitä vettä lehmän selkään ja lopuksi lennätti veden pohjoiseen päin manaten:

»Sinne kaikki paha saa mennäl»

Mutta Kukkopuron ukko juotti elukalle vettä, jota oli kolme kertaa laskettanut saunankiukaan lävitse, ja syötti *maonsuoloja*, joita tuohi-

liuhassa oli käärmellä nokittanut, antoipa vielä *yökönsuoloja*, joita oli laittanut hautomalla elävää yölepakkoa suolakopsassa. Koetettiin tuuleista parantaa myös *vaskisontiaissuoloilla* sekä syöttämällä lehmälle kolme elävää *luetta*, juottamalla vasemman kengän kanta-päästä vettänsä sekä vielä voitelemalla *tuuleisella*, haisevalla vesielävän rasvalla, jota tuuli ajeli Kokkolassa merenrantaan.

Ei tahtonut olla oikein onnessaan ostettu lehmä uudessa asuinpaikassaan. Se ikävöi ja ehtyi. Mutta kun poltti vanhan virsun lehmän turvan edessä navetassa, niin heitti, taikka lehmää tuodessaan toi entisestä navetasta runsuja mukanaan lehmän uuteen parteen, pani kolmen tulisijan poroa sen juomaveteen ja syötti esiliinastaan sille ohria alakiveltä ja huusi korvaan:

»Vanhassa koissa on kaikki kuollut,
uudessa elää!»

Hyvä oli että navetta oli yhdeksällä kusiaispesällä kiertäen varattu pahoja vastaan, hyvä oli vielä säilyttää navetassa *tuulenkoura*, joka oli metsästä tuotu välttämättä, mitä myöten oli kuollutta kuljetettu. Sellainen tärkeä kalu oli ennen monessa navetassa. Sillä kun pyyhki ja sivelä elukoita, niin ne menestyivät erinomaisesti. Lehmätkin antoivat paljon maitoa ja voita. Hyvien talojen tuvassa oli suuria ammeita, joihin kesällä koottiin piimää talven varaksi, ja voita vietiin sekä kesällä että talvella hulikoittain kaupunkiin, parhaimmista taloista oikein kuormittain. Mehtä-Porasesta usein kesälläkin kuljetettiin voitynniä kirkonkylän tielle aisoiksi asetettujen koivujen lehtilatvoilla laahaten. Pollarin Antti-tura vei niin ahkerasti voita Kokkolan porvareille, että hekin jo sitä ihmettelivät. Mutta Antti sanoi vain:

— Se on yhön emännän kirnuamaa!

Mutta kaikkein parhaiten saivat voita emännät, joilla oli *para*. Se oli ennen vanhaan ollut ainakin Lestin Similässä, muutamissa Vimpelin taloissa ja Halsualla Isonsaaren tummulla, sekä parissa muussa paikassa, ja oli se ollut Perhonkin rikkaimmilla samoin kuin Kyyjärven ja Soinin isoisilla. Entisten emäntien käsialoja para oli, vesikirnua huuhtomalla he sen tekivät taikka synnyttivät kumoon käännetyyn veneen alla alakivellä, leppärisuilla hosuen ja hokien:

»Synny para, synny para,
ei ole ketään kuulemassa
eikä näkemässä».

Tarvittiin siinä kyllä muitakin kovia asioita ja aineita, kallis paaston-aika sekä kalliita ruumiin ja sielun ruokia, rippileipää ja vasemman käden verta. Yksijalkaisena ja yksisilmäisenä, linnunkaltaisena luontokappaleena niinkuin harakka, ratas mahalaukkuna, para sitten pyörien liikkui. Kyläkunnan lehmä se kävi salaa lypsämässä ja kantoi maidon emäntänsä pyttyihin taikka toi sen kermana suorastaan kirnuun, niin ettei emännän tarvinnut omastaan panna kuin tilkkanen ja ruveta huhtomaan, ja kohta oli kirnu kermaa täynnä. Saattoi para tuoda voitakin sekä kirnuun että puuronsilmään. Oli para joskus nähty. Lestin Similässä se oli harmaana lintuna tullut kirnunlaidalle ruikkimaan, ja emäntä oli sanonut: »Ei saa tehdä pahaa, se on talon lintu!» Toisessa talossa renki oli uunilta kuullut ja kurkkinut, kun emäntä oli kutsunut: »Pane nyt puuroon voita!» Ja para oli paiskannut tavattoman silmän keskelle puurovatia. Mutta monesti paraparka hätäyksissään ruikkasi ainettaan muuallekin. Tunkioiden laidoilla nähtiin usein valkoista ja keltaista raattaa ja rapuskaa, jota para oli päästellyt, ja sanottiin sitä *paranpaskaksi*. Kyyjärvellä oli kaikki tunkion laidat valkoisessa rapuskassa, niin että vanha tura sai päivitellä:

— Kellään eukolla tään järven rannalla on para, kun on kurannut kaikki tunkion syrjät ja meidän Kaisalle kahesti irvistännä oven raosta.

Mutta jos otti ja kolmella leppäviitsalla piiskasi paran valkoista raattaa taikka kantoi sitä leppälästuilla tuulimyllyn tai kirkonkellon akseliin taikka pajanahjoon, niin parantekijän piti kiireesti laukata hätään.

Lestin tummu, para-muori, oli niin merkillinen, että heitti päällispyttynsä karjatanhualle, ihmisten valtatielle kaiken kansan potkittavaksi ja kiroiltavaksi. Mitä enemmän pyttyä potkittiin ja kiroiltiin, sitä enemmän tummun kirnusta lähti voita. Ja helposti tuli päällinen voille. Ei tarvinnut kirnua kertaakaan heittää lammaskettaan lampaiden hypittäväksi, niinkuin Latvalan miniän piti tehdä, kun toinen pahasilmäinen miniä oli *kahtonut* kirnuun.

Karja antoi kansalle voita, maitoa ja viiliä, kun metsäperäläisellä oli sille puolestaan kylliksi antamista. Heiniä ja lehtiä sentään tavallisina keväinä riitti, vaikka tuli joskus niistäkin puute, niin että toiset ukot saivat syytä sanoa puutetta kärsivälle;

— Et ole pannut suuta vikatteesees kesällä, koska heinät loppui . . . vai onko mynkit syöneet, niin ettet saanut niittää?

Pahin puute tuli kumminkin oljista, joita perämetsien pienistä pelloista ei juuri liikoja lähtenyt. Joka kevättalvi saatiin ajella kah-nustaa olkikuormia, joskus oikein jonoittain, Vimpelistä, Lappajär-veltä ja aina Maakunnasta asti. Monta *mittaa* olkia vaelsi metsä-perien teitä pitkin, ja mitan kolmisylyiseen köyteen mahtui kaksi-kymmentä Maakunnan tavallista olkikupoa.

Hyvä oli heinättömälle ja olkikuormia ajavalle erämaalaiselle, että kevät aikoinaan ennätti tänne Suomenselän vierillekin, ja maa alkoi kasvattaa kaikkinaisia ruohoja, niin että karja voitiin kuivilta ja laihoilta navettaeväiltä laskea oikeille Jumalan siunaamille ruoka-maille.

Mutta avaroissa erämaissa kaikenlaiset vaarat uhkasivat syyttömiä luontokappaleita. Siellä elukat, korpia kierrellessään, nevoja ja räsei-köitä rämpiessään, olivat paljoa enemmän alttiina sekä ihmisten että metsän pahoille kuin navetassa asustaessaan. Monella lailla varaten karja oli laskettava metsän helmoihin. Vanhojen tummujen koetut keinot olivat tässä parhaat.

Jo päivä oli katsottava. *Erkki* oli edesmenneiltä peritty merkki-päivä, jolloin emännät ensi kerran laskivat karjansa pimeästä nave-tasta keväiseen valkeuteen. Maanantai vain ei kelvannut, sillä jos silloin olisi laskenut, olisi ollut samaa kuin panna karjansa metsään viikkokuntiin.

Oikea emäntä oli jo laskiaisena muistanut keväistä karjanlasku-päiväänsä ja leiponut polvellaan lehmänkarvoilla seostetun *karva-kakun*, jota sitten Erkin aamuna antoi palasen joka lehmälle. Kan-kaanpään tummu pani ruosteiseen lehmänkelloon suoloja ja nykki vielä jokaisen lehmän korvanjuuresta ja hännäntyvestä siihen kar-voja sekä keitti kaikki navettapadassa. Keittoveden tummu juotti karjalle ja pani kellon parhaan lehmän kaulaan. Sitten ei karja vi-hannut kellokastaan, vaan uskollisesti seurasi häntä kaikkialle. Sauna-mäkeläinen heitti vielä kellosta vettä joka lehmän selkään sekä kai-voi lehmien korvasta vaikkua syöttäen sitä kellokkaalle, ja Möttösen emäntä ripsautti rinnastaan tilkkasen kellonkantajalle ja taas kellok-kaasta herutti maitoa toisille lehmille. Patovistin eukko pyyhki ja pesi lehmien silmiä ruumiinsaippualla, ja Koivu-tummu pyyhkäisi tervaa elukkainsa sieraimiin, mutta Jylhän muori sonnusti kello-

lehmän kytkeyn kaulaansa ja kömpi uuniin, ja tämä oli varsin hyvä keino. Karja tuli illalla komeasti kotiin.

Navetan kynnyksen alle oikea karjan emäntä kätki kovia rautakaluja, etteivät elukkain jalat tulisi metsässä kipeiksi. Mehtä-Porasen muori piilotti kolomaraudan ja hakoraudan, Tialan tummu keitin-koukun, Vappusalon Maija ja Haukan Liisa työnsivät rautakangen, Möttösen muori lisäksi viikatteenkin, ja Möttösen-vaari vielä viskasi samaan joukkoon tuppirustingin. Viikatteen pani saunamäkeläisenkin, mutta Vetelin tummu kätki koko asevarastonsa: kirveen, kuokan, viikatteen ja sirpin. Ja sitten tummu kiskoi kedosta pöydänkokoisen turvelevyn, jolla peitti kätkönsä. Turvemättäällä päällystivät muutkin teräkalunsa, mutta Kankaanpään muori kantoi rautakankensa peitoksi multaa ristiin kynnetyltä pellolta.

Sitten vasta ruvettiin karjaa laskemaan. Ainakin saunamäkeläinen ja Möttösen muori, Halsuan eukko ja Jylhän tummu asettivat tervatynnyrit kahden puolen navetanovea ja kiipesivät hajalla haaroin tynnyreille seisomaan, selin metsään käsin, ja tästä haaraportista laskettiin karja kesän vapauteen. Sonnin saunamäkeläinen ensiksi työnsi takaperin ulos ja sen jälkeen vasta kellokkaan, mutta Möttönen lykkäsi kellokkaan hantapäätä edellä.

Ja karjanlaskupäivän aamiaiseksi emäntä keitti vaelleen ohraisen *karjapuuron*, johon pani hyvästi voita silmäksi. Mutta jos syödessä puuro lusikasta luiskahti silmään, putosi pian lehmäkin nevaan.

Hyvillään karja oli päästyään ummehtuneesta, pahanhajuisesta pimeydestä kirikkaaseen kevätkesän ilmaan, jossa tuoreen ruohon tuoksu heti ihanasti kosketteli turpaa. Nuoret hiehot ja mullikat ihan hulluina laukkoivat sinne ja tänne, hyppivät ja heittelivät takakoipiaan. Vanhat lehmätkin hypähtelivät ja juosta kelkuttivat, mutta nuoret ymmärtämättömät vasikat vain katsoivat kummissaan isomprien ilonpitoa. He pököttelivät vain jalat haarallaan, eivätkä ymmärtäneet mitään kesän vapaudesta eivätkä navetan pimeydestä. Ja talon lapset, vaikka eivät saaneetkaan olla katsomassa navetan ovella toimitettuja menoja, olivat nyt mukana, ollen yhtä iloisia ja vallattomia kuin navetasta lasketut hiehot ja mullikat.

Mutta karjan piti kohta päästä katselemaan kesäisiä ruokamaitaan. Paimen lähti lehmien matkaan pihlajan tai pajun oksa keppinä kädessä. Hän seurasi elukoita koko päivän, toi illalla saman kepin mukanaan ja heitti sen navetan kullalle taikka pani talteen navetan

hylylle. Hyvä oli tallettaa paimenen ensi päivän karjasauva, muuten olisi lehmä saattanut kesällä kadota metsään. Hyvä oli myös, että paimenen niskaan, kun hän illalla palasi metsästä, rojahdutettiin ämpärillinen vettä. Sitten lehmät lypsivät hyvästi koko kesän. Ja illalla emäntä siivilöi nisälämpöistä maitoa suorastaan pataan, juoksutti sen piimällä ja kiehahdutti koko talonväelle hyvän maku-keiton.

Entiseen aikaan olikin tarpeellista, että paimen aina oli karjan matkassa, metsässä kun liikkui koukoja, petoja sekä monenlaisia metsän kummituisia. Soinin Raitaperän Saara sai paimenessa ollessaan kirveellä paukutella petäjänkylkeä ja karjua niin, että ääni meni, kun karhu tuli karjaa ahdistelemaan. Rotmossa karhu kerran kaatoi lehmän aivan kartanon taakse ennenkuin ehdittiin hätään, ja kun lehmänlihat sitten pantiin saunaan tallelle, kontio tuli yöllä uudestaan ja korjasi lihat omaan talteensa. Niinpä Roti-Paavo monta kertaa meni itse karjaansa paimentamaan. Eikä silloin toki kouko uskaltanut hätyytellä. Mutta kerran, kun Paavo, ollen huonossa voinnissa, ainoastaan sarkakaprokki selässä laahusteli karjansa kintereillä, itse metsänisäntä tuskastui ja huusi hänelle:

— Paavo, pane housut jalkaas! Sinä sotket kaikki metät, niin etten minä pääse kulkemaankaan.

Viisas karhu ei kyllä omasta luonnostaan tehnyt pahaa kellenkään, ei eläimille eikä ihmisille. Oli joskus nähty, kun karvainen metsänukko käydä kässytteli kankaalla makaavan ja märehtivän karjan luokse, kyykähti mättäälle kellokkaan viereen, kalisteli kelloa ja kallisti vasenta korvaansa kuulemaan, kalisteli taas ja kuunteli oikeaa korvaansa kallistaen. Sitten metsänäijä lähti jälleen tassuttelemaan.

Mitäpä syytä erämaan asukkailla olisi ollutkaan vihata toisiaan. Samoja jumalanluomia, köyhiä metsäperäläisiä he kaikki olivat, ja kaikille, niin hyvin ihmisille kuin metsänelukoille, Jumala oli varannut heidän ravintonsa. Mutta kun pahanelkinen ja kateellinen ihminen, järjellä valaistu, rupesi kouhottamaan ja yllyttämään vihaan järjetöntä luontokappaletta, silloin kyllä metsänelukka, koukokin, saattoi tehdä paljon pahaa, ei omasta halustaan, vaan ihmisen *nostamana*. Jylhän entinen Elias, noitamies, kun riitaantui veljensä emännän kanssa, nosti metsäläisen, niin että se tappoi lehmän, repi toisen, vieläpä kaatoi kaksi hevosta. Eikä paljoa huonompi ollut

Jylhän Mattikaan. Kun Matin eukko, Vertalan tytär, kehahteli kotoa tuomaansa talon lehmiä paremmaksi, Matti ärähti:

— Kehuppas vielä, Vertalainen, huomenillalla elukkaas!

Karhu tulikin heti aamulla ja tappoi emännän lehmän aivan aidan taakse ja söi siltä utaret. Risu-Penna, kolmas kova mies, revitti karhulla Koivu-Erkin lehmän, ja Kivijärven Huttu-seppä pani kontion niin vimmoihinsa, että se nutisti Vanhaltapihalta yhdeksän elukkaa, olisipa ottanut loputkin, kaksi lypsävää, ellei seppä olisi sanonut:

— Lasten osa jääköön . . . ei aivan maijottomaksi piä panna.

Sama äkäinen Huttu-seppä nosti karhun joskus omienkin elukkinsa kimppuun. Kun karja ei aikanaan ruvennut tulemaan kotiin, seppä jo manasi:

— Eipä niitä karhukaan aja kottiin!

Kohta kontio toi elukoita aika elämällä kotiin päin ja äkäpäissään tappoi muutaman.

Mutta kun Uuentuvan vanha tummu pani metsäläisen Nopolan muorin lehmikarjaan, niin jo hän kohtasi parempansa. Sanoi Nopolan muori iltapäivällä Ellu-pojalle:

— Menepäs kahtomaan, kun ei lehmiä ala jo kuulua!

Ellu-poika kävi ja sanoi, että kuuluu kova kellonpampatus, mutta pois päin talosta. Muori meni kuuntelemaan ja päivitteli:

— No, mikkään lehmillä on? Eihän vain kontio niitä ajele . . . No, mitä sinä niitä ajat mehtään päin? Aja kottiin päin!

Meni muori tupaan, köpsötteli vähän aikaa, pani taas pojan kuulemaan, jotta kuuluuko lehmänkelloa. Poika toi tiedon:

— Kuuluu . . . ja aika kaikua tulevatkin!

— Ootetaanpas, jotta nähhään, minkäläinen otus niitä ajjaa.

Tanhuan suussa muori ja Ellu odottelevat vähän aikaa. Kohta lehmät tulla pamputtavat kovaa vauhtia pitkin tanhuaa, ja karhu tulla lessuttaa perässä. Poika säikähtää, kapaisee aidalle ja huutaa:

— Mikä tuo on?

— Älä oo milläskään! muori vain sanoo ja menee kohti kontiota, topsahduttaa sitä kämmenpäällä otsaan ja äkäilee:

— Mitä sinä minun lehmiäni kuolaat? Mää ja tee tehtäväs siellä, joka sinut on pannut!

Karhuparka seisoo häpeissään matalana ja pää alhaalla. Sitten se hiljaa kääntyy ympäri ja nolona lähtee jurppaamaan metsään. Lehmät se oli kaikki kuolannut ja ajanut vaahteen, mutta hammas ei

ollut lehmien lumottuun nahkaan pystynyt. Katseli muori karjaansa ja paneskeli:

— Kukaan oli, kun ei antanut mehtäläisen olla rauhassa . . . Huomenna se nähhään.

Nähtiinkin. Sama karhu äkäpäissään meni Uuentuvan karjaan, ja pystyikin silloin sen hammas, niin että kohta neljä elukkaa makasi metsässä syrjällään. Kun Uuentuvan tummu tuli Nopolan muoria torumaan surkeudesta, muori sanoi:

— Mahoit antaa mehtäläisen olla rauhassa! Eilisen päivän ajeli meiän lehmiä, ja sanoin vain: »Mänköön koira kottiinsa!»

Osasivat muutkin kuin Nopolan muori häpäistä karhun ja peloittaa sen pois. Möttösen Riitta-Liisakin siihen kyllä pystyi, ja Kinnulan Riitta-Kaisa vain helmojaan kohottaen ärjäisi kontiolle:

»Mää sinä sinne,
minä mään tännel»

Eikä kouolla ollut muuta neuvoa kuin lönkytellä tiehensä. Mutta jos ei ollut mahtia häpäisemällä ajaa karhua pois, oli hyvä osata varjella karjansa nostetun kontion hampailta. Monet vanhat tiesivät siihen hyvän keinon. *Karhuntappi* eli *pikipaska*, jonka kontio noustuaan talvikorjuustaan ensi töikseen työnsi hangelle, oli arvotavara, jota ennen monet äijät etsiskelivät. Kun karhuntutapilla pyyhki lehmiä aina silloin tällöin sekä pani sitä palasen kellonkantimeen, niin kouko antoi eläinten olla rauhassa. Mutta jos taas pani karhunsontaa lehmän suuhun, silloin kyllä kouko kimmastui ja etsi elukan. Risu-Penna puolestaan otti Koivukosken tunkiolta lehmänlantaa ja vei karhun tielle, ja sillä lailla sai metsäläisen villiin.

Pahojen ihmisten, noitien ja muiden yllyttämänä itse vanha *mehtä* voi liikahtaa ja tehdä karjalle pahoja. Saattoi ihminen myös omalla taitamattomuudellaan suututtaa metsän, taikka metsä mahtoi jostakin muusta syystä ottaa itseensä ja ruveta vihaamaan laitumella kulkevaa karjaa. Saunamäen kankailla oli joskus nähty metsänemännän kulkevan kiulu kainalossa ja lypsävän kylän lehmiä, kuka sitten lienee hänet houkutellut. Usein villiintyi metsä, niin että otti ihmisten elukoita *vangiksi* taikka otti eläimen niin *omakseen*, ettei sitä etsimälläkään löydetty, vaikka koko kylän kansa oli monta päivää liikkeellä. Silloin heti arvattiin, että eläin on *metänpeitossa*. Keskitalon Liisa-tummu, Mikkeli-Antti, Kalmu-Sakri, taikka joku

muu vanha velho oli silloin varmasti ollut pohakoimassa. Ja merkillinen metsä saattoi kätkeä elukan niin visusti, että sen joskus piti kiertää vain pikkuista pyörylää jyrkien nurmen mustalle kuralle. Taikka voi lehmä näyttää vain oudolta kiveltä. Alajärven Kurenjoella kuusi miestä lehmää etsien istahti isolle kivelle ihmetellen, mistä se siihen oli tullut, kun ei sitä ennen oltu nähty. Muuan ukko komahdutti kiveä kirvespohjalla. Sama kivi sitten myöhemmin katosi, ja sen sijalta löytyi lehmänraato, jonka reidessä oli kirveellä isketty reikä.

Metsä ei helposti antanut takaisin, mitä oli ottanut. Piti olla jo hyvä tietäjä ja koko velho, joka osasi pakottaa metsän antamaan pois omansa. Saunamäkeläinen temmersi hiilikoukulla kadonneen lehmän parren ylösalaisin ja vedätti siihen selkäkarhin piit ylöskäsin, vei vielä lehmän vitsakytkyet tuvan takkaan palamaan. Kempaisen tummu pani konttiinsa rautapalasia ja keitinkoukun ja astuskelin tanhualla, Jylhän tietäjät kirvestivät tallin tai aitan seinästä oksanreikälastuja ja kiikaroivat niiden lävitse metsään päin. Rasin Ulla hankki sormuksen, jolla oli kolme parikuntaa vihitty ja tirkisteli sen lävitse sekä vei sormuksen sitten navetan parteen keitinkoukun haaraan, pannen vielä padan alassuun niiden peitoksi. Patovistin muori taas valoi vettä läpi saunankiukaan, viskeli sitä metsään käsin, käänsi sitten vasemman sukkansa nurin ja lähti etsimään lehmäänsä. Haukan tuhva pani uuniluudan ja kohennuskepin ristiin lehmän parteen ja keitti lehmän kytkysiä kuiviltaan navettapadassa. Mutta Kukkopuron Kaisa osasi kumminkin parhaat temput. Navetassa hän käänsi vaatteensa nurin ja pisti vitsakytkyet kaulaansa, meni tupaan ja katsoi korsteinista ulos, otti uuniluudan, kiersi tuvan kolme kertaa ja pani uuniluudan pystyyn uunin eteen. Sitten Kaisa vitsakytkysineen ja vaatteet nurin päällä rupesi puskeutumaan uuniin, vaikka Vappu-Juho, pohakkamies, sanoi: »Älä koita, et sinä mahu!» Mutta Kaisa mahtui ja kävi uunissa kaksi kertaa pää edellä ja kolmannen jalat edellä. Siitä muori vielä hönttyytti uuniluudan navettaan ja palasi sieltä vaatteet oikein käännettyinä. Ja lehmä tuli kotiin, vaikka Vappu-Juho sanoi: »Älä niin kiirettä pane, se kuolee!» Vain kahdesta nisästä oli maito loppunut, kun lehmä oli kaksi yötä ollut metsänväen hallussa.

Mutta kaikkein parasta oli, kun päästiin *kirkonkelloa* soittamaan. Sillä niin kauas kuin kirkonkellon kumahteleminen kuului, oli sen

valta niin kova, että metsän täytyi antaa kätkönsä ilmi. Tyynellä ilmalla kellon ääni kuuluikin kauas. Oli vielä hyvä luvata jo etukäteen, jos lehmä löytyy, tehdä sen maidosta iso juusto köyhille ja puutteellisille ihmisille.

Mutta kun karja sai rauhassa kulkea päiväkunnissaan suurissa erämaissa, se illalla tyytyväisenä, maitoleilit pullollaan ammuen astella kelkutteli tanhuaa pitkin karjapihalle. Siellä emäntä apulaisineen oli kohta vastassa. Vanha tummu oli pellon pyörtäneiltä käynyt riipimässä lehtiä ja hyvänmakuisia ruohoja, *riipeitä* ja *ottosia*, koko korillisen. Niitä karja sai tuliaisiksi, sai vielä juotavaakin. Hyvillä mielin ynähdellen lehmät potkimatta seisoiivat ja laskivat maitoa lypsäjän kiuluun, niin että sohisi ja vaahtosi vain.

Melkein rannattomat olivat metsäperäläisten karjanlaitumet, mäntykankaita, korpia ja lehtimetsiä, rämäköitä ja nevoja loppumattomiin. Ja ne tuottivat elatusta karjalle. Mutta vanhat halmeahot ja palokankaat kasvoivat kaikkein parhaiten. Ne lykkäsivät rehevää ruohoa, joka oli mieluista syödä ja herutti paljon väkevää maitoa. Siitäpä metsäperäläinen monta kertaa pisti suuret erämaansa tuleen, että saisi yhä parempia karjamaita. Suuria aarniometsiä ukot vain turahduttelivat palamaan, niin että koko sydänmaat roihusivat, ja savua oli koko metsäperä niin täynnä, ettei aurinkoa näkynyt kuin joskus vain, ruskeana ammeenpohjana silloinkin. Tämä kyllä kannatti. Poro työnsi kohta paksua heinää, ja tuhka levisi tuulen matkassa kauas nevoillekin, niin että nekin kasvoivat kuin kylväjän kourasta. Lehmät söivät, tulivat täysinä kotiin ja lypsivät että pohisi.

Mutta sitten, kun metsät merkittiin kruunun omiksi, ei enää ollutkaan hyvä turahdutella kankaita tuleen. Siitä saattoi helposti joutua lakitupaan tuomarin pöydän ääreen selvittelemään metsäretkiään. Mutta sittenkin aina silloin tällöin joku kangas kurahti palamaan, mistä sitten lienee kulo syttynyt, vaikkapa jonkin huolimattoman paimenen tai kalamiehen nuotiosta. Sinne heti koko kylän väki komennettiin sammuttamaan. Mutta eiväthän tottumattomat metsäturat oikein osanneet ajaa kuloa tukehduksiin. Koivu-tuhvakin oli niin tökerö, että sai tuohivirsuihinsa tulen ja sitten hätäpäissään lähti huutaen laukkomaan pitkin kuivaa kanervikkoja. Siitä kulo kulki tuhvan tulisissa askelissa yhä kauemmaksi.

Sattui taas niinkin, että kaukana Ullavalla metsä pelmahti palamaan kuumana heinäkuun päivänä. Saivat halsuaiset sen kuulla ja saarna-

sivat sitä koko pyhäpäivän, Tahnu-Alexi parhaana miehenä, pauhaten:

— Lähtekää, hyvät miehet, varomaan, ettei meidän saurat ja kylät pala . . . kun Ullavalta kuuluu tulevan kova vahingonvalkia.

Halsualaiset toki lähtivät miehissä ja tekivät suuren vastavalkean, ettei vain Ullavan suuri kulo pääsisi kärventämään heidän kyliään ja kalliita saurojaan. Miehet pistelivät tulta, minkä ennättivät, ja naiset ajelivat elukoita metsästä kotiin. Ja kokonainen sydänmaa korventui Perhon rajoille asti.

Kuulivat Perhon ukotkin Ullavan ja Halsuan kamalasta metsäpalosta, ja siitä jo kavahtivat kantapäilleen. Saarnasivat hekin pyhäpäivän, Raatari-Kustu ja Kivikankaan tura pitäen parasta puhevaltaa:

— Koko Perhon seurakunnan pitää mennä valkiaa sammuttamaan Ahvenlampille . . . kun Halsualta ja Ullavalta kuuluu tulevan kova vahingonvalkia.

Suuri perhosten joukko riensi Ahvenlammelle valkeanhätään. Eihän siellä näkynyt savuakaan, mutta kohta näkyi, kun miehet alkoivat kuokkia nevaa ja kylvää tulta, ettei vain Halsuan kulo pääsisi kyliä ja heinäpieleksiä tuhoamaan. Hosui siellä vanha Risu-Penna sytytellen kanervikkoja, ja avojalkainen Töyrsuon Anterus siellä ahkerana kyökytti, niinkuin moni muukin, mutta Hookonan Matti paineli pian takaisin kotiin paneskellen:

— Hullu kun ma lähinkään . . . Kellokoskelaisille ja kivikan-kaalaisille ilman vain sain tehdä karjanlaitumia.

Saivat kylät karjanlaitumia. Takamaat korventuivat Kanalan kyliä ja Halsuan rajoja myöten. Eikä korkea kruunu mahtanut mitään, kun viisaat ja varovaiset ukot olivat vain polttaneet vastavalkeaa varjellakseen omaansa Halsuan ja Ullavan suurelta kulolta.

Joka kesä joku kangasmännikkö riehahti ilmiliikkeihin. Simo-ahonharju paloi, niin että humisi, ja monet luulivat, että siellä vanha Juha-tuhva oli tuhraillut. Kuusjärven ukko joutui tuomarin eteen selvittelemään suuren takametsänsä paloa. Äijä kyllä sanoi sammuttaneensa nuotion aivan tarkoin, viskellen kekäleet toisen sinne, toisen tänne ja vielä porotkin potkien perään. Heima-ukko-vainaja päästi sydänmaat palamaan ja sai siitä kylän emänniltä voita, leiviskän talosta, niin että siinä joutilalle miehelle oli talveksi evästä.

Tialan Kinniän 89-vuotias tummu tulossa
ottosilta. Siv. 142.

Tialan Kinniän karjatanhuaa. Siv. 143.

Suomenselän mäkimaita, Kyyjärven ja Perhon rajaseutuja. Siv. 147.

Vanhaa palomaata Kyyjärven ja Perhon rajoilla. Siv. 149.

Kivijärven Risumäen ukko aidanpanossa. Siv. 149.

»Ojat kahta suuremmiks' loi Paavo.» Perholainen ojittamassa Kokkonevaa.
Siv. 151.

Möttösen kyläläiset raivaavat maata talkoosilla. Siv. 151.

Öinen sumu nousee Suomenselän nevoille. Siv. 156.

Saattoikin Heima sanoa, kun synkkä savu rupesi kankaalta nousemaan:

— Kyllä voita tulee! Kohta lähtee toinenkin leiviskä.

Entinen Saunakosken tuhva tuikkasi kruununmetsään tullen, juoksi kotiin ja pani maata. Kysyi tuhva sitten vähän ajan päästä tummulta:

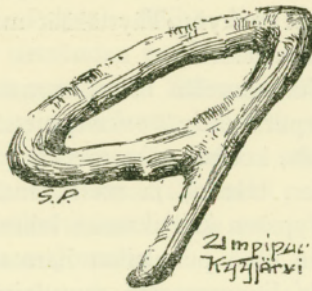
— Näkyykö mittää?

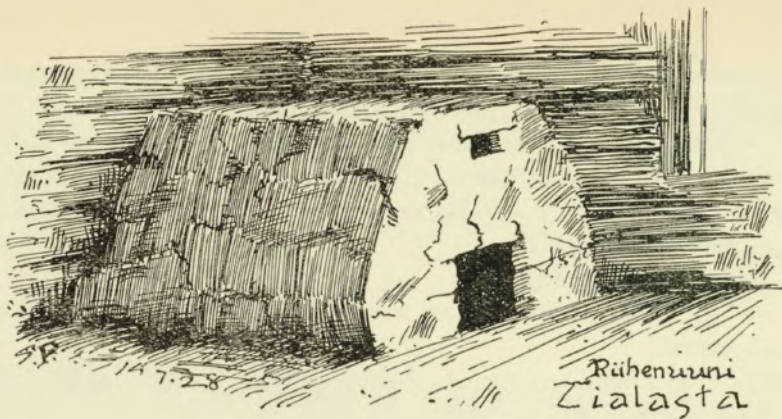
— Ei näy! tummu todisti.

— No, mikäs sammakko on, kun ei rupea näkymään, äijä äkäisenä manaili.

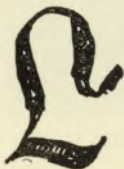
Mutta jo aamulla rojotti takamaiden harjalla musta ja paksu savupatsas, paisuen hetki hetkeltä yhä leveämmäksi. Saunakosken ukko katseli sitä hyvillään ja puheli:

— Jopahan näkyy! Mitä oikeutta ruunulla on enemmän kuin toisellakaan . . . Kun sellaiset lait ja paperit pannaan, ettei saisi karjansa laitumia parantaa . . . Mutta minä parannan!

HALME, PELTO JA KYTÖ

eveä leipäpöytä, kalapöytä kapeampi, oli sanottu jo vanhoille erämaalaisille, ja ankara elämä oli opettanut heille myös suuren käskyn: »Täyttäkää maata ja tehkää se teille alammaiseksi!»

Vanha Suomenselän mies seurasi edesmenneitten isien jälkiä, möyri maata ja puristi leipää omasta metsäperästään. Maa tuotti jumalanviljaa täälläkin, koukojen kotiperillä, vaikka kontio lähinaapurina vihelteli aidan takana, ja metsänemäntä kiulu kainalossa kuljeskeli kankailla lypsäen kristikansan lemmiä, ja nevojen mustat rimmet keskikesänkin öinä puhalsivat harmaata huurua.

Kaskeamalla kaikki Suomenselän seutulaiset, niinkuin muutkin erämaiden asukkaat, ennen ottivat pellonviljansa, ja paloina haikusivat kesäisin kaikki ahot niin pitkälle kuin metsien valtakuntaa ulottui. Kova Kotilainen korventeli Kivijärven ympäristöjä, rikas Pölkki porosi Kyyjärven ahoja, suuri Suohokka savusteli Karstulassa Alajärven rajamaita, ja Keisalan ukko kärventeli Soinissa Kuninkaanjoen mäkirantoja, kuulu Kangashäkki kaatoi kaskea kaukana Laukaan äärillä, ja Esko Tiainen paahtoi Salamajärven perämetsiä. Halsuan nevojen takana haikusivat Karvosen äijän kasket, ja Lestin rantamaita raatoivat Hiienniemen tura ja iso Tuikka. Kaikki he olivat isoja-rikkaita ja erämaiden valtamiehiä, Suohokkakin niin mahtava, että emäntä uskalsi kehahdella talonsa vankkumatonta rikkautta:

»Mikäpä sen vuoren vierittää,
ja pajupensaat juurii?»

Savu nousi köyhän Perhon perämetsistäkin, vaikkei siellä entiseenkään aikaan asunut näin suuria mahtimiehiä. Vanhat maakirjat mainitsevat, että jo 1585 Kokkolan pitäjän perukoilla asusti ja kaskimaita savustellen säilytti henkeään seitsemän uudiseläjää. Mutta pikkuisia lienevät olleet miesparkojen halmeet, koska he maksoivat veronsa vain voilla, suorittaen sitä yhteensä 14 leiviskää. Vähän myöhemmin — kamalat nälkävuodet olivat ajaneet yli maan—1620 sanotaan, että »Okskäskiby»ssä asustaa seitsemän kurjaa korpelaista, jotka äärimmäisessä köyhyydessään voivat saada kokoon vain yhden manttaalin veron, joskin he vastedes saattaisivat suorittaa veroa puolestatoista. Mutta jo 1633 »Peräby»n seitsemän asukasta kykenee korkealle kruunulle antamaan hiukan viljaakin. Suuria ei suinkaan köyhiltä metsäkyöpeleiltä herunut, jokunen leiviskä voita ja kalaa, vähän heiniä ja päivätöitä, hiukan rahapenninkejä sekä muutamia leivisköitä viljaa. Paljonko heiltä olisi liennyt, seitsemältä erämaan körriltä, jotka tietömien penikulmien takana tietämättöminä möyriivät. Silloin kun valtakunta Saksanmaalla tappeli paavilaisten kanssa Lutheeruksen opin puolesta, niin että maailma savusi, nämä metsien körrit tappelivat henkensä puolesta erämaata vastaan savustaen metsiä ja savustaen asuinpirttiään sekä peläten ja palvoen metsien kummituisia ja väkeviä haltioita ja suuria noitia enemmän kuin kirkon ja Lutheeruksen Jumalaa.

Vuosisatoja perämetsien ukot höyrähdyttelivät erämaitaan ja saivat oman korven leipää kapealle kalapöydälleen. Vanhimmat metsänäijät vieläkin kaikkialla muistelevat muinaista merkillistä aikaa, jolloin valkoinen jumalanvilja kasvatettiin mustassa palomäessä, metsän ja maan väkevässä porossa. Ei siitäkään toki leipä leikiten lähtenyt, vain miehen kovalla työllä ja uskolla, kesän lämpöisellä ja Jumalan hyvillä ilmoilla.

Toukoviljaansa, ohraa, varten ylämaan mies hakkasi *kasken* hyvälle lepikköaholle. Heinäkuussa lepikkö kaadettiin, ja alakuu oli paras aika, ettei kaski kovin pian ottaisi vesaa. Koko metsistö lyötiin maahan ja jätettiin semmoisenaan lepäämään seuraavaan kesään. Mutta talvella vedätettiin aholle kankaalta *seunapölkkyjä*, isoja kuivia kelo-honkia kolme aina kohtaansa. Kymmenkuntakin sellaista *roviota*

voitiin ajaa samaan kaskeeseen. Seunapölkyt olivat tarpeellisia apulaisia lepikkökaskessa, sillä mustalehtiset, tuoreenhenkiset lepät eivät omin neuvoin jaksaneet pitää palomaata tulella. Keväällä kun lumi oli sulanut, karsittiin oksat puista irti, niin että koko aho tuli sileäksi. Ja taas heti kun maat olivat kuivaneet ja lepäävät lepätkin kuivaneet, pistettiin tuli ryteikköön. Savuten ja käristen leppäinen maa paloi, mutta parhaiten paloivat tervaiset seunapölkyt. Ne ihan tulisina hehkuivat työntäen mustaa tervasavua. Pitkävartisilla rautakoukkuisilla *vangoilla* vieriteltiin palavia seunoja yli käryävän maan, ja näin *viertämällä* saatiin koko aho korvennetuksi. Nokisina ja mustina siinä miehet ja naiset rautakoukkuineen kyökyttivät tulella ja savussa. Päivä paahtoi, rovio poltti kuin pätsi, ja kitkerä savu kirveli silmiä ollen oikein hengenkulun tukehduttua. Monesti yritti riehuva valkea rynnätä metsäänkin, mutta kun vanhat tietoukot tekivät tempunsa, tulen täytyi pysyä alallaan. Kukkopuron äijä veti ukonkivellä piirin kaskan ympäritse, ja Kinnulan tura kiersi kolmesti paloahon ja sanoi:

»Valkian pitää pysyä sen sisällä,
jonka minä kiertänyt olen».

Sitten palomaa kyntää törhittiin puisella auralla, kylvettiin siemen ja karhittiin oksaisista kuusenpuolikkaista vitsastetulla *selkäkarhilla*, joka satajalkaisena kulki karhoten pitkin poromaata, ja saunamäkeläisiltä sai nimen *satiaskarhi*. Mutta jos oli sattunut niin kehnosti, että oli *käki paskannut* isännän, niin hänestä ei ollut minkään kylväjäksi. Miesparka oli silloin aivan menettänyt kylvönnensa, ja hänen kouransa heittäjä vilja kasvoi kovin huonosti. Perhon Haasiosalmen ukon täytyi lähteä etsimään kylvömiestä Kinnulasta, ja Tialan Väli-pakan tura, vaikka hän joka aamu heti herättyään haukkasi *käen murenen*, kuuli sittenkin suuruksittomaan suuhun käen ensi kukkumisen ja joutui käen pilaamaksi. Surkeuttaan itkien ukkoparka meni pyytämään naapurin isäntää halmeensa kylväjäksi. Tura-pahanen ei tiennyt, minkä saunamäkeläinen, että pilaus olisi paennut, jos olisi heti mennyt puraisemaan tuoretta puuta. Puu kyllä olisi siitä kuivanut, mutta mitäpä siitä.

Siemen oli saatu lepikköahon multiin. Ja kohta ohra nosti viheriän oraansa kantoisesta mustasta kynnöksestä, kasvoi kauniisti ja tuli tupelle, näytti pitkät hiuksensa ja teki tähkänsä *kanttipäiseksi*, kuu-delle taholle.

Parhaan *ruiskasken* erämaalainen hakkasi partaiseen näreikköön, jossa pehmeä sammal peitti maata. Syksypuoleen elokuulla oli parasta iskeä närepuu pitkälleen, ettei havuneulanen enää putoaisi pois, vaan jäisi oksaan hyväksi tulen virikkeeksi. Aika isoja kaskia ukot kaatoivat, joskus niinkin suuria, että voitiin kylvää kolmatta tynnyriä. Keväällä ruiskaskikin karsittiin, mutta vasta heinäkuussa poltettiin, ja kuiva havurytö paloi kuin tappurakuontalo ilman seunapölkkyjä ja viertämisiä. Polttajat vain saivat varoa, ettei valkea rynnännyt korpeen.

Heti palon jälkeen kaski kynnettiin ja kylvettiin ruis. Harvaan sai halmerukiin heittää. »Viisi jyvää hevosen askeleeseen», oli vanhojen ukkojen määrä. Ja kun *halme* sai rauhassa tehdä parhaansa, ja Jumala antoi sadetta ja päiväpaistetta, ruis nousi että tohisi, pelmuutti parhaana kesäaikana tähkiään, niin että koko aho oli suurena savukenttänä. Jyvä tuli verille ja valmiiksi monesti niin aikaisin, että jo heinäkuussa voitiin mennä metsäaholle sirppi kourassa. Ko-meita *kuhiloita* kohosi kantoiselle kentälle, ja jyvät olivat suuria ja raskaita. Itse metsien koukokin saattoi niihin mielistyä. Oli joskus nähty, kun kontio jo kypsymisaikana kävi halmeessa ruista appamassa. Niinkuin vanha karvainen äijänköriläs, kontio seisoa kojotti laihon laidassa kahmaisten tuon tuostakin koko sylinsä täyteen tähkäpäitä ja sitten niitä ahnaasti tukkien nykeröön turpaansa.

Kuhilailta koottiin elot *aumoihin* ja vasta talvella, jos halme oli kaukana sydänmaalla, voitiin korvenviljat ajaa kotiin puitaviksi. Aumansa osasi isäntä kyllä varata, etteivät hiiret sitä hakanneet. Saunamäkeläinen otti käsin koskematta hampaisiinsa kiven, kiersi kolme kertaa aumansijan ympäritse ja pudotti kiven pohjapuiden väliin sanoen:

»Syö, hiiri, tuota,
älä minun eloanil!»

Kun sitten pohjapuille rakennettiin auma, hiiri ei siihen koskenut.

Viljaiset keot kyhjöttivät korven yksinäisellä sänkisellä palomaalla, ja ympäri ahon oli rakennettu kaskimaan *teloista* nokinen aita. Isoisten ahoilla aumat saattoivat pysyä yli talvenkin. Rikkaiden Karstulan ja Kivijärven halmeäjien metsäaitauksissa nähtiin joskus vanhoja, aivan mustia ja *aijastuneita* viljakekoja. Heidän taloissaan ei nälkä asunut.

Metsiä vanha erämaalainen osasi kaataa ja savustaa, mutta hänen *peltonsa* olivat kovin pienet. Vetelin kirkon »historiakirjassa» mainitaan 1753, että veteliläiset — joihin perhoset ja halsuaiset luettiin — ovat ruvenneet »vähitellen raivaamaan peltoja ja niittyjä, joka viljelys nykyään yhä lisääntyy». Varsin vähäiset kyllä olivat perämetsien raivaukset vielä paljoa myöhemminkin. Perhon papereissa sanotaan 1810 koko kappelissa olevan raivattua maata vain 130 tynnyrinalaa ja siitä puolet kylvössä. Vain pikkuruisina tilkkuina pellot olivat metsätalon ympärillä, leipämaan pälvi siellä, toinen täällä ahonlaidassa, monesti pitkä kivikasa vieressä vartijana. Edesmenneet ukot olivat niitä polvi polvelta nälissään raataneet tilkkupahasen toisensa perästä, kanniskelleet kiviä kasoihin, niin että veri sormista tiukkui. Muinaisten raatajaraukkojen ankaria päiviä kivikasat ja pitkät kiviset aidat vain enää muistelevat. Monet pellot pysyivät tekijänsä ja viljelijänsä nimissä vielä senkin jälkeen, kun omistaja oli jo aikoja jättänyt maallisen aherruksensa. Tialankylän mailla on *Ollinpelto*, jonka tekijästä ei enää kukaan tiedä mitään. Hookonan ukot kyntävät entisturien peltotilkkuja, sellaisia kuin *Antinketo*, *Mikonpelto*, *Simonpelto*, *Leskenpelto* ja *Vasamäen pelto*, *Aho-Aapan sarat* ja *Seksmannin pellot*.

Ruis ja *ohra* olivat ylimaalaisen vanhat pellonviljat. Rukiin hän kylvi leipänsä tarpeiksi, ohrasta hän keitti puuroa ja muttia, leipoi myös rieskaa sekä monesti pani lisäainetta jokapäiväiseen leipäänkin. Rukiin ja ohran mukaan yliperäläinen järjesti peltojensa kolmivuotiset viljelysvuorot siementäen *kesantonsa* aina rukiilla, kylväen rukiin jälkeen ohran ja ohralta heittäen pellon taas kesantoon. Kaksi *toukkoa* köyhä maa vain jaksoi tuottaa, ja sitten sen taas piti saada levähtää kesäkausi. Mutta ketoon, heinämaiksi, pienet peltotilkut eivät joutaneet, eikä ketoon laskettuja peltoja erämaan mies huonoilla aseillaan enää olisi saanutkaan pehmitetyksi muuten kuin kuokkimalla. Laihtuneen kesantopellon metsäperäläinen lannoitti niin hyvästi, että se samalla höystämisellä tuotti vielä ohrankin. Navetta, talli ja tunkio olivat parhaat pellon parannuspaikat. Navettaan tuotiin vielä metsänvoimaa, *hakoja*, kuivikkeiksi. Vanhojen turien ja pojankelterien, akkojen ja tyttökenttojenkin talvikautisena työnä oli seisoa *hakoränkyn* ääressä *hakorauvalla* napsimassa kuormittain havuja silpuiksi. Vedätettiin tunkioon sonnanjatkoksi muutakin metsäntörkyä, muurahaispesää, turvetta ja sammalta. Talvella rakenneltiin

kesantopellolle tunkioita kuin suuria kusiaispesiä, ajaen kolmeen kertaan kolmet kerrokset lantaa, mutaa ja silputtuja hakoja. Ne kun kesällä pengottiin pitkin kesantoa ja kotitunkiosta tuotiin lisää, saatoi ruis siitä ottaa voimaa.

Kauraa vanha yliperä ei viljellyt. Se joutui tänne vasta aikojen kuluttua. Mutta *nauris* oli ikivanha tuttava, nähty jo ennenkuin perunasta tiedettiin mitään. Naurista metsien kansa piti parhaana herkkunaan aina siksi, kunnes oppi kasvattamaan *peruja*, jotka vähitellen veivät vanhalta kaskiporon kasvatilta kokonaan suuvuoron. Peruna sai sijänsä kesantomaassa ohran jälkimiehenä. *Pellavat* ja *hamputkin* kasvoivat metsäperäläisen pellossa saaden joka kesä pienen tilkun kesantomaan laidasta.

Uskalsi metsien mies viimein astella aseineen vetelän nevan laitaan räpäimään veto-ojaa sekä suuria sarkaojia. Kuokkien hän sitten otti nevan hereille, ja kun märkä mätäs oli kuivanut, ukko kurahdutti tuleen koko nevasarat ja kylvi *kytömaahansa* rukiin. Sitten hän taas kynti kytönsä, poltti poroksi pinnan ja kylvi rukiin, ja taas kynti, poltti ja kylvi rukiin, kylvi sitten jo kerran kauran, kun kytö ei enää oikein jaksanut lykätä ruista. Kytösteli ja kyntää töhri sekä savusteli ukko yhä nevasarkojansa ja otti kauraa. Mutta lopulta kytömaa tykkäänään kyllästyi myös kauraan ja rupesi omin päinsä kasvattamaan kastelatvaa sekä muuta heinää. Tuskastui kytö viimein heinäänkin ja rupesi äijälle lykkäämään koko saran leveydeltä sudensammalta ja kurjenruista. Silloin ukkokin kyllästyi, kuokki kytönsä nurin, kaivoi ojat auki ja alkoi taas uuden polttokauden, saaden ruista, kauraa ja heinää sekä lopuksi sudensammalta, kunnes kytöpahanen ei enää osannut muuta antaakaan kuin sammalta.

Monilla entisukoilla oli jo suurenlaiset kytömaat ja polttokeinit. Mutta sitten vasta aikojen kuluttua opittiin Maakunnan miehiltä suuri ja satoisa savenajo, joka pani syrjään vanhat savustamiset.

Monesti entinen, aina yksituumaisena ahertava metsäkylien kansa ryhtyi kovan korven ja nevan myllerrykseen oikein joukkovoimalla. Maan isäntä vain lähetti kutsuja: »Jos tulisitte auttamaan... meillä on talkookset». Tuli silloin kuokkamiestä, kirveskouraa ja lapionkantajaa, tuli poikasia ja vaimoisiakin henkiä kuokkineen, lapioineen. Kohta korpi ryskyi ja räiskyi, kun talkookansa siellä kilvaten heilutti asetta. Pitkänä rivinä siinä rynnättiin korpea vastaan rinnan sekä mies että nainen, vanha akka ja nuori tyttökin yhtä rotevana

käyttäen kuokkaansa. Väkivoimalla väännettiin kannot suorastaan maasta ylös, ja sarkoja syntyi kovaankin ryteikköön. Savu vain nousi työmaalta, kun tuli kulki edellä kärventäen korpea.

Talkooksilla ylimaan mies usein korjasi viljansakin, lennättäen vain sanan, ja koko kylä kokoontui leikkuupellolle. Siinä kyllä sirpit liukkuivat, ja pelto oli kirjavana kansaa, joka yhtä mittaa kumartui ja nousi, leikkasi viljaa ja teki sitomia. Laihon laita pakeni nopeasti, ja kuhilaita syntyi pitkä rivit. Leikkuumiehet olivat iloisia ja pellon isäntä tyytyväinen. Annettiin talossa talkooväelle ruokaa ja juomaa, annettiin hyvät ryypyt, ja kaiken lopuksi saatiin illalla tanssia.

Leikatut ohrat metsäperäläinen siteli *nikuleihin*, kuusin *läpein* samaan kiertositeeseen, ja rakensi seitsemästä nikulista kuhilaan, mutta rukiit hän satoi *lyhteisiin* pannen niitä viisitoista kuhilaaseen. Kun *summamies* pääsi leikkuupellolle, hän sai kiskoa ruiskapasta kymmenen kuhilasta, ja lyhteiden piti olla oikeaa käsialaa: yhdeksän tuumaa siteen kohdalta lävitse. Joskus ajautui leikkuumies toisen kiertämään *saareen* ja silloin piti huudella hänelle pelastajaa. Hätäntyty joku katkaisemaan kesäviljojen viimeiset korret, saaden siitä koko elämänsä penkoa *kätkytpahnoja* taikka joutuen *isoksi syömäriksi*. Mutta kun sattui *siikanen* menemään kurkkuun tai silmään täytyi sanoa:

»Siikanen sinun nimesi,
pihanrikka, pellonrikka,
kupu kultainen orava,
hyvin teit, kun menit,
paremmin vielä, kun palasit.
Suurvuori vieressäs,
synkkä salo eissäs,
pellon päällinen jumala».

Ja leikkuutyön loputtua piti sirpit viedä emännän kaulaan. Siitä emäntä hyvillään keitti väelleen puolukoista ja ruisjauhoista taikka survotuista ohraryyneistä hyvän *sirppipuuron*.

Joutui riihenpuinti, ja korprien raataja sai leipä- ja puuroviljaa, minkä pelto antoi. *Varttoilla* hän vanhaan tapaan puida kolkutteli, *lattian* aina kerrallaan, ja käsin hän vain *viskaimella* heitellen puhdisti viljansa *ruumenista* ja *kaleista*, sitten vielä *käsi-pohtimella* tuuletelti pölyn pois. Jo aikaisin aamulla talonväki meni *riihelle*, ja niin aikaisin iltapäivällä joutui valmiiksi, että vielä ennätti käydä

raunioille marjailemaan. Uutisia riiheen pannessaan Lestin ukko teki kolmen lepän kolmesta oksasta yhdeksäisen vastan ja sillä lakaisi riihensä, ettei siihen kateen pilaus pystyisi, ja viimeisen riihen hän heitti *tomuttamatta* seuraavaan uutiseen. Saunamäen ukko jätti viimeisen riihen parsille *nikulin puimatta*, etteivät viljat menisi siemenkatoon.

Lopuksi pidettiin *parttenkoliaiset*. Isäntä haki arkustaan mustan pullon, ison *rapamahan*, josta kulahdutti hyvän ryyppyn joka miehelle ja naiselle ja pikku tirahduksen lapsillekin. *Tomuryypyksi* leskiset sitä sanoivat, ja sitten hyvillään repivät toisiltaan rumat riihi-vaatteet risoiksi. Ja tämä oli vanhasta turasta hyvin mieluista.

Ja jos Jumala oli antanut jonkinlaisen vuoden, oli eloa erämaalaisen aitassa ainakin niin paljon, että elämisen alkuun päästiin. Parhaina vuosina mahtitalojen aitan hinkalot ja leukalaarit täytyivät kullaa myöten. Mehtä-Poranen täytti viljalla vielä vanhan tuhvan tekemän tavattoman ammeenkin, johon mahtui seitsemän tynnyriä.

Mutta niin oli kuin saunamäkeläinen sanoi:

»Kaikilla syksyllä kyllä-kyllä,
mutta keväällä ja uutisen eellä kellä-kellä».

Kevättalvella jo monen aitanlaarit kolisivat tyhjyyttään. Talvenselkä oli liian pitkä, ja uutinen kovin kaukana, aitanlaari oli varsin pieni, ja lapsilla oli suuri vatsa. Leipää, puuroa ja muttia tarvittiin paljon. Ja ylimaalainen sai lähteä Maakuntaan ajelemaan, ellei rুমia Maakunnan miehiä ruvennut tulemaan raskaine ruiskuormineen. Moni Suomenselän mies kävi kevättalvella viljanostossa, Perhon Peltokankaan emäntäkin ajoi Lapualle asti, osti viljaa, käytti heti myllyssä ja tuli valmista jauhokuormaa ajellen kotiin. Näin metsäperän mies aina keinotteli joukkonsa kesään ja uutiseen asti, jolloin jo taas hetkiseksi helpoitti. Vanhat saunamäkeläiset olivat opettaneet, että toiselle haasteltaessa oli aina

»Maantuloja vähennettävä,
karjanantia isonnettava».

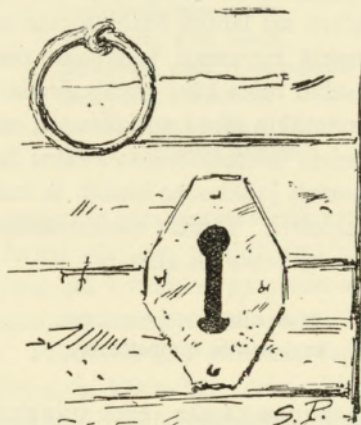
Tiesi moni sydänmaalainen tämän, eikä suinkaan liikoja isonnellut ei vähennellyt maantulojaan, eikä ollut syytäkään. Sillä maa tavallisesti ei antanut tarpeeksikaan.

Hyvin olisi vaikka jokainen metsäperäläinen tarvinnut *tontun* taikka *pirityisen*, joka muutamilla isoisilla rikkailla tiedettiin olevan. Tonttu, vanhan pikkuisen äijänkässykän haamussa taikka nilkkuna pikku tummuna, puikkelehti nurkissa ja kantoi ruista ynnä muuta viljaa rikkaammista paikoista kotiinsa, niin että leukalaarit olivat kukkuroillaan kullaan asti. Halsuan Hotakaisen ja Karvosen tontut ihan kilvaten lennättivät eloa housuissaankin ja joskus joutuivat keskenään tappelemaan, niin että housut halkesivat ja rukiita remahti maahan kokonainen tynnyri. Pirityinen, joka oli kuin sontiainen, taas hyrräsi isäntänsä lukolliseen arkkuun rahaa, niin ettei se talosta koskaan loppunut. Piti pirityistä kyllä palvoa, samoin tonttuakin, palvella ja ruokkia hyvästi voisilmä-puurolla, ettei olisi käynyt niin kuin Aholassa, jossa tonttu sai aihetta renkitoljanan ilkeyden johdosta lähteä pois koko talosta manaillen:

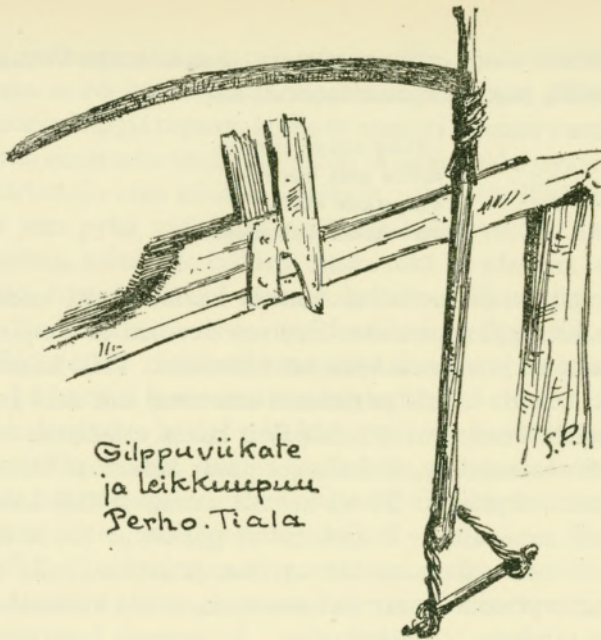
»Vehnäekin Venäjältä hain,
paskapuuro palkakseni keitettiin».

Maa ei antanut entiselle metsäperäläiselle liikoja jumalanviljoja, ja tonttuja oli vain harvoilla. Eipä ollut varsin ihme, että kaikkein köyhimmän perukan, Perhon, vanha tuhva päästyään kerran katselemaan Etelä-Suomen reheviä viljavainioita saattoi surullisin mielin huokaista:

— Voi, Herra Jumala, mistä min' olen kotoisin!

Möttösen
aitanovesta

Gilppuviihke
ja leikkupuuh
Perho. Tiala

»JA HALLA NÄLÄN TUSKAN TOI»

Metsäperäläisen perintömaa oli karua, pellonviljelys alkuperäistä, ja aidan takana puhalteli suuri kylmä neva. Samanlaista Jumalan rakentamaa köyhää viljelysseutua oli Lesti, Halsua, Perho, Kinnusten maa ja Kivijärvi sekä Alajärvi ja Soinikin. Perhon laaja erämaa oli köyhäin kirjoissa kyllä aina ensi lehdellä, ja on siinä ollut kautta aikojen. Jo 1608 mainitaan, että »Urkaskij By»n pellot ovat huonot ja hallan arat, ja 1621 luetteltaessa hallan tuhotöitä Kokkolan pitäjän mailla, sanotaan, että Ukskosken Siimon Pietarinpoika ei ole pellostaan saanut kerrassaan mitään, ei ohraa eikä ruista. Niinpä aina kävikin, että nälkävuosi ajaessaan Suomenselälle kulki Perhon ja Lestin kautta. Nämä köyhät neva-
maat aina ensiksi joutuivat puutteeseen, ja sitten toinen toisensa jälkeen koko yliperä. Hyvinäkään Herran vuosina täällä eivät kaikki päässeet oman pellon suuruksilla talven ylitse ja uutiseen asti, ja kun taas Jumala koetteli köyhää korpelaistaan huonolla vuodella, koko metsäperä kohta, muutamia isoisia lukuun ottamatta, asui puut-

teessa. Silloin moni erämaan raataja tunsi kamalan vieraan olevan taas liikkeellä, ja jo hengessä kauhtui, kun

»Nälkä näkyy tulevan,
meille päin menevän
olkipetkele olalla,
survokakku kainalossa».

Survokakun ja olkipetkeleen kamala haamu nousi usein metsäperäläisen harmaalle taivaalle. Suurien nevojen ja rimprien hallaisesta usvasta se jo viileinä kesäöinä hämmöitti. Vielä kaameampana se komotti koleina heinä- ja elokuun aamuina, kun maa kopisi kylmänä, vesilätäköissä ritisi jää, ja paksu kuura valkoisena kuolinverhona peitti maanruohot, ja hallaiset usvat kohosivat taivaalle kylmiksi pilventönkyröiksi. Se oli kamala aamu, ja tätä koko eilinen päivä jo oli aavistanut. Pohjoinen oli puhkunut kovin jäätävänä, vetäissyt viimein taivaanverhot syrjään ja sitten illalla henkeään pidättäen jäänyt odottamaan ja katsomaan, miten erämaalaisen elon käy. Kävi niinkuin oli tarkoituskin. Jo aamulla heti nähtiin, että elo oli mennyt. Viljasta tihkui vesi, perunain varret ja lehdet retkottivat mustina ja ruttuisina, ja surullinen kalmanhaju liikkui ilmassa. Kirkas aurinko kohosi taivaalle kuin ennenkin, katseli metsäperän surullista leipämaata ja kohosi yhä ylemmäksi. Se oli kyllä nähnyt samojen asiain toistuvan kerta kerralta miltei joka kesä. Karjankello kalahteli tanhualla, kun elukat lähtivät kylmille nevoilleen, ja niityltä, jonka notkojen varjoihin kuura oli paennut piileskelemään, kuului yksitoikkoinen viikatteen hiominen. Ja metsäperäläiset olivat tavallista harvapuheisempia.

Tämä oli erämaan raatajalle hyvin tuttu kokemus. Kyllä metsien mies tunsi harmaan hallan sekä hänen tapansa ja mielitekonsa, tiesi myös, mitä sitten seurasi. Halla haamuili edellä, ja perässä kulki petkelemies, survokakun kantaja. Monesti halla ennätti tänne jo ihan parhaimman mettumaarin aikana paleluttaen nousevan rukiin tuppeensa. *Tuppihallaksi* yli-perä oli tämän ristinyt. Mutta kaikkein pahimman työn teki *Jaakon halla*, joka vanhan Jaakon kanssa ajeli heinäkuussa tuhoten pehmeän, parhailaan valmistuvan jyvän. Yritti paha vielä jälkikorjausta elokuussa *Laurin hallana*, mutta silloin tavallisesti oli vilja jo niin varoissaan, ettei kylmä siihen kovin pystynyt. Perunanvarret sen sijaan saivat menonsa.

Kielteli sydänmaalainen lapsia tekemästä paljon väkkäroitä karta-nolle, koska se oli köyhtymisen merkki, kielteli hän sikiöitä kanta-masta tuoreita käpyjä tupaan, koska se ennusti huonoa vuotta. Mutta huono vuosi osasi tulla tänne ilmankin, ja ihmisrukka pysyi köyhänä, vaikkei kartanolla olisi ollut ainoatakaan väkkäriä. Kirkossa rukoi-tiin kyllä joka pyhä varjelusta vilulta ja kylmyydeltä, hedelmättö-mistä vuosista, nälästä ja kalliista ajasta sekä pyydettiin: »Kaunista vuodentulo hyvyydellä ja anna askelees tiukkua lihavuudesta!» Kaunisti Kaikkivaltias väliin vuodentulon hyvyydellään, saattoi erämaa ehkä joskus tiukkua lihavuudestakin, mutta useimmin tai-vaallinen Isä koetteli kansaansa kärsimyksillä.

Kaikkein kovimpia katoja sekä kärsimysten päiviä erämaan kansa sai kokea 1860-luvulla, jolloin seitsemän ankaraa, hedelmätöntä ajastaikaa ajaen toinen toisensa kintereillä vaelsi kautta koko maan. Silloin suuri köyhä metsäperä lopultakin yritti uupua hätäänsä, ja pienet pellot jäädä siemenen puutteessa mahoiksi. Vanhimmat tuhvat ja tummut tämän, parhaan nuoruutensa surkean ajan, vielä kyllä muistavat.

Jo 1861 tulla rymähti ensimmäinen kova vuosi. Juhannuksen tienoissa, kun ruis juuri oli päässyt tähälle, pakkaneen puraisi, niin että tähkä paleltui. Muutamat niittivät viljansa karjalle, mutta toi-set antoivat pellon vielä yrittää. Tuottikin maa hiukan eloa, ja metsä-perä pääsi jotenkuten talven toiselle puolelle. Mutta seuraava kesä, 1862, oli jo kamala. Silloin Suomenselän vierillä ei saatu juuri mi-tään. Kun Perhon Koivu-tuhva ahtoi riihensä ja pui, niin pohtimella koko panoksen saaliin kantoi tupaan, ja pohtimessa oli jumalanluo-mia rukiita, vaikka ne olivat kuin palaneita kuusenneuloja. Sattui seurakunnan lukkari olemaan talossa, ja Koivu-äijä tarjosi hänelle saatavistaan koko vuoden tulosta, mutta lukkari sanoi, että anna ennemmin vähän jauhoja, ei noilla mitään tee. Eikä Koivukoski toista kertaa yrittänyt sinä syksynä rukiitaan riihitä. Tuli niin kallis aika, ettei monessa talossa oman viljan takia tarvinnut pataa panna tulelle. Mutta mäntyä halla ei pannut. Petäjästä tehtiin leipää ja petäjästä tehtiin tervaa. Vedätettiin tervaa Kokkolaan ja saatiin vai-hettaa ruistynnyri tervatynnyrillä. Kun kolmitynnyrisen terva-kuorman kanssa jaksoi kaupunkiin, sai ajella taas kolmitynnyrisen ruiskuorman kanssa kotiin. Poltettiin myös paljon potaskaa, ja silläkin saatiin kaupungista elatusta.

Tuli taas suvi, ja erämaalainen kynti ja kylvi pienet peltotilkkinsa, uskoi kesään ja uskoi taivaalliseen Isään. Mutta suven matkassa vaelsi jälleen halla ja vei parhaan osan sekä samoin toisenakin kesänä 1864. Ja sitten taas tuli suvi ja tuli hallakin vieden parhaat, tuli vielä seuraavanakin vuonna 1866. Näлкäinen mies sai yhä nylkeä mäntyä, syödä pettua ja polttaa tervaa. Mutta erämaalais-rukka aina edelleenkin uskoi ja toivoi, kynti ja kylvi, odottaen joka kerta, kun kaunis kevät nousi, että Herra kaunistaisi vuodentulonkin.

Mutta metsien kansan kovien koettelemusten päivät eivät vielä-kään olleet lopussa. Saapui vuosi 1867. Seitsemättä ajastaikaa kiu-sattu korpelainen vartoi taas kevättä ja kesää. Mutta näytti lopulta käyvän niin kolkosti, ettei enää anneta kesääkään. Jo toukokuussa oli täällä sentään opittu yrittämään kylvöpellolle, vaikka oli huonokin vuosi ollut, mutta nyt vielä Erkinä hevoshanget peittivät maita, ja Urpona viitat piipottivat pystyssä järvien selällä. Vasta mettu-maarin aikoina aukenivat maat, niin että epäuskoon langennut ihmis-parka pääsi miltei toivottomalta näyttävään touontekoon. Uskottiin touot kylmän maan ja Jumalan haltuun, ja pelto nousi oraalle, han-gen alla talvehtinut ruiskin rupesi yrittämään, ja kansa eli jo toivossa. Mutta elokuun yönä nousi pakkane ja pani koko maan valkoiseen kuuraan. Siinä meni myöhästynyt elo, ja siinä meni usko ja toivokin. Koko metsäperän ruissato korjattiin yhtenä yönä, samoin melkein kaikki kevätviljat. Vain mäkikylien korkeista pelloista saatiin hiukan huonoja ohrankahuja, mutta perunat olivat kuin herneitä. Vanha nauris ei vain pelännyt pakkasta, sen leveä lehti pysyi vihantana ja poromullassa kasvoi komea juuri.

Nyt vasta nälänhaamu kaikkein kaameimpana irvisteli, ja alkoi erämaan kansan talvikautinen synkkä taistelu kurjasta elämästä. Mel-kein koko metsäperä kolisi tyhjänä pellonviljasta. Vain isot rikkaat tulivat hyvin toimeen. Heillä oli entisiä säästöjä, he monin miehin polttaa rymistivät tervaa ja potaskaa, ostivat kalliita rukiita ja elivät selvällä jumalanviljalla, jopa jotkut jaksoivat varata joulukseen kah-viakin sekä ohrista survottuja suurimoita. Mehtä-Poranenkin söi aivan selvää leipää.

Mutta monien muiden metsäperäläisten parhaana leipänä oli *pettäinen*. Pitkin talvea karhottiin koloraudalla männynkylkeä ja taas keväällä, kun kuori rupesi irtautumaan, nyljettiin petäjästä koko-naisia vuotia ja kannettiin kotiin, puhdistettiin, paahdettiin uunissa

ja vielä kuivattiin. Sitten kuoret survottiin *huumarossa* ja seulottiin hienot jauhot erilleen karkeista rouheista. Tehtiin leipää myös oljista. Silputtiin ohranolkia niinkuin elukoille, kuivattiin ja jauhattettiin myllyssä tai jauhettiin käsikivillä ja leivottiin *olkileipää* eli *silppuleipää*. Muutamat kaapivat nälissään kankailta *jäkälää*, muutamamat koettivat kuivata ja jauhaa *vesisammalta*, jotkut turvautuivat *kuusenluppoihin*, ja jotkut etsivät vatsansa täytteeksi *suolaheiniä*. Möksyn Linkkiläis-vainaja sotki leipäänsä *savea*, ja halsualainen jauhoi eläinten luita leipoen *luuleipää*, mutta se oli ilkeätä ja maistui manalaiselle. Hyvännäköinen leipä tuli rahkasammalesta, mutta nälkä ei siitä paljon parannut, ja olkileipä oli myös kaunista, mutta kaikkein huonointa. Se pakkautui ja kuivi suoliin, niin ettei tahtonut lähteä uloskaan muuta kuin veren kanssa, ja kun olkia jauhettaessa pärevalkean karsi sattui putoamaan jauhokasaan, koko leipävarat tomahtivat tuleen. Suolaheinästä nälkäinen sai hyvänlaista syötävää, mutta kaikkein parhainta oli vanhastaan koeteltu pettu, *parkkileipä*. Sen metsällinen pihkanmaku oli niin terveellistä, ettei petäjäisestä tullut sairaaksi. Jos metsäperäläinen oli niin varoissaan, että jaksoi sekoittaa jumalanviljasta leivänjuuren ja sitten vastata sen metsänviljalla ynnä lopuksi silittää rukiisella, sai hän sellaisen kakun, että saattoi syödä ja elää. Mutta *jäkäläleipä* oli elukkain ruokaa ja yritti ihmisen tappaa. Mutta kaikkea nälkäisen täytyi syödä, ja vaikka mies ahtoi vatsansa niin täyteen, että mahanahkaa pakotti, niin sittenkin aina kova nälkä ja syömisenhimo asui vatsassa.

Suurena apuna metsien kansalle oli karjanvilja. Sen turvin monet saivat silkan pettunsa ja silppuleivän syödyksi ja jakoivat keinoilla kevääseen. Ei karjalla eikä karjanviljalla ollutkaan katoa. Päinvastoin karja lypsi entistä paremmin, sillä olkina se sai syödä vihantana niitettyä pellonviljaa.

Mutta kaikilla ei ollut kylliksi karjanviljaakaan, ja heidän elämänsä oli kaikkein kurjinta. Vuosikausia huonosti ruokittu korpelainen ei lopulta enää pysynyt pystyssä pelkän petun ja olkileivän varassa, eikä muilla metsällisillä syötävillä. Moni köyhä metsien raataja, joka ikänsä oli koettanut pitää kotipälveänsä ihmisten kirjoissa, uupui ja joutui kirkonmultiin. Vanhat ja lapset sortuivat ensiksi, mutta monta meni parhaassa iässäänkin. Rotmon suuri Saara, joka aina oli miestä parempana miesten joukossa raatanut, sai leponsa uuden kevään koittaessa. Samoin kävi Saaran vahvan Anna-sisaren. Tus-

kin oli Saara päässyt vaivoistaan, kun jo tuli Annan vuoro. Kokoili eukko nälissään tallinsoimesta heinäkulmuja ja keitti niistä puuron, söi ja lähti kontti selässä kirkonkylästä etsimään apua. Mutta Jylhän taakse, Palokankaan laitaan konttiselkäinen Anna uupui. Siellä tien vieressä hän kevätpäivän paisteessa kontti päänalaisenaan makasi, kun Jylhän miehet palasivat kirkolta isäänsä hautaamasta. Kulmu-puuro viimeisenä eväänään Rotmon väkevä tytär oli sortunut kuin kurja kerjäläinen maantien viereen. Nälkä menetti Tialan Lampuodin syytinkivaarit, Aapan ja Jussin, vaikkahan talon eläketuhvia olivatkin. Jussi oli valmis jo maaliskuussa, mutta Aapa-raiska kesti kevääseen asti. Toukokuussa, kun kohta ruvettiin karjaa laskemaan laitumelle, vaari lähti lehmänkello kaulassa astelemaan kylille. Kukkopurolle saakka karjankelloa kantava laiha ukko laahusteli ja sieltä viimein sai tavarallaan vaihtaa pienen jauhotukun. Puuroa Aapa rupesti heti keittämään, ja siitä tuli vaariparan viimeinen ateria. Nälkään sortui Vipu-Samulin eukko ja kaksi lasta Saunamäen Puiratin korpimökillä, ja tämä oli niin surkeata, ettei Samuli, kova metsänkävijä, enää osannut itkeäkään. Lestin Lappiin kuoli vanha tura jauhopussi päänalaisenaan, Leskelän nälkäinen eukko näännyi metsään halkotarakan alle, ja ukko löydettiin kuolleena uunista. Näin väsähti köyhiä erämaalaisia, toinen siellä, toinen täällä. Mutta Vallingin Sipon tervapirtissä, Metelhaamin korvessa, yritettiin kaiken nälkäkurjuuden kidassa vain lisätä erämaan kärsivää joukkoa. Sipo oli ruokaa etsimässä, ja akka lapsineen elää kitisi tyhjässä pirtissä. Lapset kantoivat kylästä aidan tauksilta tyhjiksi kaluttuja luita, ja niitä metsämökissä päiväkausin keitettiin, otettiin padasta, jyrsitettiin ja imeskeltiin, hakattiin kirvespohjalla ja taas pantiin kiehumaan. Vaihteeksi jyrsitettiin ja kaavittiin vanhoja jauhoropeita, niin ettei niistä lopulta ollut paljon tuotakaan jäljellä. Kun luut ja tuohi-ropeet loppuivat, pirtti sai vielä neljä, viisi päivää mitään syömättä odotella, ennenkuin Sipo tulla kyökytti jauhopusseineen. Ovelta ukko jo kysyi:

— Onko täällä enää ketään hengissä?

— Ollaan täällä... ja on tullut vielä yksi lisääkin, eukko pimeästä saunanperästä kitisi. Ja äidin vieressä pirtin makuulavalla, ryysyjen seassa kirahteli pieni laiha ihmissielu, turhaan nilkoen emonsa näivettyntä rintaa, josta ei herunut tilkkaakaan.

Rukiisen ruskean vesivellin isä keitti nälkäiselle pirttiväelle, ja

Möttösen vanha tummu. Siv. 158.

Vallingin Aapa, Sipon poika,
tervapirtin kasvatti. Siv. 160.

Jylhän tummut muistelevat suurta kuolovuotta. Siv. 163.

Perhon Jängänharjun hautausmaata. Siv. 164.

Mökin isäntä ja emäntä kuokkivat uudismaata. Siv. 165.

Tialan Kinniän tytär pesee portaita. Siv. 169.

Jylhan pienet tyttäret istuvat takan reunalla
ja odottavat. Siv. 170.

Vimpelin kirkko. Siv. 172.

se oli siitä kaikkein parhainta herkkua. Antoi Sipo kurjalle kuopukselleenkin ruskeaa herkkuruokaa. Maitosarven hän täytti vellillä ja satoi sen suuhun karkeasta piikkosesta nisän, jota pieni saattoi imeä. Kaksi sarvea nälkäinen raukka sitä ahmi . . . mutta enempää hän ei tarvinnut. Pieni nälkävuoden sikiö, joka ei tuntenut elämästä muuta kuin kalvavan nälän, pääsi vaivoistaan saatuaan kerran sen tyydyttää.

Köyhässä tyhjässä erämaassa ei ollut ihmisrukilla paljon ansiomahdollisuuksia. Nuoret miehet saattoivat ruveta ruokapalkoillakin parempiosaiten rengeiksi. Möttösen ukkoa palveli kolme renkiä kaksi kuukautta. Mutta kun isännällä ei enää ollut antaa työtä eikä ruokaa, täytyi rengit panna pois, ja itku miesparoilta pääsi. Nälkäinen Jängän ukko taas markan maksusta latoi Möttösen suuren tervahaudan. Pikkuruisen jauhoja mies sai markallaan, niin että saattoi suurustaa petäjaisensä ja pysyä hengissä ne päivät, mitkä latomien kesti.

Laitettiin hätääntyneille erämaalaisille sentään hiukan ansiotyötäkin, nälkäisten työtä jauhopalkoilla. Niinpä Halsualla tehtiin koko joukolla Kanasen tietä, ja Lestin ja Perhon rajoilla kapuloitiin Valvatin nevapolkua. Yrttikosken ja Hirvikosken välistä Perhonjokea oikaistiin ja kaivettiin iso kanava niemen poikki, Kanavasaaren ohitse. Jokityötä tehdä rähjättiin pitkin talvea kolmisen kuukautta, ja leivätön kansa naisista ja lapsista alkaen sai siinä ahertaa, miehet saaden puolitoista naulaa päivässä, naiset naulan, lapset puoli. Keväällä, kun jauhoja vielä riitti, tasoiteltiin Jängänharjun hautausmaata, ja kun siinä oli aikansa kyökytelty, niin kaiken loppuksi keitettiin työkansalle oikein ison talon puuro. Tuotiin tavaton muuripata, ja koko jauhomatto tomahdutettiin siihen. Puuroa tuli, niin että kaikki saivat kerrankin kyllikseen. Taloista lainattiin viilihulikoita, taikinaruuhia ja muita päkkinöitä puurokupeiksi, ja lusikkalastasia miehet vuoleksivat seipäistä ja aidanvitsaksista. Siltään vain kastikkeetta keittoa ahmittiin, vaikkei se ennättänyt edes oikein kypsyäkään.

Mutta monet ihmiset, jotka olivat niin *jalkavia*, että kykenivät liikkumaan, heittivät koko nälkäisen korven ja lähtivät etsimään parempiosaisia paikkoja, toiset ajautuen hyväksi mainittuun Maa-kuntaan, toiset taas kulkien viljavaksi sanottuun Savonmaahan ja Karjalaan. Nuoret astelivat työtä ja palvelusta etsimään, vanhat ja

lapset taas kysymään *kylänpalasta*. Rautalammelle, Kangasniemelle, Leppävirralle, Kuopioon ja Viipuriin asti monen etsintämatka ulottui. Kukkopuron tytär-pari sekä Kivelän Heikki ja Kaisa, kaikki alle 20-vuotiaita, lähtivät Savo kohden, lanteja matkassa niin paljon, että jaksoivat yhteisesti ostaa jauhonaulan päivässä neljään henkeen, kun naula maksoi 40 penniä. Läpi Karstulan, Saarijärven Laukaan ja niin aina asteltiin ja syötiin puurona tai vellinä jauhonaula päivässä. Tyttäret pääsivät Kangasniemelle piioksi, mutta Heikki paineli Lahteen asti ruveten tekemään Pietarin rautatietä. Kangasniemelle pakenivat ja pääsivät palvelukseen Jylhän tyttäretkin ja sinne jäivät. Mutta useimmat ihmiset lähtivät suorastaan kerjuulle, armopalojen kysyntään. Eikä toki tarvinnut yksin lähteä. Pitkin talvea kulki jalkamiestä ja taas oikein hevoskuormittain ajeli kerjäävää joukkoa Kivijärveltä, Kinnulasta, Lestiltä ja mistä asti lienee tullutkaan. Ryysyisinä, laihoina ja väsyneinä laahustivat jalkamiehet, laihoilla kaakeilla ajaa kahnustivat hevosmiehet, reki täynnä nälkäistä joukkoa. Tyhjiksi kalutuilta metsäperiltä he tulivat, ja tyhjäksi kalutun metsäperän lävitse he matkasivat edelleen kohti etelää, missä toivoivat käsittävänsä leipää.

Samaan kylänpalasten kysyjien loppumattomaan jonoon moni yliperäläinenkin liittyi, köyhät perhoset ensi miehinä, toiset jalkaväkeen, toiset hevoskaakkien ryysykuormastoon. Näivettynyt akka ja nälkäisiä sikiöitä, joiden vatsat pullottivat petun, silppuleivän ja vesisammalen alituisesta ahtamisesta, oli laihan ukkorukan kurjaa omaisuutta, ja *kiitoksia* oli hänellä kaupantavarana. Risaturkeissaan ja karvattomissa karvakengissään laahusteleva kuorman päämies sai kerta toisensa perästä kovia sanoja ja vihaisia kieltoja, sai hän aina uudestaan isoiselle isännälle pienenä ja puolettomana selittää:

— Käyn ehtimässä leipää ja kattoa pääni päälle ja hyvää Herran palvelusta.

Raskas oli armopaloja ajelevan ukon retki ja ryysyinen kuorma. Saattoi kuorma kyllä matkalla keventyä, mutta samalla tulla entistä raskaammaksi kuljetella. Aapa Kivelän akka kaksine lapsineen näännyi Vaasan tietä ajettaessa Lapualle, ja Aapa itse sortui Rautalammelle. Maija-tyttö ja Erkki-poika tuotiin kruunun kyytiläisinä kotikirkolle. Siellä pieni Erkki, kun sai hyvän velliin, seurasi äitiään ja sisaruksiaan, mutta Maija-tyttö jäi elämään.

Kaikkein nälkäisimpiä ja kurjimpia auttamaan laitettiin kevät-

talvella valtion toimesta köyhiin peräpitäjiin hoitoloita. Soinissa oli *vellihoito* ainakin Pellonpäässä, ja Vilumäki ruokki kruunun jauhoilla nälkäisiä päivitellen: »Vaikeat kohat . . . vaikeat kohat!» Alajärveläisiä ruokittiin Kurejoen vellihoidossa, ja Halsuan kurjia elätettiin ja kuoletettiin Meriläisen *hoitoriihessä*. Perhonkin metsäperille saatiin kolme, neljä nälkäisten asuntolaa, *hoijakkaa*, kirkolle, lukkarin taloon iso ja syrjäkyliin pienempiä. Väsyneitä vanhoja sekä avuttomia lapsia oli tarkoitus vain hoijakkoihin ottaa, mutta kun nälkäinen ihminen viimeisin voimin sinne laahusti, täytyi hänet korjata, vaikka hän iältään olisi ollutkin vielä kykenevien kirjoissa. Jauhomattoja saatiin kruunulta, mutta niin niukasti niitä riitti, ettei kaikiste voitu edes leipää laittaa. Täytyi keittää vain vetelää vesivelliä ja sillä koettaa pitää horjuvaa joukkoa hengissä. *Nälkätaloksi* hoijakkaa myös sanottiin, ja nälkää siellä nähtiinkin, vaikka oltiinkin olevinaan korkean kruunun ruokavieraita.

Ei metsäperän väsyneellä raatajalla mielestään vielä olisi ollut kuoleman aika, eikä hän olisi halunnut luopua köyhästä vaelluksestaan, jossa aina sentään saattoi toivolla lohduttaa itseään, mutta kuolema kumminkin tuli ja lupaa kysymättä korjasi. Keväällä saapui ankara isäntänä nälkäkuume, *lämmintauti*, tehden nälän kanssa yhteisin voimin selvää väsyneestä kärsivästä metsäperän kansasta. Kun tauti kerran tarttui hoitolan uupuneeseen parveen, sen oli helppo vaelttaa mies mieheltä läpi koko joukon. Ei ollut hoitajaa, eikä ollut taitajaa, jokainen sai vain parhaansa mukaan tulla toimeen omin neuvoin. Ei juuri ennätetty huolehtia loppua tekevänkään viimeisistä hetkistä, eikä kurja sielu aina saanut edes papin lohdutusta. Kaikkein enimmin kärsittiin ja kuoltiin Perhon kirkonkylän isossa hoijakassa, johon suurin osa pitäjän kurjia kerääntyi. Joka päivä siellä joku teki loppua, toisinaan meni monta samana päivänä, uupuen milloin mihinkin, leposijalleen, lattialle, nurkkaan, portaille. Joku puhalsi henkensä ulos saunassa, joku kaatui kartanolle ja siihen oikeksi, muuan paneutui seinän viereen päiväpaisteeseen levähtämään, ja siinä Jumalan kirkkaassa kevätauringossa sai, raukka, kutsun pois kurjasta maailmasta. Ja huoneissa, missä sairaat ja nälkäiset ja jalkeillaan olijat suuressa ahtaudessa asustivat, oli tukahduttava löyhkä. Koko hoijakka oli kuin kuolemanalho, minkä kautta erämaan kansan kärsimysten tie kulki kirkkomaan ikuiseen lepoon. Hiljaiset, kärsivät, ainaisessa puutteessa eläneet ihmisparat lopulta aivan turtuivat

ja tottuivat kuoleman kulkuun ja hengenlähtöön, niin että se oli — niinkuin olikin — aivan jokapäiväinen asia. »Nyt oli sen vuoro . . . ja nyt oli sen vuoro . . . kohta lienee minun vuoroni», oli tavallista ajatusten kulkua.

Ja kun nälkäinen kerran kuoli, niin siinä oli hänen menonsa. Toiset nälkäiset saivat vain heti ruveta korjaamaan kuollutta pois. Harjupatanaan Elias tehdä röykytti arkkuja niin nopeasti kuin suinkin ennätti, saaden pari markkaa kappaleesta. Metsästä ukko vain kaatoi tuoretta mäntyä, halkoi ja vähän veistää pälhi lautoja sekä kopsi kokoon maalaamattomia laatikkorötelöitä. Laittoi Elias samasta maksusta vainajan arkuunkin ja kävi jo joskus loppua tekevistä ihmisrukasta ottamassa mittaa. Rotmon Anna-vainajan miestä, Juoksuahon Jussia, joka viimeisiään huokuili, Elias rupesi mittailemaan. Jussiraukka kyllä vaiteli vastaan, ettei pitäisi elävästä ottaa mittaa, mutta arkkumestari sanoi:

— Piä suus . . . kyllä sinä pian sitä tarvihtet!

Jussi kuolikin, ennenkuin arkku oli valmiskaan.

Vaateketineissään ja pesemättä vainajat vain paiskattiin laatikkoon, joka ei suinkaan aina ollut oikean mitan mukainen. Monesti joutui leposija toiselle, vaikka oli toiselle tehty. Halsuan poikavainaja täytyi panna niin lyhyeen laatikkoon, että piti päälauta lyödä pois. Jalat vain nilkkoja myöten piipottivat ulkona, kun poikaa vietiin viimeiseen lepoonsa. Soinin Pellonpään vellihoidosta nostettiin kuolleet aittaan, ja se oli lopulta niin täynnä, että vainajien sääret vain ovesta näkyivät. Kun sitten ruvettiin ruumiita korjaamaan hautaan, niin Ahopellon Matti niitä peseskeli, roiski vettä päälle ja huuhteli havuluudalla.

Perhon lukkarin hoitolasta oli kyllä lyhyt matka kirkkomaalle, eikä sitä varten tarvinnut hevosta hankkia. Nälkäiset, horjuvat turat vain kelkalla vetää rähjäisivät pois päässeitä kärsimyskumppaneitaan Jängänharjulle toisen toisensa perästä. Vitsaköysistä ukot monin miehin kiskoivat ja toiset työnsivät perästä, kun mäkeä mentiin ylös. Oikeaa järjestystä noudattaen äijät aina yrittivät yhtäaikaa nykäistä ja huudella niinkuin joukkotyö vaati:

— Hii — hop . . . hii — hop!

Surkeata tämä totisesti oli, ja kovin kamalaksi perämetsien elämä oli sortunut. Kauhtuen Jylhän Karhu-Matti katseli tällaisia maahanpaniaisia, katseli kun Paavon Matti toisten äijien kans-

sa raahasi paljaita ukkoja ja akkaja kirkkomäelle. Ja Karhu-Matti päivitteli:

— Kammahettiin ennen, kun kuolemansanomiam kuultiin. Hiihoppia nyt vain huuetaan, kun ruumiita haetaan veetään.

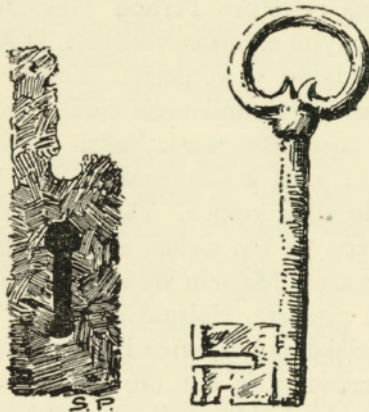
Lähti lämmintauti kiertämään kyliäkin tehden pitkin matkaa tuhojansa. Monessa talossa tauti kaatoi koko väen vuoteeseen ja joskus vei samasta kodista kolmekin henkeä samaan haetaan. Köyhiä nälkäisiä ihmisiä sortui joka perukalla, ja varakkaammat saivat niiden ruumiita kuljettaa talo talolta kirkolle haetaanmaahan. Nälkätalven perästä oli tullut suuri *kuolovuosi*. Joka sunnuntai oli kirkkomaan multiin pyrkimässä useita vainajia, kymmenkuntakin samalla kertaa. Kerran kevätpyhänä peitettiin Perhon Jängänharjun lepoon neljätkymmentä väsynyttä erämaan vaeltajaa, ja Alajärvellä sanotaan samana pyhänä haudatun 50 ruumista. Kevätkuut olivat kaikkein pahimmat. Sydäntalvella tammikuussa kuoli vain muutamia, helmi- ja maaliskuussa jo enemmän, mutta huhti- ja toukokuussa jo meni kymmenittäin, meni vielä kesäkuussakin, joku heinäkuussa, mutta elokuussa suurkuolo alkoi loppua. Vähäväkisestä Perhosta otettiin suurena kuolovuotena yli 130 sielua, eli enemmän kuin kymmenes osa koko raatajakansasta. Melkein yhtä kovalla mitalla otettiin väkeä muistakin yliiperän pitäjistä, Halsuakin menetti tuhannesta eläjästään toistasataa. Heikkoina horjuvina haamuina eloon jääneet ihmiset liikkuiivat askareissaan, ja kun taudin kourista nousseet pitkän ajan kuluttua saapuivat kirkkomäelle, tuttavat eivät olleet toisiaan tunteakaan. Nälkä ja kuume olivat pitäneet ihmistä kovilla, tukankin karistaneet päästä. Herra oli totisesti etsinyt ja koetellut erämaan köyhää kansaa.

Mutta suuri metsäperä ei sortunut nälkään eikä tautiinkaan. Jo kevättalvella, kun parhaillaan horjuttiin nälän käsissä, ja tauti kaatoi kansaa, elävät ihmiset ajattelivat ensi kesäistä pellonsiementystä. Nälässä horjuvallakin miehellä oli korvenraatajan lannistumaton mieli. Kun omalla metsäperällä ei ollut pellonsiementä aluksiin, noudettiin siemenohria Kokkolasta, jopa aina Kaskisista asti, ja pellot aiottiin panna taas koettamaan.

Ja korprien kansalle, joka oli synkeän talven taistellut kaamean kalman kanssa sekä myötäänsä katsellut kuolemaa silmiin, annettiin taas kevät ja ihana kesä. Kalliit touot saatiin ajallaan maahan, metsäperä eli jälleen toivossa. Herra antoi taas päivänsä paistaa

ynnä pilvensä kastaa maata, ja touko nousi tohisten. Kesä kasvatti eloa niin väkevästi, että vaikka minkälaiseen rotkoon olisi siemenen heittänyt, niin korsi olisi noussut ja tehnyt terää. Tuli kerrankin, tuli metsäperällekin viljainen vuosi. Pellonraataja korjasi kymmenkertaisen hedelmän, paikoin kaksikymmenisenkin, ja seitsemässä viikossa ohra joutui vakasta vakkaan.

Herra oli kaunistanut vuodentulon hyvydellään, ja antoi Hän askeleensa tiukkaa lihavuudesta. Metsäperän köyhä kansa saattoi taas elää uskossa ja toivossa.

Aitanavain ja avainkuullinen
Tiiala.

Tinakanau. Perhon Pölkki

ERÄMAAN JOULU

Jksitoikkoista arkista aherrusta oli metsäperäläisen elämä: köyhyyttä paljon, nälkääkin aina silloin tällöin ja pitkiä talvenselkiä joka vuosi. Mutta joka vuosi taas joulukin osasi tänne, jopa kaikkein pimeimpänä sydäntalvena. Tämä oli mieluinen asia. Sillä koko erämaa odotti joulua kuin parasta pappia ja Jumalan vierasta, nevojen takainen metsämökkikin sitä varten varusteli parhaansa. Olikin syytä ilahtua. Syksyn synkät kuut ja yhä lyhenevät pimeät päivät oli eletty, ja pimeän takaa nousi joulu, joulukirkko ja kirkkaat kynttilät. Köyhänkin mieli saattoi siitä kirkastua.

Suuren vieraan saapuminen tuntui jo aikoja ennen, tuntui ihan kuin ilmassa. Oli hiljaista hämärää päivälläkin, ja suuressa erämaassa suuri luminen rauha. Mutta erämaan eläjät kyllä ahersivat, talven töitä piti toimitella, ja jokaisella piti joulukseen olla jotakin varattuna.

Jo joulun eelusviikolla seurakunnan lukkari saapui saatavilleen. Oikein matkahäikeissä veisuumies kulki ajellen kappojaan. Emäntä istua kenotti häkin perässä, ja ukko itse kykötti keulassa kyytimiehenä. Kolme kappaalaa viljaa joka savulta lähti lukkarin häkkiin sekä

kynttilä kultakin parikunnalta joulukirkon kruunua varten. Monesta talosta lähti vielä vähän perunoita, lampaanlihaa ja makkaraa, jopa hyvä ryyppykin, niin että ajelu tuntui aika mukavalta. Kulki myös seurakunnan vehtari, toinen kirkonmies, jouluhyviään keräilemässä. Talo talolta hänenkin matkansa kiertyi ympäri metsäperää, ja leipä sekä suuri makkara jokaiselta savulta olivat hänen virkasaataviaan, lihakimpaleen ja ryyppyn hyvä talo antoi omasta halustaan. Näin erämaan kirkonmiehet saattoivat hyvin ottaa joulun vastaan.

Hyvin ja kunniallisesti tahtoivat erämaan talotkin ottaa joulun huoneeseensa. Rikkaat raatajat tiesivät kyllä, mitä suuri juhla heiltä vaatii. Leipää piti olla joka laatua: rukiista tehtyä *hapantaleipää*, hyvää, maitoon leivottua *nosteleipää* ynnä ohutta *näkkileipää*, jota hammasreunaisella *ruusupuulla* oli koristeltu, sekä paksua *ohrarietskaa*, ja vielä lopuksi *varileipää*, tukevaa tummaa ruistumppua, jonka suurukset oli takan lämpöisessä imelletetty ja sitten leivottu kaikkein parhaaksi joulupöydän makuleiväksi. Työnsi iso talo uuniinsa vielä isolla *kourulla* suuria lehmän ja sonninreisiä. Pyörivillä palikoilla kouru lykättiin kiukaaseen, ja viereen asetettiin kuppi, johon lihan paistuessa rasva saattoi *rännyä* myöten valua. Piti jouluna olla palvattuakin lihaa. Monet korvensivat saunassa paisteja, niin että saunakin oli korventua. Löylyä lyötiin lihoille, kiuas paukkui, ja rasva tippui alle asetettuihin kaukaloihin.

Ison talon ovensuussa oli suuri *ryynihuumaro*. Jylkkyi se vain ja lattiakin jyskähteli, kun tuhvat ja tummut siinä rautakangella taikka rautapäisellä *ryynipetkeleellä* survoivat ohria joulupuuron ryyneiksi. Kostuttivat survomiehet väliin panoksiaan lämpöisellä vedellä, väliin puohtimessa pölyyttelivät ja taas petkeleellä jylkyttivät.

Vaati pimeän talven juhla valoikseen joka talolta vielä joukon *kynttilöitä*. Niitä oli jo syksyllä teurastusaikana valettu iso joukko tavallisia talikynttilöitä sekä muutamia *kolmihaaraisia* joulupöydän komeuksia ynnä lopuksi pieniä pihiseviä *kusipoikia* lasten iloiksi.

Ei saanut aikatalon joulupöydästä suinkaan *olut* puuttua. Emäntä mittasi säkillisen ohria, lioitti ne järvestä itusuulle, löylytti imeliksi saunan *mallaslavalla* ja valeli *kattaaveellä* sekä korvensi saunan niin kuumaksi, että pihka seinistä kihosi, ja korvarenkaat polttelivat korvanlehtiä, kun emäntä maltaitaan käsitteli. Käsikivillä maltaat jauhettiin, ja sitten niistä *kynässä* laskettiin makea *vierre*, josta taas

käytettiin väkevä jouluolut. Tynnyriin se tiiviisti suljettiin joulua odottamaan. Oluttuopin rinnalla rikas isäntä kaipasi vielä viinapulloa. Vanhaan hyvään aikaan parhaat ukot osasivat itse keittää kotiviinansa. Aina lupa-aikoina, keväällä ja syksyllä, viinapannu höyrysi, ja kahdesta torvesta tippui kirkasta viljanestettä. Se oli hyvää jouluna ja talven pakkasissa sekä muulloinkin. Entinen Saunamäen tura oli muistellut, kuinka itse pappi oli muinoin saarnaten sanonut:

— Jos suomalainen rahvas sen tietäis, kuinka terveellinen viina on, niin se sitä keittäis ja jois että skoolit.

Vanha hyvä *Tuomas* oli jo joulun miehiä ja toi tullessaan *joulurauhan*, jota kesti aina loppiaiseen asti. Naiset siirsivät rukkinsa ja karttansa syrjään ja rupesivat joulujän askareisiin. Mutta pahankurisille sikiöille *Tuomas* oli peloittava päivä. Silloin ankara *Risu-Tuomas* kurkisteli ikkunapielestä ja saattoi helposti tuiskahtaa tupaankin pieksämään tottelematonta lasta. Ja oli-kin entiseen aikaan joskus lapset *Tuomaanpäivänä* pieksetty, että sitten joulurauha paremmin säilyisi.

Aaton aattona naiskansalla oli tavaton työ huoneiden siistimisessä. Seinät ja katto piti siivota, astiat ja huonekalut pestä ja lattiat hängata vedellä ja hiekalla. Naiset hulauttelivat ämpärillisittäin vettä lattialle ja sitten hiekkapesulla hankasivat. Koko talo oli sekaisin, tavarat sikin sokin ja vaimot vallan päällä. Nälkäisillä miehillä ei ollut juuri missään olinsijaa eikä sanansijaa, kun törkyinen tupa oikein ahersi. Mutta illaksi tupa kirkastui. Seinät ja katto olivat puhtaina, laaja lattia oikein valkoisuuttaan hohti, ja takassa loimotti lämmittävä valkea. Vaimoiset henget olivat loihdineet tupaan jo oikein joulutunnelman. Tuotiin vielä *olkia* lattialle, ja siinä kohta kova mylläkkä kävi, kun lapsikansa pääsi temmeltämään. Heille oli joulu jo tullut, ja siltä melkein tuntui aikuisistakin. Ja kun ennenvanhaiset ihmiset olivat tuvan mustat seinät ja laipion peittäneet *päreristikoilla*, oli koko huone hohtanut jaloa juhlaa, vielä enemmän,

Hirvikosken ryynihuumaro.
Veteli.

kun oli oljista ja kirjavista tilkuista rakennettu kattoon korea *jouluruunu*.

Mutta *aattona* oli vielä kovempi touhu. Aamulla jo aikaisin nousiin ylös. Naiset ryhtyivät töihinsä, ja miehet lähtivät jo neljän, viiden aikana nevaniityltä heiniä noutamaan, toiset taas rupesivat särkemään puita pyhien tarpeiksi. Puolipäiviin piti kaiken joutua valmiiksi, sillä puolelta päivin ei enää kättä pantu työhön. Valmistettiin vain juhlan tuloa, siistittiin huoneita ja laitettiin ruokia.

Lumikattoinen sauna pihan takana, hankien keskellä, jo joulua aavistellen puhalteli viimeisiä haikujaan, riutuvia suitsuja räppänä-
aukosta ja raolleen tuetun oven kamanasta. Lyhyen päivän hämartyessä sinne jo kansakin joutui, miesväki ensin ja sitten naisten ja lasten joukko. Aivan hyvästä mielestä kiukaan kivet kihahtelivat ja paukkuivat, löyly tuntui entistä mieluisemmalta, ja nokisessa saunassa asui joulun harras henki. Täällä mustassa savuntuntuisessa saunapirtissä metsäperäläinen oli aikoinaan aloittanut elämänsä, täältä hän aina kävi jouluaankin noutamassa.

Puhtaissa pyhävaatteissa koko talon väki sitten saunasta päästyään istui pitkän pöydän ääreen. »Kaikkein silmät vartioitsevat sinua, Herra, ja sinä annat heille ruan ajallansa...!» isäntä luki ruokasiunaukseksi, ja pöytäkansä veisasi vielä jouluvirren. Juhlan arvoinen oli ruokapöytä, jota varten vaimoinen väki oli koko aamupäivän hääriinyt. Leipää oli monenlaista ja voita myös, oli lihaa ja lihaperunoita, oli makkarapaistiakin laitettu, niin että oikein hyvälle tuoksui, oli vielä ohraryynipuuroa. Ja ryypättävänä oli piimää pahkakupeissa sekä olutta kaksikorvaisissa tuopeissa. Olut olikin oikeata joulun juotavaa. Parhaan vierteen emäntä oli erikseen valmistanut ja varannut juuri joulun pyhiksi. Niinpä olut oli niin makeaa kuin siirappia, huulet miltei tarttuivat yhteen, kun sitä oli juonut, mutta oli se niin väkevääkin, että aivan korviin kihahhti. Hyvässä talossa annettiin vielä ruokaryppy. Isäntä itse sen kaatoi pieneen, pahkaiseen *viinanappuun*, ja pulloa taikka monivanteista lekkeriään hän säilytti kamarin arkussa. Antoipa ison karjatalon emäntä jouluaton hyväksi jokaiselle kokonaisen juuston, ja varsinkin nuorelle kansalle se oli mieluinen, parastakin parempi lahja. Tyttäret panivat juustonsa talteen antaakseen pojille sitten tahvania, ja pojatkin piilottivat saaliinsa ylisänkyyn tyynyn alle, käyden silloin

tällöin sitä näpertelemässä, mutta käyden myös salaa nipistelemässä tyttöjen juustoa.

Joulun suurta tuntua lisäsi ison takan loimottava *ristirasu*, koivuhaloista ladottu tuli, joka kovasti lämmitti ja valaisi. Oli siinä pitkän pyhäisen illan kuluessa puhtaalla, pahnaisella lattialla puhtain valkoisin paitahihasin hauska kisata ja koetella voimiaan. *Sormikoukun veto* ja *kissanhännän* kiskominen siinä heti kiertyi, jo *väkikartunkin veto*. Kesti muuan kiikkua pikkusormellaan orren nuoralänkissä, osasi toinen pitkittäin vartaalla istuen *hevosta kengittää*, jaksoi moni nostaa *sianliha-leiviskän*, jopa joku kykeni kohottamaan *karhutarakan*. Sitten taas nostettiin *toolia*, heitettiin jo *juurikkaakin*, vedettiin *niskanuoraa* ja *tukkanuottaa*, vieläpä *karhua* *salvettiin* sekä käytiin *Pietarista tupakkia ostamassa*. Jokaisella oli joulun tuoma lapsen ja nuoren mieli, jäykät jäsenet olivat joulusaunassa lientyneet, leveällä lattialla oli mukava koetella, mihin kukin pystyi.

Avautui illan suussa tuon tuostakin tuvanovi, hiukan vain mutta nopeasti, pieni kääro lennähti sisään, ja oudoksi tekeytyvän äänen sanomana kuultiin, kenelle kääro oli tarkoitettu. *Joululahveina* sieltä tuli nuorelle vaelle, naisille ja lapsille milloin sukkaa, sukkarihmaa, milloin vantutta, vyöliinaa, köyhälle vaelle taas ruokatavaraa.

Avautuipa taas kerran ovi, ja kamalannäköinen kummituinen köntysteli sisään. Parkaisten lapset kapaisivat piiloon, jopa jotkus isommatkin hätkähtivät, kun ruma *joulupukki* turkit nurin päällä ja puulusikat korvina uhkaili hirveällä nokallaan, joka kirveenteränä tai rukiin käsivartena pistihe pystyyn nostetusta turkinhihasta. Talosta taloon joulupukki kulki peloitellen ja puhua möristen, ja nuoret miehet kulkivat sen saattomiehinä. Peloittava kummitus oli kyllä mielivieras, olutta ja ryyppyjä sille annettiin ja ruokaakin tarjottiin. Sillä joulun ilo vaelsi hänen matkassaan.

Illalla kun takasta loppui tuli, viritettiin kynttilöitä palamaan. Messinkijalkoihin niitä aseteltiin, sekä perunoihin ja nauriisiin istutettiin pieniä kusipoikia ja pantiin ikkunoille. Vietiinpä talliinkin hevosten iloksi muuan kynttiläinen. Läpi jouluyön kynttilät saivat palaa tuikuttaa. Ja kun sydänyön hetki oli vierähtänyt ohitse, emäntä saatteli jonkun kynttilän navettaankin. Karjalleen hän jakeli hyviä perkkiöheiniä ja sanoi:

— Joulu nyt on lehmoseni! Nyt on Iesuksen syntymämuisto.

Mutta monet vanhat tuhvat, joista pitkäkin ikä tuntui olleen vain

turhaa ahertamista, ajattelivat ainoastaan edessään olevaa lyhyttä taivalta sekä sen takaista pitkää iankaikkisuutta. He istuskelivat koko jouluyön kirjan ääressä, lukien ja veisaten. »Tapahtui täällä tain päivän päällä yks' ihmellinen ihme», turat pitkään ja vapisevin äänin laulaa luikuttivat ja sitten taas laskettivat: »Piltin synnytti Petlehem, Petlehem . . .»

Piltin oli Petlehem synnyttänyt, ja sitä sanomaa metsäperien kansa lähti pimeänä jouluaamuna perämetsistään kirkkoon kuulemaan. Sama asia oli kyllä kuultu jo sadat kerrat, mutta joka joulu se yhä tuntui uudelta. Moni metsien talo ei jouluyönä paljoa joutanut nukkumaankaan, kun jo varhain aamulla oli lähdeävä kirkkoa kohden. Roti-Paavon talossa sytytettiin myöhäisenä iltahetkenä ehjä kynttilä palamaan, ja kun se oli tuikuttanut loppuun, oli aamuvarhainen ja kirkkoon lähtemisen aika. Joka perukka ja joka mökkikin painui taipaleelle. Toiset ajoivat vain liistereellä, toiset matkahäkillä, parhaat oikein kirkkoreellä, ja kaikkien ajopelit oli ahdettu täyteen kirkkomiehiä. Pimeä yö asui erämaassa. Vain kalpea kuu taikka ainoastaan kylmät tähdet valaisivat kirkkokansan tietä. Synkässä metsässä ei niitäkään näkynyt. Mutkainen metsätie vain pujotteli toisesta korvenpimennosta toiseen, oiustaen sitten taas kalpeaan valoon aavalle nevenselälle, jossa öisinä kummituksina kaameat, korkeajalkaiset kuvahaiset äänettöminä ajoivat samaa matkaa kohti hiljaista kirkkotarhaa. Ja nevan takarannalta saattoi kuulua nälkäisten susien kolkko ulvonta. Metsänväki vietti joulua omalla tavallaan. Nälkäänsä kurjat lienevät huutaneet, sillä tuskinpa heillä oli tallessaan sellaisiakaan jouluvaroja kuin köyhimmällä mökkiläisellä. Mutta kristikansa ajoi joulukirkkoon, niin että metsänväkikin sen kuuli. Kulkuset vain helisivät joka suunnalla, köyhän nevan-takaisenkin hevoskaakin korvalla joku tiuku kilahteli. Rikkaat ajoivat oikein isolla helinällä. Heidän hevosensa helyinä kilisi koko tusina nahkavanteeseen kiinnitettyjä *kaulakulkusia*, pikkuisia tiukuja, niin että vain miehen peukalo mahtui sisään. Vanhojen turien hevosen kaulassa taas oli viisisoittoinen vyyhti. Siinä keskellä pää-äänen antajana iso *plootun kulkunen* mouhusi, sivuilla soivat vähän pienemmät *riksin kulkuset*, ja ylinnä korvan juuressa pimpattivat pienet *puolenriksin kulkuset*. Muutamilla taas helisi länkien sarvissa komea *umpikulkunen*, pyöreä reiäkäs messinkipallo, taikka oli ilonpitäjinä useita pieniä umpikulkusia sonnustettuina ympäri län-

kien harjustinhihnan. Vetelin Lammasojan sepältä oli useimmat kulkuset kaupunkimatkoilla ostettu. Muutamat kovat äijät, metsänmöyryt, ajoivat niin isoisesti, että leveä kappale *karhunnahkaa* löyhki länkien sarvissa ulottuen aina ruomiin asti. Risumäestä lasketeltiin neljällä hevosella Kivijärven kirkolle, ja jokaisen längissä oli karhunnahkainen puuhka.

Joka suunnalta tuli kirkolle ajajaa, hevoset ohjattiin talojen pihamaille ja työnnyttiin tupaan takkaloimun ääreen lämmittelemään, ennenkuin käytiin kirkkoon.

Joulua tervehtien kynttilät kaksittain tuikkivat joka talon ikkunasta, mutta vielä kirkkaammin pieni kirkko kimalteli. Jäähuuruisten ikkunainkin lävitse valo hohti, ja kun astuttiin sisään, niin kirkkaus oikein silmiä häikäisi. Kylmä kyllä kirkko oli. Kristikansan hengitys puhaltui harmaana huuruna ulos, vanhojen ukkojen paljaana paistava päälaki oli aivan paleltua, jouluvirretkin näyttivät lähtevän lukkarin suusta pelkkänä huuruna, ja kun pappi puhui kirkontäyteiselle korpikansalle Petlehemin pienestä piltistä, koko Herran temppele kopisi palelevien jalkojen takomana, niin ettei saarna kaikiste tavoittanut sanankuulijain korvaa.

Mutta pyhässä tempelissä oli oltu, veisattu ja kuultu sanomaa syntisten Vapahtajasta, ja hyvällä mielellä lähdettiin ajamaan kotiperukoita kohden. Kovat kilpa-ajot tavallisesti syntyivät, kun samanperäläiset sattuiivat samaan menoon. Jokainen tahtoi olla joukon etupäässä. Lumi vain ryöppysi, ja kulkuset kilvan pauhasivat, ja jalkamiehet saivat hypätä hankeen, kun hevosmiehet toisinaan laukottaen yrittivät toistensa ohitse. Risumäkeläinen lasketti Peurajärven jäätä, että karhunnahka löyhki, ja Löytö-Iisakki hosui ja kyökytti matkahäkeissään pitkin Iiroonjärveä, niin että Sussu ja perälauta putosivat. Vasta Iiroon pihalla Iisakki huomasi ja haiskasi:

— Hevosia tulee tulemistaan ja kulusia kuuluu kuulumistaan, mutta ei kuulu Sussua eikä per'lautaa!

Ja suuri päivä oli vasta valkenemassa.

Kotona odotti kirkkokansaa lämmin takkaloimu sekä kelvollinen ruokapöytä, makkarapaistit ja muut hyvät.

Mutta hätkähti moni kirkkomies kotipirttiin astuessaan, kun sivupenkillä ikkunain välissä taikka oven puolessa istua könötti oudon näköinen äijänköntys. Tuohesta oli sen naama, silminä messinki-

napit, taikka oli naamana heinillä täytetty retupää, johon noella oli töherretty silmät, nenä ja suu. Oikein miehen vaatteissa äijä istui, ja kengät oli jaloissa, mutta vain heiniä ja olkia oli tuhvan sisäkerta. *Joulu-ukoksi* paksua vaaria sanottiin sekä myöskin *joulupukiksi*. Kotoinen väki oli sen jouluyönä valmistanut, mutta vasta joulun aamuvaiheena se ilmestyi penkkisijalleen. Oli äijällä siinä ruokavaratkin edessään, vaikkei hän näyttänyt niistä perustavan. Eikä ukko ollut kuulevinaankaan, vaikka itse isäntä tarjosi hänelle ryyppyä sanoen:

— Ryyppää pois sinäkin!

Hiljaisesti kului joulupäivä. Metsäperän kansa asusteli vain kodeissaan valvotun yön ja kylmän kirkkomatkan perästä. Olisi ollut kovin synnillistä lähteä kyläilemään joulupäivänä. Uskovaiset ukot ja tummut viljelivät sanaa, mutta nuori kansa lepäili penkillä taikka loikoi sängyssä. Ja tuvassa asui suuri joulurauha. Lapset vain tahtoivat levottomina telmätä, sillä suurena pyhänä ei heitäkään laskettu kylään.

Mutta kun *Tahvanan* päivä nousi, niin nousi myös eri meno. *Tahvananajossa* piti olla jokaisen, jolla vain oli nelijalkainen hevoskaikki. Vanhat tuhvatkin ajoivat kaksin, kolmin, että tie ryöppysi, kompuroivat tupaan seiväs kourassa ja sanoa tolittivat:

— Tahvania . . . elikkä tantari poikki, ja piisi alas!

Saattoivat äijät jo seipäällään uhkaillakin, mutta kun isäntä tuli ja monivanteisesta lekkeristään pulputti puunapullisen mieheen, niin hyvä tuli. Tuhvat vain turisivat talossa jonkin aikaa ja taas lähtivät ajelemaan. Oli tahvananajossa ison talon isäntiä, mutta saattoi olla taipaleella sellaista väkeä, josta voitiin sanoa:

»Siinä on kaksi hyvää:
Puuronen ja Rellikka!»

Tulivat pojatkin, nuoret miehet, ajaa kahnustaen, tulivat tyttö-taloon, ja heti kuultiin:

— Tahvania . . . eli takka toiseen nurkkaan! Jos ei ole tahvania, niin tantari poikki!

Silloin tyttärille ja piioille hätä käsiin. Piti antaa pojille sovinoiksi sukarihmaa, jopa syöttää heille juustosäätöjäkin. Jotkut tyttäret antoivat vielä viinaryypyn. Monet olivat aivan tahvania varten kutoneet sukarihmaa kymmenin kyynärin. Mutta

kun Lehmä-Jussi meni Vetelin ukon tupaan uhkailemaan uunin kaatamista, veteliläinen nakkasi Jussin tanhualle ja sanoi:

— Se pitää olla piree ja paree, joka mun takkani kaataa!

Olikin oikein laillista, että Vetelissä tällä tavalla tahvanin tahtoja paiskittiin, sillä jo 1823 oli siellä sakon uhalla kielletty antamasta tahvanan ajajille viinaa.

Oli jo hyvä remu tahvananpäivänä. Joulukuukin siinä hötäkässä tavallisesti menetti virkansa, pahnat katosivat lattialta, ja lapset pääsivät puolelta päivin kyllä laukkomaan. Mutta oikea nuoren kansan jouluilo pääsi valloilleen vasta *Jussin* päivänä, joka oli jo niinkuin arkipäivä, vaikka kaikkein vanhanaikaisimmat ukot ja talot pitivät sen työttömänä pyhäpäivänä, samoin kuin seuraavan arjen, *viattomain lasten päivän*. Jussinpäivänä aikuiset Jussit saivat tarjota toisille miehille viinaryppyjä, taikka muuten metsäperäläiset paikasivat heidät tunkiolle. Mutta nuoret kokoontuivat taloihin, missä vain heille tilaa suotiin. Ja olikin joka perukalla mukavia isäntiä ja iso tupa, joka kyllä otti vastaan remuavan jussinpäivän joukon. Vanhaan aikaan vietettiin pyhäisiä joutohetkiä tavallisesti ollen *konstisilla*, ja silloin oli kaikilla hauskaa. Väliin *hyppytettiin risaa* tai *myötiin liinaa*, väliin *kitkettiin sormusta* hokien:

»Kitken, kätken, sormusta kätken!
Arvaa, kellä sormus lienee, lienee?»

Juosta kouhotettiin taas *sokkosilla*, oltiin *parisilla*, *äijäkäpäisillä* ja *nauriisilla*, sekä sitten taas *hapanperäisillä* ollen vaihdettiin sijaa, niin että paikat kolisivat, ja vielä pyörittiin *veheriäisellä keollakin*. Sitten taas jo vedettiin sormikoukkuu, väkikarttua ja oteltiin monta muuta kovaa kisaa, tytötkin hyvin puolensa pitävinä samassa ry-myssä. Saattoivat pojat heittää monenlaista painiakin, niin että lat-tia tömisi.

Myöhemmin tuli jo tanssienkin vuoro, suurien *jussinpäivä-tanssien*, joita isolla rymyllä vietettiin. Monet *polkat*, *valssit* ja *polskat* vaativat taitajansa, ja isot tanssit aloitettiin oikein *hää-alokemarssilla*. Vanhat taitavat pelimannit, sellaiset kuin Kuus-Jaakko ja Kooki-Aapa, soittivat, mutta jos ei soittomiestä ollut, vihellettiin vain ja laulettiin, vaikkapa:

»Muori se kerihä kissanparran
taikapussiksensa,
koitteli nuoria, komeita poikia
vävy-jussiksensa».

Taikka taas kuultiin:

»Ei kukaa ole niin koria,
kun Kurssin Anna-Liisa.
Ja kun sinne poikia menee,
niin Seppälään se viisaa».

Viattomain lasten päivänä ei mitään suuria töitä toimiteltu, kyläiltiin vain toisissa taloissa, ajeltiin sukulaisissa ja tuttavissa. Sitten vasta tuli ankarampia arkipäiviä, mutta perässä ajeli kohta *uusivuosi* eli *uusijoulu*. Hyvä juhla oli sekin, vaikkei sitä enää niin suuresti vietetty kuin joulua. Kynttilöissä kyllä oltiin kirkossa suurin joukoin, ja hyvää koetettiin syödä, vaikka paras jouluolut oli kyllä jo loppunut.

Uudenvuoden yönä oli hyvä *valaa tinaa* ja siitä ennustella tulevia asioita. Jokaiselle porahdutettiin oma tinansa, kaikkein ensinnä *maanvaarille*. Tytöt taas — ja pojatkin — salaisin puolin yöllä etsivät *peilikongista* tulevaa hyvänsä. Mutta talon vanha tummu tasoitelti illalla takan poron, ja aamulla taas kiirehti katsomaan, minkä elukan jälki siihen oli yöllä ilmestynyt. Jos jälki oli takanperään päin, niin se eläinlaji väheni sinä vuonna, mutta lisääntyi, jos jälki oli lattialle käsin.

Vierähti uusivuosi, ja tuli jo *loppiainen*, juhla sekin ja merkkipäivä. Silloin poltettiin kirkossa kynttiläin loputkin, ja metsätaloissa elettiin joulun lopputunnuissa. Jouluolut, vedelläkin jatkettuna, oli jo kohta kaikki ja sakat vain tynnyrissä sekä mäskit kynän pohjassa. Saapuikin *Hiiva-Nuutti* päättäen suuren joulujuhlan, joka erämaan ahkeralle raatajalle oli antanut virkistäviä hetkiä. Hiukan alakuloinen tuntu oli Nuutti-ukon matkassa. Pitkä talvenselkä ja luminen korpi tervasmetsineen komotti edessä. Melkein pahoilla mielin muisteltiin mennyttä joulua ja sanottiin:

»Hyvä Tuomas joulun tuo,
paha Nuutti pois sen vie».

Iiroon talo, Iiroonjärven rannalla, Soinin ja Karstulan rajamailla. Siv. 173.

Möttösen tuvan takkanurkkaus. Uuninsuu sivuseinää kohden, vasemmalla tuvan- ja ovikamarin ovet. Siv. 174.

Koivukosken vanha tuulimylly. Siv. 182.

Tialan Kinniän talon pihamaa. Siv. 185.

KUN VUOSI VIERÄHTÄÄ

Serran vuosi| vaelsi| hiljalleen| erämaan| kautta. Metsien raatajan pitkät päivät tarttuivat toisiinsa keräytyen viikoiksi, viikoista karttui kuunkiertoja, ja kuut kiertyivät viimein vuosikausiksi.

Yksittäin kyllä ankarat päivät vierivät, mutta viikoittain entinen metsäperä mittasi vuotensa.

»Köyristä seihemän jouluun,
Raahesta kaheksan Ouluun»,

oli jo vanhoille sanottu. Oli vanhoilta kuultu myöskin, että Tuomaasta lukien saapui

»Henrikki neljännellä,
Paavali viijennellä,
kynttilä kuvennella».

Ja siitä lähtien vanhat taas vetivät viikkoja vuoden pitkään selkään:

»Kynttilästä kolme Mattiin,
Matista neljä Mariaan,
Mariasta viisi Vappuun,
Vapusta neljä Urpoon,
siitä neljä Jaakkoon,
Jaakosta neljä Pertteliin,
Perttelistä viisi Mikkeliin,
Mikkelistä viisi köyriin,
köyristä seihemän jouluun».

Tämä oli vanhankansan *sääkirja*, eikä moni sen kummempaa hoi-toa tarvinnut pysyäkseen vuosikierron matkassa. Pyhät, juhlat sekä muut *santtipäivät* tämän mukaan kyllä tavattiin taipaleella.

Tarvittiin erämaalaisen pitkällä taipaleella mieluisia hetkiä, ettei raataja olisi kokonaan uupunut. Ankara elämä ajoi ihmistä aina vuosi vuodelta työhön, ja työt taas ajoivat toisiaan rynnäten monesti esiin kaksin, kolminkin yhtäikaa. Metsien kansa sai arkisen viikkonsa ottaa täydestä heti maanantai-aamusta alkaen ja kiristää yhtä mittaa myöhäiseen lauantaisaunaan asti.

Hiiwa-Nuuttiin loppui joulunpito, ruokaisa joulupöytä katosi jo ennen sitäkin. Joulun vaati joulun hyvät, mutta arkinen viikko pani kansan työhön, syöttäen vain arkipäiväisillä raatajan ruoilla. Korviin kihahdavan jouluoluen sijaan tuotiin pöydälle vain tavallista *kaljaa*, jota oli *rykätty* ruisjauhoista kuumaan veteen. Oli särpimenä myös sinistä *sintua* ja piimää, *pitkäpiimää*, jota talossa *pohjapiimällä* siementäen oli polvi polvelta viljelty, välittämättä kivijärveläisten ja muiden rajantakaisten *kolkkupiimästä*. Joulun monenlaisten leipien sijasta syötiin kovaa hapanta *reikäleipää*, vaikka jo Kivijärvellä ja Kimingissä käytettiin pehmeää leipää, Viitasaarella oikein paksua *savonlimppua*. *Ohrapuurot* ja *-vellit* olivat jokapäiväistä ruokaa sekä monenlaiset perunat. Vanhat olivat tyytyneet nauriiseen ja saaneet *naurispuuroa*, *naurislohkoa* ja *keitikkäitä* sekä uunissa tai tuhassa haudottuja *paistikkaita*. Kesällä saatiin vaihteeksi kalaa ja suolattiinkin sitä, mutta ei kivijärveläisten tavalla hapatettu. *Penkkivelli* eli *varijuuri*, imellytetty ja käytetty ruisjauhovelli, jota lehmällisen puutteessa ryystettiin leivän särpimenä, ei kaikille kelvannut, vaikka sitä noposet kyllä söivät. Mutta *mutti* oli oikeaa työmiehen herkkua. Ohrajauhoista se tehtiin, niin että koko keiton jauhot kerralla tomahdutettiin vesipataan ja sitten sekoittamatta kiehutettiin kypsäksi. *Muttikepillä* vain pisteltiin reikiä, että höyry pääsi nousemaan ylös, ja sitten voin ja maidon kanssa sitä syötiin, niin että jauhot vain tomahtelivat. Karstunen ei syönyt muttia haukkui vain sitä *tikkupuuroksi*. Karstusten ja kivijärvesten himoruoka oli piimään sekoitettu *talkkuna*, josta taas Kainuun puoli ei välittänyt. Tiala, Mehtä-Poranen ja Möksy sitä sentään suvaisivat.

Ruokaveronsa päälle metsien mies tarvitsi hyvät kessusavut. *Kessut* olivat kotoista viljaa, itse kylvettyä ja hoidettua. Kartanon takana oli pieni kessupelto, ja syksyisin oli tuvanlaipio täynnä kui-

vamaan ripustettuja tupakkivihkoja. Niistä sitten kirveellä hakattiin piipun täytettä.

Näillä suuruksilla vanha metsäperä vaelsi elämänsä lävitse ja joulusta päästyään lähti talvenselkää laukomaan. Perunat ja nauriit, piimä ja leipä, puuro ja mutti olivat tavallista arkisen suun ravintoa, jonka voimalla tervametsässä liikuttiin ja maata möyrittiin polvesta polveen. Vain pyhinä ja santtipäivinä raatajankin suu halusi hiukan parempaa ja saikin ryynipuuroa, lihaperunoita ja viiliä. Mutta kessunsavu oli aina samaa.

Nousikin aina pyhä arkisen viikon takaa ja silloin tällöin muitakin merkkipäiviä. Hiiva-Nuuttia ajoi heti *Heikin* päivä, joka kyllä oli vain tavallinen työ- ja ruokapäivä, mutta muuten merkillinen, sillä silloin »talvenselkä taitettiin». Silloin joutui

»Eläinten elo kahtia,
ihmisten kolmia»,

ja silloin myöskin karhu käänsi ronkkaansa. Talvenselän vanha metsäperä taittoikin niin että tuntui. Lapsisikiöt, poikakersat ja ketä vain kynsille kykeni, laukkoivat iltapimeissä ympäri kylää, kalistellen kuka lehmänkelloa, kuka hevosen- ja lampaankelloa, ken taas kulkusia kilistellen tai rämistäen läkkiastiaa, niin että koko kylä kilisi, kalisi ja rämisi. Lapset laukkasivat talojen ympäritse ja väliin paukhattivat seinään huutaen:

»Nyt talvenselkä katkes!»

Seinät tärähtivät, ja iltasella istuva talonväki säikähti, niin että lusikat kirposivat kädestä. Mutta kersat vain kiersivät taloa, että kopisi, mennä mouhusivat toiseenkin taloon ja koko kylään. Siitä kylä kuuli ja kuulivat kylän lehmätkin, että talvenselkä oli taitettu.

Oli kyllä talvenselkä taitettu, mutta talvi silti kaikkein ankarimpana hallitsi. *Paavalina* piti pakkasen pahimmin kiristää, mutta jos silloin oli sumua, niin ettei kana päässyt pyrston koskematta alitse kulkemaan, tuli halla heinäkuussa. Kovana koetti helmikuukin olla, vaikka sen täytyi tunnustaa:

»Jos olisin tammikuun sijassa,
jäävyttäisin emännän käet taikinaurtiloon
ja varsan tamman mahaan».

Oli kylmä myös *kynttilänä*, joka helmikuun alussa vierähti esiin vaimoväkeä kovistelemaan. Sillä

»Kynttilä kysyy,
mit' on tullut talven työkse».

Orret piti olla täynnä talven kuluessa kehrättyjä lankoja, hamppua, pellavaa ja villaa. Huono oli talo, missä kynttilä kohtasi kovin vajavat orret. Mutta työnraatajaa kynttilä muisti kantaen päivällispöytään eläinten kyntösistä herneiden ja ryyrien kanssa keitetyn rasvaisen rokan. Se oli hyvää, ja aina muistettiinkin:

»Kynttilänä kyntösiä».

Mutta vielä parempi santtipäivä oli *laskiainen*, joka tuli heti perässä kynttilän kyytimiehenä. Silloin korvenraataja taas eli ja lämpeni, kun sai vatsansa täyteen rasvaista *laskiaisrokkaa*, joka oli keitetty sianjaloista ja lihasta sekä verimakkarasta. Oli näet niinkuin laissa määrätty, että sianjalat piti syödä, ja vielä, että *rasvarieskoja* piti olla, ja Kivijärven kinnusten kirjoittamaton laki vaati *kala- ja sianlihakukkoa*. Jo puolipäiväiseksi rasvaiset ruoat saatiin, ja niin pyhä laskiainen oli, ettei ahkera naiskansa saanut enää puolilta päivin hyrryyttää rukkiaan, eivätkä miehetkään suurin töitä tehdä, ei ainakaan hakata tuoretta puuta. Siitä lampaat olisivat tulleet pyöräpäisiksi ja lehmät kesällä nilkuiksi. Lapset ja nuoret kiirehtivät ilta-puoleen mäkeä laskemaan. Jota kauemmas ja kaatumatta kelkka luisti, sitä pitempiä ja parempia pellavia ensi kesä kasvatti, varsinkin jos laskumies muisti huutaa:

»Pitkiä hamppuja, pellavia,
rannin muorille tappuroita!»

Vanhat tummut pitivät laskiaista niin kalliina päivänä, että lei-poivat rasvarieskojen lopuista kolme kämmenen levyistä kakkua lehmille karjanlaskupäiväksi ja ripustivat ne uunipellin vetimeen kuivamaan aina kevääseen asti. Timolan muori teki karjaansa varten oikein *karvarieskan*, taputtaen sen paljaalla polvellaan ja sekoittaen siihen lehmästä nyhdettyjä karvoja. Aikaisin emännät lämmittivät saunan, jo päivänäöllä sieltä piti joutua pois ja päivänäöllä piti ennättää levollekin. Sitten lehmät tulivat kesällä metsästä hyvin ko-

tiin. Mutta Puikon muori Tialassa laukkasi alastonna vasta kainalossa, ammuen metsästä käsin navettaan. Ja tummun lehmät muistivat kyllä tulla kesällä kotiin ammuen kuin tummukin.

Tärkeänä pyhänä tyttäritkin pitivät laskiaista. Kun he illalla salaisesti kampasivat ja laittoivat päänsä yhdeksän kertaa ja söivät häntä edellä yhdeksän suolaista silakkaa, niin tuleva mielipoika kävi yöllä unissa tarjoamassa juotavaa sängyn viereen asetetusta vesituo-
pista.

Yhdeksän kertaa lakaistiin laskiaisaamuna tuvanlattia ja rikat to-
mahdutettiin toisen talon porraspähän taikka kolmen tien haaraan, ja silloin talon kirput ja luteet lähtivät samassa matkassa. Eivätkä kesällä itikat kiusanneet ihmistä, jos hän maltoi olla puhumatta laskiaissaunassa.

Kynttilänä vielä pakkanen porotti, mutta *Mattina* jo räystäät tippuivat. Kaikki tiesivät:

»Matti narraa lapsia
pitkällä parrallaan seinustalle».

Silloin oli päiväkin jo niin jatkunut, että

»Matinpäivän aikana
oli päivä päreenä».

Hyvä olikin, että talvi alkoi hellittää, ja tarvitsi jo vähän suvetakin, sillä

»Kun heikinpäivän jälkeen
ensi kerran suveaa,
niin että vesi tipahtaa,
niin siitä on yheksän viikkoa kesään».

Maaliskuussa olisi pitänyt jo näkyä sulanmaan pälviä, sillä vanhat sanoivat:

»Jos ei maaliskuu maata näytä,
niin ei huhtikuu humauta».

Kevätpuoli jo laskiaisesta alkaen oli kallista *paastonaikaa*, jolloin suuri pääsiäinen oli tulossa. Silloin nuoret eivät saaneet tanssia, eivätkä kovin muutakaan iloa pitää. Varsin synnillistä oli paaston-
aikana liikkua koreissa, punaisissa vaatteissa.

Tuli *piinaviikko* tuoden perässään kevättalven suuren juhlan, *pääsiäisen*. Hyvin iloista oli pääsiäisen aamuvarhaisena joltakin mäeltä katsoa, kun nouseva *aurinko tanssi*, hänkin iloiten Vapahtajan ylösnousemisesta. Kirkkaana loisti kevättalven aurinko, ja hange hohtivat valkoisina ennustaen hyvää kevättä. Varsinkin nuoret riemuitsivat keväthankien juhlasta ja pyhittivät sitä kokkoa polttamalla. Aattoiltana kun pimeä laskeutusi maille, he roihuttelivat vanhoja tervatynnyreitä sekä risuja. Vimpeiset polttivat olkia, niin että kylät loimusivat. Aidanseipäisiin he työnsivät olkikupoja suuriksi soihduiksi ja toisia olkisoihutuja he kanniskelivat seipäissä. Kyyjärvelläkin pääsiäiskokot roihusivat joka kulmakunnan mäellä. Siellä paloi vanhoja veneitä, olkia ja lammasrisuja. Nuoret telmäisivät ympärillä, ja kun kokko rupesi vaipumaan, kouhittiin kepillä tulta, viskattiin ylös ja hihkuttiin, jopa rohkeimmat hypätä roikkivat yli tulenkin.

Mutta tämä suuri keväthankien juhla, jolloin aurinko ilosta hyppi, ja nuoret polttivat kauas loimottavia kokkoja, oli myöskin suurien noitien ja *rullien* liikumis aika. Kun pääsiäisyö pimeni, niin vanhat noitaämmät ja väkevät tummut lensivät ilmassa, niin että tohisi. Noitasarvestaan muorit voitelivat itsensä, istuivat kahdareisin uuniluudalle ja karjaisivat:

»Ylös ja alas,
eikä mihkään kiinnil!»

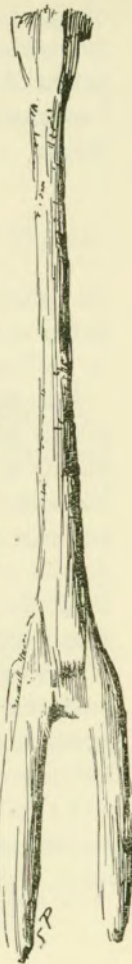
Uuniluudalla ratsastaen akat puhaltuivat korsteinista ulos, ja sitten lentää vauhottivat halki pimeän avaruuden. Kyyjärven muorit istuivat uuniluutineen puohtimessa ja siinä mennä vihkaisivat, ja Lestin akka laukotti vasikan selässä. Kristikansan navettoihin piti rullitummujen päästä varastamaan itselleen toisen lammasonnea. Helposti sen saikin: keritsi vain pussiinsa villoja lampaiden korvallsilta ja lautaselta. Mutta kova työ silti tummuilla oli. Yhdeksän emäkirkon ylitse heidän piti yössä lentää tohistaa, ja sitten viimeisenä pääsiäisyönä vielä kokoontua vanhaan tuulimyllyyn paholaisen kanssa punnitsemaan ja jakamaan öisin kerättyä saalistaan.

Kristikansa kyllä koetti varjella navettaansa rullitummujen käyneiltä. Rentolan Riikka aina laskiaisesta alkaen, *kun paasto tuli sisälle*, luki illalla navetan ovea sulkiessaan isä-meidän ja piirsi kädellään oveen ristin, ettei rulli olisi päässyt sisään. Toiset taas pääsiäis-

öinä valvoivat ja pitivät tulta takassa sydänyöhön asti. Silloin rulli ei päässyt ohitse, vaan hänen täytyi tulla tupaan tulen valoon. Aholassa oli tulen ääressä istuttu ja odotettu: jo vanha Viita-Maija tulla paukahtaa tupaan, vaikka ovi on haassa. Möttösen kyliltä eukko vain asioikseen sanoo tulevansa ja sitten nolona lähtee tiehensä. Toisessa talossa taas oli niin luja emäntä, ettei rullina kähmivä Jussin-Maija päässyt hänen navettaan ulos jättämättä pantiksi puolisisilkistä huivia, johon oli tehty yhdeksän solmua. Lammaskettaan huivi oli hätäpäissä heitetty.

Mutta kun mentiin navettaan odottelemaan, saatiin monesti tavata rulli toimessaan. Pimeässä kähmivä noita kyllä kristityn nähdessään muutti muotonsa, ruveten vaikka puutakoksi. Ukskosken kylillä renki meni navettaan, näki puutadikon ja ravisteli sen vartta, niin että naapurin tummulta oli sitten aivan tukka lähtenyt. Möttösen perukoilla taas renki kirveellä nappasi tadikolta haaran poikki, ja tapahtui niin, että toisen talon emäntä oli yöllä katkaissut koipensa. Mutta Similän Esavainaja Lestillä löi tervakiulun alassuin tadikon varteen, ja kapine hävisi paikalla, keritsimet vain jäivät ketaan. Aamulla Esa lähti tervaisia jälkiä, ja Remeksen kylille ne kuljettivat, ohjaten vanhan muorin portaille asti. Elävin silmin Esa tämän näki, mutta sitä hän ihmetteli, miten ruma ämmä oli osannut itsensä muuttaa puutadikoksi.

Pelkäämättömät ihmiset menivät toisinaan pääsiäisöinä kuuntelemaan, kun rullit ilmassa lentää vohottivat. Kolmesti muutetun huoneen harjalla piti istua verisellä vasikannahalla ja äänetönnä kuunnella, mitä pimeästä yöstä oli tuleva. Kuuluikin öisestä maailmasta kaikenlaista, muutakin kuin rullien vohkinaa. Välipakan Kukko-Matti oli kuullut, kun Salamajärvellä kovasti ajettiin ja uikutettiin. Ja sitten pian Aholasta paloi tupa, ja talonväki joutui voivotellen ajamaan järven ylitse ihmisiin. Kukko-Alexi taas kuuli, kun Pakkenassa paukutettiin lautoja, ja juhannuksen aikana siellä niitä paukutettiin ruumisarkkua tehtäessä. Paavolan tummu nuorena

Puuta dikko
Kyyjärveltä.

ollessaan yritti tovereineen kuunnella, mutta kun alkoi pimeästä avaruudesta kuulua ökinää ja suhinaa, tuli kuuntelijoille kiire kapaista alas ja juosta tupaan. Rullien täytyi lentää niin lähitse vaskannahalla istujia, että tohina aivan kuului. Silloin oli hyvä karjaista:

»Sussu, Saara,
Vappu, Laara,
putoa maahan!»

Ja ilmassa lentävä noita-akka mätkähti heti alas. Haaparannan Erkki-vainaja oli kerran nähnyt vanhan muorin lentää vauhottavan ja karjunut sille täyttää kurkkua, mutta ei ollut saanut putoamaan.

Pääsiäisestä alkoi keväinen vaellus kohti yhä lähestyvää kesää, jolloin nälkäinenkin metsien raataja taas kostui elämään. Huhtikuussa lumi humautti maasta, ja toukokuu tomahdutti viimeisetkin. Valoisina *suviöinä*, huhtikuun puolimoissa saattoi vielä kyllä pakkanen rakennella hankia, ja se oli paha. Sillä silloin piti kylmätä yhdeksän yötä jokaiselle pakkasyölle, ellei ennen, niin pitkin kesää aina Pertteliin asti. Paha oli jos pakkanen piti *Markuksen* yön hallusaan, sillä silloin se otti ohratkin kesällä.

Keväinen *Vappu* oli sellainen merkkipäivä, että silloin karjaemäntien piti kiertää ympäri metsiä niin kauas kuin karja kulki kesälaitumilla ja iskeä kirveellä sinne tänne koloja sekä panna koloihin merellistä. Siitä tuli niin kovat paikat, etteivät karhut eivätkä sudet tulleet kesällä niille maille ahdistelemaan elukoita. Karja laskettiin metsäisille ruokamailleen jo *Erkin* päivänä, vaikka silloin monesti vielä

»Erkki einettä anoi,
Urpokin vielä uikutti».

Nämä viikot olivat kallista touonaikaa. Silloin juuri, kahden puolen Erkkiä, kun lehti oli *hiirenkorvalla*, ja oli yläkuu, metsäperä peitti ohransa peltoon ja toivoi Jumalalta kasvunantoa.

Olikin jo ihana alkukesän aika. *Suvilinnut* lauloivat joka paikassa, jokainen omalla äänellään. Niitä oli toinen toisensa perästä tulla tohistanut pitkin kevättä, kaikkein varhaisimpana varis, joka vanhaa liittoaan seuraten, oli lähtiessään sanonut:

»Jos ei minua Maria-kuussa näy,
niin sano miestä menneeksi».

Jo hankien aikana *leironenkin* tuli ja lauloi kevättä, että ilma helisi, vaikka kesä oli vielä kaukana. Vanhat sanoivat, että kesään on

»Leirosesta lemmon matka,
västäräkistä on vähän,
pääskysestä ei ole enää päivääkään».

Suviöitten perästä alkoi jo kuulua *kuren* luikkaaminen, ja yliperäläinen sanoi pojalleen:

»Kun kuulet kuren äänen,
älä mene järven jäälle.»

Hanhet tulivat ja menivät päin pohjoista, samoin *jouhtenet*, jotka pysähtyivät isoille vesille. Tuli muitakin vesilintuja sekä sitten jo *vanhana Vappuna*

»Käki lauloi vaikka hongan uutosta».

Tuli vielä pieni *pajulintu*, tuli *tiltalti* sekä aivan kesän suussa *pääskynen* ja *pirkkainen* eli *pirkkalainen*, ruveten rakentamaan pesäänsä, edellinen huoneeseen, jälkimmäinen räystäään alle.

— Nyt jo *pirkkainen* on täällä, ja *pääskynen!* metsäperä hyvillään todisti, ja *pääskynen* halkopyrstö lentää kiepsahdutti sukkelan äkkiväärän tervehtien vanhaa tuttuaan:

»Se vie . . . se viel»

Sitten pieni *pääskylintu* pyörähti seipäänokkaan lasketellen siitä vielä viimekesäistä tarinaansa:

»Vit-vit-vit,
kyllä Ristus tietää
Tippuroista, tappuroista
mulle paita tehtiin,
minä panin pappilan
aijan seipäaseen,
siitä varastettiin.
Kyllä Maija tietää!»

Kuului ahoilta ja puronvarsilta myös *pajupillin* piipottaminen. Siellä poikakersat ja tyttökentat liikuskelivat laitellen pajunkuorisia

soittoja. Kuului väliin nakutus, kun kuorta irroitettiin ja sitten heti oikein moniääninen piiputus. Tehtiin kevätahoilla vielä pihlajaisia, koreita *kierrekeppejä*, joita lepänkuorella värjättiin.

Lehti kasvoi kauniisti ja tuomi teki pian valkoisen, tuoksuvan kukan. Koivunoksista metsien asukas taitteli kohta uuden pehmeän vastan lauantai-illan saunaansa, ja saunasta palattuaan hän heitti vastansa kolme kertaa ilmaan. Jos se joka kerta putosi maahan tyvi kirkolle käsin, ennusti tämä kylpijälle kuolemaa, ennenkuin taas joutui uusi kesä.

Meni alkukesän iso juhla, *helluntai*, saatellen perässään suvista kesäkuuta, jolloin toukomies peitti perunat ja pellavankin peltoon *Kustaan* päivänä. Mutta nauriinsa hän *sylki* viimeiseksi vasta juhanuksen aikana.

Hyvä kesä jo oli, lehti puussa ja ruoho maassa, kukkakin kolmantena, kun joutui *juhannus*, vanhankansan *mettumaari* eli *messumaari*, kukilla kaunistettu *lehtimajan* juhla. Perämetsien asukas oli hyvillään, ja ihanan keskikesän juhlaaksi hän nuorista koivuista rakens pihalle portaiden eteen vihannan lehtimajan, jossa saattoi päiväpaisteessa istuskella ja tuntea kesän tuoretta tuoksua. Tuotiin tuvansinille vielä tuomenkukkiä taikka pihlajanoksia. Joka talon ja pikkuruisen mökin pörraspää oli korkean mettumaarin tunnussa, ja kyyjärveläinen sitaisi *juhannusoksansa* kerpuksi, jonka kesän terveisinä syötti jouluna lampaille.

Lyhyt kesäinen yö ei jaksanut erämaata panna pimeään varjoonsa, hämärän verhon se vain vetäisi yli torkkuvan maan. Silloin, yön hämäärimpänä hetkenä leimahti nuorten sytyttämä *kokko* jollakin mäenharjalla, leimahti toinen toiselta mäeltä, kolmas ja neljäskin tuikahti tuonnempana. Nuoret siellä pitivät sydänkesän iloa, vanhatkin olivat joskus mukana. Mutta kun kokko oli palanut, nuoret tyttäret hiipivät hiljaa pitkin ruispeltojen oja sitelemään *onnenlankoja* kolmikorsisiin rukiinolkiin. Korret he leikkasivat poikki ensimmäisen solmun yläpuolelta ja sitoivat tuohon punaisen, tähän valkoisen ja tähän mustan langan. Punaisella merkitty korsi kasvoi häiksi, valkoinen ennusti sairautta ja musta kuolemaa. Muutamat tyttäret astelivat metsälähteelle ja tirkistelivät kolme kertaa käytetyn vihkisormuksen lävitse veteen nähdäkseen tulevan ylkänsä. Uskalsipa joku rohkea tytär kavuta kuohuvan kosken kivelle ja siinä öisessä kohinassa yksinään istuen odotella mielitettynsä ilmestymistä.

Mutta vanhat muorit taas kulkea touhottivat pitkin niittyjä, laahaten perässään suurta hurstia, mihin yökastetta keräytyi. Hurstista tummut väänsivät veden talteensa ja antoivat sitä naapurien lehmille. Eikä siinä talossa enää saatu voita, vaikka mitenkä olisi huhdottu. Kirnuus kuohui vain, mutta voille se ei tullut.

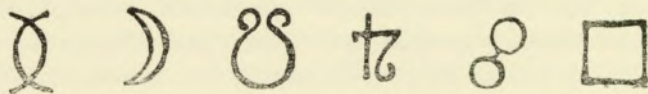
Mettumaarin hämyisinä öinä itse *maanvaari* poltteli kokkojaan. Siellä täällä, milloin missäkin nähtiin vaisun valon liekehtivän ja häilähtelevän. Maanvaari siellä hiljaisessa yksinäisyydessä salaisesti puhdisteli aarteitaan ja poltteli niistä roskaa ja hometta pois. Eihän niitä taitamaton ihminen käsittänyt, vaikka niitä oli pitkin maita kaikkialla. Paloniemen pellostaa aarre oli kerran kynnettäessä tullut näkyviin, mutta jälleen kadonnut, kun ei tiedetty sen uhria.

Kirkossa metsäperä kävi mettumaarina suurin joukoin, kävi myös muina kesäpyhinä, kuka jalkaisin, kuka hevosella ajaen. Ukot itse rakentelivat korkealaitaisia *puolakärriä*, joiden istuin oli notkuvien vartaiden varassa, ja lavakin puolestaan notkahteli, kun se oli kiinnitetty aisoihin koivun kyljestä kiskotuilla joustavilla kannatinpuilla. Niillä kyllä kelpasi huonoakin metsäperän tietä myöten ajaa körötellä. Mutta jotkut ajaa poukottivat kirkkomäelle lyhyellä lavalla, ajaja istuen edessä jalat hevosen hännässä, toinen taas ruhnikkana kykötäten ajomiehen takana kinttukoukut perälaudalla.

Touko nousi pelloille, ja kesä kasvatti heinä, erämaalainen katseli peltojansa ja katseli aina jumalanilmojakin. Sillä jumalanilmojen hallussa oli pellonvilja ja metsäperän leipä. Kauniina kesänä päivä oikein paistaa lekotti, pienet perhoset lentää lipittelivät pitkin kukkarantoja, poutahaukka kiljui nevaniityillä, ja silloin tällöin yhtäkkiä mennä riehkaisi *tuuliaispää* kiertäen ja navaroiden ympäri vainioita ja kuljettaen matkassaan lapinnoitaa. Sitten taas toisin vuoroin kurki nevoilla huuteli sadetta ja palokärki tillitteli kankailla, ja kun sateenkaaren *vesitolppa* tönötti taivaalla, sanoi se sadetta huomiseksi. Oikein kovilla vesisateilla putosi *pilveä* maahan, ja se oli kuin sammakonkutua, silmätautiin hyvää lääkettä. Mutta käki kukui talon lähellä kylmää kesää, ja kun kylmä ynnä lämmin törmäsivät vastakkain, niin tuli leimahteli, ja paukkui sekä taivas että koko maailma hirmuisesta Herran voimasta.

Entiset turat tarkastelivat taivaan ilmoja sääkirjasta. Viisaat *tähtipojat*, jotka aina olivat *kahtomisen päällä*, miten tähdet kiertävät, merkitsivät asiat sääkirjaan, ja siitä taas vanhat ukot niitä selvitteli-

vät. Humalajoen äijä oli hyvä sääkirjan taitaja, ja Kukkopuron tuhva tutki myös sitä ahkerasti ja ennusti ilmoja, samoin vanha lestinenkin. Paljon olikin pienessä sääkirjassa selvittämistä, koska se oli merkkejä melkein täynnä. *Kanttitähti* eli *kapanmitta* ennusti aina kylmää, mille päivälle se oli pantu, *kaheksanmerkki* tahtoi antaa roskasäitä, ja kun *neljänmerkki* hallitsi, oli kylmät ja raskaat ilmat, *merikuriuskin* pani usein kylmän sään, varsinkin silloin kun se oli *auringonlinjan* etupuolella, eikä aurinko vielä ollut sitä voittanut. Mutta jos se oli jälkipuolella, merkitsi se lämmintä.¹ *Korppi*² oli toisin vuoroin hyvä, toisin paha, ja kun *härkä* oli lähellä aurinkoa, tahtoi olla huonot härkäilmat. *Kaksoiset*, *rapu* ja *vesimies* lähestyivät aurinkoa lämpöisiksi säiksi, mutta *joussimiehestä* ei saattanut oikein hyvää sanaa. *Mars* oli tuulitähti ainakin silloin, kun se hal-

Sääkirjan tähtiä. Vasemmalta oikealle: kanttitähti l. kapanmitta, kaheksanmerkki, neljänmerkki, lehtiäinen, tuulitähti, kalaatta.

litsi kuuta. Mutta oikea *tuulitähti* työntyi toisinaan kaksittain samalle päivälle ottaen vielä mukaansa koko parven *huoripoikiansa*,³ ja silloin koko rymäkkä nousi, kun ne kaikki olivat samassa mujussa. *Lehtiäinen* taas antoi kylmää, jos sen iso rengas oli ylöskäsin, mutta jos se oli toisinpäin, toi se lämmintä talvellakin, ellei muuta niin ainakin ryöhkäytti suuren suojan.

Sääkirja sanoi vuodenjuoksun, ilmoittipa ilmanjuoksunkin, ja vanha seinäkello helähdytteli tunteja. Mutta niinkuin monet elivät vain oman sääkirjansa varassa, ilmatiedoissakin, niin myös monet ottivat päivänjuoksun vanhaan tapaan vain auringosta. Rotmon metsätalo oli pannut merkille, että oli aamuseitsemän, kun aurinko katsoi takkaikkunasta, ja kun se paistoi ovilasista, oli aamiaisen aika. Keskipäivällä aurinko pilkisti peränurkkaan ja kohta tunnin kuluttua se kävi poikki lattiaan, mutta illalla juuri seitsemän ajoissa kur-

¹ Auringonlinjan etupuolella — almanakassa merkki: »etel», jälkipuolella almanakassa merkki: »alemp.» — ² Skorpioni. — ³ Eri merkkejä »tuulitähden» viessä.

kisti perälasista sattuen keskelle vuorilautaa. Monessa talossa oli ikkunalautaan piirretty *puolenpäivän naarmu*, johon ikkunapielen varjo sattui juuri 12 aikana. Metsäniityillä elettiin aivan auringon varassa. Siellä päivällislepoa otettaessa nukuttiin *jalkahaarukka mieheen* eli niin kauan, että aurinko siirtyi kentällä loikovan miehen säärivarresta toiseen. Heinäniityillä kyllä ja tervahautoilla sekä monien metsämökkien pihollakin nähtiin *päiväkello*, kannon päässä lauta napatikkuineen, ja se oikein viisarilla ja numeroilla näytti ajan kulumisen.

Isot isännät eivät kyllä tällaisia metsäkelloja tarvinneet. Kotona komea kaappikello tönötti ylpeänä peräseinällä, hakata naksutti alituisesti kuin *rahkiainen* ja sitten taas löi että helisi, ja metsäniityillä pullotti ja nakutti heidän taskussaan *lakkarikello*. Sellainen merkillinen ajannäyttävä, kaksikuorinen *enkliskakello* naksutti jo Pollarin äijän taskussa, ja niinpä äijä saattoikin itse Kokkolan kadulla vetelinkielellä loilotella:

»Ei trenkin palkalla paljo saara,
ei sillä saara plakkarikellua
eikä paitaliinaa».

Hyvä kello naksui monen muunkin mahtiukon povessa, Pölkki-Matillakin oli suuri hopeakuorinen mollisko. Kulki myös Kinniän Matti-tura kello taskussa, kulki ja putosi kerran Salamajärveen mennen aivan umpisukkeloon. Mutta kun tura, joka kotioloissaan manasi vain *sammakon* nimen kautta, sai päänsä ylös jäistä, hän häntäisenä parkaisi:

— Perkele! Auttamaan, auttamaan . . . menee kelloon vesi!

Heinäkuu ajoi kansan raatamaan nevaniityille ja perkkiöihin. Elokuussa tuli viljankorjuu ja rukiinkylvö. Vanha metsäperäläinen oli parhaissa kylvöpuuhissaan *Samulin* päivän aikana samalla, kun toiset häärivät leikkuupellolla. Viljan pitikin valmistua viimeistään Pertteliksi, sen jälkeen elo ei enää kypsynyt. Vanhat tiesivät:

»Jos ei Perttelinä valmis,
niin peri pelloilta pois!»

Tiesivät he vielä:

»Päivän Perttelin perästä
vie sirppi vihantimpaan paikkaan.

Silloin ei kaste katoa katvasta,
eikä halla haon alta».

Syksy alkoi jo Pertteliltä huokua. Suvilinnut lähtivät taas pitkälle matkalleen. Jo heinäkuussa käki heitti kukkumisvirkansa, muuttui haukaksi ja söi elättäjänsä. Elokuun alkupuolella kurjet alkoivat luikkia huutaen keräytyä joukkoihin.

»Laurilta laumaan,
Pertteliltä peräti pois».

oli niiden vanha meno. Pertteliltä ne jo lähtivät vieden vielä seläsään pääskysiä ja västäräkkejä. *Linnunlento*, halki ilmaan ne laukoivat, kohti *Turunniestä*, ja ikävin mielin erämaalainen katseli heidän menoaan. Lakin ukko otti päästään, kumarsi ja huusi:

»Länttä kohen . . . länttä kohen!»

Laulavat kesälinnut katosivat, ruma yökkö, joka oli syntynyt, kun piru yritti tehdä pääskystä, vain elokuun hämärinä öinä lentää lekoteli. Vanha variskin mennä kahnusti muiden suvilintujen perässä, muka lämpöisiin maihin hänkin, mutta musta korppi jäi koko talveksi sydänmaille lonkkumaan. Närhi tuli kartanon ympärille kärisemään harakan kanssa, mutta tervapääskyselät menivät suurissa nikuleissa talveksi järvenpohjaan noustakseen taas keväällä lentelemään.

Oli kasvanut ja oli syöty kesän marjoja, mustikoista ja puolukoista alkaen koiranjuolukkoihin asti sekä kaikkein enimminkin neva-marjoja, suurien soitten keltaisia hedelmiä. Ja sitten oli koottu maan-hedelmätkin, pellonviljat ja perunat talteen, nauriit kytöpelloista nyhdetty ja listitty maakuoppiin. Kiirettä usein oli täytynyt pitää, sillä joutui kohta *mikkeli*, joka oli niin suuri merkkipäivä, että vaati viljat laariin, perunat ja nauriit kuoppaan sekä kaikki kesätyöt tehdyiksi.

Mikkelin jälkeen toimitettiin veriset *lahtaukset*, jolloin hyvässä talossa lyötiin lihoiksi kymmeniä eläimiä, lehmää, härkää, mullikkua ja lampaista koko joukko. Elukkain nahat levitettiin orsille kuivamaan, lihat pantiin suolaan, ja ison talon aitta tuli täyteen lihatynnyreitä. Verestä tehtiin makkaroita vartaallisittain, talit keitettiin

ja kastettiin kynttilöiksi, ja roskataleista sekä rasvaisista, kalutuista luista keitettiin väkevässä lipeässä *soopaa* monet astialliset. Näin oli talo kesän kasvuista koonnut aittaansa elämisen keinoa pitkän talven varaksi, kynttilöitäkin kymmenkunnin ja soopaa, niin että se riitti pesuihin aina seuraavaan kesään asti.

Syksy vain synkistyi, viimeisetkin suven linnut, hanhet ja joutset menivät, ja saapui

»Halla hanhen varpaissa,
talvi jouhtenen takana».

Saapui myös syksyn suuri santtipäivä, *köyri*, jolloin piti olla ruokaista ruokaa kuin laskiaisena. Lampaanpäistä keitettiin rasvainen rokka, ja joskus pantiin sianpääkin joukkoon. Vanha Taivas-Matti muisti aina varoittaa:

— Muista se, akka, että säästät sianpään köyriksi!

Köyrinaika oli palvelusväen suuri santtiaika. Jo viikkoa ennen köyripyhää palvelijat pääsivät taloistaan vapaiksi, *juko katkesi* heiltä lauantaina, ja pikku nyytteineen, jossa olivat vaatevähäset, emännän antama leipä ja juusto sekä hiukan voita ja lihaa, vuosikautiset toisen käskettävät lähtivät omina käskijöinään vaeltamaan pieneen kotiinsa. Vapaa *irtanaisviikko* oli heidän oma viikkonsa, ja silloin palveluskansa ja koko nuori väki eli suuressa humussa. Kuljettiin kyliä lائلen, ja tanssittiin ahkerasti milloin missäkin talossa.

Köyriaattona, *reppulauantaina*, palvelijat taas nyytteineen palasivat toimeensa, toiset entiseen paikkaansa, toiset uuteen taloon. Ja näin jälleen alkoi vuoden mittainen aherrus toisen työssä, toisen leivissä ja toisen lämpöisissä.

Synkkää syksyä riitti vielä köyriltäkin. Vanhoista ajoista oli tuttu:

»Kesää köyriin,
syksyä jouluun».

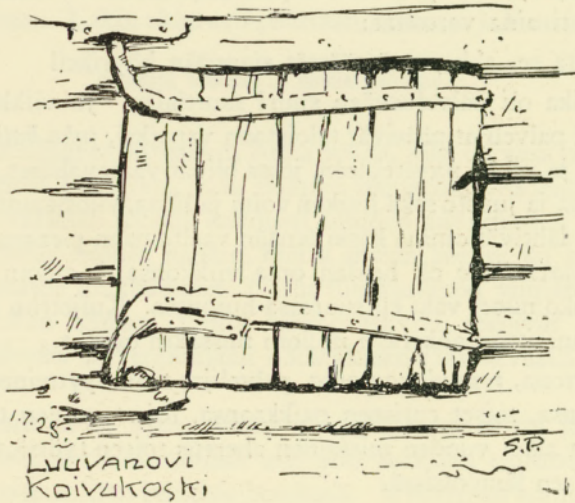
Ennätti kyllä pakkanenkin perämetsien maille ja tuli lunta entisukkojen sanomaan aikaan:

»Simo sillat tekee,
Antti aisat antaa».

Siitä jo nevojentakainenkin pääsi ajelemaan ihmisten ilmoille ja tervantekijä metsähaudoilleen. Tuli taas koko talvinen lumessa, pyryssä ja pakkasessa ahertaminen, joka kesti toisinaan toukokuuhun asti, niinkuin oli monesti nähty:

»Antti aisat antaa,
Urpo naulalle kantaa».

Siinä syystalven lumia ajeltaessa ja hämärinä päivinä ja pimeinä öinä tuherrettaessa joutui jälleen jalo joulu. Siitä rikas ja köyhäkin ilostui, pani parhaansa ja taas lähti taivaltamaan samaa loppumantonta metsäperäläisen kiertokulkua.

Juhannuskoivuilla koristettu Kinnulan Olhavaisen piha. Portaiden edessä lehtimaja, siitä koivukuja portille. Siv. 186.

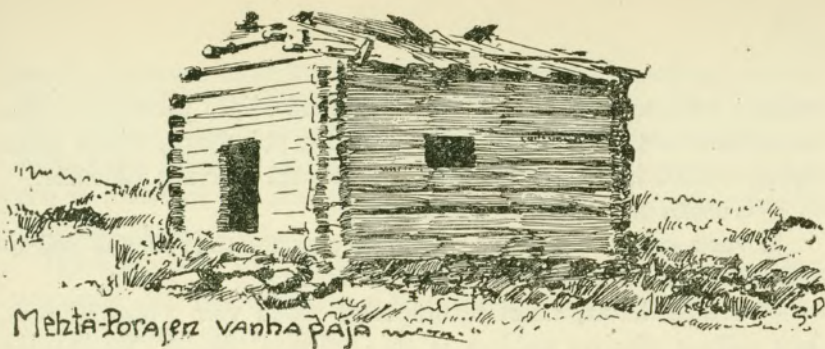
Reisjärven »reisikkäitä» on tullut kirkolle. Keskimmäisellä hevosella häkkikärret, oikealla erillään työkärriillä ajaja. Siv. 187.

Metsäperien pieni piikatyttö. Siv. 191.

Möttösen tytöt tekevät makkaroita. Siv. 190.

MESTAREITA JA MUITA

Wuoden vieressä tarvittiin talossa aina silloin tällöin mestarimiehiä sellaisiin töihin, joihin ei itse pystytty. Tällaisia taitajia oli metsäperä kasvattanut kyllä omiksi tarpeikseen. Isännät vain asian tullen kutsuivat taitomiehen taloonsa.

Suurin mestareista oli *seppä*, raudan ja tulisen pajanahjon päämies. Jokaisessa hyvässä talossa oli paja ja palkeet sekä jonkinlaiset pajakalutkin, ja moni isäntä yritteli hoitaa pajatululta sekä vasaroida yhtä ja toista. Mutta oikeihin sepäntöihin tarvittiin oikea seppä, joka oli niin hyvä raudantuttu, että pystyi päästämään pihdeistään mitä tahansa talon kaipaamaa rautakalua. Ja tämä oli jo niin suuri mestari, että häntä piti ruokkia oikein kamarissa niinkuin muitakin virkamiehiä ja paremmilla eväillä kuin tavallista ihmistä, ryyppykin piti olla ruoalle ruvetessa.

Sellaisia mestariseppiä oli *Haukilahen Antti Vetelistä*, kuulu *Hauki-seppä*, seppä jo syntymästään saakka ja sepän poika, mainittavan *Hauki-Erkin* perillinen virassa ja sukupolvessa. Keväällä hän tavallisesti haettiin taloon, ja silloin alkoi pajanalasin helkkyä ja tuli ahjossa tohista. Joku talon miehistä oli apulaisena lietsomassa ja moukaria käyttämässä, ja kaikki talon rautakalut katsottiin. Vanhoja korjattiin ja uusia tehtiin, kirvestä, lapiota, tadikkoja, viikatetta, puukkoa, vielä kärrytkin lyötiin rautoihin.

Mutta ennenkuin Hauki-seppä saattoi ruveta tulisiin töihinsä, piti hänelle heti taloon tultua tarjota *halstooppi* viinaa. Seppä otti koko

pullon hoitoonsa ja laski sen nahkoihinsa samalla istumalla. Korkin mestari putkautti kohta pois, eikä sitä enää kiinni pannut. Peukaloaan hän vain piti pullon suulla ja pulloa polvellaan, ottaen sitten ryyppyn toisensa perästä ja sanoen vastapäätä istuvalle isännälle:

— Tussali lullaa, sanoi Hauinpoika!

Ja vasta sitten, kun pullo oli tyhjä, seppämestari mennä keikuteli virkapaikkaansa ja alkoi laulattaa alasinta.

— Tussali lullaa, sanoi Hauinpoika! seppä vain puhalteli ulos, kun palkeet alkoivat puhkua ja ahjo tulisena tohista. Haukilahen poika oli omassa luonnossaan ja omassa työssään.

Hyvä oli Halsuan *Seppä-Heikkikin*, Tofferin ukko. Parhaat kirveet ja viikatteet hän takeli, kun ohrankylvön aikana kalkutteli talon pajassa. Viinaa hänkin tarvitsi, eikä muuten saanutkaan syntymään hyvää terää aseisiin. Varsinkin viikatetta valmistaessa viina oli tarpeellista. Heikki heilahdutti ryyppyn nokaiseen naamaansa, tarttui työhön ja sanoi:

— No, se meni pitkin vikahteen terää, tuo ryyppy!

Hyvän ryyppyn vaati myös *Keisas-Retu*, Soinin suur-seppä, viikatetta karaistessaan. Pullo piti olla silloin pajanlaudalla, kun *Keisas-Retu* rupesi tarkkaan työhön, puhellen:

— . . . jotta saa viinaan karaista, sekun piimään . . . tulee parempi terä.

Keisas-Retu olikin parhaita rautioita. Oli äijä takonut kotitaloonsa, Keisalaan, aivan erinomaiset ovenvetimet, ja saranat sellaiset, että ne olivat kiukeroita ja koukeroita vaikka minnekkä päin. Kontti selässä seppä kulki takomassa muuallakin, ja tunnettiin hänet kyllä kaikkialla. Tunsi hänet metsän lintukin, lorupekka. Ainakin se kerran, kun *Retu* kontteineen asteli Alajärveä kohden, huuteli kuusenlatvasta:

»Keisas-Retu, Keisas-Retu
käyvä veksii, käyvä veksii,
paikkatakki päällä
ja paikkalakki päässä,
kahet pihit kontissa,
ja viila . . . ja viiil!»

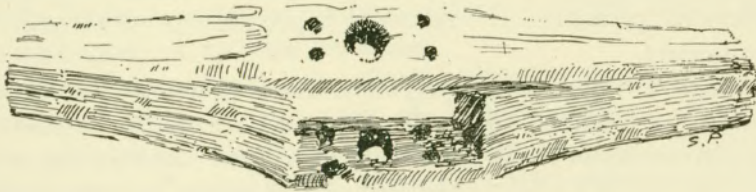
Mutta oikein *seihtemän seurakunnan seppä* asui Lestillä Kangasvieren mökissä, sukkelasuinen *Seppä-Santeli*, halliten seitsemää metsäpitäjää. Painava tuohikontti hartioillaan ukko kierteli Lestit,

Lampit, Reisjärvet, Haapajärvet, Putaat, Viitasaaret ja Kivijärvet kinnusineen, tullen hakematta taloon, milloin vain tarvittiin. Ja kun rautio oikein äityi takomaan, niin hän viinakorttelin vedolla otti ja nakutteli samalla lämmittämällä puoli tusinaa kelvollisia hevosenkengän nauvoja.

Hyvä oli *suutarikin*, vaikkei hän toki ollutkaan niin korkea virkamies eikä niin suuripalkkainen kuin seppä. Silti kyllä häntäkin isännän piti käydä tietelemässä:

— Milloinkahan suutari joutaa? Meiän nahat ovat jo valmiit.

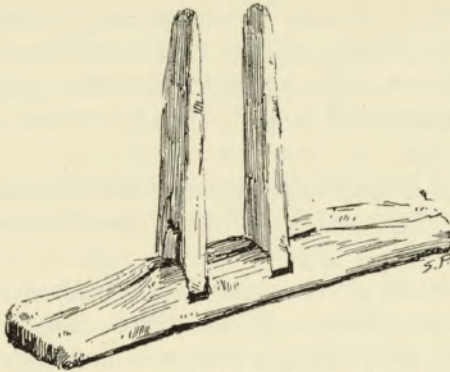
Suutari lupasi ja tuli heti, kun aikaa sai. Pikikouraisena hän omin neuvoin tulla kyökytti kantaen polvihihnassa *arkkuja* ja *lestanippua* olallaan kuin haarakasta *teininpussia*. Ja kun suutari kalahdutti kymmenisen lestinippunsa lattialle ja lateli arkkunsa sisällön sivu-

Perhon Koivukosken vanha nahkamyly.

penkille, niin oli siinä kampeita kaikenlaista: vasaroita ja veitsiä, pikipallia ja pikilankaa, naskaleita viisin, kuusin, harjaksia, ruusu-puita, vanhoja kellonrattaita ja luupuikkoja. Näki kyllä, että mestari oli tullut taloon.

Kevättalvella Marian tienoissa tämä tavallisesti tapahtui, ja talo itse oli jo etukäteen huolehtinut kenkänahat kuntoon. Nahat oli karvattu ja parkittu, kuivattu ja hierottu, joskus vielä puristeltu *nahkamylyssä*. Oli jäljellä itse nahkojen päämestarin, suutarin, saavuttua enää vain viimeinen pehmitys, *pihtisuun* käyttö. Suutari itse piteli nahkaa pihtisuun sarvissa, ja talonmiehet kingottelivat sitä kangilla. Sitten suutari siveli nahan lämpöisellä terva-talivoiteella, kääraisi kokoon ja käänteli nyyttiään pölkynpäässä, kun miehet kaksin puumoukarein, *nahkakurikoin*, sitä vuoro-vuoroon moikottivat. Tervatynnyrin pohjalle laitettiin jostakin ovesta lava, ja siinä mestari veteli ja leikkeli nahasta kaikenlaisia kengäntarpeita. Avonaiseen silakkanelikon puoliskoon naulattiin nahkainen kansi, ja se oli kenkä-

Kyyjärveläinen pihtisuu eli raakinpuu.

sepän valtaistuun. »Syli suutarille sijaa», oli hänen virkapaikkansa alana sivuikkunan edessä, ja siinä kun mestari köyrynä istui, pisteli ja pujotteli ja ojenteli syltään sekä väliin seisoi konkkajalkana kehräten pikilankaa, syntyi kaikenlaista jalkinetta *pieksusta* ja *saappaasta* alkaen *upokkaaseen* ja *korvalopposeen* asti. Pimeästä pimeään, illalla vielä kynttilän valossa kenkäseppä kyökytti, niin että hartiat painuivat yhä köyrymmiksi, peukalo hiertyi pikiseksi, ja pikilanka puristi kouriin syvät uurteet.

Puusepän töihin moni pystyi itse, mutta kaapit ja muut komeat huonekalut teetettiin *nikkareilla*, joita oli siellä täällä. Entisaikaisia *mestarimaalareita* oli harvassa, mutta aina joku joka kulmalla, sellaisia kuin Lestillä *Laitalan* ukko, joka oli niin taitava, että *teki kuvia ja ränttäsi*, ja maalasi Syrissä porraskatoksen oven kamanan yläpuolelle karhun ja pyssymiehen. Soinin Mesiäislehtoon tuotiin mestari Töysästä maalaamaan kaappia ja sänkyä. Kauniiksi hän ne kirjavoivi ja vielä ränttäsi sängyn päähän: »Eriki Erikin Poika Mesijä Lehto 1866» sekä porraskatoksen otsikkoon: »Eriki Matin poika 18²⁰/472». Tällainen mestari oli jo isotaitoinen mies.

Samanarvoinen kuin suutari oli *raatarikin*, hyvillä eväillä kamarissa ruokittava niinkuin muutkin hyvät. Syksyllä, kun sarat oli saatu *tampista*, raatari kävi varustamassa talon talvivaatteilla ja keväällä taas panemassa kansan kesätamineisiin. Entisten ukkojen pukumestari käytti aseinaan vain saksia, neulaa ja rässirautaa. Pari viikkoa neulamies saattoi talossa istua, ja kirposi hänen käsistään sellaisia vanhojen ukkojen vaatteita, joita viimeiseksi nähtiin pikkuisen Koivu-tuhvan yllä sekä isolla Mehtä-Porasen äijällä ynnä joillakuilla muilla ikäturilla. Mustanharmaasta paksusta sarasta raatari pani kokoon tukevat *lahvihousut* kaksine etunappeineen, ja lahkeiden ulkosivuun hän ompeli isoja messinkinappeja vierä vieräen koko säären mitalta. Kuroi ukko sarasta kiinteän *västin*, jonka leveähkö

helma ulottui vain vyötäröön, ja istutti sen rintaan messinkinap-
peja kaksi komeaa riviä. Kaulaan asti västi oli napitettu kiinni, niin
että alta ainoastaan vähäisen näkyi *hurstipaidan* kaulus sekä sen ho-
peainen solki, *riiski*. Mutta jos västi oli avoinna ja paidan sepalus
rempallaan, paistoi turan povi punaisena kuin ryöväarin rinta. Sa-
masta sarasta raatari sai ommella päällyskauhtanan, *polosen*, joka
ulottui polven alle ja kiinnitettiin messinkisillä *pullonapeilla* sekä
leuan alta hakasilla. Sen leveä kaulus painui aina puolihartioihin.
Talvella oli polonen äijien päällä kirkossa ja matkoilla. Mutta kyl-
millä ilmoilla ja pitkillä matkoilla oli yllä sarkapäällyksinen lamm-
nahkainen *isoturkki*, joka pitkällä *lankavyöllä* sonnustettiin kiinni.
Sai raatari kursia lyhyen päällyksettömän ja hihattoman *kelsiturkin*,
jonka entisukot vetivät ylleen mennessään tervahaudalle ja talviajoi-
hin. Lammasnahkainen *karvalakki* oli ukkojen talvipäähine, mutta
kesällä heidän päässään piipotti tupsupäinen punainen tikattu lakki
tai pikkulippuinen nyörikäs *kairalakki*.

Turkkeihin tarvittavat lampaannahat *paidottiin* ja muokattiin ta-
lossa itse. Toisinaan, kun nahat oli käytetty paitossa, kutsuttiin
joku vanha vaari niitä muokkaamaan. *Kukko-Jussi* oli perholaisten
paittomestari. Pieni tuhva tulla nilkutteli ja hääri nahkojen kimpussa
aamusta iltaan, nousten niin varhain, että ennätti jo talonväkeä he-
rätellä. Laulellen pikku vaari kihnuttelee muikeita turkiksia *vinna-*
rilla ja *hankaraudalla*, laskee leikkiä ympärillä häärivien lasten kanssa
ja taas loilotteli:

»Olipahan ennen Suomessa,
kylmässä Pohjan puolessa
leipä vahva puuttumatt',
työtä tehtiin suuttumatt'».

Paittonahkojen kihnuttaja vaari ei ollut toki raatarin eikä suutarin-
kaan arvoinen virkamies, tavallinen työvaari vain, joka pisteli ruoka-
veronsa talonväen kanssa samasta kupista. Samanlainen pieni virka-
mies oli *Viriä-Matti*, Kaustisen ukko, joka talvisin kulki taloja myö-
ten kelaten *jouhiköyttä*. Hevosten ja lehmien häntäjouhet kerättiin
tarkoin talteen. Pari kertaa vuodessa ne leikattiin lyhyemmiksi, ja
kun eläin lopetettiin, nykittiin jouhet pois. Oli talossa koko kasa
häntäkarvoja, kun kirkkokuntia kiertelevä *Viriä-Matti* monine *värt-*
tänöineen tulla kepsutteli tanhua pitkin taloon työtä kysymään.
Hienoa *suihtiohjasta* sekä tavallista *rekiköyttä* *Matti* niistä värttänäi,

ja jauhomattojen niinistä ukko kelasi *niiniköyttä*. Pojankelttereille siinä pahin työ alkoi, sillä heidän piti olla apulaisina pitämässä naurua, kun äijä värttänöillään kehräsi. Köydäntekoon tottumattomat kersat eivät aina osanneet hoitaa virkaansa mestarin mielen mukaan, ja silloin Viriä-Matti pyörähteli, niin että nahkainen housujen takapaikka läikkyi. Monesti ukko karjaisi apulaiselleen:

— Piä kiinteämmällä!

Mutta *vihtaköyven* mestareita oli melkein joka talossa, ja joka talo entisaikaan ajeli vitsaköyissä. Kello-Kalle oli niin ankara vitsaköyden mies, että vielä vedettäessään Perhon uuden kirkon hirsiä käytti vain vitsaköysiä vakuutellen, ettei hän niin kauan elä, että rupeaisi köyttä ostamaan, kun sitä kerran saa metsästä ilmaiseksi.¹ Halsuan ukko teki metsällistä köyttä vielä paljoa myöhemminkin. Pienistä sievistä koivuvitsoista ukot väänsivät ja kiersivät kolmisäistä köyttä neljin, viisin sylin. Vahvaa se oli ja notkeaakin, jos sen ensin kuivasi ja sitten liotti suolavedessä. Eikä se pakkasella jäänyt niinkuin hampuköysi.

Talven kuluessa saapui sydänmaan taloon silloin tällöin kaupantmiehiä, jotka kiertelivät ympäri maata myyskennellen minkä mitäkin. Oli hyvä, että yhtä ja toista tarpeellista tavaraa tuli aivan kotipihalle ja kotipirttiin, sillä kaupunki oli kaukana, eikä asunta-kauppiamiestä ollut koko kuuluvilla. *Koivu-Eppo*, joka eleli pikku mökissä Jylhänjärvellä, kävi kerran talvessa aina Pietarista asti noutamassa tavaraa, tupakkia, karttuunaa, huiveja, kivikuppeja, neuloja, renikoita, ja sitten niitä myyskennellen ajeli kotiperiä kohden tuoden tavaraa kotikylilleenkin.

Mutta *Matti Övermarkki* oli oikein suuri Pietarin kävijä. Ukko ajoi itse edellä kuin iso herra, ja perässä tulla natisteli seitsemän, kahdeksan rahtikuormaa, joissa oli kaikenlaista Pietarin tavaraa aina renikkoihin asti, venäjänlehtiäkin suurina vastoina.

Ajelipa kauppiamiehenä myös kivijärveläinen *Kattaa-Antti*, tuon tuostakin tulla kahnustaen pihaan. Antin kuormasta nousi kiviä, lasiastiaa, savikukkoa, neulaa, naskalia ja muuta tarpeellista. Kattaa-Antti kierteli tavaroineen aina Savoja myöten. Saipa Anterus Savosta kerran matkaansa hyvän talon perillisen. Savontytär lähti heti kaikkine kampeineen, vielä kirkkoreki sonnustettiin

¹ Perhon uusi kirkko valmistui 1903.

Kattaa-Antin reen perään, ja tytär asettui perintöineen kirkkorekeen kenottamaan. Mutta taipaleella kivivatien ja savikukkojen kauppamiestä rupesi harmittamaan viimeinen kaupantekonsa ja koko kirkkorekihoito, niin että hän muutamassa metsän myötämässä silpaisi nuorat poikki ja hosuen suitsiperillä hevostaan lähti laukottamaan tiehensä kuulematta, vaikka savontytär kirkui perään:

— Tpruu, tpruu! Antti, älä jätä! Letkuti katkes'!

Mutta Kattaa-Antti ajaa kahnutti kauppakuormineen yhtä mittaa Suomenselän länsivieriteille asti.

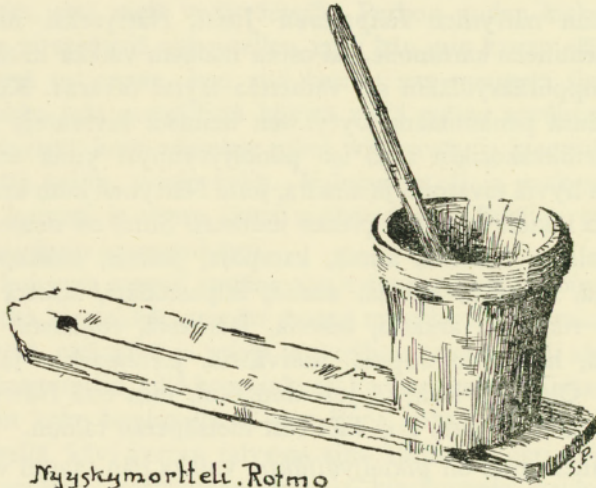
Mutta kun nättyinen *Reipsaaren Jussi*, Nättyseksi nimitelty, kahisti kuormineen kartanolle, sai ostaa melkein vaikka mitä, arvottomilla lumppuräsyilläkin sai vaihettaa täyttä tavaraa. Kun Jussi meni rekeensä penkomaan, löytyi sen heinistä kivivateja ja savikukkoja, renikkakorikin sekä iso pikiöljytynnyri ynnä arkullinen kaikenlaisia hyviä tavaroita ja aineita, joita NäTTYnen kuin kinkereillä katkismusta lukien lasketteli pitkän juotkun. Siinä oli neuloja, nappeja, naskaleita, hakasia, äimiä, kampoja, peilejä, sukkapuikkoja, kuvapaperia, santelia, alunaa, anelia, kuparröökiä, sinistä alunaa, runsyyrää, rikseeliä, aniksia, lakeria, järnestä, tuuleista, alveeta, matoryyniä, hokmanninroppia, inkivääriä, pirunpaskaa ja kokkolampötkyä. Oli siinä lääkettä jos muutakin, niin että NäTTYnen oli aivan tarpeellinen mies, kun hän tuli metsäperän taloon.

Tarpeellinen mies oli *pikiöljyäijäkin*, vaikka hän saapui vain kelmassaan vetää kinnaten pikiöljytynnyriä ja tuoksuen alituisesti samalta kuin hänen tynnyrinsäkin. Akkaväen kanssa pikiöljyn vetäjä tavallisesti teki kauppaansa. Emäntien pitkäkaulainen pikiöljypullo, joka oli kuin leivänmyky, killui nuorassa seinällä katajakoukussa, ja siihen äijä sai tirahduttaa vähän lisää, jos se oli kovin vaillentunut. Talven pakkasessa ei pikiöljytilkan laskeminen ollut oikein hupaista askartelua. Käsiä siinä paleli, ja kallista ainetta saattoi mennä toinen verta hankeen, niin että ukkoparan täytyi ahkerasti viljellä rumia sanoja. Tiesi sen koko metsäperä, että siinä hääri mies, joka oli

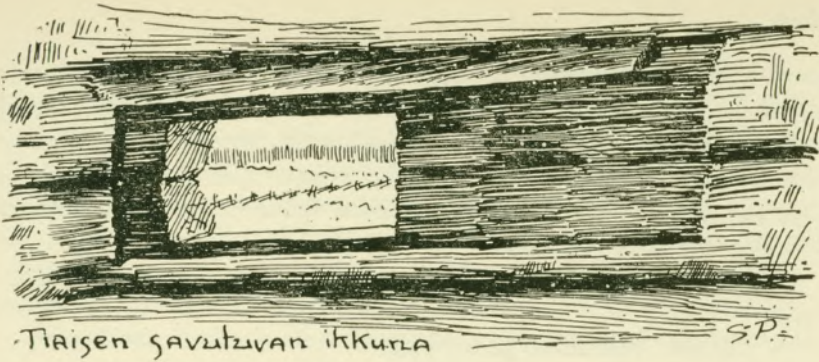
»Äkäinen kuin pikiöljyäijä».

Pyörähti tupaan nyytteineen joskus russakanmyrkkyyä kauppaileva *Myrkkyy-tummu*, tulla kuupotti toisinaan *Vehkalahen tummu*, jolta saatiin ostaa taikka villoilla vaihettaa *yskänlakeria* ja *nyyskyä*.

Monin nauloin tummu kaupitteli yskänlakeriaan metsäperän köhivälle kansalle, ja *vennäänlehistä* hän jauhoi hyvää nyyskyä, joka oli monen vanhan muorin ainoa elämän ilo sekä paras nautinto köyhässä vaelluksessa. Ilkeät ihmiset kyllä väittivät, että kauppatummu hieroa tuhersi nyyskynsä sekaan lampaanpajuja aina kahmalollisen naulaa kohti. Eikä tämä vanhoille nyyskymuoreille ollut suinkaan mieluinen uutinen. Puhdasta viljaa hekin kaipasivat.

Nyyskymortteli. Rotmo

KUN SAA HETKEN HENGÄHTÄÄ

Metsäperä sai kyllä arkiset viikkonsa aamusta iltaan ahertaa jokapäiväisen leivän haussa, mutta kun Herran säätämät lepopäivät saapuivat, se monesti jaksoi taas heittäytyä huolettomiin leikkeihin ja kisoihin. Suuren jouluajan pitkinä pimeinä sekä pyhäpäivien iltapuolina nuoret ja vanhatkin kokoontuivat kyläisissä kylissä yhteiseen lepo hetken viettoon. Sillä kestääkseen erämaan ankaraa elämää ja jaksaa kseen taas koko viikon ryskätä työssä, piti raatajien iloi kseen ja virkistyksekseen askarrella aina silloin tällöin yksissä. Sitten oli taas paljoa keveämpi painella salolle.

Talvi-iltojenkin pitkinä puhteina toisinaan satuttiin koko joukolla saman takkavalkean ääreen. Istuskeltiin ja haasteltiin siinä niin kauan kuin tuli paloi takassa sekä vielä monta päreen mittaa, kunnes talonväki rupesi hankkiutumaan levolle. Vanhojen vaarien vanhoja kaskuja kuunnellessa aika vierähti sukkelasti. Jos Vipu-Samuli, Puiratin metsämökin tarinakas tura, sattui joukkoon, saatiin pian kuulla, vaikkapa ukon suuresta hauesta taikka merkillisestä pyynnemetsästyksestä, jolloin Samuli savustamalla sai kuusipensaikosta pyitä heinähäkillisen. Jylhän Karhu-Matti taas haasteli niin vanhoista asioista kuin karhun ja ketun yhteisestä halmeenviljelyksestä, joka päättyi niin, että karhu menetti häntänsä avantoon. Koko tupa kuunteli ja nauroi, kun ovela kettu kerta toisensa perästä petti hyvännahkaista karhuvaaria. Kinniän äijä saattoi muistella muinai-

sesta sepästä, joka sielunsa hinnalla oli ollut pirulla viisi vuotta oppipoikana ja tullut sellaiseksi mestariksi, että takoi mitä tahtoi. Mutta kun piru sitten tuli ovelaa seppää noutamaan, tämä työnsi pyssynsuun pajan seinäreiästä ulos ja narrasi pahan ryömimään pyssynpiippuun, jotta se on muka pajatie. Piru ryömi ja ryömi ja moitti, että onpa pitkä ja pimeä tie.

— Pimeä, pimeä, mutta tule vain! seppä sanoi. — Tahotkos, että valkaisen?

— Valkaise, veli kulta! piru pyysi.

Silloin seppä ampua paukhdutti, ja piru lensi ilmassa parkuen:

— Tuli ja leimaus! Sepäst' ei huolita helvettiinkään.

Tätä kyllä kelpasi illan kuluksi kuunnella, samoin kuin sitäkin, kun Tialan tura tiesi, että sama piru oli taas tulisissa vaunuissa ajellut toista äijää noutamaan ja tulla rymistänyt oikein kirkkoon asti. Mutta jyristen oli paha taaskin saanut lennättää tiehensä, kun pappi oli päässyt äijän avuksi.

Lestin ukkokin muisti haastella, kuinka ruma metsäpiru oli tullut kalapirtille Ojalan äijää peloittelemaan, irvistellen koko oviaukon täydeltä ja vielä kysyen:

— Ookkos tuollaisia hampaita ennen nähnyt?

Mutta pelkäämätön Ojalan äijä oli vetäissyt kuumalla puurohärkkimellä vasten suuta ja karjaissut:

— Ookkos sinä tuollaista puuroa ennen saanut?

Piti Saunamäen ukon sanoa, minkä hän oli kumman kuullut, kun ajoi ohitse Limakon kallion Koivukosken luona. Kamala näkymätön *ihkiriekko*, *ilkirietta* lähti kalliosta matkaan pimeänä yönä seuraten aina Jylhän taakse, Sallauven metsikköön, koko ajan pitäen hirveää menoa, milloin rääkyen kuin rietas, milloin itkien kuin pikkulapsi, milloin taas maristen kuin kissanpoika ja aina väliin matkia jamaten kaikkea mitä kuuli, niin että ihan kamalalta tuntui. Limakon kallion rumaan luolaan kun mustalaisakka oli heittänyt surmatun sikiönsä, niin siitä kurja kummituinen oli saanut alkunsa ja lähtenyt rauhatonna sieluna vaeltamaan, ja täytyi sen olla liikkeellä niin kauan, kunnes koitti hetki, joksi surmatun sikiön luonnollinen kuolema oli määrätty.

Oli tässä päretulen liehuvassa valossa sanottava sekin, kun Ves'ojan Jussi oli ollut jossakin talossa yötä ja kuullut outoa kähmimistä toisesta huoneesta ja kurkistanut sinne: siellä ruumislaudaa kisko-

taan kahden puolen. Toisesta päästä vetää itse vainaja ähkien, ja toisesta nykivät kähisten kamalat homeiset, irvistävät kummituiset. Kiskotaan ja nahistaan koko yö, pyöriskellään suurena kalmantuokuisena keränä pitkin lattiaa nurkasta nurkkaan, aina sängynalustaa myöten, kunnes auringonterän pilkahtaessa toiset häviävät, ja ruumis rojahtaa laudalle selälleen, niin että kova ryskähdys kuuluu . . .

Hämärä tupa oikein hätkähtää: Eihän vain kuulunutkin kähinää jostakin? Mikä siellä porstuassa . . . niinkuin olisi rojahtanut.

Oli metsien turilla juttuja loppumattomiin, vaikka koko yö olisi istuttu ja koko pärekasa poltettu. Sillä hiljainen erämaa, vaikka sen vaellus näytti aivan arkiselta ja mitään tapahtumattomalta, sittenkin eli täyttä elämää, ja täällä tapahtui paljon asioita ja niin merkittäviä asioita, ettei missään muualla. Vanhat kummituiset ja haltiat, tontut, piritiset, parat ja rullit asuivat täällä metsäperillä omilla kotipihoillaan, maanvaari savusteli aarteitaan, ja ihkiriekkko räkätti metsänpimennossa ja matki kristittyä. Vanhat tuhvat ja tummut, metsäperien monikymmenvuotiset vaeltajat olivat itse paljon nähneet ja kuulleet ja heidän tarinansa olivat aina tosia. Siksi ukot saattoivatkin sanoa:

— Toet pittää puhua tosina ja valleet valeina!

Eikä kukaan niitä yrittänytkään väittää valheiksi, sillä melkein jokainen oli jotakin nähnyt ja kokenut.

Olivat vanhat ukot kyllä kuulleet muutakin kuin kamalia kummituisia ja metsänpeikkoja. Soinin äijä tiesi haastella tiltaltin ja yö-rastaan laulutaidon merkittävistä perustuksista. Olivat linnut panneet vetoa, kumpi aamulla osaa paremmin laulaa ja lähteneet kaupunkiin oppiin. Yörastas oli mennyt ilotalon harjalle ja kuunnellut, kun talossa soitettiin kaikella lailla, mutta tiltalti oli istahtanut olutkaupan katolle ja saanut kuunnella koko yön oluttynnyrin tippumista. Siitäpä sitten tiltalti rukka ei ollut oppinut enempää kuin ainaisen »tilt talt, tilt talt»insa, mutta yörastas osasi tämän jälkeen laulaa vaikka millä äänellä, niin että koko korpi helisi.

Toisinaan tapahtui niin, että iltapuhteen istujat joutuivat *arvauksille*, ja silloin taas koko tupa pienimpiä myöten oli matkassa. Viisaat ja nokkelat siinä lennättivät kysymyksen toisen toistaan merkittävämmän ja panivat taitamattoman *Hytelään* että napsahti. Sillä kukapa tavallinen metsäperäläinen hoksasi, että tarkoitettiin siivilää, kun sanottiin:

»Yhellä suulla syö,
sa'alla kurkulla nielee».

Eikä sitäkään kuka tahansa älynnyt, että saapaskenkä

»Päivät panee lisun lasun,
yöksi loukkoon menee».

Ja kun tahdottiin sanoa taikinan sotkemista, niin mainittiin:

»Luinen luti, puinen puti,
suonelliset sotkottimet».

Uuniluudasta oli huomattu:

»Ei tee tietä mennessään,
vaan tekee tien tullessaan».

Takasta oli saatu hyvä arvaus:

»Tummu istuu nurkassa,
punaisia helmiä helma täynnä».

Kirkon lukkaria ja pappia arvautettiin niinkuin sopiikin:

»Maatikki ammoo, Torstikki toivoo,
keskellä linnaa, parasta paikkaa».

Arvaamatta nämä ja monet muut monelta jäivät, jäi sekin, minkä sai reivinpuista sanoman:

»Neljä reittä renkkelissä,
metelinkeihä keskellä».

Eikä joka tollo hoksannut karvakengän olevan asiassa, kun napsahdutettiin:

»Yksi hiiri, kaksi häntää,
kenkä se on ja kenkä sen arvaa».

Jos kymmenen arvausta jäi tietämättä, niin silloin taitamaton sai kuulla:

»Hyi, hyi, Hytelään,
Hytelän koirat haukkumaan:
Kuka sieltä tulee?»

Vanha tummu-räppänä,
sammakko hevosena,
kapusta rekenä,
sikalisko siimana,
kärme ohjaksina».

Retuisissa vaaterökäleissä arvausten arvaamaton sai lähteä Hytelään, jossa hänet pilkaten otettiin vastaan ja kohdeltiin monilla rumilla haukkumanimillä.

Arvausten taitamattomat sentähden mielellään siirtyivät muihin asioihin, vaikkapa laskettamaan lorua:

»Pietari tattari höyryn, löyryn,
näin minun akkani ennen lauloi
saunaa lämmittäissään».

Jo siinä taas muuan muisti ottaa asiaksi kielen notkeuden koetukset. Sokakielinen silloin kyllä heti joutui alakynteen, eikä sukkelauseltakaan helposti lähtenyt oikein, kun piti sanoa, vaikkapa:

»Kiiran leilin prunti,
kirkon peripilari,
Kankhaanrannan pökkäränky».

Sekaisin meni monen puheneuvot, kun jouduttiin selvittelemään jonkun ihkoviisaan heittämää vyyhteä:

»Pyy istuu, pyy astuu
keskellä keskimmäistä
kesäpuun oksaa,
kaksi saksannaskalia käessä».

Ja kohta taas takkaloimun kansa papatti täysin suin, niin että koko tupa rokkapatana ropisi, kun oli asiana ajaa selvästi lävitse:

»Appilan pappilan
apupapin papupata
kiehuu kuohuu
tuoreita kuoreita
merikalan rasvoja».

Hyvä oli harjoitella kielen kerkeyttä, vaikkei siitä ollut apua, kun ruvettiin puhumaan vierailta kielillä. Silloin jo ummikot olivat aivan ymmällä, kun *tee-kielen* taitoinen puhua teetitti:

»Teemi teenä teekart teetaan».

Metsäperäksi tämä oli vain: minä karttaan. Ei ymmärtänyt yksikielinen *hernekieltäkään*, kun joku sitä puhuen sanoi:

»Maaver iiver miiver syyver»,

mikä oli suomeksi sanoen: Maija istuu minun sylissäni. Samoin *pääskysen kieli* oli monelle outoa puhetta, vaikka toiset sitäkin visertelivät.

»Katvet pitvet Matvet sytvet»,

oli oikeata pääskysen kieltä, ja se merkitsi: Kaisa pitää Maijaa sylissä. Mutta kun tyttäret rupesivat keskenään laskettelemaan outoa *risakieltä*, silloin viisaimmatkin kielimiehet joutuivat ihmeisiin. Tyttären suusta lähti aivan rentonaan:

»Rinna-asa riisa-lisa rii-esa rioli-husa rissista-jusa,
riikka-vasa rissi-jusa riile-lusa.

Yliperäksi sanottuna tämä oli: Anna-Liisa ei huoli Jussista, vaikka Jussi luulee. Yhtä vierasta ja vaikeaa oli *konttikielenkin* konkottaminen. Sitäkin hyvät kielitaiturit keveästi puhuivat. Metsien suomella sanottiin: Maija lämmitti Matille tiiliuunia. Mutta kontiksi käännettynä se oli:

»Koija-mantti kommitti-läntti kotille-mantti
kooli-tintti koonia-untti».

Pyhäillan tuvassa oli kuitenkin kaikkein hauskinta, kun nuorin joukoin ruvettiin *konstisille*. Silloin koko tupa eli ja rymysi niin kuin vain elämänhuolia tuntematon nuori väki voi rymytä, piti iloa niin että useasti monet vanhatkin sotkeutuivat samaan rysyyn ja rytäkkään. Satoja kertoja leikityt jouluaaton ja jussinpäivän kisat siinä taas uudestaan ja yhä uudestaan otettiin, ja aina oli yhtä hauskaa. Oli jo oikein mukavaa, kun pari henkeä talutteli *sokkoa* keskelle lattiaa sanellen:

»Sokkoa viijään sottaan,
venäläistä Viipuriin».

Ja sokko, huivinaama, kysyi:

»Mikä tässä?»
 »Koanpatal» vastattiin.
 »Mitä tässä keitetään?»
 »Isännälle ja emännälle riisryynipuuroa».
 »Mitäs minulle?»
 »Kissan kuumaa ruikkua!»
 »Mikäs lusikaksi?»
 »Haukka-Aapan rupikäppi!
 Pää tervatynnyriin!
 — Ota kiinni, jos saat!»

Alkoi ankara perävilkka ympäri tupaa, niin että paikat kolisivat, pöytäkin rytkähteli, ja tuolit lennähtelivät sinne ja tänne. Sokko haapsotti ympäri tupaa kädet levällään kuin lentoon yritellen, ja näkevät menivät milloin samassa rysyssä nurkasta toiseen, milloin sukeltelivat sokean käsien alatse pakoon. Kenen sokko sai kiinni, sen hän vei penkille ja sanoi:

»Patapää penkkiin,
 kissanmakkarat kaulaan!»

Ensiksi kiinni joutunut päätyi sitten vuorostaan sokonvirkaan. Kun oli kylliksi sokkosilla rymytty, saatiin muita kisoja: liinan myynnit, äijäkäpäiset, pariset, kätkenkiviset ja mitä vain muistettiin.

Mutta kesällä, kirkkaana Herran päivänä oli hyvä telmätä ulkona tasaisella tanhualla, joen sillalla tai järvenrannan sileällä nurmikolla, heinäpeltojen vierellä. Siinä heti aivan kuin omassa luonnossaan oltiin *veheriäisellä keolla* ja kohta kiertyi korea nuorten rinki, ja käsi-koukusta pyörähdytellen kuljettiin ympäri piiriä kukin omaansa etsien ja laulaen:

»Kun minä lähin keolle,
 veheriäiselle paikalle,
 siellä mä kultani havaihtin,
 josta suuresti riemuihtin.

Sikaniemen mäellä,
 sillä lavialla keolla,
 uuen portin takana
 kuin oli Turun puolella.

Siellä löysi hän kultansa
ja ilohti sen kanssa».

Monta kertaa niin talvella kisatuvassa kuin kesäisellä kentällä innostuttiin koettelemaan voimaa ja notkeutta. Vaikka olikin kuusi päivää raadettu tervahaudalla, niin silti vielä seitsemäntenä riitti luontoa koviin yhteen ottoihin. Sillä kun ihminen oikein tottui kovaan työhön ja kiristämään koko viikon, hän kyllä jaksoi samaa vielä sunnuntainakin. Miehellä piti olla voimaa, niin ettei se loppunut kesken, ja se miesten mies, joka oli kaikkia muita väkevämpi. Monella tavalla osattiin miestä mittailla. Karhun tarakka, leiviskän nosto, niskanuoran veto, miehen nosto, hirren nosto, juurikan heitto ja monet muut otettiin monikertaan, ja sitten taas kesäisellä tantereella heitettiin painia, niin että kenttä tömisi ja kantapäät kyntivät maata kuin puskevien sonnien sorkat. Mutta kun tukkanuotan vedossa vannuttiin kaksin kourin toistensa pitkiin harjaksiin ja niskavilloihin, niin siinä vasta luontoa vaadittiin, että jaksoi pitää päänahkansa ja panna toisen pyytämään. Jylhän Moukarikurkku itse joulukirkkoon mennessään ajoi naapurin kautta saadakseen kiskoa aamutuimaan hyvän tukkanuotan. Ovilattialla ukot rymysivät, ja Moukarikurkku päkitti:

— Tunnustakkos, jälttä-jylhänen, tätinipoika, että min' oon parempi kun sinä!

Tavallista kesäpäivän pyhätyötä oli *kärrijen viskaaminen* akselista pään ylitse. Siihen kyllä, jos kärriyt olivat isot, ei joka mies kyennyt. Suutari-Vihtori yritti kerran ja väänsi itsensä pilalle, mutta monet raavaat ukot heittelivät kärrijä vain kerta toisensa perästä. Ehjää miestä vaati *väkikivenkin* nosto, joka myös oli jokapyhäistä askartelua. Monen talon kartanolla oli komea väkikivi, jota sadat kourat olivat kuluttaneet ja yhä kuluttivat. Monesti vielä naisetkin olivat kivennostossa miesten kanssa kilpasilla. Jylhän naiset olivat oikein raikuja ihmisiä, puhumattakaan Rotmon tyttäristä. Mutta kun Poras-äijä meni suurta väkikiveä kiskovan miesjoukon luo, otti hän ja heitti kiven aidan ylitse ja sanoi:

— Ei tuollaista kehtaa mies nostella!

Vanha Poras-äijä olikin sellainen metsäläinen, että kanteli täysi-näisiä tervatynnyreitä kaksittain vain sormikoukullaan tapinreiästä kiinni pitäen. Mutta Kaustisenkylän Mosalan isäntä oli aikoinaan

Perhon Liukon ruumiinlautoja. Säilytetään
niiden alla Siv. 202.

Polvilammen metsätalo, Perhon, Kinnulan ja Lestin rajamailla. Siv. 203.

Möttöset vetävät niskanuoraa. Siv. 207.

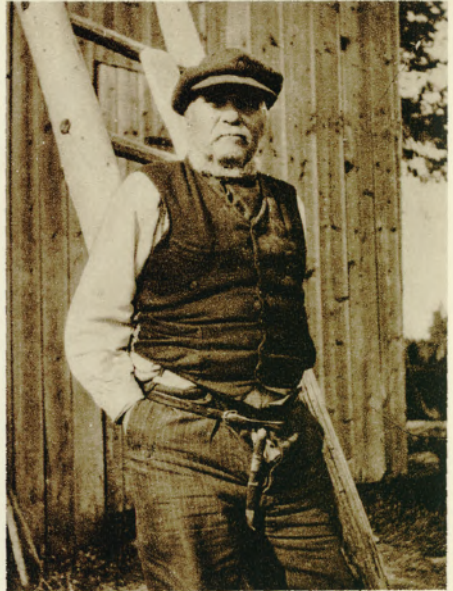
Möttösen ukot tukkanuotan vedossa. Siv. 208.

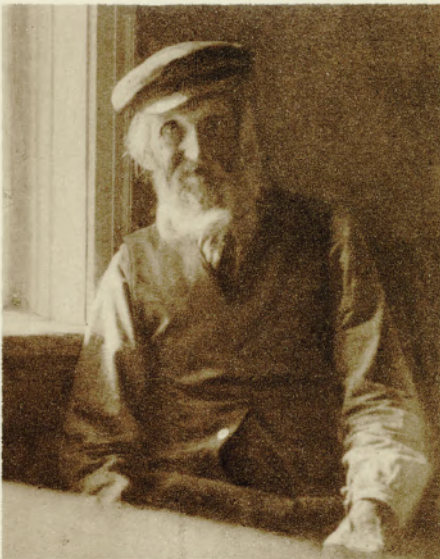
Kärryjen heittäminen pään ylitse. Siv. 208.

Perhon Jylhän ja Liukon tummuja. Keskellä vanhin, Miina Liukko, 87 v., sokea, vasemmalla Tiina Haapala, 83 v., oikealla Marjaana Jylhä, 81 v. toinen ja neljäs, kaksoissisarukset, Kaisa Jylhä ja Marjaana Leväniemi, 77 v. Siv. 211.

Heikki Mäkelä, tautien paranteliia
Alajärveltä. Siv. 212.

Hietalahden ukko, vanhojen taikojen
taitaja Halsualta. Siv. 216.

vielä mokomampi. Koko seutu tiesi häntä mainita, ja itse Kokkolan väkevä sotaherra ratsasti häntä katsomaan, tapasi tanhualla ja sanoi:

— Olen kuullut, että on täällä riskiä miehiä . . . jotta saisi koitella.

— Vai on kuultu! Mosalainen vain sanoi.

Kun iso sotaherra sitten halusi panna hevosensa hetkeksi heinämaahan, Mosalainen näytti, että tuossa on aidan takana heinäpelto. Herra taas kysyi, mistä sinne pääsee, kun ei näy veräjää.

— No, kyllä sinne nyt yhen hevosen saa, vaikka mistä, Mosalainen sanoi, kopaten hevosen syliinsä ja nostaen aidan ylitse pellolle.

— Isäntäpä taitaa olla riski mies, sotaherra jo ihmetteli. Mutta Mosalan äijä sanoi vain:

— On niitä riskimpiäkin! Kivijärvelläkin Urpilainen . . . en ole sille koskaan piisannut.

Kivijärven Urpilainen oli oikeita vanhankansan raavaita miehiä. Hän söi kuin aikamies ja sitten tehdä rymisti työtä kuin jätti. Möi ukko Kokkolan porvarille härän ja edusti kaupantekijäisiksi vielä ruokaveron. Mutta pelästyi porvari, kun syömistä kannettiin pöytään, ja kivijärveläinen työnsi kaikki kurkkuunsa. Tuotiin lisää monet kerrat ja sonninmyöjä ahtoi aina kaikki vatsaansa. Viimein kaupпамies suuttui:

— Nyt pappa söö herke yly!

— Män'pähän härkä ylös eli alas, mutta syyvä minä tahon kaupan jälkeen, Urpilainen vain arveli ja pyysi lisää.

Lähti hyvin syönyt Urpilaisen ukko sitten kotiperukoitaan kohden, vieden ostokset matkassaan. Tynnyrin suolasäkin hän löi selkälaipioilleen, kuuden kannun padan painoi päähänsä hatuksi ja kepinään keikutteli leiviskäistä rautakankea. Näin Kivijärven suuri tura tallusteli yli kymmenpenikulmaisen erämaan syöden vain kerran puolitaipeleessa, mihin oli eväänsä loput heittänyt menomatalla. Ja kolmella syönnillä ukko teki koko Kokkolan retkensä.

Väkevä Urpilainen, Mosalan ukko ja Mehtä-Porasen äijä, Rotmon tyttäret ja Jylhän naiset — siinä olivat vanhan metsäperän väki-ihmiset. Heitä vielä yliperä parhaimaan mainitsee ja muistelee. Sillä entinen erämaa vaati voimaa ja kovaa luontoa. Erämaa itse niitä kasvatti, ja pyhäisissä yhteen oloissaan miehet vielä luontoaan terästivät. Ellei Urpilaisen ukkoja eikä Roti-Paavon tyttäriä ollutkaan joka kylässä, oli aina kumminkin kylän parhaita. Ja minkä voimat puuttuivat, sen korvasi kova luonto ja kiukkuinen yritys.

Pöyhöläisiä puumentekijä 1820-50-luvuilta

TIETÄJIÄ JA POHAKOITA

Uvaroissa perämetsissä piili kaikkein pohjimmaisena ikivanha esi-isien usko, ja koko erämaata hallitsi vuosisatainen henki. Kirkko kyllä komotti mäellä ja pyhäkellot moukuivat, ja pappila paistoi lähirannalla, mutta metsissä karjui nostettu kouko taikka rääkyi ruumiiton ihkiriekko. Aurinko kyllä tanssi pääsiäisaamuna, ja kristikansa riensi kilvaten kirkkoon, mutta öisin rullit lentää tohistivat halki ilmojen, haltiat kolistelivat vanhoissa myllyissä, ja vainajat lähtivät liikkeelle siunatusta kirkkomaastakin. Kirkonkelloilla kutsuttiin ristirahvasta pyhään temppeeliin, mutta taas, kun metsä piilotti jonkun elukan peittoonsa, soitettiin samoilla kelloilla, jotta suuri metsä vapauttaisi vankinsa. Hartaina istuivat vanhat tummut temppeleissä sanaa kuunnellen ja veisaten virttä taivaan Herralle, mutta Erkin aamuna he laskivat karjansa kesälaitumelle yhtä hartaina poltellen tulikytöstä navetan kynnyksen vieressä ja lukien äideiltä oppimiaan vanhankansan väkisanoja.

Tämä metsien takainen korpien ja nevojen maa oli aivan kuin pyhitetty menneitten aikojen kotimaaksi. Samaa sääkijaa täällä kyllä elettiin rintamaiden kanssa, mutta sittenkin kaikki kuluttava aika oli täällä armollisempi ja vaelsi hitaammin kuin alamaissa. Metsäperien kansa sai asustella omassa rauhassaan, ja aivan oman mielensä mukaan käydä ulos ja sisälle, niinkuin edesmenneet hyvät vaarit ja muoritkin olivat tehneet, vaeltaen sekä painetun pitkän katkismuksen hengessä että painamattomien, vielä pitempien esi-isien kirjojen hengessä. Sillä kaukametsien kansalla oli omat aapeluksensa ja omat satalukuiset kymmenet käskynsä, jotka perittyihin veriin painettuina seisoivat yhtä lujina ja peloittavina kuin kivisiin tauluihin kirjoite-

tut Siinainvuoren sanat. Hyvä oli täällä tummujen hoidella huonekuntaansa ja tehdä satoja temppujaan, ja oikein oli, että tuhvatkin täyttivät, minkä vanha laki vaati.

Ja näin metsäperä tekikin. Tulta iskiessään kinnunen kilkutti piikiveä tuliraudalla huudahtaen:

»Hiiri vettä kantamaan,
kärpänen sammuttamaan:
kissanpojan pää palaal!»

Saunaan mennessään vanha tummu muisti puhaltaa kipeää kohtaa ja sanoa:

»Tiku pihalle, lämmin saunaan,
häkä rötkön perään!»

Valkopäinen ikätura karkoitti käärmeet kartanosta vetäen rautaromua perässään ja leppävastoilla hosuen ja hokien:

»Kukis kuloo, kukis kuloo!»

Heinämiestä sattuessaan söhäisemään ampiäispesää, teki pienet piikkimiehet tehottomiksi sanoen:

»Tapiainen tarkka poika,
pistä piikkis ketoon,
kannukses kankaaseen!»

Mutta isopäisen *voijesirkan* heinämiestä koppasi koivista kiinni, asetti sen nokan haavalle ja uhkaili:

»Heinäsirikka, heinäsirikka,
jos et anna minulle voijetta,
niin minä kitkasan katkasan kaulas!»

Pieni soinilainen pojankersakin saattoi sanella pahaiselle sisiliskolle:

»Sisulisko, silmänkisko,
joka oot niin raskas
kuin rautapuran pää.
Minä oon niin kevyt kuin lehti!»

Mikäpä oli tarpeellisempaa kuin panna *pirunpallit pihtiin*, kun jotakin tavaraa ei etsimälläkään löydetty. Ei tarvinnyt muuta kuin

leikata kolme rukiinoljen solmukohtaa, panna ne halkaistuun tikkuun ja pistää seinärakoon, niin heti löytyi. Eikä tämä ollut mitään noitumista enempää kuin sekään, että palokärjen nokalla kaitettiin hammasta, jota mato jäyti, taikka puhallettiin ja sylkäistiin kolmineuvoiseen tuppeen kolme kertaa, kun lapsessa oli *kohtaus*. Rauhassa sai täällä huoneen kynnyksellä, jonka ylitse oli kuolleita kuljetettu, kirveellä hakata *narua* pois, samoin taas puukupissa puohtaa *tulenlentoa*. Rauhassa Huuhkaisen entinen tura rakenteli ojiin turpasportteja ja ryömi niiden lävitse terveyttään etsien, eikä äijä suinkaan tuhmin tehnyt astellessaan uuteen asuntoonsa takaperin ja piirrellen jälkiinsä viisloppiaisia. Samoin kaikilla muillakin oli heidän taitonsa. Kalamiehet tarvitsivat omat tietonsa, niin myös metsänkävijät, maanmyyrtäjällä oli hänen oppinsa, ja karjatummut tiesivät, mikä oli heille tarpeellista.

Mutta kaukainen erämaa tarvitsi vielä oikeita tietäjiä, jotka olivat tehoisempia kuin tavalliset korpelaiset. Metsien vanha henki niitä kyllä nosti ja kasvatti. Harmaat tietoturaturat olivat täällä omassa ympäristössään ja pysyivät hyvin luonnossaan, sillä kaikkialla oli suuri jylhä erämaa, ja koko erämaa uskoi sekä pelkäsi.

Entisinä aikoina oli täällä monta ja monenlaista mahtajaa. Oli siellä täällä pieniä *maapohakoita* ja *höpisiöitä* ja pikku *parantajia*, sellaisia kuin *Jängän Tiina*, joka suitsien päitsimien lävitse pujotteli ja ruumiinlaudalla mittautti kohtauksen saaneita, sekä Kaustisenkylän *Matti-tuhari*, joka teki kointoppeloita, ja Soinin *Heinä-Matti*, joka viinasta katsoi taudin tapauksia, ynnä Kyyjärven *Lintu-Matti*, joka piiskasi rukkia leppärisuilla, kun se heitteli nyörejä päältään. Pikku höpisiöitä oli *Kalliokosken Liisa*, joka saunankiukaan lävitse valetuilla vesillä paranteli käärmeen pistämissä, samoin Soinin *Värilehon akka*, joka tyttöä korventeli padassa järvenrannalla, räpäien haukankynsillä ja tutkien:

»Onko sinuun ottanut
kivestä vaiko kannosta,
vaiko vanhasta vatturauniosta,
vaiko siitä puusta,
jossa korppi on korvettu,
ja musta lintu murhattu?»

Lestin *Matti Tuikka* ajoi pois painaisia tulikivellä, ruudilla ja palavilla päreillä, *Lankarin Aapa* nytki käärmeitä, nimitteli niitä kangas-

haueiksi ja kuivaili kepissä seinän vieressä. *Sannan-Mikon Antti*, keppi kädessä köpsöttelevä huutolaisukko, ajoi pois kohtauksia kirveellä, pölkyllä ja palavalla saunavastalla, ja *Taipaleen äijä* Lestillä pesi *murhaa*, mikä oli tarttunut kuolleitten luista, vei pesuveden kirkkomaahan ja sanoi:

»Mistä on suku suupunut,
sinne suku suupukoon,
vanha kalma kaatukoon,
kirkon kirjavan kittaen,
satalauvan lappeeseen,
tervaristin tienohille,
tervahauvan hartioille».

Mutta oli täällä suuria *pohakoitakin* ja *tietäjiä* ynnä *kuohareita*, oli myös *noitia*, jotka saattoivat tehdä pahaa, sekä *noitahenkisiä* ihmisiä, jotka kuvattelivat toista jos toistakin, milloin nostaen koukoja, milloin käärmeitä, milloin taas ylyttäen suuren syyttömän metsän kantamaan vihaa.

Näihin kaikkiin tarvittiin taitoa, kovaa voimaa ja sellaista luontoa, jota oli vain harvoilla. Eikä oikein väkeväksi noidaksi kovin helposti päästy. Karstulan *Vorspakan* tietäjän oli pitänyt kolmen-kuninkaanverellä vetää piiri ympärilleen lattiaan ja siinä Kaikkein Korkeimman nimeen pyytää itselleen noitavoimaa. Lujalle oli entinen *Lakasen lukkari* pantu, kun hänestä oli aiottu suurta noitaa. Vimpelin pääpohakka oli miestä koulannut monella lailla ja sitten viimein vienyt hänet juhannusyönä istumaan isolle kivelle keskelle Kasarinkoskea, mihin itse pääpirun piti tulla kastamaan hänet isoksi-noidaksi. Yksinään Lakanen oli hämäränä juhlayönä istua kyhjöttänyt kuohuvan kosken kivellä ja odottanut. Oli noussut koskesta kaiken näköistä hirveätä elukkaa ja kummituista, ja Lakasen oli pelkäämättä pitänyt puhutella jokaista. Mutta oli viimein kuohuista kohonnut iso käärme, vönkinyt rinnoille ja ruvennut yrittämään miehen suuhun. Silloin oli Lakasen luonto loppunut, ja hän oli kauhistuksissaan porhaltanut pakoon. Eikä ollut Lakanen päässyt suurnoidaksi, mutta Perhon lukkariksi hän oli päässyt, ja sen verran hän jo oli ennättänyt oppia, että oli pystynyt veren seisottamaan.

Luonto loppui Karstulan *Pohjois-Eerultakin*, kun hänen olisi pitänyt ruveta noidaksi. Ajoi Eeru Pohjanmaalle suurelta tietäjältä,

Hietapellon Pekalta, lehmäonnaa hakemaan, ottaen evääkseen viisi kannua viinaa. Eeru sai pilatun onnen korjatuksi, ja sitten ukot hyvillään törsäsivät koko viikon viiden kannun ääressä, ja Pekka jo kysyi:

— Etkö taho oppia loihtemaan?

— Mukavaahan tuo olisi, Eeru sanoi, jos minäkin jotakin osaisin . . . minäkin.

Pitkän rupeaman Hietapellon Pekka siinä loitsi, ja Pohjois-tura kuunteli korvat pystyssä, saaden kuulla niinkin kauheita sanoja, että oikein sydänalaa karmi. Kun viiden kannun vilja oli loppunut ja Eerun piti lähteä kotiin, Hieta-Pekka sanoi, että kyllä sinä vielä kaikki muistat, kun kohta kotiin tultuasi karjaiset terveisiä häneltä. Mutta pitää varoa kovin kovasti karjaisemasta, ettei vain laipio putoa alas. Eeru ajoi kotiinsa ja heti tupaan päästyään pamahdutti:

— Terveisiä Hietapellon Pekalta!

Tupa vain jysähti, niin että piitta halkesi päästä päähän, ja multaa räsähti lattialle. Siinä olivat Hieta-Pekan terveiset. Ja taisi siinä olla itse jyrisevä noitakin matkassa, koska äijän luvut rupesivat heti nousemaan Eerun mieleen. Koko yön Pohjois-turan täytyi muistella ja loitsia sanoja toisensa perästä, ja kun ukko aamulla hankkiusi tervametsään, luvut yhä kumpusivat esiin. Niinkuin isämeitää lukien Eeru lasketteli koko matkan kaikenlaisia loitsuja ja manauksia. Ja tervaksia ajaessaan ukon piti vain päivät päästään muistella kovia sanoja:

»Kustas tulet, kuisman koisma?
Tuolta toisesta talosta

Seiso veri, tyysty veri,
tyystyi ennen Tyrsmänkoski

O, sinä perna perkeleestä,
sinä saatanan salakka

Jos sinä pistät yksin pistoin,
niin minä pistän kaksin pistoin

Ite noita nuolihinsa,
velho vehtirautoihinsa

Aivan vaivaksi Hietapellon Pekan luvut lopulta jo olivat, sillä Pohjois-tura ei ollut noidaksi kelvollinen, eikä hänellä ollut noidan pelotonta, karkeaa luontoa. Paljoa mieluummin kuin karmivia lukuja, hän olisi ajatellut vain tervahommiaan ja pitänyt lukua, montako tynnyriä tervaa mahtaa haudasta valua. Mutta Eeru-paha ei saanut manauksia pois päästään. Viimein ukko varusti katkismuksen matkaansa tervahaudalle ja rupesi sitä lukemaan saadakseen synnilliseksi sanotut loitsut unohtumaan. »Minä olen Herra sinun Jumalas, ei sinun pidä pitämän muita jumalia minun edesäni», tervaksien vetäjä aloitti, ja katkismus karkoittikin taikaluvut pois. Mutta heti kun Eeru pisti kirjan taskuunsa, nousi päähän:

»Jos sinä pistät yksin pistoin,
niin minä pistän kaksin pistoin

— — — — —
O, sinä perna perkeleestä
— — — — —

Ja taas täytyi kiireesti tarttua jumalansanaan. Moneen kertaan tervapuiden ajaja ennätti lukea katkismuksen lävitse, jopa oppia aivan ulkoa koko kirjan, ennenkuin pääsi Hietapellon Pekan tavattomista terveisistä.

Muinainen *Jylhän Aapa*, Samulinpoika, rautaseppä, pyssyseppä ja lentomestari, sai velhonopin itse lapinnoidalta. Siitä on jo toistataata vuotta, ja Aapa oli aivan nuori vielä, mutta oli jo kumminkin saanut pappilassa salaa lukea mustaakirjaa ja siitä päässyt hyvään alkuun. Sattui sitten tulemaan lapintietäjä Jylhälle, ja kun Aapa kuuli, mikä mies oli, hän sai äijän jäämään taloon yöksi. Aitassa maaten lapinnoita koko yön lateli Jylhän pojalle tietojaan ja taitojaan, ja näin Aapa sai oppia täyden noituuden, niin että kykeni melkein mihin tahansa, lukitussa kirkossakin yöllä avaimitta käymään.

Lapinnoidat, jotka olivat kaikkein suurimpia pääpohakoita, kulkiivat entisaikaan ahkerasti etelässä. Niinkuin musta puupuntari ne päivällä tuuliaispäässä lentää porhalsivat halki maiden, halki ilmojen ja taas öisin vikelsivät puntaripäisinä *noijannuolina*, niin että tulinen viiru vain perässä piipotti. Jos niille huusi: »Vetteen peräs! Vetteen peräs!» niin putosivatpa alas, että mätkähti. Saattoivat väkevät lapinnoidat lentää tohistaa myös lintuparvena. Pohjoissydänmaalle, Ruuhilammen tervahaudalle tohahti kerran auringonlaskulla tava-

ton metsoparvi täyttäen kaikki lähimännyt hautapirtin ympärillä. Miehet katsoivat kummissaan, mutta Puiratin Samuli otti pyssyn, tähtäsi ja sanoi:

— Issointapa piän!

Mutta metsot eivät välittäneet vähääkään, lentelivät vain puusta puuhun ja katsoa tollottivat, vaikka Puiratin ukko paukutteli ääressä. Silloin Samuli pyörähdytti pyssynkuulaa kolme kertaa peräpuolesaan ja taas pamahdutti. Isoin keikahti, ja maahan rökähti pieni tuohikonttiselkäinen lapinäijä, joka kättään pidellen huutaa kipitti pyssymiehelle:

— Kuka sinua on opettanut suuruksella ampumaan? Ei minuun ole vielä kertaakaan luoti pystynyt.

Ja Lapin pieni äijänkähmyrä sai tuohikontteineen lähteä jalkaisin kepsuttelemaan Suomenselän suuria nevoja.

Merkillisestä *mustastakirjasta*, monet tietäjät ja pohakat ottivat mahtinsa. Se oli kyllä kaikilla papeilla, mutta he eivät suinkaan saaneet näyttää sitä seurakuntalaisilleen. Mutta muutamat suuret pohakat olivat osanneet hankkia kirjan itselleen. Oli se ollut *Hautakankaan Antilla*, joka asui Rotmossa, ja Antin isä, Vimpelin ukko, oli saanut sen, kumma kyllä, itse Lappajärven rovastilta, joka oli lähettänyt hänet kirja kinalossa asettamaan Poikkijoen navettaan pesiytynyttä paholaista. Väkevä oli kirja ollut. Kun ukko aarteineen oli ilmestynyt navettaan, oli sieltä heti musta koira lähtenyt luikkiimaan ja tulla luimistellut ukon edellä aina Sääskenkylään ja kadonnut siellä vanhaan tuulimyllyyn. Kallista mahtikirjaa oli Hauta-Antti sitten säilytellyt ja käyttänyt. Mutta vanhana äijänä oli hän sen luvannut saunamäkeläiselle korvaukseksi viidestä ruiskapasta, puhellen:

— En pysty maksamaan, mutta on minulla mustakirja. Sinä kun olet sellainen noitahenkkinen, saat sen kun kuolen... Se on sängynoljissa pänpohjissa tai riihen alla liuttukivien välissä... ota sieltä sitten! En minä enää kauan elä.

Kirja kyllä jäi saamatta. Antin kuoltua akka poltti sen noitapusseineen sänkyolkien kanssa.

Sanotaan salaisen kirjan olleen myös Jylhän Aapalla, ja saman kirjan taas sukuperintönä joutuneen Kykyrin Aapalle Kälviällä. *Hautakankin* vanhat pohakat olivat tutkineet peloittavaa taikakirjaa, jossa toinen rivi oli ollut punainen ja toinen musta, ja manauksia sekä ko-

via konsteja siinä oli opetettu. Jo aikoja sitten kuolleella *Kellokosken Jussilla* oli niinikään ollut kamala noitakirja, josta ukko oli oppinut kovia velhokonsteja. Sillanpään Heikki-vainaja oli sen aikoinaan Kello-Jussille tuonut kontissaan Pietarista, eikä mies ollut koskaan pelännyt niin kovasti kuin silloin, kun piti kuljettaa muassaan sel-laista pirullista kirjaa. Kolkko kappale se oli ollutkin. Kivikankaan Jussi-vaari oli kerran salaa saanut sitä katsella, ja vaarin tukka oli oikein noussut pystyyn, kun kirja oli väliin kironnut ihan kau-heimman kautta ja sitten taas siunannut kaikkein kalleimmasti, niin että aivan sydänalaa viilsi. Koivu-tuhvakin, Kellokosken vävy, oli sitä joskus lueskellut ja oppinut siitä ainakin lujat verensanat:

»Seiso veri, tyysty veri,
seisoi joki Joortanissa,
jossa Ristus ristittiin,
Kaikkivaltias kastettiin».

Arkussa Kello-tura oli kirjaansa tarkoin tallettanut. Mutta kerran se oli unohtunut pöydälle. Vasta niityllä ukko oli muistanut asian, ja kiireesti hän oli lähtenyt juosta köpöttämään kotia kohden. Tupa oli ollut jo väkeä täynnä, niin että äijällä oli ollut täysi työ ennenkuin oli saanut kirjan taas arkkuun lukon taakse.¹

Äkäisiä, kovia äijiä ja tylyjä tummuja monet näistä metsäperän noitakoulun käyneistä olivat. Entinen *Polvilammen muori* oli niin luonnokas, että suututtuaan Hauta-ahon ukkoon avopäin konttasi kätäjikossa ja noitui, niin että karhu kaatoi koko Hauta-ahon kar- jan, sonninkin sotki nevaan, ettei muuta kuin sarvet vain näkyi- vät. Vanha *Roti-Paavo* äkämystyi möttösläisiin, jotka syöttivät karjallaan hänen pienen perkkiönsä, hyppi ja karjui:

— Panen luusta ja lihasta aijan, niin ettei sinne enää mennä- kään.

Ja kun karja taas yritti Paavon heinämaahan, tuli karhu ja löi ryteikköön kuusi lehmää. Kivijärven *Huttu-seppä*, pelättävä mies, jota sanottiin *Huttu-kärmeeksi*, pistälsi nostetulle käärmeelle, joka järvellä tuli uiden venettä kohden, tulitaulan suuhun ja sanoi:

¹ Kellokosken Jussin mustakirja on sama kirja, minkä Tuomas Taittonen 1862 sai Perhossa haltuunsa ja on nyk. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran huostassa. Sama kirja lienee aikaisemmin ollut Haukan miesten hoidossa.

— Koskas meinaat päälle tulla, niin tuos' on! Ja mene sinne, mist' olet tullutkin!

Vähän ajan kuluttua alkoikin järven takaisesta talosta nousta musta savu. Sanoi sama Huttu-seppä Istolan äijälle, joka kerskaili, että hänellä onkin sellainen ruuna, ettei nostettukaan karhu selkään päase:

— Älä kouhi minua! Kouhi muita miehiä!

Mutta kun Istolan äijä vain kouhi ja kerskui, Huttu-kärme jyrähdytti kantapäensä varpaalta lattiaan ja karjaisi:

— Pääsee se ainakin puunlengolta!

Aamulla kun mentiin hevosen hakuun, löydettiin Istolan ruuna karhun repimänä. Kontio oli hypännyt ruunan selkään lengon puun rungolta, mikä oli aivan lähellä kaatopaikkaa.

Kova voima oli *Puiratin Samulinkin* sanoilla. Tyrehtyi pahakin verenvuoto, kun äijä vain sanoman saatuaan tukka pystyssä ärjäisi: »Eipä se enää vuuakkaa!» Mutta kun Pohjoisen ukko juovuspäissään pilkaten löi Puirattia suuta vasten, niin että veri turskahti, äijä sieppasi vasemmasta jalastaan kengän, puhalsi siihen yhdeksän kertaa ja karjaisi:

— Yhdeksän kertaa tulkoon kostetuksi!

Kun Pohjois-ukko juovuksissa meni kotiinsa, tuli siellä kova kärhäkkä ja tappelu, jossa ukon selkään ja takasiin viillettiin yhdeksän suurta verihaavaa.

Äkäinen pohakka oli myös *Vasa-seppä*, Vasamäen vanha Taavetti, joka suuttuessaan saattoi panna vaikka minkäläiset pahat. Noitui äijä veljensä lehmän seisomaan kalliolla koko vuorokauden, niin ettei sitä nähty, ennen kuin Jylhän tietomies päästi sen irti ja pani painajaisen itseensä Taavettiin. Koville otti Vasa-sepän, mutta kun hän meni ja kiroten iski pihaan rautakangen sekä pani lakkinsa sen päähän, niin sai kyllä nukkumarauhan. Pahoin kävi Keskitalon rengin, joka varasti linnun Taavetin satimesta: sai kirkonväen eikä päässyt siitä erilleen ilman Taavetin apua. Mutta kun Vasa-seppä viritti loukkunsa Keskitalon myllytammen viereen, ja saukko tarttui siihen, Keskitalon Soppo kirvesti kolme koivuista kankea, väänsi loukun auki ja muljahdutti elukan koskeen, otti sen sieltä, vei kotiinsa ja nylki. Vasa-Taavetti kirosi ja kirosi, niin että koivuiset kanget myllyn luona alkoivat hyppiä ja hyppelivät ylös ja alas kolme vuorokautta. Koko kylä kävi sitä ihmettelemässä. Mutta

Soppoon, joka oli noituen tehnyt tekosensa, Taavetin manaus ei pystynyt.

Tialan *Lampuodissa* oli ennen ollut kamala noita. Ukon kuoltua-kin vielä vanhassa tallissa aina pimeän tullen ritisi ja ratisi. Kun talli sitten purettiin, löytyi sen lattian alta kokonainen pärekorillinen tuohiin käärittyjä ruumiinluita: sormia, kalvoskappaleita, käsi- varsia. Luukontti vietiin kiireesti pellolle ja heitettiin suureen nuotioon. Kova pätkähdys vain kuului, kun kirkonväki siinä joutui tulen käsiin, ja vanha noita sai kostonsa. Tialan noita oli ollut niin kauhea mies, että oli omat lapsensakin menettänyt temppuihinsa sitä myöten, kun sai niitä maailmaan. Mutta näinpä äijä-parka sitten oli kuolemantuskissaan nähnyt ympärillään kaikki perillisensä ja kauhtuen siunaillut:

— Herra Iesus, minun lapsiani, kun niitä on paljon!

Osasivat vanhat noidat ja pohakat tehdä toki muutakin kuin paha ja ilkeyttä toisilleen ja muille ihmisille. Hautakankaan Antti paranteli lankeevatautisiakin. Ruisahon Jussi tuli terveeksi kohta, kun ukko laski verta hänen nilkastaan, höpisi siihen ja juotti sen jälleen Jussille. Veren äijä seisautti sanoillaan, ja kun Juoksuahon pojan jalka oli säikähdyksestä ajettunut aina polvea myöten, ukko teki hyvät hauteet, pannen veteen yhdeksää kusiaispesää, kolmen puun kolme kolmihaaraista oksaa sekä kolme ruumiinlaudasta vuoltua lastua. Rupitautia äijä pesi koskenvaahdolla, ja rupeamisiin hän laittoi peseet metsälähteen vedestä vuollen siihen kuparirahaa ja kiehattaen sen pajanahjossa kuumennetulla paloaatran kärkiraudalla. Moniin muihin Hauta-Antti pystyi, ja sanotaan, että hän osasi lumota käärmeitäkin. Männynlatvasta tehdyllä parikorttelisella putkella hän puhalteli, pillitteli, ja käärmeet loikertelivat piiloistaan esiin ja rupesivat tanssimaan.

Möttösen *Mylly-Matti* ei kyllä ruvennut käärmeille pilliä soittelemaan. Nähdessään vanhan madon Matti manasi:

»Sinä synnin synnyttäjä,
matele maan rakkoon!»

Mutta otti Matti taas käärmeen kiinnikin, vaikka se luokkaa heittäen mennä koukkasi, puristi niskasta, nylki ja pani talin talteensa. Käärmeentaliviinalla ukko voiteli ajettumia. Koinvoidetta Matti

teki yhdeksästä aineesta, ja kohtaukseen hän valutti veden yhdeksän oven vetimen lävitse, eikä koko maailmassa osattu tehdä parempaa kohtausvettä. Veri seisahtui heti kuin seinä, kun äijä vain ärjäisi. Mutta sattui kerran tulemaan taloon, juuri kun ukko oli veren sulkenut, joku akka-paha alkaen siunailla: »Onko täällä Jumala käynyt? Onko täällä Jumala käynyt?» Sitä ei olisi saanut sanoa, sillä veri alkoi taas paikalla puhaltua. Äijä suuttui ja sulki haavan uudestaan. Mylly-Matti olikin oikea korpinoita jo ulkonäöltäänkin: suuri kumarahartiainen ukko, jolla oli mustat kulmapehkot ja nenä kuin oolannin pukinsarvi. Kädet haarallaan äijä aina seisoi, ja löylyä hän otti saunassa niin että kiuas paukkui, ja toiset kylpymiehet kopisten hyppivät lavalta lattialle.

Pohakkamiehiä olivat Lestin *Karhunpiilon* karhumiehet. Ruumiin pääkalloilla ja metsänvoimalla he ajoivat pois kipuja, särkytautejakin. Kova noita oli Lestin *Tiais-kuohari*, joka otti varkaan kiinni siten, että pani hevosen sääriluuhun kirkkomaan multaa ja heitti sen virtaan. Siitä *kirkonpainainen* ja *veenpainainen* nousivat vastakkain ja kävivät varkaan kimppuun, ottaen niin lujille, että varastettu tavara täytyi viedä pois. Kinnulan *Isä-Pokko* oli niin tyly noita, että saattoi ajaa pois *ves'perkeleen*. Kuumassa saunassa Pokko makautti sairasta kylän ruumislaudalla sekä kylvetti häntä taikavesillään, pyyhki siipioravan nahalla ja karhunhampaalla, joka oli ollut kolmen kuolleen suussa. Soinin noita, *Höykkälän ukko*, paranteli kaatuvatautisia sammakon jalasta ja kukon pääkammasta otetulla verellä käyttäen apuna vielä pajanahjosta ja metsästä otetuja aineita, aina yhdeksää lajia.

Noita oli *Kalmo-Sakrikin*, ruma mies, joka asusteli metsässä Karstulan ja Perhon rajamailla. Iso kontti selässä äijä usein kuljeskeli metsäperäläisiä parantelemassa, ja kaikki tiesivät, että »Kalmo-Sakrilla oli yhdeksän keinoa, kiepoo kymmenes». Kontissa oli kyllä keinoja enemmänkin, pulloja nelisenkymmentä ja niissä kaikenlaisia aineita vihteröljystä ja hokmannista alkaen. Koskenvesistä ja maanruohoista Sakri vielä valmisteli lisää, ja kun oikein kova paikka tuli, hän käytti välikappaleinaan ruumiinjäseniä ja kuolleenluita. Niistä noita sai kovat aineet, vaikka mihin asiaan. Möttösten lehmiiä varten, jotka Säynälampea kiertäen aina saapuivat Sakrin mökin tauksille, ei toki näin väkeviä välikappaleita tarvittu. Äijä

karkoitti lehmät siten, että heitti lakkinsa kentälle ylösalaisin, hyppi sen ylitse edestakaisin ja kiroili:

— Sinull' ei piä oleman karvan kantajaa!

Siitä Möttösen lehmät tulivat niin hulluiksi, että vielä nave-tassakin reuhasivat ja olivat hirtttää itsensä. Täytyi etsiä apua *Mik-keli-Antilta*, joka asettikin elukat. Anttikaan ei ollut vain pelkkä jokapäiväisen leivän nakertaja. Hän oli Maakunnan karkeita äijiä, Kauhavan Lummukasta lähtenyt metsäkontio, joka Maijoineen ja kastamattomine kakaroinen eleli kuin pakana Säynälammen tauk-silla Kontinlevon tervapirtissä ja taas toisin vuoroin kierteli maata kuin mustilainen kuohiten kaikenlaisia elukoita, jopa menen lukit-tuun kirkkoonkin, niin että ovet räsähtivät.

Mutta Kivijärven vanha *Murri* oli niin väkevä noita, että ajoi Herran tempeliin hevosella. Äijä mennä köpötteli jalkaisin joulu-kirkkoon ja pääsi matkalla toisen ukon ajomieheksi, kun tämä va-litteli, että käsiä paleltaa.

— Vaikka alasti istuisin, ei minua palella! *Murri* sanoi hypäten ohjaksiin. Ja ukko riisuutui ilkoisen alastomaksi, kääri vaatteensa myttyyn reensepiin, istui ja ajeli niin että kaikki kansa kauhistui.

— Kyllä vaatteet lämmittää, oli ne päällä tai reessä, *Murri* vain puheli ja kysyi sitten kirkkoa lähestyttäessä:

— Päästänkö mä vielä kirkon läpi?

— Päästä vaikka kirkon alate eli ylite, hevosen omistaja murahti.

Murri laski täyttä hyppyä kirkonovea kohden. Kun hevosen jalat sattuivat kirkonportaisiin, niin ovet remahtivat auki, ja koni laukkasi kirkkoon niin että kopina vain kuului ja lensi samaa kap-setta läpi tempelin toiselle ovelle. Ja ovet taas remahtivat auki, mutta heti kun reenjalasten kantapäät kapsahtivat kynnykseltä alas, ne pamahtivat paikoilleen.

Avojaloin saattoi vanha noita astella vasta hiottua viikatteen terää, eikä häntä tulikaan voinut vahingoittaa. Oravan talossa iltaa istuttaessa nuoret pilkkailivat *Murria*. Äijä suuttui, löi puuta ison takan täyteen, riisui sitten vaatteensa, työnsi lautapalasen tu-leen ja kömpi sille istumaan huutaen palavasta pätsistä:

— Lisäkkää ja ösäkkää tulta!

Kauhistunut talonisäntä tempaisi *Murrin* tulesta ja poltti pahoin kätensä, mutta *Murri*lta ei kärventynyt karvaakaan.

Kykeni *Kyyrän Jussikin*, joka asui Saarijärven kulmilla, kulkemaan kirkon lukituista ovista, ja uskalsi ukko mustana yönä mennä kirkonmaalle kuolleita puhuttelemaan. Pimeässä kähmien Kyyrä kaivoi arkun esiin, väänsi kannen auki ja kahmaisi homeisen vainajan syliinsä pannen sen kalloon leppäisen vitsapannan, jota oli ensin sovitellut omaan päähänsä. Sitten noita kolmella leppäisellä vaajalla alkoi kiilata leppäistä vitsapantaa tiukemmalle ja tiukemmalle, niin että irvistelevän, tyhjillä silmäkuopillaan tollottavan vainajan viimein täytyi ruveta haastelemaan niitä asioita, joita Kyyrä tahtoi häneltä kysellä. Kaamealla äänellä kuollut puhua honotti, ja home vain pölähteli leuoilta, mutta se ei noitaa peloittanut.

Vanha *Kukko-Jussi*, Kukkopuron metsätalon äijä oli niin äkäinen, että kun hän äyskäisi käärmeelle, joka onnettomuudekseen sattui matelemaan tervahaudalle, niin matopahasen piti suoraa päätä vönkiä haudan tuliseen kitaan. Nostetun kirkonväen ukko pani takaisin niin kovalla voimalla, että sen lähettäjä joutui menoteilleen, ja painaisen täytyi mustana kissana laukata pakoon, kun äijä ahdisteli sitä kolmen tervakannon lastulla ja kolmen kaivon vedellä. Koihin Kukko-tura tarvitsi yhdeksät aineet: sipulia, ruisjauhoja, raudanruostetta, hopeaa ja kuparirahaa, lukinverkkoa, piipunihveä, kermaa ja tervaa. Väkiaineistaan tura keitti mustan mämmin ja tehosti sen vielä kovalla luvulla:

»Kustas tulet, kuisman koisma?
Tuolta tulen toisesta talosta pellon takaa,
luun syön, lihan märätän,
veren matoina tiputan.
Yheksän yötä unetonta,
kannu märkää välissä».

Veren ukko sulki sanoillaan, tulenvihoja paranteli lampaan maha-paidalla ja lampaan luiden ytimellä ynnä siankärsällä, ja yhdeksänlaisia kohtauksia hän korjaili yhdeksillä eri keinoilla.

Mutta Pöyry-Jussi, mainittava *Kuohari-Pöyry* Halsualta, oli suuri ja salaperäinen noita, joka ei taitojaan ilmoittanut ainoallekaan kuolevaiselle, kehahteli vain:

— Pöyry ei ole mikään noita eikä näkijä, mutta kun Pöyry pesee, niin aina paranee.

Pieni mies Pöyry oli, mutta paksu ja pahankurinen, silmäpuolella hän vain katsoa tiiroitti, mutta näki silläkin tarpeekseen, ja nenäpielestä oli tappelussa puukolla silpaistu kappale pois. Suuri säkki selässä paksu kuohari kulkea rähjäsi seitsemät seurakunnat, Vimpe-
lit, Perhot ja Vetelit, Halsuat, Lestit, Kivijärvet ja Karstulat, ja kaikkialla koirat koko joukoin kiukkuisina ärhentelivät hänen kintereillään. Mutta terävin veitsin Pöyry piti kaikki koirat ja koiraat kurissa ja kulki pitkää virkatietään. Ukon säkki oli täynnä välikappaleita, yökönverta, käärmeennahkoja ynnä käärmeenrasvaa, kähisipä vielä elävä käärmeekin tuohirasiassa. Käärmeellä Pöyry nokitti madonsuoloja, joilla paranteli tuuleista, ja kun hän yökönverellä pyyhki silmät, rupesi näkemään näkymättömiä. Äijän sakkia ei ollut hyvä kosketella, eikä hän sitä koskaan, ei yöksikään heittänyt luotaan. Pelkäsivät monet äkäistä ukkoa, ja syytä oli pelätäkin. Suuttui Pöyry sisarensakin, kun tämä ei antanut hänelle yö-sijaa, niin että äyskähti: »Härkä pönttöön!» Eikä ennättänyt kulua kuin kolme päivää, kun härkä nyrjähdetti lapansa niin pahasti, että täytyi tappaa. Metsänväkikin pelkäsi rumaa kuoharia. Kun Laajasten hevonen oli joutunut hukkaan, ei Pöyryn tarvinnut tehdä muuta kuin kävellä kolme kertaa vanhan tervahaudan ympäritse, niin jo tuli vaimoinen henki vastaan, että vaatteet kahisivat.

— Onko näkynyt Laajasten hevosta? Pöyry heti ärjäisi, ja vaimoisen hengen täytyi sanoa, että se on ollut heidän hallussaan metsässä, mutta tuolla se jo on kotiin menossa.

Kuohari-Pöyryn päävirka oli kumminkin eläinten salvaminen, ja sitä varten hän aina oli maata kiertämässä. Ja niin kova mahti äijässä oli, että hän villit oriitkin sekä suuret sonnit leikkasi suorastaan vain ilman köyttämättä puhumattakaan vähäisistä pässeistä. Vapisten elukat kyllä seisoivat ja vari niiden tuli, mutta eivät ne ääntäkään päästäneet. Oriille äijä sanoi:

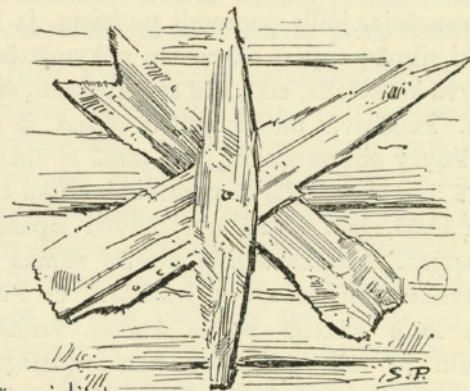
»Oma kirppus puri,
saraheinä vihlaisil!»

Ja tulisella rautakangella Pöyry korventeli suonia, sylkäisi vain, vetäisi tulipunaisen raudan kouransa lävitse, niin että valkea suihki, ja sitten äyskähti sivullisille:

— Pois nurkan takaa! Ei tässä nurkkapilkkisillä olla!

Kollikissan Pöyry puristi vain polviensa väliin ja lumosi sen, niin ettei se edes sähissyt. Mutta koiran äijä pani säkkiin ja piti vielä olla sillä pitäjäkin. Sillä koiraa Pöyry pelkäsi, niin että hän asiantoimitettuaan kiireesti laukkasi pakoon huutaen apumiehelleen:

— Älä pirkuletta päästä irti, ennenkuin olen päässyt tupaan!

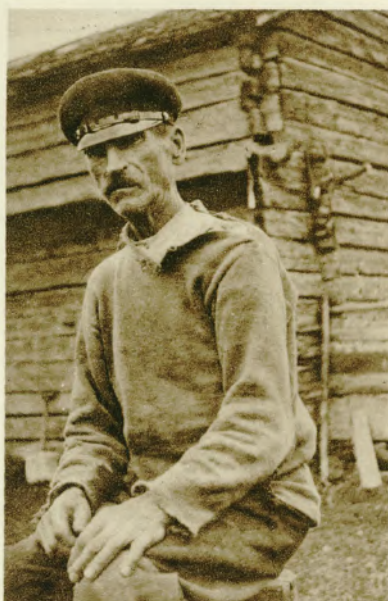
Pärieristikko
Tallinoven päällä
Tiiala.

Tialan talli ja tallinoven päällä haukanraato. Siv. 218.

Maasalan Maija, 90 v. taikatempujen taitaja, sokea tummu, Kyyjärvi. Siv. 218.

Kukko-Aleksi, taikatempujen kertoja, Kukko-Jussin sukuja. Siv. 222.

Peltokankaan naiset käsitoissa. Sukan tikkaaja, villojen karttaaja. Siv. 227.

Möttösen piikatyttö kelaat lankaa. Siv. 229.

Möttösen miniä reivaa kankaanloimia. Siv. 229.

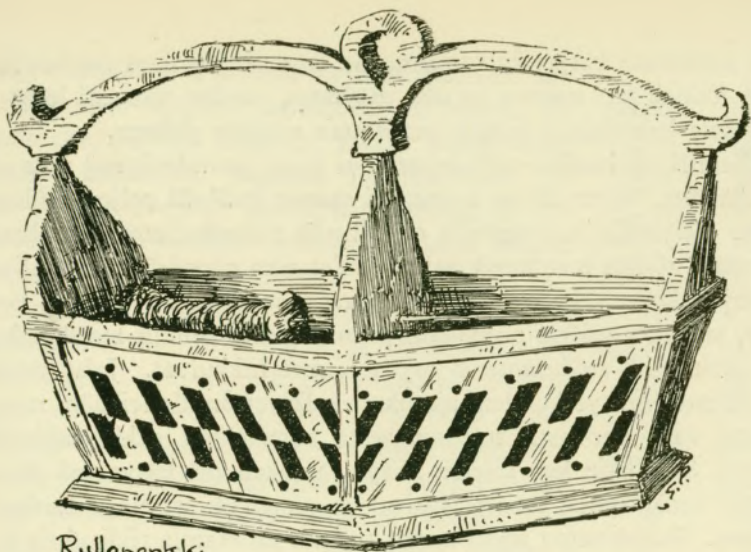
Jylhän Marjaana kangaspuissa. Kangaspuut perholaiset, »takaa poljettavat». Siv. 230.

Liisa Mesäislehto, 90-vuotias soimilainen,
ompelee hurstia. Siv. 230.

Soinin Pohjoismäen tummu pehmittää
hamppulankaa. Siv. 231.

Rullapentki
veteli

NAISET KÄSITÖISSÄ

Srämää kasvatti perillisensä ankaraksi työnraatajaksi — ei ainoastaan miestä, vaan myöskin naisen. Jos korpi miehestään monesti puristi kaikki, mikä siitä suinkin lähti, niin yhtä kova isäntä se oli naisellekin, heikommalle astialle. Nevamaiden tytär oli luotu miehen ainaiseksi työkumppaniksi. Jok'ainoan raadantaan, mihin mies pystyi, naisenkin piti tarttua ja pystyä. Talviset ter-vanteot ja puidenajot sekä kaupunkimatkat olivat metsien tyt-tärien tavallisia asioita. Kesällä taas nainen nähtiin miehen rin-nalla kaikkialla, uudispeltoakin kuokkimassa, jopa vetelää nevaojaa kaivamassa. Ruokottomia rapaisia liekoja he vääntelivät ylös yhtä hyvin kuin vahvat miehet, ja taas tarttuivat lapioon taikka kirveeseen ja riehuivat niin että rapa roiskui. Kyntäminen, sahran kurjessa asteleminen oli tavallista naisen ammattia. Kaukaisille nevanii-tyille mentäessä naisetkin saivat kantaa raskaita eväsrippejä. Sii-hen he olivat kyllä tottuneita, varsinkin sydänmaidan pienet elä-jät, jotka saivat kesäisin kantamalla kuljetella ruokatavaransa kulku-teiden varsilta.

Kaiken raatamisen lisäksi oli naisten huolena vielä karjanhoito. Kaikkein ensimmäiseksi emäntä kopisti piijat ja muut naiset aamulla

ylös navettaan karjaa katsomaan. Ja kumminkin, kun miehet lähtivät töihin, piti naisten jo olla matkassa, saaden monesti leipä ja suolakala helmassaan juosta haapsottaa muiden jälkeen.

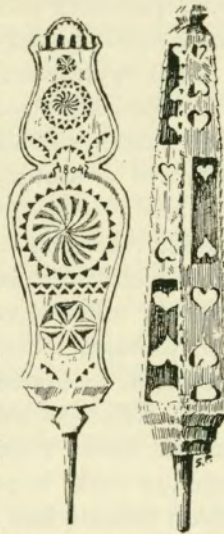
Miehillä oli heidän ruokaleponsa ja muut joutohetkensä aina silloin tällöin, mutta ahkera nainen ei saanut levähtää paljon milloinkaan. Talvisella hautapirtillä oli hänellä sukankutimensa mukana, ja kesällä töihin mentäessä naisen kädet aina näppärästi käyttelivät sukkapuikkoja. Nevaniitylle asteltaessa keräkoukku keikkui ronkalla, selässä poukkui piimäleili, ja mitä sukkelammin metsäpolkua paineltiin, sitä sukkelammin myös piirrot liikkuiivat. Jalat veivät naista metsäniittyä kohden, ajatukset kulkivat omilla teillään, mutta sormet vain vanhasta tottumuksesta askartelivat sukkapuikkojen kanssa. Silloinkin kun miehet niityn rantakentällä väsyneinä kuorsasivat ruokalepoja, naiset istuivat ja pistelivät silmiä sukankuti-meensa. Saattoivatpa ahkerimmat tuikata muutamia tikkauksia kuitimeen sillä aikaa, kun miehet seisahtuivat viikatetta tikkuamaan. Eloja riiheen ahdettaessa oli lyhteiden antelijalla kudin, johon elokuormaa odottaessaan ennätti aina jonkun silmän pistältää. Mutta Vetelin naisilla sanottiin olevan hurstipaidan neule matkassa kirkkotielläkin, ja sitä sydänmaalainen jo piti liiallisena ja sanoi:

»Neuloo kun Vetelin akka paitaa kirkkotiellä!»

Sukan ja vanttuun kutominen, *tikkaaminen*, oli käsitaitoja, joita ylipերան nainen oli jo pienestä pitäen saanut opetella ja kaikkein enimmin koko elämänsä aikana tehdä. Jo viisivuotiaalle tyttärelleen emo saattoi pistää *piirrot* käteen ja panna pienet sormet pistelemään sukkarihmaa. Ja siitä alkoi elinkautinen sormien ja piirtojen kanssa käyminen, tuottaen sukkaa ja vantutta. Kaikkein ahkerin *tikkausaika* oli kumminkin syksyllä, mikkeliltä, kun ulkotöistä oli päästy. Silloin koko talon naisväki kulki kutimet käsissä, lankaa kului kerä toisensa perästä ja orret täyttyivät talven varaksi villaisilla käsi-neillä ja jalkineilla, sekä uusilla että uudistetuilla. Sen jälkeen piirrot joutuivat taas vähäksi aikaa *merenruohoista* tai *pilleistä* tehtyihin *piirtotönttöroihin*.

Pitkä talvi oli naisten paras työaika. Silloin kun miehet rähjäisivät lumisissa metsissä, naiset ahersivat kotoisissa puuhissa, jotka kyllä eivät suinkaan aina olleet kaikkein helpoimpia. Joutuipa syksyllä heti, kun tikkausten aika oli mennyt ohitse, ankara *pellavan* ja *ham-*

pun siivoaminen, ja tämä kyllä oli kaikkein kovinta, mitä kotoinen naiskansa sai kokea. Jo kolmelta, neljältä aamulla, joskus kahdeltakin, naiset kiiruhtivat saunaan *loukuttamaan*. Se oli tavatonta työtä. Kovia hampunluita ja pellavia sai päiväkaudet raskaalla loukulla hakata rikki, niin että ihan käsiselät turposivat ja kalvoset kävivät helliksi. Saunassa oli kuuma, ja hampuista karisevaa pölyä ja savunnokea oli huonepöksä niin täynnä, että alussa heikot hengenget tulivat kipeiksi ja antoivat ylö. Mutta loukunkantta vain piti hakata, että luut rutisivat, ja isoissa saunoissa oli neljäkin loukua yhtäkaa käynnissä. Moniksi päiviksi riitti loukuttamista, sillä viisi-, kuusisataa hampuja ja pellavakerppua saattoi olla hyvässä talossa, parhaissa tuhatkunta. Kun loukuttaminen lopui, alkoi *lihtaaminen*, ja sitten piti vielä *vitimellä* pieksää päistäreitä pois, sitten *häklätä* ja

Kuontalolauta ja pel-lavatortti. Möttönen.

lopuksi *harjata* niin puhtaiksi, ettei alla olevaan vesiastiaan laskeutunut tomuhiukkastakaan. Häkläten ja harjaten saadut *tappurat* pantiin talteen, ja pellavat kierrettiin *sormauksiin*, joita aina kaksikymmentä sidottiin samaan *lettiin*.

Kun saunasta saadut hamput ja pellavat otettiin esille, oli taas työmaa koko talon naiskansalla. Aamusta iltaan rukit hyrräsivät tuvassa. Karjaa vain välillä käytiin ruokkimassa, ja taas heti istuttiin rukin ääreen. Isossa Korpeisessa pörräsi yhtäkaa seitsemän rukkia ison takan ympärillä, pörräsi myöhäiseen iltaan asti. Pökköä vain paiskattiin tuleen, niin että koko tupa loimotti ja surisi talvista iltaa, ja tavaton hiilos punoitti takanperässä, kun väki viimein lähti levolle. Piikakentta vain sai jäädä hoitelemaan peltejä kiinni ja kam-pailemaan tukkaansa pysyäkseen hereillä.

Kova kilpa oli kehrääjillä, jokainen yritti, kuka vain saisi enim-min valmista, aloittelevat tyttäretkin koettivat vääntää tappura-kuontalosta lankaa, minkä pienet hyppyset kestivät ja vanha rukki veti päälleen. Mutta tottuneet aikuiset ja tummut kehräsivät täyttä pellavaa ja hampua että surisi, ja suu vain tahtoi alituisesta näppien kastamisesta aivan kuivua. Oikein hyvät kehrääjät ujuttelivat vali-

tuista parhaista pellavista hienoa *rihmaa*, jota tarvittiin vaatteiden ompelemiseen sekä *suutarinlangaksi*.

Koko syystalven, aina jouluuun asti rukit saivat hyrrätä pellavan ja hampun kimpussa. Sitten jo niistä päästiin, mutta joululta alkoi yhtä ahkera villojen kehrääminen. Ja taas sydänkuilla oli talossa täysi työ ja surina, kun villoja laitettiin langoiksi. Toiset naiset karttasivat ja toiset kehräsivät, ja vuoro vuoroon siinä joutuivat käsiteltäviksi lampaiden *jouluvillat* ja *matinvillat*, *kesävillat* ja *loimivillat*, vielä karitsain *lieminkivillatkin*, Karttaajanaiset istuivat takan vieressä, villat olivat takalla lämpöisessä, kartat raaputtivat ahkerasti toisiaan, tehden aina silloin tällöin pikku kieppauksen toisin puolinkin, ja keveitä *lepeitä* pyörähteli sukkelasti lattialle *levekoppaan*. Kehrääjät taas hyrryttivät rukkejaan oikein kilvan. Näppärimmät naiset pääsivät päivässä kymmeniä *pasmoja*. Möttösen tummun rukki kieppui, niin että hurina kävi, kieppui illalla vielä senkin jälkeen, kun muut jo olivat menneet nukkumaan. Tummun päivämääränä olikin 30 pasmaa saranloimia. Jylhän Liisa hyrräsi 35 pasmaa, ja ennätti vielä hoitaa lehmät, mutta muori liukkuikin aina juoksujalkaa yli pihan mennessään.

Monesti emännät, kun villat tuottivat kovan kiireen, kutsuivat naapurin naisia *karttuu-* ja *kehruutalkooksiin* yhteisin voimin auttamaan. Hyvät kyläläiset kyllä mielihyvin tulla hynttyyttivät, kuka kartat kainalossa, kuka rukki olkapäällä, ja kohta tupa, naiskansalla ja rukeilla ahdettu, surisi ja porisi. Rukit hyrräsivät ympäri latiaa, ja karttaavat naiset täyttivät takan ympärystän. Ei hyväsuillakaan akoilla ollut aikaa tarttua takan *juorurenkaisiin* puhelunpitoa varten, mutta silti kyllä otettiin, minkä vain työltä ennätettiin, koko seutukunnan asiat suureen puhemyllyyn. Hupaisesti vieri tunti toisensa perästä, kun tuvantäyteinen vaimoinen väki sai siinä aivan omin päinsä aherrella. Ja emäntä aina silloin tällöin muisti apulaisvieraitaan kahvilla, jopa iltapuolella lihaperunoilla. Hyvillä mielin rukkiselkäinen, karttoja kantava naiskansa lähti illalla astelemaan kotiinsa, kokoontuakseen taas jonakin toisena päivänä toiseen taloon.

Villain kehräämistä kesti helmikuun loppupuolelle, ja sitten saatiin rukit siirtää syrjään. Alkoi kova pellava- ja hampulankojen *keittäminen*. Isoon pataan lyötiin tuhkaa ja lankavyytejä, keitettiin päiväkausi. Sitten *viihet* pestiin ja huuhdottiin sekä aseteltiin var-

taisiin ladon tai aitan seinälle päivän puolelle kuivamaan ja valkeneamaan. Viikkokausia viihet saivat kevättalven ilmassa paistattaa päivää saaden vuoroonsa sadetta ja tuulta sekä taas pakkastakin.

Oli työ emännillä myös lankojen *painamisessa*. Pitovaatteisiin tarvittavia villa- ja pellavalankoja piti painaa milloin minkin värisiksi ja omilla kotoisilla keinoilla naiset siitä suoriutuivat. Purojen pohjasta nostettiin mustaa rapakkoa, keitettiin sitä lepänkuorien ja kuusenkäpyjen kanssa ja saatiin kestävä *mustaa* väriä. Käytettiin myös sianmarjanvarpuja. Tällä samalla metsäpaineella entiset ukot myös *rookasivat* verkkoja. *Harmaata* painettiin lepän, pihlajan ja koivunkuorilla, *ruskeaa* tehtiin kiventieroilla taikka väkevilla nevakanervilla ja *keltaista* koivunlehdillä sekä kovalla lipeällä. *Sinistä* väriä haudottiin sinipaineesta lammaskettaan kuopatussa virtsapöntössä. *Veheriäistä* eivät eukot osanneet painaa, eivät liioin *punaista*, vaan täytyi nämä värjäykset toimittaa Kokkolassa.

Marianpäivältä alkoi *kankaiden kutominen*, jota riitti koko kevättalveksi, kunnes kaiken kansan piti joutua kesän tuomiin ulkotoihin. Saivat nyt *kelat* kerta toisensa perästä piikakenttojen ja muiden käsissä kieppuen vetää lankaa selkäänsä, ja sitten taas kiehittää kankaan loimiksi *reivinpuille*. Keskilattialla reivinuut aina vähän päästä neljin nurkkapatsain heittivät edestakaista piiritanssia, kun kankaantekijä lasketti loimilankaa *kilipuusta* kilipuuhun varoen, että rihmat juoksivat järjestyksessä eivätkä ristiin työntyen laittaneet *housuja*. Jo reivatessa kutoja määräsi kankaan pituuden *mittarimalla*, samoin kuin väriyhtymät sekä muut asiat.

Isoissa taloissa helskyivät yhtäikaa kahdetkin kangaspuut, ja ahkerat naiset kyökyttivät tasaista tahtiaan heitellen sukkulaista vuoroin oikealla, vuoroin vasemmalla kädellään. *Polkuset* keikahtelivat ylös ja alas, *niijet* hyppivät samaa tahtia, *lulut* pyörähtelivät sinne ja tänne, *sukkulainen* suikahteli edestakaisin, ja *luvat kaiteineen* paukahduttivat aina lopuksi painavan sanansa. Pyöreältä *tukilta* laskettiin loimilankoja ja valmis kangas kierrettiin *kähräpuun* ympärille. Kotilampaan villoista saatu harmaa täysi *sarka*, jolla keväiset kutomiset aloitettiin, oli entisen erämaan miehen talvinen vaate, ja sillä puettiin sekä vanha tura että nouseva pojankelteri. Niin vahvaa piti saran olla, että se kesti kaksi talvea kuluttaa, ja ainakin joka toinen vuosi emäntien piti purkaa kangaspuistaan sitä niin pitkä panos, kymmeniä kyynäriä, että talon miesväki saatiin uusiin harmaisiin. Sitten piti sarka

vielä, isännän puumerkillä kirjattuna, käyttää *tamppimylyssä tampattavana*. Sieltä se palasi paljon kutistuneena, mutta vahvana ja kauniin harmaana, jos vain emännät olivat osanneet sekoitella villat tasaisesti. Nähtiin kyllä ja naurettiin, kun taitamattomien naisten miesväki asteli pyhällä kirkkomäelläkin, vaikka takinselkämys oli kirjava ja rantuinen.

Kun sarka oli saatu pois puista, pantiin tilalle *kesäkangas*, josta laitettiin miesväelle suvinen pyhäpuku. Joka vuosi kesäkangas kudottiin, ja entiset emännät, ison lammaskatraan hoitajat, jaksoivat senkin kutoa täydestä villasta. Harmaata niinkuin talvensarka oli tavallisesti kesäkangaskin väriltään, mutta laitettiin myös mustaa sekä tummansinistä. Kotona vain kesävaate tampattiin, kierrettiin tiukasti pyöreälle *kaulille* ja samalla pirskoitettiin kankaaseen lämmintä vettä. Sitten isolla pöydällä kangaspölkkyä työnnettiin edestakaisin *kaulilauvalla*, niin että pöytä jytisi. Kangas sai olla pölkkyllä siksi, kunnes raatari tuli taloon, ja se oli silloin kuin *rässättyä*. Kelpasi mestarin siitä ommella miehelle vaikka lahvihousuja sekä västejä, ja kelpasi ylimaalaisen silloin komeilla kesäisellä kirkkomäellään.

Mutta vielä komeampina naiset liikkuivat kirkkomatkoillaan, ja aivan omatekoisessa koreudessaan. Kevättalven töinä piti myös heidän saada kangasta kesäpukineikseen. Harmaata *nykköshametta*, viheriäisine, punaisine ja mustine helmaraitoineen, naiset pitivät alusvaatteenaan taikka hamppulangoista kudottua hametta, joka keltaiseksi painettuna paistoi ja leimahteli kuin tuli kirkkomatkalla päällysverhon alta. Mutta päällyshameet olivat vielä komeampia, kesällä pellavasta kudottuja, talvella puolivillaisia. *Suorarantuisia* hameet olivat, harmaapohjaista tai punaruskeaa vaatetta ja siinä pitkittäin ylhäältä alas punaisia, viheriäisiä, keltaisia ja mustia *pölkkyjä*. Mutta oikein koreamieliset tarvitsivat vielä koreampaa. Korpeisen tyttäret ottivat värimallin suoraan taivaalta, laittaen hamekankaansa *vesikaaren rantuiseksi*. Seitsemällä sukkalaisella tyttäret suikkivat loimiensuuta käyttäen sellaisia värejä, ettei taitamaton tietänyt niiden nimeäkään. Sen vain hoksasi, että siinä oli punaista ja vähän punertavaa, oli myös viheriäistä ja keltaista sekä sinistä ja mustansinistä ynnä jotakin vaaleaa. Korpeisen tummulla oli nuorena ollessaan tällainen korea pyhähame, joka kirkkomatkoilla välkyi kuin taivaankaari, ja samanlainen oli myös Korpeisen komealla

Liisalla. Kello-tummun tyttäretkin ylpistyivät ja yrittivät lainata taivaan ylpeitä värejä, mutta eivät siinä oikein hyvin onnistuneet. Ainakin Kello-muori, jonka mielestä vanhojen kolmessa, neljässä väripölkkyssä oli kylliksi koreutta, tyytymätönnä motkotti naapurin muorille:

— ... kun mejän tyttäret kutoi seihtemällä sukkulaisella ... eikä tullut paskaa parempaa!

Pitkälti piti kutoa hamekangasta, sillä *viisi pieintä* tarvittiin hameen leveydeksi, jopa isot ja ylpeät panivat kuusikin. Mutta karstukset olivat niin hengestä ylpeitä, että sonnustivat vielä hameensa sisäkertaan pyöreäksi pöngittävät *rinuliinit* ja tulivat ylpeyksissään Perhon pieneen kirkkoon, joku istuen melkein Ahvenkosken akan syliin. Mutta kun akka pujotteli kätensä hameen alle ja pimpautti rinuliinin poikki, karstusen täytyi kiireesti tohistaa ulos. Ihonmukaiset mustat *liivit* sekä kiinteät, harmaat tai mustat *röijyt* myös itse kudottiin ja laitettiin, samoin kuin *helmarantuiset vyölinät*, mustat talviset turkinpäälliset sekä moniraitaiset kesällä käytettävät *luurihuivit* ja muut huivit.

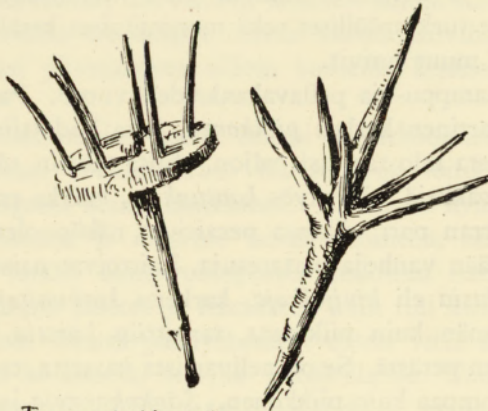
Joutui jo hamppu- ja pellavakankaiden vuoro. Pantiin kangaspuihin kaksivartinen karkea *piikkonen*, joka kudottiin tappuralangoilla. Piikkosta talo tarvitsi paljon. Siitä tehtiin *sänkypiikkosia*, patjankuoria, säkkejä sekä myös *hantuukeja*, vaikka entiset ihmiset, jotka vain kerran pari viikossa pesaisivat näköpuolensa, käyttivät silmipyyhkeinään vanhoja paitaresuja. Laittoivat naiset piikkosesta vielä *paijanalusia* eli *kivijalkoja*, karkeita *karhuaitoja*.

Vielä enemmän kuin piikkosta, tarvittiin *hurstia*, jonka vuoro joutui piikkosen perästä. Se oli nelivartista vaatetta, tappurakuteista ja paljoa hienompaa kuin piikkonen. *Sänkyhursteja* ja patjankuoria siitä laitettiin sekä pyyheliinoja, mutta kaikkein enimmäin sitä tarvittiin *paitoihin*. Hursti oli entisen metsäkansan tavallinen paitavaate. Karkeampi hamppuhursti oli aina arkisella iholla, ja vain varakas saattoi panna pyhäksi päälleen hienomman pellavahurstisen paidan, mutta hänkin heitti sen syrjään ja vetäisi päälleen maanantaiamuna hamppupaidan. Tehtiin hurstista myös alushousuja. Kesällä koko metsäperä liikkui kokonaan valkoisissa hursteissa. Niityllä miesjoukko heilui valkoisena kuin pulmusparvi, monet menivät puhtaissa pellavahursteissaan kirkkaana kesäpyhänä Herran temppeleinkin, ja silloin kyllä kirkkomäki oli kaunis katsella. Nais-

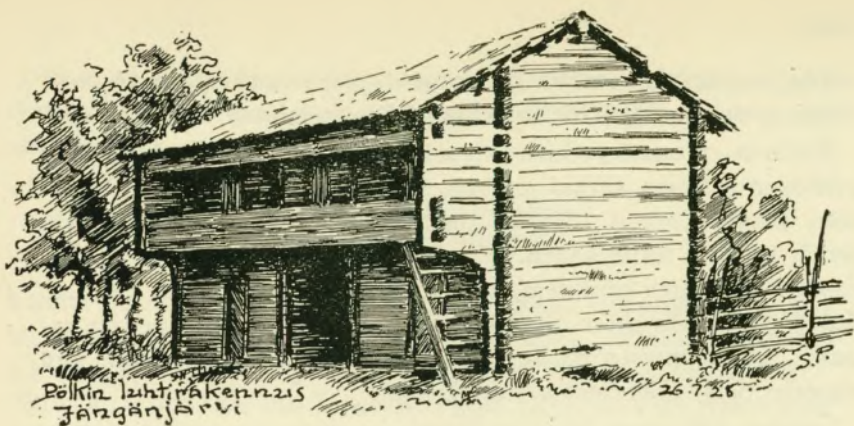
ten parvi liikkui taivaankaaren monikirjaisena katraana, ja miehet kepsuttelivat joukossa valkeina hallavina päämiehinä. Välkähtelivät taivaalta lainatut värit ja lyyhähtelivät alaskäsin sekä ukkojen valkeat vavahtivat, kun kirkon pääpaimen mustapukuisena asteli mäelle ja painui kirjavan laumansa edellä temppeeliin.

Piti kevään korvissa vielä kutoa *nukeri*, sänkyolkien karkea peitto, jonka loimiksi käytettiin hamppulankoja sekä kuteiksi valkoisia riepusuikaleita. Kevään viimeisinä kutomatöinä olivat *hevosenloimet* ja *rekivaatteet*, jotka hamppuloimiin kudottiin tappura- ja karvalangoilla. Siihen päättyi naiskansan talvinen tupatyö. Miehet jo kiirehtivätkin:

»Kangaspuut kasaan,
ja naiset mehtään!»

Tappurahäkkyröitä
Perho

KAHTA YHTEEN

Sämärä aitta taikka luhdin piiloinen yläkomero tai tuvan kullan päätypuoleen rakennettu ylikamari oli entisten erämaan tyttären kesäisenä asuinmajana. Päivä sai tirkistellä tyttökomeroon vain syrjäilmällä pienestä peräseinän ikkunarudusta, vaikka olisi mielellään katsonut koko näölläänkin. Ikkunan edessä oli kyllä vain pieni vaatimaton pöytä, nurkassa sänky ja lattialla jokunen rahi tai tuoli, mutta orsilla ja seinillä oli tyttären paras rikkaus, aivan katsomisen arvoinen. Orret notkuivat ja seinät loistivat koreata vaatetavaraa, taivaankaaren raitaisista hameista, helmarantuisista vyölinöistä ja monikirjaisista noukkaraanuista alkaen valkoisiin karhuaitapaitoihin asti. Hameita, huiveja, paitoja oli kymmenlukuun, vielä vantuita ja sukkiakin sekä kirjavia nauhoja.

Ja täällä omakätisesti aherretun rikkautensa suojissa metsäperän tyttäret nukkuivat kesäiset yönsä punoittaen terveinä ja raikkaina Jumalan ja kesäpäivän jäljiltä, samoin kuin aitan orret ja seinät hohtivat heidän kätensä jäljiltä. Juhannuksen aikoina luhdin haltijat tehostivat ja ilahduttivat kesämajaansa pistellen sinne tänne tuoksuvia tuomen taikka pihlajan kukkia, ja lauantai-iltoina sekoittui tuomen ja pihlajan tuoksuun vielä tyttären savusaunasta tuoma ihana tuntu. Värikäs hämyinen aitta oli kuin metsäperän pieni pyhättö. Tuomi tai pihlaja tuoksahti vastaan, kun ovi avattiin, taivaan hehkuvat värit välähtelivät, ja kirjavaruutiset luurihuivit

orsilla hengähtivät keveästi. Saattoipa aittaan aivan helposti omaansa etsivä nuori metsäperäläinen eksesä ja — unohtua.

Entisten erämaan poikien ikivanha isiltä peritty tapa oli kulkea pyhäöisin tyttöjen aittoja myöten, koputellen sekä oveen että pie-neen ikkunaruuutuun. Hyvin tunsivat aitan hämärissä heräävät herkäät tyttäret tutun äänen. Kuului kohta hiljainen hipsutus, lat-tiapalkkien hillitty narahtelu, ja kirahtaen ovi pian avautui raolleen. Kolahtelivat vain sitten aitanportaat, ja luhdin pystyt rappuset natisivat sekä hämyisen etukammion pitkät palkit longahtelivat, kun yli-perän pojat liikkuvat kosioretkillään.

Luhtien hiljaisessa hämärässä pantiin alulle monet erämaalais-ten elämänikäiset liitot. Kirjoverhoisten aittojen ja lenseiden kesä-öiden kautta — talvella voitiin öitsiä tuvassakin — kulki kymmenien metsäperäläisten polku papin eteen vihkisäätille. Aitan rauhassa oli hyvä haastella ja rakennella yhteistä tulevaisuutta sekä haaveilla tulevista päivistä. Rahkiainen vain seinässä nakutellen mittasi ny-kyisyyttä, ja yörastas metsässä tarinoi toverilleen. Vasta kun päivä rupesi nousemaan, kukko kiekaisi pitkän aamuluikauksensa.

Tapasivat nuoret kyllä toisiaan milloin missäkin, samankyläläiset miltei joka päivä työnteossa, tervametsässä, nevaniityillä, kaupunki-matkoilla, talvisessa puunajossa. Naapurikylien kanssa taas tultiin yhteen joululeikeissä ja jussinpäivän tansseissa, irtanaisviikon re-muissa sekä miltei jokapyhäisissä kisoissa. Siitä sitten vanha isien polku veti pojat aittojen ovia koputtelemaan.

Kulki nuorten asia toisinaan toisiakin teitä, ilman aittoja. Kyy-järven Metsäpellon komean Marjaanan, joka Vetelissä palveli pii-kana, Jylhän pitkä poika tapasi kirkkomatkalla maantien vieressä istumassa karjanpaimenena ja sanoi:

— Jo minä viimeinkin sinut näen, ja saan puhutella.

Ja pitkä Jylhän poika rupesi heti kosiskelemaan komeaa paimen-tyttöä. Mutta karjanpaimen sanoi vain:

— Monta on pettäjää... Vasta syksyllä saat tulla. Mutta ait-taani en laske!

Syksyllä Jylhän poika palattuaan Kokkolasta tervanviennistä py-sähdytti hevosensa talon kohdalle ja kutsui piian puheilleen. Yli kärryjen siinä haasteltiin, ja kosiva jylhänen todisti:

— Olen viisi vuotta ajatellut sitä, että sinut otan jos saan.

Ja siinä syksyisellä tiellä, tervaiset kärryt välimiehenä, tehtiin ikuiset liitot. Komea piikatytttö lupasi köyriltä lähteä Jylhän pojan emännäksi.

»Nuutti kumppaninsa löytää,
vakka kantensa valihtee»

vanhat sanoivat, ja niin tapahtuikin. Jokainen etsi omaansa, minkä metsäperä oli aivan häntä varten kasvattanut. Mutta metsäperän elämänkulku kävi tavallisesti niin, että isot etsivät ja isoille annettiin isoisia, kun taas pienet saivat tyytyä vähäisiin vastavertoihinsa. Isoille Möttösilä katsottiin aina pitäjän parhaita, paksuille Pölkeille pantiin isoja Möttösiä ja muita hyviä, rikkaan Mehtä-Porasen nevalouille saateltiin Tiaista ja muuta rahanarvoista, ja niin aina joka perukalla. Sitten taas Liimataisen Maijan mies etsi ja ansaitsi Maijan, joka hyvin sopeutui sekä savuisen tervapirtin tuhruiseksi emännäksi että mustilaisena ukkonsa kanssa maata kiertämään. Ja tällä lailla laaja metsäperä seulottiin sekaisin ja valikoitiin ristiin ja rastiin rikkaista köyhiin saakka.

Mutta monen täytyi lähteä katselemaan kumppaniansa rajantakaisen naapurin tyttötarhasta. Tialan Lampuodin entiset pojat. Aapa ja Jussi, sekaantuivat Kokkolan tervamatkalla naimahommiin Vetelissä. Jussilla oli siellä jo Maija katsottuna, mutta toisen Maijan, ennen näkemättömän, hän kumminkin lopuksi sai matkaansa, ja Aapan rekeen istutettiin pitkä ja kovaääninen Kampelin Eeva, joka tönötti kuin korsteini reen perässä. Seurakunnasta toiseen vietiin tyttöjä. Möttösen ja Tialan kylille noudettiin usein noposia ja karstusia, jopa paljon kinnusiakin. Jollekulle oli katsottu elämäikäinen tupakumppani kaukaa Maakunnan rajoilta, Lappajärveltä, toiselle taas Saarijärveltä, jopa joku sai hakea omansa aina Savonmaasta asti. Savosta sanottiin lähtevän tyttäriä miltei vielä helpommin kuin Nopolasta ja Kinnulasta. Mitättömätkin miehet saivat Savosta hyvännäköisiä tyttöjä. Kun muuan koukkupolvi toi Kauka-Savosta oikein komean emännän, koko kylä kohahti:

— Kuinkahan komian sieltä oikea mies saisikaan?

Sellaiset pojanvempulat, joilla ei ollut menestystä omilla tyttötanhuvilla, tavallisesti näin joutuivat kaukamaita metsästelemään. Jotkut miehet olivat niin halvassa arvossa, ettei heille edes aitanovi

avautunut. Mutta toiset taas osasivat korjata asiansa etsimällä apua vanhalta tietäjältä. Äijä kun saatteli epäkelpoisen miehen salaiselle alakivelle ja siinä alastonna seisotti sekä kylvetteli leppäisillä vitsoilla, niin paranipa pojan luonto ja nousi häneen miehen terä. Iisalmen Vannepää antoi verkkapakan Kello-Jussille, mustankirjan hoitajalle, ja kun Kello-tura teki temppunsa, Vannepää sai pian nuoren ja komean Anna-Maijan emännäkseen. Jylhän entinen seppä taas pani Vertalan tyttären hullaantumaan Jylhän poikaan, kun tämä toi hänelle kolme varkain otettua tytön hiuskarvaa. Seppä pelehti niiden kanssa pajassa ja lopuksi karjaisi pojalle:

— Kyllä naimas!

Samoin kuin rikkaat ja komeat pojat olivat kaikkien katsottuja samoin myös hyvän talon kauniit tyttäret olivat hyvin haluttuja. Kova kopina kuului aina pyhäöisin, kun pojat rummuttivat heidän aittansa ikkunaan. Mutta oli joitakin tyttöjä, jotka pyhä pyhältä turhaan saivat odotella edes pikku napsahdusta toivottomaan yöhön tuijottavaan ikkunaan. Eipä ollut kesäruohoa tallattu heidän seinävieriltään, eikä heille suotu ilonsekaista pelkoa, että öinen kopina herättäisi äkäisen isäukon taikka juoksuttaisi juoruakan papin luokse siunailemaan maailman pahuutta. Mutta kun syrjään syytetty ikätytär seivästi kevätlammikosta tervaskannon terävään tikkuun kutusammakkoparin ja vei saaliinsa kirkon porrasten alle siksi, kunnes sammakoista oli vain luut jäljellä, kävi sitten kääntämässä sammakkojen pääpuolet ulospäin ja antoi olla siellä vielä kolme pyhää sekä sitten kuljetti raadot kolmen tien haaraan, niin jo alkoi miestä virrata joka suunnalta, ja kohta kopina kuulua hylätyinkin aitan vieriltä. Hyvä oli myös etsiä apua Saunamäen tietäjältä. Tämä lämmitti kylyn ukkosen särkemillä puilla, kylvetteli hyljeksittyä tyttöä yhdeksän puun oksista sidotulla, hyvin urpuisella vastalla ja loitsi:

»Niin monta miestä tarjolla,
kuinka monta urpua vastassa,
joista on vara valita,
mikä parhaiten passaa».

Kaukaisen metsämaan kansa, jo pienestä pitäen tottunut mitä ankarimpiin töihin, nousi jo varhain aikaihmissen kirjoihin. Isän takeissa liikkuva puolikasvuinen pojantolkki kävi työmaalla aika-

miehestä, vaikkei leuhottavaa vaatetta täyttänytkään. Mutta puuro ja mutti oli hyvää jumalanviljaa, ja poika oli pian takin täyteinen, jopa kohta omissa takeissaan ja aikamiehenä uskalsi astella kokeineitten mukana öisiä aitan ikkunoita koputtelemaan. Heti rippikoulusta päästyään yliperäläiset olivatkin aikaihmissiä ja alkoivat etsiä omaansa. Monet löysivät valittunsa varsin pian, ja sitten aivan nuorina tekivät liitot ja astelivat pappilaan. Ukskosken Anna-Liisa oli vain viisitoista-vuotias ja seiso i penkillä ikkunasta karpäsiä pyydystellen, kun ison Korpeisen Jussi tuli, kosi ja kihlasi hänet morsiamekseen. Moni tytär meni miehelle 16-vuotiaana, niinkuin Ison-Möttösen Maria ja Hookonan tytär, ja vielä useampi 18—19:n ikäisenä. Tämä olikin aivan tavallinen naimaikä. Mutta kun metsäperän tyttö pääsi yli kahdenkymmenen, oli hän jo vanhapiika, eikä kolmikymmenisestä huolinut enää kukaan. Kahdeksitoista oli mieskin jo niin mies, että saattoi yhden akan elättää ja lapsenkin. Nähtiin kyllä näin nuoria pareja, vaikka saattoi joskus sattua niin surkeasti, että pienen esikoisen ratketessa itkemään, pääsi itku äidiltäkin, jopa lopulta 18-vuotias isäukko ja perheen päämies alkoi epätoivoissaan voivotella. Parikymmen-vuotias oli jo parhaassa isämiehen iässä, mutta kolmattakymmentä lähentelevä oli saamaton vanhapoika, jolle ei tavallinen tyttö kehdannut aittansa ovea avata.

»Kun talonpoika ostaa kihlasilkin,
niin nurkat maata laahaa».

Metsäpellon Marjaana näin lauloi kolmille kosijoilleen, kun he tyrkyttivät hänelle kihlojaan, lisäten vielä: »Mistä niin ison silkin minulle saatte?»

Parhaat pojat ajoivatkin *kihlamarkkinoille* Kokkolaan ostaen sieltä tytölleen silkkihuivin, sormuksen, kaksikin, komeat korvaheltut ja vielä kenkunatkin, niin että jokainen näki, ettei tytär ollutkaan köyhän morsian, kun oli koreaa sormissa ja korvissa. Mutta vähäväkiset saivat tyytyä paljon halvempiin tavaroihin. Metsäpellon komea Marjaana, vaikka hylkäsikin kolmet kosijat, sai päähänsä vain mustan satiinihuivin ja nimettömäänsä hopeasormuksen ynnä kaksitoista markkaa rahaa. Eikä Antti Möttönenkään, kun kihlasi Haapalan torpan näppärän tyttären, jaksanut hänelle rahastaa enempää kuin kolmen markan huivin, 50 pennin hopeasormuk-

sen ja 10 pennin kuparisormuksen. Korpeisen Liisa taas ajoi joulun edellä Kinniän Antin kanssa Kokkolaan, kumpainenkin kolmitynnyrisellä tervakuormalla, ja samalla matkalla Antti tervarahoja tuhlaten kihlasi Liisan antaen hänelle mustan lastinkihuivin ja punaisen kukkareunaisen musliinihuivin, 80 pennin korvarenkaat sekä markan hintaisen hopeasormuksen. Mutta kaikkein pienimmät naivat melkein kihloitta ja ottivat eukon sormuksitta. Mäki-Matti, kun meni Liisansa kanssa vihille, lainasi Jylhän pojalta hopeasormuksen, jonka tämä oli Marjaanaansa varten ostanut. Samalla sormuksella sitten vihittiin myös ullavalainen Maununmäen Matti ja Jylhän tytär.

Mutta kun komeat pojat komeine morsiamineen palasivat Kokkolasta, useinkin monin parein, jopa juuri helluntaiaaton, koko kylä riensi *morsianjoukkoja* vastaan. Ja komeat pojat olivat mielestään miehiä, vaikkei ikävuosia olisi ollut paria kymmentäkään. Vieressä istui ruskea nevamaiden tytär, jonka korvissa killuivat pojan rahastamat raskaat heltut, ja sormessa läikkyi korea rengas, ja päässä kahisi rahaa maksava huivi. Ajoi poika niin että jyrisi ja puolakärkyt poukkuivat, mutta vastaan rientänyt kansa oli vetänyt tien poikki köysiä ja pitkiä riukuja, niin että täytyi pysähtyä, varsinkin kun vielä tartuttiin hevosen päähän ja otettiin sulhaselta suitset pois. Kumannäköistä väkeä vastaanottajat olivat. Toisten turkit ja vaatteet olivat nurin, toisilla oli virsut jaloissa ja tuohikontti ylösalaisin selässä, muutamilla oli tuohinaama, muutamien naama noettu, ja muutamat ylpeilivät olkivöissä. Jotkut kantoivat kuokkaa, jotkut kirnua, kapustaa ja hierintä. Vanhat ikäturat köpöttelivät luutakynä keppinään, akat olivat vetäneet verhoikseen vanhoja verkkoja, niin että kivet vain helmoissa kalisivat, ja tytöt taas haapsottivat hajalla hapsin, ympärillään valkeita lakanaresuja, jollakulla lapsenkehto kainalossa. Huudettiin ja kiljuttiin kovasti, varsinkin räyrinkiläiset pitivät kovaa meteliä. Sulhasen kotiin kummituiset veivät kihloilta tulijat, kantoivat morsiamen tupaan, nostivat häntä ja huusivat, nostivat huutaen sulhastakin. Mutta nuoren ylkämiehen piti tämä kaikki palkita viinalla, ja viinaa piti olla paljon. Rupesipa vain juotava kesken puuttumaan, kummituisten hyvä mieli häilähti ilkimieleksi, ja silloin ruvettiin puhumaan nuoresta parista piloja.

Toisinaan tapahtui pappilassa käynti samalla kertaa, kun kihlojen

ostosta palattiin. Sitä ennen kumminkin sulhasen piti käydä kysymässä morsiamen vanhemmilta lupaa. Tavallisesti *puhemies* yksinään pistäysi luvat kysymässä, ja tyttö kutsuttiin sanomaan mielensä, ja sitten *puhemies* sulhasen ja morsiamen kanssa ajaa karahdutti pappilaan *kuulutuskirjan* ottoon. Siellä nuoret joutuivat kovalle kirjan koetukselle, ja morsian sai antaa papille villasukat, mutta sitten heidän asiansa oli hyvässä alussa ja papin tallessa.

Mieluista oli vanhan temppelein kuulla, kun sielunpaimen julisti metsäkuntansa nuoria avioliittoon aikovia, toisinaan useita pareja samalla kertaa. Kohahti pieni temppele, ja jokainen korvat herkkinä kuunteli tuttuja nimiä, vaikka tavallisesti asia jo etukäteen tiedettiin. Nuoret oli kohotettu *kirkonkattoon* koko metsäperän katsottaviksi. Siitäpä illalla pidettiin hyvät ilot, *naittaiset* eli *iskiäiset* sulhasen kotona. Siellä tanssittiin ja annettiin rahaa, pelimannit kihnuttivat viulujaan, ja sulhasen puolesta tarjottiin vieraille viinaa, sitä enemmän, mitä ahkerammin he tanssivat rahaa.

Morsian jäi sulhasen kotiin *kelpausviikolle* eli *morsiankestiin*. Sai silloin pojan valittu näyttää parhaansa, tehden talon töitä, tosin vain ompelutyötä ja muuta pientä näperryttä, mutta siitäkin jo viisas emäntä näki, minkälainen miniä oli tulossa. Mieluinen vieras morsian oli, ja hyvin häntä kohdeltiin. Mehtä-Porasen tomera muori kyllä sanoi pojalleen, joka toi Tiaisen tyttären taloon ja pyysi äidin häntä hyvästi ruokkimaan:

— Aina meiän pöyällä niin paljon ruokaa on kuin tiainen nokkii.

Tuli toinen kuulutuspyhä, ja ylkämies vei morsiamensa kirkkoon kuulemaan ja katsomaan. Olisi ollut liika koreaa hommaa, jopa naurettavaa, jos nuoret olisivat kirkkomäellä kävelleet vierekkäin, ja koko kumma olisi nähty, jos he olisivat menneet samaan penkkiin istumaan. Kumpikin omalla puolellaan kirkonkäytävää nuoret totisina tönöttivät, silloin tällöin vain salaa katsahtaen toiselle puolelle. Mutta asiaa kuulemassa piti olla, että vasta naimisissa oltaessa hyvin heräisi, kun lapsi yöllä rupeaa itkemään.

Kolmantena pyhänä nuoret *puotettiin kirkon katosta* alas, että rojahti, ja asia oli jo melkein umpisolmussa.

Mutta kuulutetulle morsiamelle alkoi ankara aika: tavaton *anti-mien* valmistus. Antimiin tarvittiin paljon tavaraa, niin ettei sitä hyvässäkään talossa tahtonut riittää omasta takaa. Mutta kun tyttö lähti *morsiankerjuulle* kiertelemään talo talolta, ja koko metsäperä

otettiin avuksi, karttui kyllä yhtä ja toista. *Koreat kerjäläiset*, morsian ja *kaasi* eli *sauva*, kulkivat jalkaisin ympäri kyliä, ja koreita he olivatkin, varsinkin morsian. Punainen huivi oli päässä ja tukka kahdella isolla letillä, niin että punaiset nauhapäät riepsahtelivat rinnoilla, koreassa vyöliinassa oli punaiset ripsut, ja käsivarrella heilahteli kaunis huivi. Kaasi kantoi säkkiä, punaristi-rantuista tyyntyliinaa, johon saadut tavarat sullottiin. Edellä hän kepsutteli taloon ja heti ajoi asiansa:

— Tämä on morsian, ja minä kerjään tälle morsian-antia.

Ja joka talosta lähti jotakin: villoja, pellavia ja hamppuja sekä kaikenlaista vaatetavaraa, rikkaat emännät saattoivat mitata hyvälle sukulaistytölle kymmenin kyynärin sarkaa. Ja pussi tuli lopulta niin täyteen, että kulkurit tuskin jaksoivat sitä kantaa. Jotkut koreat kerjäläiset astelivat aina naapuripitäjänkin maille. Alajärven morsian tuli sauvoineen joskus perhosilta veroa kantamaan, ja oli niin komea ja leveä, että kyllä kehtasi liikkua. Sahin ylisängyssä kun morsian nukkui ja hameenhelmat riippuivat laidalla, niin Perhon akat laskivat, että hänellä oli ainakin kuusi hametta.

Kova kiire metsäperän morsiamella oli antimien teossa. Yhtäpäätä hän sai tikata ja ommella, kehrätä ja kutoa, ja monen silti piti vielä käydä ulkotöissään. Niinpä toisinaan häät saattoivat lykkäytyä kuukausimäärin.

Kulki viimein *häihin käskymies*, joku sulhasen sukulainen, kierteli pitkin pitäjää käyden joka talossa, missä vain sukua ja tuttua asui, sanomassa:

»Terveisiä niiltä ja niiltä, että tulla heidän häihinsä silloin ja silloin».

Sulhasen kotiin, missä häät tavallisesti pidettiin, kutsutut saapuivat parhaissa vaatteissaan. Ylkämies komeili morsiamen kutomissa, ja morsian taas oli kuin erämaahan tuotu ilmestys. Jumala kyllä oli luonut metsäperän tyttären, kenen kauniimmaksi, kenen vähemmän kauniiksi, ja nevamaiden poika oli hänet kihlonut, mutta Nopolan Koskipään Liisa taikka joku muu taitava vaimo oli metsäperän varsinainen morsiamen tekijä. Viidellä markalla, kymmenellä, eukko rakensi tavallisesta nevaniiittäjästä ja kytöajan kaivajastakin niin mieluisen nähtävän, että sitä ihaili koko häähuone, pienet tyttökentat ja pojankersat kuvittelivat jo enkeleitä. Sulhasen ansiosta ei tarvinnut morsiamella olla muuta kuin mustat kenkumat ja musta hame, eikä aina sitäkään. Eukolla oli tarvitsevalle hamekin, ja har-

Jylhän Marjaana, »Iso-Marjaana» 81-vuotias, Kyyjärven Metsäpellon tyttäriä.

Siv. 234.

Äiti ja tytär, Halsuan naisväkeä.

Siv. 236.

Perhon poikia, Vetelin rajoilta. Siv. 238.

Pietari Tyynelän iso perhe. Vasemmalla 18-vuotias nuori pari, sen vieressä 19-vuotias pari, äiti lapsi sylissä. Pietari itse 49 v. vanha.

Perhon Möttönen. Siv. 244.

Lestin tytär. Siv. 240.

Perhon Haukkapuron isäntä ja emäntä.
Siv. 242.

Kivijärven Kotilaisen vanha tummu.

Siv. 245.

tioille hän löyhäytti valkoisen *luurin*. Päähän hän sonnusti komean *ruunun*, joka välkkyi kullalta ja hopealta ja paistoi punaiselta, siniseltä ja viheriäiseltä sekä kilisi ja kalisi ja ritisi, kun monet hetulat siinä liikahtelivat. Korkea ruunu kohotti morsiamen muita ylemmäksi, ja valkea luuri heilahteli kuin lentoon lehahtaakseen. Olikin kaunista, kun koreana kesäpäivänä morsianjoukko ajoi pappilasta tai kirkosta vihiltä, ja häätalosta pelimannien ja viinaryyppyjen kanssa mentiin vastaan ja sitten tultiin taloon, niin että jyrisi, helisi ja välkkyi, ja kartanolla vielä pyssyt paukkuivat.

Isot rikkaat tavallisesti kutsuivat papin, ja vihkiminen toimitettiin kotona. Talon iso tupa oli rakennettu ihanaksi hääsaliksi, niin että oikein silmiä häikäisi. Kirjavia raanuja ja ripsulakanoita sekä peilejä oli seinät täynnä, kattokin oli peitetty lakanoilla ja raanuilla, ja keskellä kattoa oli komea *morsiustaivas*, ripsulakana nurkista ripustettuna sekä sen alla monivärisiä, toinen toistansa pienempiä huiveja, kaikkien kulmat riippumassa. Hohtavan valkoisella honkallattialla oli leveä raanu ja siinä *vihkimätöoli*. Siihen nuori pari polvistui papin eteen, ja *vihkiliinan pitäjät*, kaksi, kolme paria poikia ja tyttöjä, kannattivat isoa silkkihuivia tai suurta valkoista lakanaa heidän yläpuolellaan. Paras hääkansa seisoi ympärillä, miehet toisella, naiset toisella puolella tupaa. Vihkimisen jälkeen naineet miehet tarttuivat sulhaseen ja kantoivat häntä käsillään, heittelivät ylös ja huutaen nostivat hänet *äijämieheksi*. Samoin myös naidut naiset elämöiden nostivat morsiamen joukkoonsa kuuluvaksi *akaksi*.

Alkoipa siitä häätanssien vuoro. Puhemies, häiden ylimmäinen vieras, kuulutti:

»Tässä alkaa piot! Morsianta saa lahjoa, ja joka morsianta lahjoo, sille miehissä viinaa annetaan . . . Mutta joka tappelun alottaa, sitä miehissä rangaistaan».

Mutta aluksi piti saada hyvät ryyppyt. Sulhanen oli varannut *hääviinoja* isoihin pitoihin sata kannua, toistakin sataa, ja mahtihäissä kulki kaksi miestä kannujen kanssa tarjoten ryyppyjä. Oikein mahtavissa häissä oli jo tiellä vastassa kaksi ryyppynantajaa, porstuassa toiset kaksi ja tuvassa kolmas pari. Tinakannusta kaadettiin ryyppyjä hopeapikariin taikka puukuppiin, ja siitä sai sekä mies että nainen, niin että veret lähtivät liikkeelle.

Ja *purppuri* pantiin lattialle. Se oli komea tanssi, ja komeasti se tanssittiinkin. Täydessä purppurissa liikkui laajalla lattialla neljä-

kolmatta paria, mutta pienissä pidoissa piti kaksitoista paria jo hyvän menon. Siinä suuret sukulaiset liikkuvat ylimmäisinä, ja muut astelivat alempana arvonsa mukaan. Vuoroin käveltiin parittain ympäri lattiaa, vuoroin taas sievästi pyörittiin valssia, ja pelimannit soittivat komeasti.

Pelimannit panivatkin parastaan. *Pönkä-Matti*, Halsuan mies, vaikka olikin niin pikkuruinen äijäntössä, että mahtui viuluineen pärekoriin istumaan, oli oikein mahtisoittaja. »Pelaa, Pönkä!» hänelle huudettiin, ja pieni Pönkä soitti kuin paholainen ja vielä kerskaili: »Pönkä pelaa, ja Pönkä taitaa!» Hyvä viulumies oli Vetelin *Leppä-Jussi*, ja Perhon pelimanneja olivat *Kuus-Jaakko* ja *Kooki-Aapa*. Kuus-Jaakko oli aina parhaana soittajana ja monesti Kooki-Aapa toisena. Kun he kaksin vetelivät viuluistaan nuottia, niin riemastui koko häähuone, ja iloinen tanssi liikkui kohta lattian laajuisena. Laulettiinkin joukkoon, tanssijat lauloivat täysin kurkuin, ja Jaakko viulua vinguttaen yhtyi samaan lauluun:

»Kuusi-Jaakko komia poika,
Koivu-Jussin renki . . .»

Parikin tuntia kestäneen purppurin jälkeen alkoi suuri *rahapolska*. Silloin koko hääkansa parittain toinen toisensa perästä meni sulhasen ja morsiamen kanssa tanssimaan neljän hengen polskaa, pani pöydälle asetettuun *morsianvatiin* lahjansa ja sai viinanjaka-jilta ryyppyn. Entiseen aikaan parhaat panivat lautaselle kahden-toista markan setelinkin, toiset kolmen markan paperin, muutamat helähdyttivät vain markan. Monet naiset polskasivat sukkaparin, toiset huivin, vyölinän, muutamat lampaan, ilmoittaen lahjansa määkymällä, jopa joku polskatessaan ammui, ja siitä arvattiin että lehmä oli luvassa. Isännät saattoivat tanssia tervatynnyreitä.

Rahapolskan jälkeen tuli *joutotanssien* vuoro. Silloin ilman rahanmenoa pyörittiin lattialla. Ikä-äijätkin kuohahtivat, ja heidän mieli-valssinsa oli:

»Arvon mekin ansaitsemme
Suomenmaassa suuressa . . .»

Se oli kaunis valssi, ja sitä vanhat ukot vanhan parinsa valiten komeasti hiihattelivat, eivätkä nuoret saaneet silloin mennä lattiaa

sekoittamaan. Ja sanat piti vanhoille laulaa täydeltä terältään, niin että huonotkin korvat kuuluivat.

Hyvissä häissä oli talon ruoka jos työkin, toistasataakin henkeä kävi mahtipidoissa ruokapöydän ääressä. Tarjottiin tavallisia metsäperän pyhäruokia lihaperunoista nosteleipään asti. Ruokaryypyt kallistettiin tinakannusta, olutta juotiin kaksikorvaisista puutuopeista ja ruokaa pisteltiin puulusikoilla puukupeista. Ruokavirttä veisattiin, että pöytä tärisi, ja pöydällä oli kuppi, johon vieraat saivat panna lahjarahansa.

Pari, kolme päivää isot rymyt kestivät. Kun perjantaina aloitettiin, niin lauantaina tavallisesti päästiin loppuun, väliyö vain koko joukoin nukahdettiin lattialle levitetyillä oljilla. Toisen päivän iltana nuoren morsiamen helisevä koreus, korkea ja komea ruunu, riisuttiin ja alennettiin matalaksi, mustaksi *akan lakiksi*, joka kovana kuppina valkoisten nyytinkien kanssa sonnustettiin kovin nuorelle pääkukkuralle.

Asettuipa sulhasen koko kotiväki odottavaan riviin ympäri latiaa, ja pitkä rivi siinä pienen morsianrukan mielestä oli. Sillä kaikille piti hänellä nyt olla jotakin antamista, ja koko hääkansan kasvojen edessä piti antimien jako toimittaa. Kun Ison-Möttösen Maija-Liisa viisi vuosikymmentä takaperin anninkasa käsivarrelaan asteli Vähän-Möttösen isolla lattialla, sai hän jakaa lahjoja kahdeksalletoista ottajalle. Siinä meni 70 kyynärää omakutoista liinaakin aivan paidoiksi ommeltuna. Sai talon muori komean pitkänpaidan ynnä sukat, ja tyttäret kauniita kivijalkoja ynnä sukat, sai vaari paidan ja sukat, samoin pojatkin ja pikku tytöt, sitten vielä toinen jos toinenkin huivia, vyölinää ja muuta. Mutta piian palkoilla aherrellut Vetelin Maija jaksoi Korpeiseen mennessään antaa vain paidan muorille ja toisen vaarille.

Siihen hyvät pidot loppuivat. Metsämaiden kansa oli saanut taas pari päivää elää suuressa hääilossa. Soitettiin vain *lähtöpolska*, ja hääkansa painui kotimatkalle, parhaat lahjantuojat kantaen vielä povessaan ylkämiehen antamaa eväspulloa. Paljon oli kulunut ruokaa parin päivän suursyöminkeihin, ja viinaa oli virrannut kuin Kaanaan häissä. Mutta nuoret olivat saaneet koko joukon kaikenlaista tavaraa, ja mahtihäissä oli polskattu rahaa kokoon viisi-, kuusi-sataa markkaa.

Sunnuntaina kyllä vielä vähän pitää kahistettiin *pikkuhäitä*, mutta

sitten isot ilot lopulta päättyivät, ja metsäperän nuorelle tyttärelle alkoi uusi elämä, johon häntä pari, kolme päivää tanssien oli laitettu.

Nuoren miehensä kotitaloon *miniäksi* nuori vaimo vietiin. Tyhjänä ei metsäperänkään tytär suinkaan saapunut uuteen kotiinsa. Ainakin vaateen puolta hänellä oli, niin että toimeen tuli. Pieni piikatyttyökin oli raskaina työvuosinaan ennättänyt ahertaa kokoon, niin että hänellä mennessään Korpeisen muorin *miniäksi* oli 27 hametta, toistakymmentä paitaa, silkkihuivi, isohuivi ja monta pikku huivia, verkaröijy ja lyhyt verkatakki sekä Jooseppi-ryssäältä ostettu palttoo, vielä kaksi tyynyä, raanu, ranssilakana ja väsketti-raanulla päällystetyt vällyt, ynnä lopuksi hyvä rukki. Mutta kun Metsäpellon komea Marjaana Kyyjärveltä ajoi kuormineen Jylhän pitkän pojan köyhään kotiin, hän melkein täytti koko talon tavarallaan. Pieneen navettaan, jossa inui vanha lehmänkanttura ja kerran poikinut hieho sekä ruokkolehmä kolmantena, Marjaana talutti neljännen, ja aitan orret hän ahtoi vaatteita täyteen. Oli *miniällä* vielä muutakin kuormissaan ja matkassaan, kahdet työkärret ja hyvät silat ynnä kirkkoreki, oli karstusten kangaspuut, reivinpuut ja rukki sekä isän tekemä korea kuontalolanka, oli vielä kaappi, pöytä ja kaksi arkkutuolia. Kun kuormia ruvettiin purkamaan, nousi niistä vielä suuri tavarain paljous: kiulu, ämpäri, kaksitoista leppäistä viilihulikkaa, kaksi tammilautasta, neljä puulusikkaa ja hopeapikari, saavi, tuoppi ja tuohikontti ynnä nahkalaukku leveine peuran-sarvisine leukoineen, nousi vielä sirppi ja kassari, neljä viikatetta, kolme kirvestä ja piilu, rautakourainen tadikko, perunakuokka ja kytökuokka, kolme navaria ja kolme höylää sekä lopuksi hyvät sudenraudat.

Outoa ja vierasta oli nuoresta *miniästä* uuden kodin elämä. Vaikka hän koko ikänsä oli asunut metsäperillä sekä tiesi ja taisi koko erämaan tavat ja työt, elettiin sittenkin täällä eri elämää kuin *miniän* entisessä kodissa. Itkumielin moni nuori tytär saapui *miniän* paikkaansa ja ikävä hänellä oli, vaikka olikin heti taloon tultuaan tarttunut takan tantariin uutta kotiliettänsä tervehtien ja tutuksi tahtoen. Vierias henkilö hän monta kertaa tunsii olevansa. Vanha metsäperä tämän kyllä tiesi ja totesi:

»Vävyn rukkaset on aina ovinaulassa,
ja *miniän* rukki oviloukossa.»

Kovaan raatamiseen erämaan tytär oli tottunut lapsesta asti, ja samaa ankaraa elämää jatkui miehelässäänkin. Metsäpellon Marjaana kun 60 vuotta sitten neljäntenä adventtisunnuntaina vihittiin ja vietiin Jylhälle, vietiin heti maanantaiaamuna lumisiin perämetsiin Viitalammen kankaalle latomaan tervahautaa. Ja tervahaudalta toiselle nuori eukko sai koko talven ajelehtia. Samaan kovaan työhön joutui heti häähuoneestaan moni muukin tytär, toiset taas saivat lähteä miehensä mukana puidenajoon taikka kesällä kaivamaan neva-ojaa.

Eipä saanut miniä kotioloiissaankaan juuri olla jouten. Tavallisesti oli hänen tehtävänään puiden ja veden vetäminen tupaan, tuvan siivoaminen ja astiain pesu. Talvella nuori tulokas sai avannolta raahata raskasta vesikelkkaa, ja joka päivä piti hänen hiekkalla hierontaa ja hangaten pestä puhtaiksi kymmenet viilihulikat, tuopit, kupit ja lusikat ja asetella ne kuivamaan. Kirnuaminen oli miniän töitä sekä taikinan sotkeminen ja leipominen, ja kun muori huolehti leivän paistamisesta, sai miniä juokсутtaa leivät hänen lapiolleen uunin eteen. Pyykin pesussa miniä sai ensimmäisenä ahertaa. Oli kovimpia talven töitä kerran ja parikin kertaa kuukaudessa seisoa jäisin helmoin talvisen avannon ääressä ja mäiskyttää lipeällä ja soovalla haudottuja likaisia vaatteita. Ja navetan hoidokit olivat kaikki kuin miniää varten, ensimmäisenä hän sai niistäkin huolehtia. Näin aina työ ajoi työtä, ja miniän piti pystyä ja ennättää joka työhön. Lampuodin Aapan tuoman Kampelin Eevan piti kyetä korjaamaan uunin arinaakin. Ryömi pitkä Eeva isoon uuniin, istui siellä selkä köyryssä ja mäiski savea, saaden sitten kyllä muorilta palkakseen viiliä ja rieskavoileipää.

Kaikesta muori huolehti. Kun miniä sai lapsia, muori piti niistäkin huolen, sarvettaen ja hoivaten sikiöitä silloin, kun miniä kävi tervametsässä tai muissa ulkotöissä. Vuosikautia miniänvirka saattoi kestää, kymmenen, parikymmentäkin vuotta, ennenkuin muori väistyä, ja miniä sai nousta emännän paikalle, joutuen hänkin taas vuorostaan muorina kasvattamaan ja juoksettamaan miniäänsä sekä sarvettamaan uutta sikiöpolvea, kun uusi miniä rehki nevoilla ja tervametsässä.

Ja »muori» saattoi olla vasta neljissäkymmenissä. Erämaassa piti herätä varhain ahertamaan ja ottaa päivä kiinni aamusta alkaen — ja aikaisin siellä piti joutua naimisiinkin.

Bariele jalkas kofkas menet
Zumalan Suonefeen, |
ja eule fuulemaa Se on |
parempi kuin tyhmään uhri,
jotea ei tiedä että he paha
tekwät. Salom. far 4:17.

Teeron Kellotapulin oven otsikosta

ERÄMAAN KIRKKO

Cntinen perämetsä eli loputonta arkea, johon malmikellon ääni ei pyhäisiä lepohetkiä kumahdutellut. Suomenselän suuret mäet, Rotmo, Taivassalo ja Pyhämäki, Keisala ja Ulvonmäki olivat ainoita korven korkeuksia, taivasiin kohoava kangaspetäjien ruskea pilaristo oli metsän parhaana temppelinä, ja vain mustakauhtanainen, punahiippainen palokärki täällä luikkaili saaden vastauksen aavalla nevalle astelevalta harmaalta kurjelta.

Niinkuin korprien mustat virrat vetivät Suomenselän vieriltä kahtaalle, etelään ja länteen, niin myös korpelaisten taivallus maavesiä seuraten ohjautui kahtianne, kahden suuren emäkirkon helmoihin. Etelässä suurin tein viidentoista penikulman takana, Hämeen ja Savon rajoilla, oli vanha Rautalampi, jonka temppelin hoitoihin oli otettu korpelaiset aina Salamajärven ja Elämäisen perukoille saakka. Yli kymmenen penikulman päässä länsimeren rannalla taas oli Pietarsaaren ikivanha kivinen kirkko — ja sitten kohta toinenkin kivitempelä Kokkolan mäellä, ja nämä hallitsivat sieluja Lestiä, pyhää Kirvesmäkeä ja kaukaista Iiroonjärveä myöten.

Harvoin muinainen metsien mies vaelsi etäiselle kirkkomäelle,

jossa hänenkin sielustaan huolehdittiin. Vain suurina juhlina ja pyhäpäivinä kaukaisin raataja erämaiden peräkulmilta sinne ennätti ja sitten palattuaan kertoi merkillistä tarinaa jumalan karitsasta, joka maksaa maailman synnit. Merkillistä se oli kotona istuskelleen isäturankin kuulla, niin että hänenkin piti ihmetellä, että yhäkö vielä puhutaan samoista asioista kuin silloinkin, kun hän kävi kirkossa. Toisinaan vasta omin jaloin taivaltavina matkamiehinä entiset erämaalaiset saateltiin pyhälle kasteelle. Pölkin emäntä mennä tohmersi Rautalammen kirkolle koko perhekuntansa kanssa, ja monta asiaa oli hänelle karttunut. Oli eukolla entinen mies-vainaja »kuoletettavana» ja uusi ukko vihittävänsä sekä vielä entisen miehen poika jopa uudenkin miehen poika kastettavana. Pojankelterit jo juosta ki-pittivät kintereillä, toinen riidellen, ettei hän rupea Paavoksi, toinen tolkuttaen, että hän tahtoo olla Esa. Isona miehen alkuna perhosen poikakin vietiin Kokkolaan kastettavaksi. Poika kuuli ensi kerran kirkonkellojen kumahtelun, kuunteli ja kummasteli:

— Voi voi, isä, kun moikkaa!

Kumahtelivat kirkonkellot sitten aikojen kuluttua jo kohta erämaan vierillä, idässä käsin ensin Viitasaaren suurilla järvimailla 1600-luvun alkupuolella ja sitten saman sataluvun lopulla jo Kivijärven kaltailla sekä taas lännessä Lappajärven rannoilla 1637 ja Vetelin jokitörmällä 1639. Vanha synkkä perämetsä kyllä pelkäsi pyhää ristinkirkkoa. Ainakin kun Kivijärven rannalle, Pirttiniemelle ruvettiin tekemään temppeä, metsien kyöpelit yöllä aina purkivat maahan, minkä kristityt kinnuset päivällä panivat kokoon. Viimein täytyi heittää koko paikka pahojen haltuun ja ruveta etsimään parempaa. Istutettiin hirrelle kukko, hirsi työnnettiin järveen ja päätettiin, mihin puu kulkeutuu ja kukko lentää rannalle, siihen tehdään temppeä. Hirsi ajelehti, ajelehti viimein ympäri niemen Heinolahdelle, ajautui rantaan, ja hirrellä ajelija lentää räpsähdytti maalle, *Kukkohiekalle*, ja siitä saatiinkin luja paikka. Kivijärvi pystytti siihen kirkkonsa, palveli siellä taivaan Herraa, eivätkä metsän pahat voimat enää vainonneet. Vanha Tialakin Salamajärven rannoiltaan vaelsi sadat vuodet Kukkohiekan temppeäin, soutuena Salmijärviä ohitse *Kirkkokiven* ja yhä pujotellen Hepojokea pitkin vanhaan venevalkamaansa, mistä lähdettiin astelemaan pitkää polkua läpi metsien Heinolahteen. Suuria Tapion viljaimaita kirkkomiehet saivat halkoa ja monesti taivaltaa samoja keinoja kuin metsänväkikin. Tialan

pojat rippikoulumatkallaan sattuiivat yksille teille itse kontion kanssa, joka kulki kankaita kapsehtimassa. Kohtaus päättyi niin, että koukoptaran korpivaellus loppui.

Muu Perho Möttöstä, Kuusjärveä ja Korpeista myöten kävi Vetelin kirkossa. Oli sinne matkaa, kuusin, seitsemän penikulmin perimmäisistä kylistä. Talven aikana voitiin kyllä tehdä taivalta pitkin savolaisten ikivanhoja, joka vuosi ajamia kauppataita, niin että kulkuset vain helisivät, mutta kesäkirkon Jumala vaati palvojaltaan paljoa enemmän. Silloin yliperäläinen sai astella jalkaisin pitkän jokivartensa mutkaisia rantapolkuja taikka pujotella veneellä tuhatpolvista jokea, joka milloin luikerteli halki nevojen, milloin sukeltautui synkkään korpeen, milloin taas kohisi kovana koskena. Mutta kaikkein raskainta oli, kun tapahtui niin, että metsien asukas kesäiseen aikaan kutsuttiin iankaikkiseen lepoon, ja piti lähteä häntä saatelemaan Vetelin siunattuun kirkkopeltoon. Vietiin vainajaa veneellä jokea myöten ja taas kannettiin pitkin rantoja. Vappusalon lähellä, Ketunnevan laidassa on *Kirkkosaari*, jossa muinaiset kirkonkävijät kantamuksineen ovat levähtäneet, ja Ahvenkosken tienoilla he ovat huohtaneet *Istumasaarella* sekä taas Vetelin puolen *Kirkkosaarella*. Räyriingin lähimailla joki kulki kapean Haapajärven lävitse. Järven rannalla sydänmaan kirkkomiehet tavallisesti yöpyivät, ja vainajansa he peittivät hautaan järven reunaan, *Ruumissaareen*, missä vieläkin näkyy hautasijoja. Mutta joki sattui joskus niin vähävetiseksi, ettei se voinut kuljettaa vainajan venettä. Entiset Möttöset mennä rähjäisivät kuolleineen ja pääsivät Kivikankaalle asti. Mutta sinne he uupuivat, hautasivat ruumiinsa saareen keskelle koskea, tulivat sitten vasta talvella uudestaan ja veivät vainajan Vetelin multiin. Saarta ruvettiin sanomaan *Möttösen saareksi*. Sanotaan kesän vainajia haudatun toisinaan kotiperän vierille ja vasta talvella kuljetetun kirkkomaahan. Ikivanha kesäkuolleitten sija, *Ruumissaari*, on Möttösen kylän laidassa, matalan jokirannan metsäinen saarikumpare, ja Salamajärvässä on Tialan kylällä pieni *Ruumissaarensa*, jota sanotaan tarvitun jo silloin, kun kuolleita piti saatella aina Rautalammelle asti.

Tuohivirsuissa vain metsien kesäisiä kirkkopolkuja asteltiin, monesti paljain jaloin, uusia virsuja käsivarrella kanniskellen. Vasta Vetelin kirkkoa lähestyessä, *Ristiharjun* takana, istahdettiin isolle *Virsukselle* ja pantiin paljaat jalat tuohiseen kenkään.

Samoin kuin Perhon peräläiset pitivät jokeaan kirkkotienä, samoin myös Alajärven, Soinin ja Lehtimäen metsäperä vaelsi omaa vesiväyläänsä Pietarsaarta kohden ja sitten myöhemmin Lappajärven emäkirkolle. Soinilainen souteli Kuninkaanjokea Alajärvelle ja sai siellä joukkoonsa lisäksi alajärveläisiä, ja sitten yksissä mutkeltettiin Lappajärvelle ja niin edelleen. Mutta sattui Lappajärven isolla ulapalla joskus niin kova myrsky ja aallonkäynti, että täytyi matkassa olevat vainajat heittää ja haudata *Ruumissaareen*.

Lestin kaukainen yliperä lasketteli muinoin kapeaa Lestijokeaan vanhaan Lohtajan merenrantakylään, joka oli Kokkolan kappelina jo 1400-luvulla. Vainajansa sanotaan Lestin haudanneen kesäiseen aikaan järven rannalle, *Rantaharjuun*, josta talvella kuljetti ne siunattuun maahan.

Mutta Kinnulan perän kinnuset soutelivat Kivijärven Kukkihiekalle isolla yhdeksähankaisella kirkkoveneellä ja kiskoivat kilpaa Niemen kyläläisten kanssa, niin että kokka kohisi, ja keikkuen vain kinnusten kirkkoveneet halkaisivat ison Lintuselänkin.

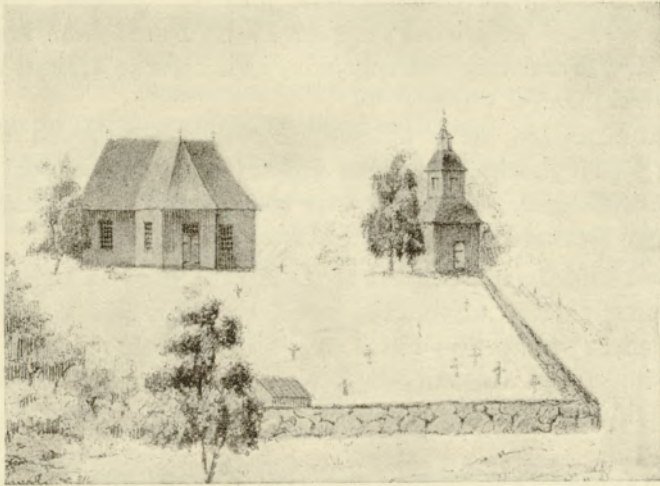
Kaipasi kaukainen metsäperä omaa kirkkoa ja omaa kirkonkelloa, joka kumahtelullaan kirvoittaisi metsänpeitotkin sekä kutsuisi erämaan kansaa temppeeliin, missä oma sielunpaimen julistaisi sanaa korven huutavana äänenä. Silloin olisi erämaalaisen vaikea kirkkomatka lyhyempi ja helpompi sekä taivaantiekin paremmin pilkoi-tettu.

Lestin synkässä korpimaassa kerrotaan jo kaukaisina aikoina olleen pienen saarnapirtin Lestijärven *Kirkkosaarella*, ja sanotaan sinne erämaalaisia haudatunkin. Ainakin saarella on ollut hautakuoppia, ja on sieltä joskus tarttunut kulkijan jalkaan murha. Pikkuinen metsäkirkko oli sitten *Änäkkälän* kankaalla, järven etelärannalla, ja kirkon vierillä pieni kiviaitauksella ympäröity kalmisto. Vain seitsemän penkkiä kirkossa oli puolellaan sekä miehille että vaimoisille ja perässä vielä pikkuinen sakasti. Kirkon vieressä oli patsaiden nenessä kello, jolla metsäkansaa kutsuttiin temppeeliin. *Matti-pappi*, sukujaan *Alavolanteri*,¹ kirkossa aikoinaan saarnasi ja merkitsi lestisiä kirjoihinsa sekä sai sitten leponsa muiden lestisten vieressä kalmistossa kirkon juurella 1822. Uusi isompi kirkko saatiin muutamia vuosia myöhemmin Lestijärven lounaiskulmaan nevojen ja

¹ Matti Arvelander.

järven väliselle kankaalle, ja Änäckälään jäi vain yksinäinen, harmaan kiviaidan piirittämä kalmisto, ja siellä Matti-papin harmaa hautakoppero.

Avaralla yliperällä jokainen kulmakunta olisi tahtonut kirkon mahdollisimman lähelle kotipihaansa, kun erämaihin kerran ruvettiin temppeleitä tekemään. Alajärvellä aiottiin kirkkoa ensin pitkälle *Pynttärinniemielle*, jossa jo vanhastaan oli vahvasti asuttu, mutta sitten se kumminkin 1751 rakennettiin lahden toiselle puolelle, järven länsirannalle.

Perhon vanha kirkko ja tapuli. Piirros v:lta 1878. Kirkon rakentanut Matti Kuorikoski.

Mutta Soinin mäki-kylien entiset kaskenkorventajat ja tervanpolttajat rupesivat rytistämään kirkkoa kolmelle kukkulalle. Iso *Pahkamäen* äijä Laasalan takana ajeli temppeleinhirssiä korkealle kotitöyrylleen, ja toisaalla Karstulan rajoilla pahankurinen ja rikas Pöntinen raahasi paksuja pölkkyyjä omalle maalleen, *Kirkkomäelle*, köyristellen ja taputellen takasiaan toiselle kirkkomestarille, *Pahka-äijälle*, ja ilkkuen:

— Jos sinä tuon muutat toiselle puolelle, niin sitten kirkonkin muutat!

Mutta ei kohonnut kirkkoa *Pahkamäelle* eikä Pöntisenkään *Kirkkomäelle*, vaan se rakennettiin 1793 keskelle seurakuntaa, *Mäkäräisen*

mälle. Pahkamäki sai hirsistään kopsia ison tuparakennuksen, ja Pöntisenkin temppelipuut jäivät joutilaiksi.

Perhon yliperillä kohosi ainoastaan kaksikolmatta savua, muutammat niistä vain heikkoja, vasta sytytettyjä uudistalojen haikuja, kun perholaiset saivat äänensä niin kuuluviin, että kesäkuussa 1780 isot herrat saapuivat metsänkorpeen etsimään sopivaa kirkonpaikkaa. Helposti se löytyikin. *Jängänharjulta*, joen pohjoisrannalta kuului kova kolke ja kirvesten pauke. Metsäperän miehet siellä omin lupinsa jo täyttä päätä poukuttivat rakentaen Herran temppeliä. *Matti Kuorikoski*, taitava talonisäntä Kaustisista, oli vedellyt viivoja paperille kirkonmalliksi ja sitten ruvennut ohjailemaan ukkojen temppelintekoa. Jängänharjun vanhat hongat oli lyöty maahan, laskettu kirkon kivijalka ja jo seiniäkin salvettu, kun tarkastusmiehet tulivat temppelinsijaa etsimään. Jängänharjun hekin katsoivat sopivaksi, ja siihen jo edesmenneet metsänvanhimmat olivat aikoinaan kirkkomäen ja vainajien leposijan valinneet. Ainakin Ukskosken ukolle, joka Jängänharjulla tervaa polttaessaan oli nukahtanut, oli sanottu unissa: »Makaat lapses hauan päällä!» Metsän piiloissa kyllä koko harju oli, ja kylmä neva uhkui sen äärillä, matalarantainen korpijoki sen vieritse mustana kierteli, ja vain pari talopahaista; Sahi ja Koivukoski, oli lähimailla. Mutta koko yliperä oli samantyyppistä synkkää nevaista korpea.

Ja Jängänharjulle perholaisten pieni ristikirkko nousi, yksitoista sylvä pitkä toisinpäin, vähän lyhyempi toisin ja yksitoista korkeakin, vahvoista kangaspetäjistä miesvoimin rakennettu. Koko metsäperä ahersi temppelin töissä, Riihimäen Kaakas-Niekkakin hääri sellaisena mestarina, että tasakertaan saatuja korkeita seiniä piilusi neljä hirsikertaa alaskäsin seisoen vain ylimmän hirren selkäpiillä. Tehtiin kirkon viereen tapulikin, alussa vain patsaslaitos ja saatiin siihen pieni kello, jonka kyljessä oli kirjoitus: »Älä pelkä sinä piskuinen Lauma», sekä: »Herra Anders Christian Chydeniuxen Provastina ja Kirkkoherrana ollesa Kockolan pitäjäsä, ja Herra v. Pastorin Henric Hedbergin Kappalaisa Ylivetelin Seurakunnasa on tämä kello vuonna 1782 ostettu Perhon Seurakunnan Asuvilda».

Kelpasi erämaan piskuisen lauman kyllä sitten mennä omaan kirkkoonsa, kun Jängänharjulta heitä oikein kellolla kutsuttiin. Ja kaunis olikin pyhä maja. Valkoisina hohtivat maalatut seinät, ovet ja ikkunapielet olivat siniset, penkit punaiset ja saarnatuoli vihe-

riäinen, kultareunainen, ja torvea soittavia, kauniita enkeleitä oli vielä saarnatuolin kyljessä. Korkealta, keskeltä kirkon kattoa kumotti kuin kirkas kultainen aurinko, puisia kynttiläkruunuja riippui katosta, ja seinillä oli läkkipeltisiä kynttiläkilpiä. Alttari oli kyllä verhottu Vetelin kirkon lahjoittamalla vanhalla punaveralla, ja pappi oli puettu Vetelistä saatuun messukaapuun, ehtoollismaljakin oli tinainen, mutta hyvä oli näinkin. Oli oma pyhäkkö omilla kotiperillä.

Ahkerasti entinen yli-perä kävikin Herran tempelissä. Jo viikolla sovittiin, kuka jää kotiin ja ketä menee kirkkoon, ja sitten lähdettiin, oli ilma millainen hyvänsä. Tiettömiltä korpikulmiltakin tultiin toisinaan koko joukolla, varsinkin juhlina ja rippipyhinä ja kaikkein enimmin parhaan kesän pyhänä juhannuksen jälkeen, jolloin heinänteon aloittajaisiksi kirkossa pidettiin *isorippi*. Silloin metsän koko seurakunta oli matkalla tempeliin. Tialaisetkin astella kepsuttelivat perä-perää pitkin metsäpolkua ja nevojen kapulaportaita Korpijärvelle, jossa Huutoniemen kainalossa, *Kesätien valkamassa*, oli kaksi kirkkovenettä, toinen parikymmentä henkeä kannattava, toinen kymmenen. Vanha Kinniän Tiais-Matti istui toisen perämelassa ja toisessa kenotti Lampuodin Aapa-äijä. Nuoret istuivat keskiveneessä soutaen kolmella, neljällä airoparilla, mutta pahan kurisella Kentän tummulla oli oma istuinkaarensa keulassa, *Kentan sija*, johon ei kukaan uskaltanut asettua. Asteltiin sitten Jängänkangasta Jängänjärvelle, soudettiin korpeisten niittyveneillä ylitse ja taas tarsittiin kuin karhut paha roskaamaa Komanteenjärvelle, jonka ylitse vanhat soutivat veneellä, mutta nuoret juoksivat vain ryteikkörantoja myöten ympäritse. Komanteenkangasta oli taas hyvä astella ja samoin Hautakangasta aina kirkolle asti. Mutta Paavonpurolla pistettiin tervatut pieksut jalkoihin, ja naiset panivat vielä lakit ja nyytingit päähänsä, sitten eväät työnnettiin sillan alle piiloon paluumatkaksi ja lähdettiin astelemaan kirkkomäelle.

Kumahteli kello harvakseen, kun metsäperä asteli Jängänharjulle, ja tapulin seinältä tervehti mustapukuinen Puu-Matti, jäykkä paljaskalloinen kirkonäijä, joka rintaansa pidellen kerjäili armo-paloja. Kirkossa käpsähti kumpikin ihmissuku omalle penkkipuolelleen, miten vain sijaa oli. Nättys-Liisa, körttieukko, kyllä istui aina omassa paikassaan pohjoisristillä, lukkarin muori meni joka kerta aivan saarnatuolin alle nyökkäämään, ja papin emännän penkki

oli ihan käytävän vieressä, mutta suntion akka kyykähti mihin milloinkin sattui. Isoisen papinrouvan penkkiin eivät toki muut uskaltaneet tunkeutua, mutta kun karstuset ja noposet tulivat Perhon kirkkoon, he kyllä tohtivat mennä touhottaa siihenkin.

Mieluista ja virkistävää oli istua metsäperän pienessä temppelissä suuren kesäpyhän harras hetki, kuunnellen sanaa ja käyden armo-pöydän vieraana. Komeasti soi täällä virsi, kun korpien kansa sitä lukkarin johdattamana järeästi veisasi. Vehtari-ukko, unilukkari, kulkea kepsutteli arvokkaana läpi kirkon, väliin kanniskellen multauskapineita, väliin käyden asettelemassa virren numeroita, ja sitten taas jo käydä hipsuttaen ja kurotellen penkki penkiltä pitkä-vartista haaviaan. Pieni kulkunen haavin pohjassa kilisteli vehtarille huomiota, ja sieltä täältä aina joku lantti putosi hänen kukkaroonsa. Mutta vasta sitten temppeli oikein Herran temppeliltä tuntui, kun pappi joutui alttarille messuamaan sekä taas saarna-tuoliin julistamaan armonsanaa metsäperän kansalle.

Moni sielunpaimen erämaan kaukaisessa temppelissä saarnasi, ja moni kaitsi korpien köyhää kansaa, usein itsekin eläen suuressa köyhydessä. Pahainen pappila joen matalalla vastarannalla oli saarnamiehen yksinäisenä asuntona, ja pappilan takana huokaili suuri korpi mustine nevoineen. Täällä, vasta rakennetun temppelin ensimmäisenä paimenena toimi *Jaakko Chydenius*, ja pääpaimenena oli itse Kokkolan rovasti, kuulu *Antti Chydenius*, joka aina ahkerasti huolehti laajan seurakuntansa sekä hengellisestä että maallisesta hyvinvoinnista. Täällä sitten *Jaakko Perander* yhtä vaille kolmekymmentä vuotta vaikutti ja sairasteli, niin että sai pitkät ajat pitää apulaista, toista toisensa jälkeen. Köyhän metsäperän palkkalaisena suuriperheinen pappi-parka täällä elää kitisi. *Isot saatavat* — kaikkiaan parikymmentä tynnyriä viljaa sekä puoli-toista naulaa voita joka lehmältä — pappi sai kesällä kotiinsa, mutta joulun edellä Jaakon täytyi kierrellä ympäri kyliä *pikku saata-villaan*, keräten, mitä vain kukin antoi: villoja, hamppuja, perunoita leipää, juustoa ja lehmänlapoja. Kolme, neljä nälkäistä perillistä kyhjötti Jaakko-papin reessä, kun hän saataviensa kerjäläisenä ajella kahnusti talosta taloon, viilihulikan äärestä viilihulikan ääreen. Ei ollut sairaasta Peranderista saarnamieheksi, vapistustauti hänet heti tapasi, kun astui kirkonpönttöön. Mutta monet hänen apulaisistaan olivat ankaria sananmiehiä. *Vaaleri* jo hyvin jyristi, ja vielä väke-

vämmin *Varpperi*. Tämä kova körttipappi, »Varpperi pyhä», Heikki Schwartzberg, julistikin metsäperän kirkossa ankaraa synnintuntoa, parannuksen tekoa ja maailman turhuudesta luopumista, niin että moni mustien korprien asukas sai heränneen tunnon ja joutui armon kerjäläiseksi. Kahdet korpeiset pukeutuivat körttivaatteisiin, samoin Hookonan seksmanni emäntineen sekä Mehtä-Porasen Matti Kaisoiheen, vielä Nättys-Liisakin ynnä moni muu.

Kuuli Jängänharjun temppelel sitten muitakin hyviä sananjulistajia. Peranderin jälkeen *Emanuel Snellman*, isoääninen mies, saarnasi ja messusi, niin että pieni kirkko kajahteli, ja *Silkki* — Johan Silcke — oli niin ankara pauhaamaan, että karstusetkin ja kaustiset ihmettelivät hänen hyviä hengenlahjojaan ja kadehtivat perholaisia — vaikka pappi muuten oli vain tavallinen syntinen ihmis-parka.

Sai täälläkin korkeilla perukoilla sielunpaimen ahkerasti huolehtia, että erämaan köyhä kansa alituisen raatamisensa ohessa ennättäisi edes hetkiseksi kiinnittyä hengellisiin asioihin ja ajattelisi kuolematonta sieluansa. Jo Antti Chydenius ankarasti valvoi kaukaisimpiäkin kappeleita ja toisinaan itsekä kävi metsäperillä saarnaamassa samalla pitäen kovia lukukinkereitä. Etukäteen hän jo lähetti laumalleen kehoittavia paimenkirjeitä ja ilmoitti tulostaan. Niinpä Chydenius aikoessaan Perhon perille maaliskuussa, jo joulukuussa lähetti sinne »lukkaripostissa» sanoman ja kehoituksen:

»Lukukinkerit ovat päätyt ja asetetut ei vain lasten ja nuoren kansan tähden mutta myös niden vanhain ja ijällisten johdatukseksi Elävän Jumalan pelkoon ja tundemiseen, jonga tähden siis kaikki vanhemmat yksivakaisesti käsketään ja varoitetaan että he kaikella ahkeruudella harjoittelevat itsiän Kirjanlugusa sekä ulkoa että erinomattain sisäldä ja että he suremmalla vireydellä huolta pitävät lastensa ja nuoren kansan lugusta. Takaperäisyys maallisissa askareissa ja toimituksessa myötänsä saa onnettomuden täällä ajasa, mutta huolettomuus kristillisyydesä turmele sielun ja ruumihiin kaikesa ijankaikkisudesä. S. K. Esivallan säännöt ja teidän omatundonne vaatii teildä ahkeruutta teidän kristillisyydesänne. Jumala lupa myös niille runsaan siunauksen, jotka hänen Sanastaan hartaan ja halullisen vaarin ottavat. Olkat siis viriät ja ahkerat oppimasa ja tekemäsä sitä kuin hyvä ja Jumalalle otollinen on, nin Herra Zebaoth on teidän

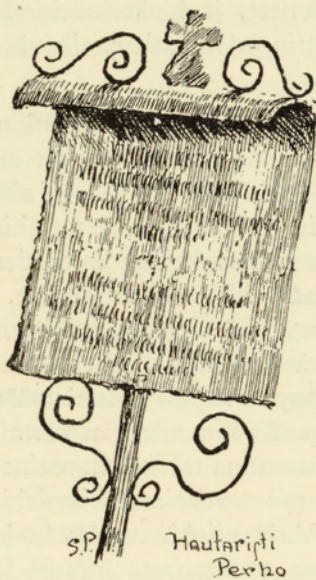
kanssanne ja täyttää teidät onnella ja autudella sekä ajasa että ijan-kaikkisudesa. Gamla Carleby 23 Joulu Kuusa 1781».

Ison Anteruksen eteen, kun hän saapui metsäperän kristillisyyttä tutkimaan, piti astua koko korpimaan, sekä nuoren että vanhan, ja piti myös auttavasti osata kirjansa. Muuten rovasti otti kansan koville. Perhon kinkereilläkin maaliskuun 23 p:nä 1782 Kellokoskella sakotettiin kahdeksaa yliperäläistä, jotka eivät olleet tilaisuuteen saapuneet, ja kinkerimiehistä Haukka-Aapa sekä Kinnus-Matti tuomittiin *jalkapuuhun*, elleivät ensi kerraksi paranna lukutaitoaan.

Avoreikäinen jalkapuu piti niinkuin muutkin peloittavat kirkonmiehet ankaraa huolta, että metsäperäläiset ahkeroivat kristillisen lukutaidon tiellä. Kellotapulien alakerrassa se aina valmiina ammotti, ja moni tarttui sen kitaan kuin karhu rautoihin, — *mustatooli* sen vieressä taas puolestaan oli varkaiden ja muiden pahantekijäin kauhuna. Ellei kotona saatu kirjantaitoa päähän, eikä lukkarin luona paukkaaminen auttanut, eikä rippikoulustakaan ollut apua, vaikka jotkut sitä käydä väännättivät niin kauan, että kontin kuva painui selkään, niin silloin jo jalkapuu rupesi irvistelemään. Aina silloin tällöin se iski jonkun metsäperäläisen nilkkaan kiinni. Punapää-Matti ja Haukan Jussi siinä muuanna talvisunnuntaina kurjina ja viluisina istua kyköttivät, kun muut viisaina kirjamiehinä ylpeästi astelivat Herran temppeliin. Vielä niinkin myöhään kuin 1847 istutettiin kirkkomäen reikäpuussa 22-vuotiasta Möttö-Jussia »itselleen ojenukseksi ja muille pahantapaisille varoitukseksi, koska ei ollut koskaan käynyt kinkereillä», sekä sitten taas Kuusjärven Erkkiä huonon lukutaitonsa ja kinkereiltä poissa olonsa tähden. Mitä lienee outo istunto vaikuttanut Möttö-Jussiin, mutta ainakin Kuus-Erkin jalkapuussa istuminen oli niin tehoisa, että Erkki myöhemmin kelpasi istumaan käräjätuvassa oikein lautamiehen penkillä.

Metsäperä, joka yletaikojaan täällä kaukana nevojensa keskellä möyri ja möykkäsi tervanteossa sekä kamppaili koukojen ja metsän kummituisten kanssa, tarvitsi kyllä Herran temppelin, tarvitsi sielunpaimenen ja tarvitsi myös jalkapuunkin. Temppeli komotti Jängänharjulla aina, jalkapuu pysyi kellotapulien suojissa, mutta saarnamiestä tuli ja taas pian saman tien meni. Köyhinä he tulivat, ja vielä köyhempinä he lähtivät. Neljättäkymmentä sananjulistajaa

ennätti erämaan pappilassa asua vuosisadan vierähtäessä, ja kaksi niistä Jängänharju sai peittää multiinsa. Perander rukka joutui sinne ensin ja sitten suurena nälkävuonna nuori Wegelius. Sakastin ikkunan alla saarnamiehet saivat viimeisen majansa, ja Peranderin leposija merkittiin vain tervatulla puuristillä.

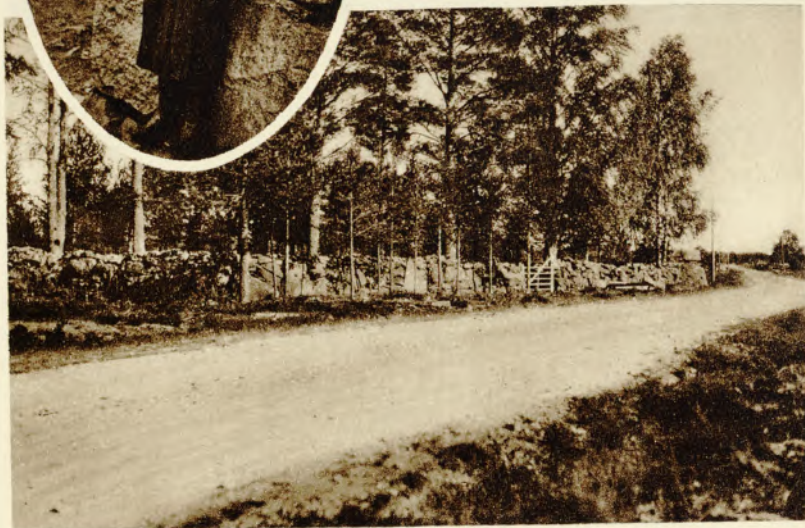

Perhonjoki heinäkuun iltana. Siv. 247.

Perhonjoen Ruumissaari. Möttösen
vierillä. Siv. 248.
Puu-Matti, Perhon vanha
kirkonäijä. Siv. 252.

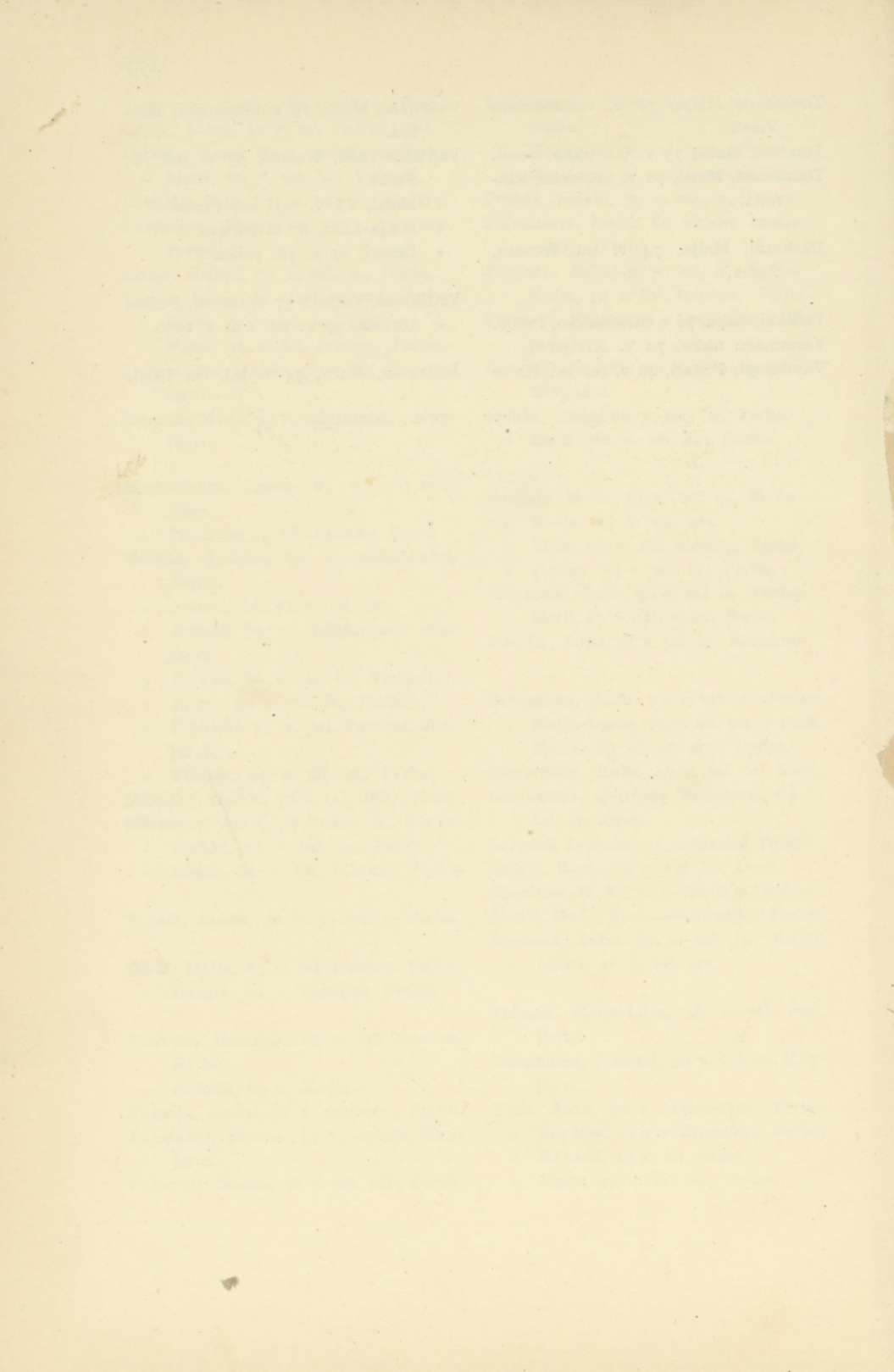
Änäckälän vanha kirkkopaikka. Lesti. Siv. 249.

KERTOJIA

- Anttila, Joeli, 60 v. talonisäntä, Perho.
- Finnilä, Maija-Liisa, 70 v. talonemäntä, Veteli.
- Göös, Nestori, 52 v. tal. is., Perho.
- Haukkapuro, Aapa, 69 v. tal. is., Perho.
- Hautamäki, Jaakko, 45 v. tal. is., Perho.
- Hietalahti, Juho, 80 v. talon ukko, Halsua.
- » Kalle, 60 v. tal. is. ed. poika.
- Hietaniemi, Siila, 40 v. tal. em., Perho.
- Honkala, Maija-Liisa, 88 v. Rotmon tummu, Perho.
- Honkalehto, Antti, 50 v. tal. is., Kyyjärvi.
- Hookona, Matti, 76 v. tal. is., Perho.
- Humalajoki, Elias, 75 v. ent. metsänvartija, Perho.
- Humalalampi, Leena, 88 v. talon tummu, Perho.
- Huopana, Antti, 83 v. suntio, Perho.
- Isomöttönen, Hilma, 58 v. mökinemäntä, Perho.
- Itäniemi, Maijastiina, 63 v. mökinemäntä, Perho.
- Jylhä, Aapa, 86 v. talon ukko, Perho, † 1929.
- » Marjaana, 60 v. ed. emäntä.
- » Kaisa, 77 v. tal. tummu, Perho.
- Jylhä, Marjaana, 81 v. tal. tummu, Perho.
- » Serafiina, 54 v. tal. em., Perho.
- Jänkä, Maija-Liisa, 85 v. tal. tummu, Perho.
- Järvelä, Heikki, 66 v. tal. is., Veteli.
- Kangas, Aaro, 33 v. räätäli, Perho.
- Kankaanpää, Maija, 76 v. talon tummu, Perho.
- Karhunpiilon emäntä, 60 v., Lesti.
- Keisala, Elias, 53 v. tal. is., Soini.
- Keskitalo, Matti, 44 v. tal. is., Perho.
- Kinnunen, Olga, 35 v. mökin em., Perho.
- Kiviaho, Heikki, 40 v. tal. is., Perho.
- Kivijärvi, Miina, 66 v. mökin em., Perho.
- Kivikangas, Alfred, 46 v. tal. is, Perho
- » Juho, 54 v. tal. is., Perho.
- Klemola, Aukusti, 75 v. tal. ukko, Veteli.
- Koivukoski, Erkki, 74 v. tal. is., Perho, † 1930.
- » Maija, 69 v. ed. em..
- » Jaakko, 63 v. tal. is., Perho.
- » Marjaana, 70 v. tal. em., Perho.
- Korkeakangas, Anna-Maija, 70 v. tal. tummu, Kinnula.
- Kukkopuro, Aleks, 69 v. tal. is., Perho.
- Laajala, Kaisa, 77 v. tal. em., Perho.
- Laitila, Jaakko, 70 v. tal. ukko, Alajärvi.

- Lampuoti, Jaakko, 67 v. tal. is., Perho.
Lappi, Josua, 80 v. tal. ukko, Lesti.
Latvala, Anna, 81 v. mökinm., Perho.
» Matti, 60 v. tal. is., Vimpeli.
Levijoki, Erkki, 71 v. tal. is., Alajärvi.
Leväniemi, Marjaana, 77 v. tal. em.,
Perho.
Linna, Heikki, 75 v. tal. is., Perho.
Luukko, Maria, 87 v. tal. tummu, Perho.
» Matti, 37 v. tal. is., Perho.
» Miina, 76 v. tal. tummu, Perho.
Luoma-aho, Jaakko, 70 v. tal. is., Ala-
järvi.
Maasala, Maija, 90 v. mökinmuori, Kyy-
järvi.
- Mesiäislehto, Leena, 63 v. tal. em.,
Soini.
» Liisa, 90 v. tal. tummu, Soini.
Mäkelä, Jaakko, 79 v. mökinukko,
Perho.
» Anna-Liisa, 72 v. ed. em.
» Heikki, 79 v. mökinukko, Ala-
järvi.
» Jaakko, 60 v. tal. is., Vimpeli.
» Julius, 40 v. tal. is., Perho.
» Ullariika 77 v. tal. tummu, Ala-
järvi.
» Villiam, 60 v. tal. is., Perho.
Mäkiaho, Heikki, 72 v. tal. ukko, Soini.
Möttönen, Antti, 73 v. tal. is., Perho.
» Heikki, 53 v. tal. is., Perho.
» Leena, 69 v. tal. tummu, Perho.
- Nivala, Sanna, 40 v. palvelija, Perho.
Ojala, Maija, 85 v. tal. tummu, Perho.
» Oskari, 29 v. työmies, Perho.
- Paavola, Henriika, 89 v. tal. tummu,
Perho.
» emäntä, 60 v. Alajärvi.
Pajuoja, Aleks, 67 v. mökinis., Perho.
Pajusalmi, Hanna, 53 v. kutoja, Kyy-
järvi.
Patovisti, Santra, 56 v. tal. em., Perho.
- Peltokangas, Juho, 80 v. tal. ukko,
Perho.
» Maria, 67 v. tal. em., Perho.
» Marjaana, 79 v. tal. tummu, Perho.
Pollari, Heikki, 73 v. tal. is., Perho.
Polvilampi, Matti, 80 v. ent. metsän-
vartija, Perho.
Poranen, Kalle, 50 v. tal. is., Perho.
» Maija, 72 v. tal. tummu, Perho.
Puranen, Mikko, 70 v. tal. ukko, Kin-
nula.
Puustelli, Samuli, 40 v. metsänvartija,
Kivijärvi.
Pölkki, Elias, 68 v. tal. is., Perho.
» Matti, 62 v. tal. is., Perho.
- Rantala, Matti, 57 v. tal. is., Perho.
» Keela, 55 v. ed. em.
» Liisa, 89 v. tal. tummu, Perho.
» Pietari, 45 v. tal. is., Perho.
Riihimäki, Antti, 50 v. tal. is., Perho.
» Matti, 83 v. tal. ukko, Perho.
Räntilä, Antti, 55 v. tal. is., Alajärvi.
- Sahipakka, Antti, 74 v. tal. is., Perho.
» Maija-Leena, 73 v. ed. em. † 1928.
» Maria, 63 v. tal. em., Perho.
Saunamäki, Kalle, 40 v. tal. is., Soini.
Sauramäki, Qvirinus Ruuperti, 63 v.
tal. is., Soini.
Seppälä, Leander, 45 v. tal. is., Perho.
Similä, Kusti, 50 v. tal. is., Lesti.
Simoinen, H. E., 72 v. opettaja, Halsua.
Sivula, Maija, 83 v. mökineukko, Perho.
Suomela, Juho, 57 v. tal. is., Veteli.
» Aliina, 57 v. ed. em.
- Taipale, Maija-Liisa, 58 v. tal. em.,
Perho.
Tamminen, Jalmari, 50 v. tal. is., Kyy-
järvi.
Tiala, Antti, 50 v. mökinukko, Perho.
» Auroora, 63 v. mökineukko, Perho.
» Edvard, 40 v. ed. poika.
» Matti, 49 v. tal. is., Perho.

- Timosaari, Maija, 76 v. mökineukko
Veteli.
- Toranen, Matti, 75 v. tal. ukko, Soini.
- Tuikkanen, Matti, 70 v. tal. ukko, Kin-
nula.
- Ukskoski, Maija, 74 v. tal. tummu,
Perho.
- Vallinki, Aapa, 76 v. mökinukko, Perho.
- Varesmäen ukko, 70 v. Kivijärvi.
- Vasalampi, Pietari, 46 v. tal. is., Perho
- Venetjoki, Matti, 75 v. talonukko, Hal-
sua.
- Vähämöttönen, Heikki, 35 v. tal. is.,
Perho.
- » Matti, 68 v. tal. is., Perho.
- » Maija-Liisa, 67 v. ed. em.
- » Ilmari, 27 v. ed. poika.
- Yrttikoski, Vihtori, 57 v. tal. is., Perho.
- » Ulriika, 57 v. ed. em. † 1930.
- Änäkkälä, Matti, 74 v. tal. is., Lesti.

Hinta 65 mk., sid. 80 mk.

Maantiede 2

